

नमो नमो निम्नल दंसणस्स
पंचम गणधर श्री सुधर्मास्वामिने नमः

४ समवायाङ्गसूत्रं

सटीकं

चतुर्थं अङ्गसूत्रं

मूलं + अयमदेवसूरि विरचिता वृत्तिः ।

॥ १ ॥

श्रीवर्द्धमानमानस्य, समयवायाङ्गवृत्तिका ।

विधीयतेऽन्यशास्त्राणां, प्रायः संपुपजीवनात् ॥

॥ २ ॥

दुःसम्प्रदायादसदूहनाद्वा, भण्डितं यद्वितथं मयेह ।

तद्धीधनैर्मानुकम्पयद्भिः, शोध्यं मतार्थक्षतिरस्तु मैव ॥

चू. इह स्थानाख्यतृतीयाङ्गानुयोगानन्तरं क्रमप्राप्त एव समवायाभिधानचतुर्थाङ्गानुयोगो भवतीति सोऽधुनासमारभ्यते, तत्र च फलादिद्वारचिन्ता स्थानाङ्गानुयोगवत् क्रमादवसेया, नवरं समुदायार्थोऽयमस्य, समिति-सम्यक् अवेत्याधिक्येन अयनमयः-परिच्छेदो जीवाजीवादिविध-पदार्थसार्थस्य यस्मिन्नसौ समवायः समवयन्ति वा समवतरन्ति संमिलन्ति नानाविधा आत्मादयो भावा अभिधेयतया यस्मिन्नसौ समवाय इति ।

स च प्रवचनपुरुषस्याङ्गमिति समवायाङ्गम्, तत्र किल श्रीश्रमणमहावीरवर्द्धमानस्वामिनः सम्वन्धी पद्ममो गणधर आर्यसुधर्मस्वामी स्वशिष्यं जम्बूनामनमभि समवायाङ्गार्थमभिधितुः भगवति धर्माचार्ये बहुमानमाविर्भावयन् स्वकीयवचने च समस्तवस्तुविस्तारस्वभावा-वभासिकेवलालोककलितमहावीरवचननिश्चिततयाऽविगानेन प्रमाणमिदमिति शिष्यस्य मतिमारोपयन्निदमादावेव सम्वन्धसूत्रमाह -

समवायः - १

मू. (१) सुयं मे आउसंतेणं भगवया एवमक्खायं- (इह खलु समणेणं भगवया महावीरेणं आङ्गरेणं तित्थगरेणं सयंसंबुद्धेणं पुरिसुत्तमेणं पुरिससीहेणं पुरिसवरपुंडरीएणं पुरिसवरगंधहत्थिणा लोमुत्तमेणं लोगनाहेणं लोगहिएणं लोगपइवेणं लोगपज्जोअगरेणं अभवदएणं चक्खुदएणं मग्गदएणं सरणदएणं जीवदएणं धम्मदेसएणं धम्मनायगेणं धम्मसारहिणा धम्मवरचाउरंतवक्कवट्टिणा अप्पडिहयवरनाणसंणधरेणं वियड्ढच्छउमेणं जिणेणं जावएणं तिव्वेणं तारएं बुद्धेणं वोहएणं मुत्तेणं मोयगेणं सच्चन्नुणा सच्चदरिसिणा सिवमयलमरुचमणंतक्खयमव्वावाहमपुणरावित्तिसिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपाविउकामेणं इमे दुवालसंगे गणिपिडिगे पत्तत्ते ।

तंजहा-आयारे १ सूयगडे २ ठाणे ३ समवाए ४ विवाहपत्रत्ती ५ नायधम्मकहाओ ६ उवासगदसाओ ७ अंतगडवसाओ ८ अनुत्तरोववाइदसाओ ९ पण्हावागारणं १० विवागमुए

११ दिट्ठिवाए १२, तत्थ णं जे से चट्थे अंगे समवाएत्ति आहिते तस्स णं अयमद्वे पन्नत्ते, तंजहा-
एगे आवा, एगे अणाया, एगे दंडे, एगे अदंडे, एगा किरिआ, एगा अकिरिआ, एगा
अकिरिआ, एगे लोए, एगे अलोए, एगे धम्मे, एगे अधम्मे, एगे पुत्ते, एगे पावे, एगे बंधे, एगे
मोक्खे, एगे आसवे, एगे संवरे, एगा वेयणा, एगा निज्जरा १८ ।

जंबुद्दीवे दीवे एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ते, अप्पइड्डाणे नरए एगं
जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ते, पालए जाणविमाणे एगं जोयणसयसहस्सं आयामवि-
क्खंभेणं पन्नत्ते, सब्बट्ठिरिस्सुदे महाविमाणे एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ते ।

अद्धानक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते, चित्तानक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते, सातिनक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते
इमीसे णं रयणप्पहाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता,
इमीसे णं रयणप्पहाए पुढवीए नेरइआणं उक्कोसेणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता, दोच्चाए पुढवीए
नेरइयाणं जहन्नेणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, दोच्चाए पुढवीए नेरइयाणं
जहन्नेणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, असुरकुमाराणं देवाणं
उक्कोसेणं एगं साहियं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता, असुरकुमारिंदवज्जियाणं भौमिज्जाणं देवाणं
अत्थेगइआणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, असंखिज्जवासात्थयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं
अत्थेगइआणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, असंखिज्जवासाउयगब्भक्कंतियसंणिमणुयाणं
अत्थेगइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ।

वाणमंतराणं देवाणं उक्कोसेणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, जोइसियाणं देवाणं उक्कोसेणं
एगं पलिओवमं वाससयसहस्समब्भहियं ठिई पन्नत्ता ।

सोहम्मे कप्पे देवाणं जहन्नेणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, सोहम्मे कप्पे देवाणं अत्थेगइआणं
एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता । ईसाणे कप्पे देवाणां जहन्नेणं साइरेणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता,
ईसाणे कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता ।

जे देवा सागरं सुसागरं सागरकंतं भवं मणुं माणुसोत्तरं लोहियं विमाणं देवत्ताए उववन्ना
तेसि णं देवाणं उक्कोसे णं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता, ते णं देवा एगस्स अद्धमासस्स आणमंति
वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं एगस्स वाससहस्सस्स आहारद्वे
समुपज्जइ

संतेगइया भवसिद्धिया जे जीवा ते एगेणं भवग्गहणेणं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति
परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. 'श्रुतम्' आकर्णितं 'मे' मया हे 'आयुष्मन् !' चिरजीवित ! जम्बूनामन् ! 'तेणं' ति
योऽसौ निर्मूलोन्मूलितरागद्वेषादिविषमभावरिपुर्सन्यतया भुवनभावावभासनसहसंवेदनपुरस्सरा-
विसंवादिवचनतया च त्रिभुवनभवनप्राङ्गणप्रसर्पत्सुधाधवलथशोराशिस्तेन महावीरेण भगवता-
समग्रैश्वर्यादियुक्तेन 'एव' मिति वक्ष्यमाणेन प्रकारेणाख्यातम्-अभिहितमात्मादिवस्तुतत्त्वमिति
गम्यते । अथवा 'आउसंतेणं' ति भगवतेत्यस्य विशेषणमायुष्मता चिरजीवितवता भगवतेति,

अथवा पाठान्तरेण मयेत्यस्य विशेषणमिदं आवसता मया गुरुकुले आमृशता वा-संस्पृशता वा मया विनयनिमित्तं करतलाभ्यां गुरोः क्रमकमलयुगलमिति, यद्वा 'आउसंतेणं'ति आजुषमाणेन वा प्रीतिप्रवणमनसेति, यदाख्यातं तदधुनोच्यते-

'एगे आया' इत्यादि, कस्यांचिद्वाचनायामपरमपि सम्बन्धसूत्रमुपलभ्यते, यथा- 'इह खलु समणेणं भगवया' इत्यादि, तामेव च वाचनां बृहत्तरत्वाद्वाख्यास्यामः, इदं च द्वितीयसूत्रं सद्गुरु-प्रथमसूत्रस्यैव प्रपञ्जरूपमवसेयम्, अस्म्यैवं गमनिका- 'इह' अस्मिन्लोके निर्ग्रन्थतीर्थे वा, खलु वाक्यालङ्कारे अवधारेण वा, तथा च इहैव, न शाक्यादिप्रवचनेषु, श्राम्यति-तपस्यतीति श्रमणस्तेन, इदं चान्तिमजिनस्य सहसम्पन्नं नामान्तरमेव, यदाह- 'सहसं मुइयाए समणे'ति, भगवतेति पूर्ववत्

महांश्चासौ वीरश्चेति महावीरस्तेन, इदं च महासात्त्विकतया प्राणप्रहाणप्रवणपरीष-होपसर्गनिपातेऽप्यप्रकम्पत्वेन पीयूषपानप्रभुभिराविर्भावितम्, आह च- 'अयले भयभेरवाणं खंतिखमे परीसहोवसग्गाणं पडिमाणं पारए देवेहिं (से नामं) कए महावीरे'ति, कथम्भूतेनेत्याह- आदौ-प्राथम्येन श्रुतधर्ममाचारदिग्रन्थात्मकं करोति-तदर्थप्रधानकत्वेन प्रणयतीत्येवंशील आदिकरस्तेन ।

तथा तरन्ति येन संसारसागरमिति तीर्थ-प्रवचनं तदव्यतिरेकादिह सङ्गस्तीर्थं तस्य करणशीलत्वात्तीर्थकरस्तेन, तीर्थकरत्वं च तस्य नान्योपदेशबुद्धत्वपूर्वकमित्यत आह-स्वयम्-आत्मनैव नान्योपदेशतः सम्यग्बुद्धो हेयोपादेयवस्तुत्वं विदितवानिति स्वयंसम्बुद्धस्तेन -

स्वयंसम्बुद्धत्वं चास्य न प्राकृतस्येव संभाव्यं पुरुषोत्तमत्वादस्येत्यत आह-पुरुषाणां मध्ये तेन तेनातिशयेन रूपादिनोद्गतत्वाद्-उर्ध्ववर्तित्वादुत्तमः पुरुषोत्तमस्तेन, अथ पुरुषोत्तमत्वमेव सिंहाद्युपमानत्रयेणास्य समर्थयन्नाह-सिंह इव सिंहः पुरुषश्चासौ सिंहश्चेति पुरुषसिंहः, लोकेन हि सिंहे शौर्यमतिप्रकृतं धम्युपगतमतः शौर्यं स उपमानं कृतः ।

शौर्यं तु भगवतो बाल्ये प्रत्यनीकदेवेन भाष्यमानस्याप्यभीतत्वात् कुलिशकठिनमुष्टिप्रहार-प्रहति प्रवर्द्धमानाशरीरकुब्जताकरणाच्च इत्यतस्तेन, तथा वरं च तत्पुण्डरीकं च वरपुण्डरीकं-धवलं सहस्रपत्रं पुरुष एव वरपुण्डरीकं पुरुषवरपुण्डरीकं, धवलता चास्य भगवतः सर्वाशुभमती-मसरहत्वात् सर्वैश्च शुभैरनुभावैः शुद्धत्वादित्यतस्तेन ।

तथा वरश्चासौ गन्धहस्ती च वरगन्धहस्ती पुरुष एव वरगन्धहस्ती पुरुषवरगन्धहस्ती, यथा गन्धहस्तिनो गन्धेनैव सर्वगजा भज्यन्ते तथा भगवतस्तद्देशविहरणेन ईतिपरचक्रदुर्भिक्षजन-डमरकादीनि दुरितानि शतयोजनमध्ये नश्यन्तीति अतस्तेन पुरुषवरगन्धहस्तिना ।

न भगवान्पुरुषाणामेवोत्तमः किन्तु सकलजीवलोकस्थापीत्यत आह-लोकस्य-तिर्यग्-नर-नारकनाकिलक्षणजीवलोकस्योत्तमः-चतुस्त्रिंशद्विंशतिशयाद्यसाधारणगुणगणोपेततया सकलसुरासुरखचरनरनिकरनमस्यतया च प्रधानो लोकोत्तमस्तेन ।

लोकोत्तमत्वमेवास्य पुरुषकुर्वन्नाह-लोकस्य-सञ्जिभव्यलोकस्य नाथः-प्रभुर्लोकनाथस्तेन नाथत्वं चास्य 'योगक्षेमकृन्नाथ' इति वचनादग्रातस्य सम्यग्दर्शनादेर्योगकरणेन लब्धस्य तस्यैव पालनेन चेति, लोकनाथत्वं च तात्त्विकं तद्धि लो सति सम्भवतीत्याह-लोकस्य-एकेन्द्रियादिप्राणि-गणस्य हितः-आत्यन्तिकतद्रक्षाप्रकर्षप्ररूपं ननुकूलवर्ती लोकहितस्तेन, यदेतन्नाथत्वं हितत्वं

वा तद्भाव्यानां यथावस्थितसमस्तवस्तुस्तोमप्रदीपनेन नान्यथेत्याह -

लोकस्य-विशिष्टतिर्यग्ग्नरामरूपस्यान्तरभित्तिरनिकरनिराकरणेन प्रकृष्टपदार्थप्रकाश-
कारित्वात्प्रदीप इव प्रदीपो लोकप्रदीपस्तेन, इदं च विशेषणं द्रष्टुलोकमाश्रित्योक्तम् -

अथ दृश्यलोकमाश्रित्याह-लोकस्य-लोक्यते इति लोक इति व्युत्पत्त्या लोकालोकरूपस्य
समस्तवस्तुस्तोमस्वभावस्याखण्डमार्तमण्डलमिव निखिलभावस्वभावभावभासनसमर्थ-
केवलालोकपूर्वकप्रवचनप्रभापटलप्रवर्तेन प्रद्योतं-प्रकाशं करोतीत्येवंशीलो लोकप्रद्योतकरस्तेन,
ननु लोकनाथत्वादिविशेषणयोगी हरिहरहिरण्यगर्भादिरपि तत्तीर्थिकमतेन सम्भवतीति कोऽस्य
विशेष इत्याशङ्कायां तद्विशेषाभिधानायाह -

न भयं दयते-प्राणापहरणरसिकोपसर्गकारिण्यपि प्राणिनि ददातीत्यभयदयः अभया वा-
सर्वप्राणिभयपरिहारवती दया-धृणा यस्यासावभयदयो, हरिहरादिस्तु नैवमिति, तेनाभयदयेन,
न केवलमसावपकारकारिणामप्यनर्थपरिहारमात्रं करोति अपित्वर्थप्राप्तिं करोतीति दर्शयन्नाह ।

चक्षुरिव चक्षु-श्रुतज्ञानं शुभाशुभार्थविभागकारित्वात्तद्वयते इति चक्षुर्दयस्तेन, यथा हि
लोके चक्षुर्दत्त्वा वाञ्छितस्थानमार्गं दर्शयन् महोपकारी भवतीत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह-

मार्ग-सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकं परमार्थपदं ददति इति मार्ग इत्यस्तेन, यथा हि लोके
चक्षुरुदघाटनं मार्गदर्शनं च कृत्वा चौरादिविलुप्तान् निरुपद्रवं स्थानं प्रापयन् परमोपकारी भवति
एवमिहापीति दर्शयन्नाह-शरणं-त्राणमज्ञानोपद्रवोपहतानां तद्रक्षास्थानं तच्च परमार्थतो निर्वाणं
तद्वयत इति शरणदयस्तेन ।

यथा हि लोके चक्षुर्मार्गशरणदानात् दुःस्थानां जीवितव्यं ददाति एवमिहापीति दर्शयन्नाह-
जीवनं जीवो-भावप्राणधारणमरणधर्मत्वमित्यर्थस्तं दयत इति जीवदयो जीवेषु वा दया यस्य स
जीवदयोऽतस्तेन, इदं चान्तरोक्तं विशेषणकदम्बकं भगवतो धर्ममयमूर्तित्वात्सम्पन्नमिति
धर्मात्मकतामस्यान्य-विशेषणपञ्चकेनाह-धर्म-श्रुतचारित्रात्मकं दुर्गतिप्रपतञ्जन्तुधारणस्वभावं
दयतेददातीति धर्मदयस्तेन, तद्दानं चास्य तद्देशनादेवेत्यत आह -

धर्मम्-उक्तलक्षणं देशयति-कथयतीति धर्मदेशकस्तेन, धर्मदेशकत्वं चास्य धर्मस्वामित्वे
सति न पुनर्वथा नटस्येति दर्शयन्नाह -

धर्मस्य-क्षायिकज्ञानदर्शनचारित्रात्मकस्य नायकः-स्वामी यथावत्यालनाद्धर्मनायकस्तेन,
तथा धर्मस्य सारधिर्धर्मसारथि, यथा रथस्य सारथी रथं रथिकमश्वान् रक्षति एवं भगवांश्चारित्रध-
र्माङ्गानां संवमात्मप्रवचनाख्यानां रक्षणोपदेशाद्धर्मसारथिर्भवतीति तेन धर्मसारथिना,

तथा त्रयः समुद्राश्चतुर्थो हिमवान् एते चत्वारः अन्ताः-पर्यन्तास्तेषु स्वामितया भवतीति
चातुरन्तः स चासी चक्रवर्ती च चातुरन्तचक्रवर्ती वरश्चासौ पृथिव्याः चातुरन्तचक्रवर्ती चेति
वरचातुरन्तचक्रवर्ती-राजातिशयः धर्मविषये वरचातुरन्तचक्रवर्ती धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती,
यथा हि पृथिव्यां शेषराजातिशावी वरचातुरन्तचक्रवर्ती भवति तथा भगवान् धर्मविषये शेषप्रणेतृणां
मध्ये सातिशयत्वात् तथोच्यत इति तेन धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्तिना, एतच्च धर्मदायकत्वादिविशेषण-
पञ्चकं प्रकृष्टज्ञानादियोगे सति भवतीत्यत आह -

अप्रतिहते-कटकुड्यपर्वतादिभिरस्खलिते अविसंवादके वा अत एव क्षायिकत्वाद्वा घरे-
प्रधाने ज्ञानदर्शने केवललक्षणे धरयतीति अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरस्तेन, एवंविधसंवेदन-

संपदुपेतोऽपि छद्मवान् मिथ्योपदेशित्वात्रोपकारीति निश्छिद्यताप्रतिपादनायास्याह, अथवा कथमस्यप्रतिहतसंवेदनत्वंसम्पन्नं ?

अत्रोच्यते, आवरणाभावाद्, एतदेवाह-व्यावृत्तं-निवृत्तमपगतं छद्म-शठत्वमावरणं वा यस्य स तथा तेन व्यावृत्तछद्मना, मायावरणयोश्चाभावोऽस्य रागादिजयाज्जात इत्यत आह-जयति-निराकरोति रागद्वेषादिरूपानरातीनिति जिनस्तेन, रागादिजयश्चास्य रागादिस्वरूपतज्जयोपायज्ञानपूर्वक एव भवतीत्येतदस्याह-जानाति छाद्यस्थिकज्ञानचतुष्टयेनेति ज्ञापकस्तेन, अनन्तरमस्य स्वार्थसम्पत्त्युपाय उक्तः अधुना स्वार्थसम्पत्तिपूर्वकं परार्थसम्पादकत्वं विशेषणषट्-केनाह-तीर्ण इव तीर्ण, संसार-सागरमिति गम्यते, तेन, तथा तारयति परानप्युपदेशवर्तिन इति तारकस्तेन, तथा बुद्धेन जीवादि-तत्त्वं, तथा बोधकेन जीवादितत्त्वमेवापरेषां ।

तथा मुक्तेन बाह्याभ्यन्तरग्रन्थिबन्धनात्, मोचकेन तत एव परेषां, तथा मुक्तत्वेऽपि सर्वज्ञेन सर्वदर्शिना, न तु मुक्तावस्थायां दर्शनान्तराभिमतपुरुषेणेवभाविजडत्वेन, तथा शिवं सर्वाबाधारहितत्वात् ।

अचलं स्वाभाविकप्रायोगिकचलनहेत्वभावात् ।

अरुजम्-अविद्यमानरोगं, शरीरमनसोरभावात्, अनन्तमनन्तार्थविषयज्ञानस्वरूपत्वात्

अक्षयम्-अनाशं साद्यपर्ययवसितस्थितिकत्वात्, अक्षतं वा परिपूर्णत्वात् पूर्णिमा-चन्द्रमण्डलवत्, अव्याबाधमपीडाकारित्वात् ।

अपनरातर्तकम्-अविद्यमानपुनर्भवावतारं, तद्धीजभृतकर्माभावात् सिद्धिगतिरिति नामधेयं यस्य तत्सिद्धिगतिनामधेयं, तिष्ठति यस्मिन् कर्मकृद्विकाररहितत्वेन सदाऽवस्थितो भवति तत्स्थान-क्षीणकर्मणो जीवस्य स्वरूपं लोकाग्रं वा, जीवस्वरूपविशेषणानि तु लोकाग्रस्याधेयधर्माणामाधारेऽ-ध्यारोपादवसेयानि, तदेवंभूतं स्थानं सम्प्राप्तुकामेन-यातुमनसान तु तत्रासेन, तत्रासस्याकरणत्वेन प्रज्ञापनाऽभावात्, प्राप्तुकामेनेति यदुच्यते तदुपचाराद्, अन्यथा हि निरभिलाषा एव भगवन्तः केवलिनो भवन्ति, 'मोक्षे भवे च सर्वत्र, निस्पृहो मुनिसत्तम' इति वचनादिति ।

तदेवमगणितगुणगणसम्पदुपेतेन भगवता 'इमं' ति इदं वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षमासन्नं च द्वादशाङ्गानि यस्मिंस्तद् द्वादशाङ्गं गणिनः-आचार्यस्य पिटकमिव पिटकं गणिपिटकं, यथा हि बालश्रुकवाणिजकस्य पिटकं सर्वस्वाधारभूतं भवति एवमाचार्यस्य द्वादशाङ्गं ज्ञानादिगुणरत्न-सर्वस्वाधारकल्पं भवतीति भावः ।

प्रज्ञप्तं तीर्थङ्करनामकर्मोदयवर्तितया प्रायः कृतार्थेनापि परोपकाराय प्रकाशितं, 'तद्यथे'-त्युदाहरणोपदर्शने । आचार इत्यादि द्वादश पदानि वक्ष्यमाणनिर्वचनानीति कण्ठ्यानि, 'तस्य णं'ति तत्र-द्वादशाङ्गे णमित्यलङ्कारे यत्तद्यतुर्थमङ्गं समवाय इत्याख्यातं तस्यायमर्थ-आत्मादि अभिधेयो भवतीति गम्यते, 'तद्यथे'ति वाचनान्तरद्वितीयसम्बन्धसूत्रव्याख्येति ।

इह च विदुषा पदार्थसार्थमभिदधता सक्रम एवासावभिधातव्य इति न्यायः, तत्राचार्य एकत्वादिसङ्ख्याक्रमसम्बन्धानर्थान् वक्तुकाम आदावेकत्वविशिष्टानात्मनश्च सर्वपदार्थभोजकत्वेन प्रधानत्वादात्मादीन् सर्वस्य वस्तुनः सप्रतिपक्षत्वेन सप्रतिपक्षान् 'एगे आया' इत्यादिभिरष्टादशभिः सूत्रैराह, स्थानाङ्गोक्तार्थानि चैतानि प्रायस्तथापि किञ्चिदुच्यते ।

एक आत्मा, कथञ्चिदिति गम्यते, इदं च सर्वसूत्रेष्वनुगमनीयं, तत्र प्रदेशार्थतया असङ्ख्या-

तत्प्रदेशोऽपि जीवो द्रव्यार्थतया एकः, अथवा प्रतिक्षणं पूर्वस्वभावक्षयापरस्वरूपोत्पादयोगेना-
नन्तभेदोऽपि कालत्रयानुगामिद्यैतन्वमात्रापेक्षया एक एव आत्मा, अथवा प्रतिसन्तानं चैतन्यभेदेना-
नन्तत्वंऽप्यात्मनां सङ्ग्रहनवाश्रितसामान्यरूपपेक्षयैकत्वमात्मन इति ।

तथा न आत्मा अनात्मा-घटादिपदार्थः, सोऽपि प्रदेशार्थतया सङ्ख्येययासङ्ख्येयानन्तप्रदेशोऽपि
तथाविधैकपरिणामरूपद्रव्यार्थपेक्षया एक एव, एवं संतानापेक्षयाऽपि, तुल्यरूपापेक्षया तु
अनुपयोगलक्षणैस्वभावयुक्तत्वात्कथञ्चिद्भिन्नस्वरूपाणामपि धर्मास्तिकायादीनामनात्मनामेकत्व-
मवसेयमिति ।

तथा एको दण्डो दुष्प्रयुक्तमनोवाक्काललक्षणो हिंसामात्रं वा, एकत्वं चास्य सामान्यनया-
देशाद्, एवं सर्वत्रैकत्वमवसेयं । तथैकोऽदण्डः-प्रशस्तयोगत्रयमहिंसामात्रं वा ।

तथैका क्रिया-कायिक्यादिका आस्तिक्यमात्रं वा । तथैका अक्रियायोगनिरोधलक्षणा
नास्तिकत्वं वा ।

तथैको लोकः, त्रिविधोऽप्यसङ्ख्येयप्रदेशोऽपि वा द्रव्यार्थतया । तथा एकोऽलोकः, अनन्त-
प्रदेशोऽपि द्रव्यार्थतया, अथवैते लोकालोकयोर्वहुत्वव्यवच्छेदनपरे सूत्रे, अभ्युपगम्यन्ते च कैश्चिद्ब्रह्म-
वो लोकाः, अतस्तद्विलक्षणा अलोका अपि तावन्त एवेति, एवं सर्वत्र गमनिका कार्या ।

नवरं धर्मो-धर्मास्तिकायः, अधर्म-अधर्मास्तिकायः, पुण्यं-शुभं कर्म, पापम्-अशुभं कर्म,
बन्धो-जीवस्य कर्मपुद्गलसंश्लेषः, सचैकः सामान्यतः, सर्वकर्मबन्धव्यवच्छेदावसरे वा पुनर्वन्धा-
भावाद्, अनेनोद्देशेन मोक्षाश्रवसंवरवेदनानिर्जराणामप्येकत्वमवसेयमिति । इह घानात्मग्रहणेन
सर्वेषामनुपयोगवतामेकत्वं प्रज्ञाप्य पुनर्लोकादितया यदेकत्वप्ररूपणं तत्सामान्यविशेषापेक्षमवगन्त-
व्यमिति । एवं चात्मादीनां सकलशास्त्रपञ्चानमर्थानां प्रत्येकमेकत्वमभिधाय अधुनात्मपरिणाम-
रूपाणामर्थानां तदेवाह-‘जम्बू’ इत्यादि सूत्रसप्तकमाश्रयविशेषाणां तथा ‘इमीसेरयणे’ त्यादिसूत्राद्या-
दशकमाश्रयिणां स्थित्यादिधर्माणां प्रतिपानपरं सुबोधं, नवरं ‘जम्बुदीवे दीवे’ इह सूत्रे ‘आयाम-
विक्खंभेण’ति क्वचित्पाठो दृश्यते, क्वचित्तु ‘चक्र वालविक्खंभेण’ति तत्र प्रथमः सम्भवति,
अन्यत्रापि तथा श्रवणात्, सुगमश्च, द्वितीयस्त्वेवं व्याख्येयः-चक्र वालविक्खंभेन-वृत्तव्यासेन,
इदं च प्रमाणयोजनमवसेयम्, यदाह -

॥ १ ॥ “आद्यङ्गुलेण वल्लु उस्सेहपमाणओ मिणसु देहं ।

नगपुढविमिमाणाई मिणसु पमाणंगुलेणं तु ॥

तथा पालकं-यानविमानं सौधमेन्द्रसम्बन्ध्याभियोगिकपालकाभिधानदेवकृतं वैक्रि यं,
यानं-गमनं तदर्थं विमानं यायतेऽनेनेति यानं तदेव वा विमानं यानविमानं पारिवानिकमिति
यदुच्यते

‘अर्त्थी’त्यादि, अस्ति-विद्यते एकेषां-केषाञ्चिन्नैयिकाणामेकं पल्योपमं स्थितिरितिकृत्या
‘प्रज्ञप्ता’ प्रवेदिता मया अन्यैश्च जिनैः, सा चतुर्थे प्रस्तटे मध्यमाऽवसेयेति, एवमेकं सागरौपमं
त्रयोदशे प्रस्तटे उत्कृष्टा स्थिति इति ।

‘असुरिन्दवज्रियाणं’ति चमरयलिवर्जितानां ‘भोमेजाणं’ति भवनवासिनां भूमौपृथिव्यां
रत्नप्रभाभिधानायं भवत्वात्तेषामिति, तेषां चैकं पल्योपमं मध्यमा स्थितिरित्युक्तं उत्कृष्टा देशोने द्वे
पल्योपमे सा, आह च-“दाहिण दिवङ्ग पलिवं दो देसुणुत्तरिल्लाणं”ति, ‘असंखेजे’त्यादि, असङ्ख्ये-

यानि वर्षाण्यायुर्येषां ते तथा ते च ते सज्जिनश्च-समनस्कास्ते च ते पद्मेन्द्रियतिर्यग्योनिका-
श्चेत्यसद्वयेयवर्षायुः सज्जिपद्मेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्तेषां केषाञ्चिद् वे हेमवतैरण्यवत-
वर्षयोरुत्पन्नास्तेषामेकं पल्योपमं स्थिति, एवं मनुष्यसूत्रमपि ।

नवरं गर्भे-गर्भाशये व्युत्क्रान्ति-उत्पत्तिर्येषां ते गर्भव्युत्क्रान्तिका न समूर्च्छनजा इत्यर्थः ।

‘वाणमन्तराणं देवाणं’ति, देवानामेव न तु देवीनां, तागारोपमस्य प्रतिपादितत्वात्,
‘जोइसियाणं देवाणं’ति चन्द्रविमानदेवानां, न सूर्यादिदेवानां, नापि चन्द्रादिदेवीनां, ‘पलियं च
सयसहस्रं चन्दाणवि आउयं जाण’ इतिवचनात् ।

‘सोहम्मे कप्पे देवाणं’ति इह देवशब्देन देवा देव्यश्च गृहीताः, सौधर्मे हि पल्योपमाद्धीनतरा
स्थितिर्जघन्यतोऽपि नास्ति, इयं च प्रथमप्रस्तटेऽवसेया, ‘सोहम्मे कप्पे अत्थे गइयाणं देवाणं
एगं सागरोवम’मिति, अत्र देवानामेव ग्रहणं न तु देवीनां, उत्कृष्टतोऽपि तत्र तासां पञ्चाशत्पल्योप-
मस्थितिकत्वात्, तथा एकं सागरोपममिति मध्यमस्थित्यपेक्षया, उत्कर्षतस्तत्र सागरोपमद्वय-
सद्भावात्, प्रस्तटापेक्षया त्वेषां सप्तमे प्रस्तटे मध्यमावसेया ।

‘ईसाणे कप्पे देवाणं’मित्यत्र देवग्रहणेन देवा देव्यश्च गृह्यन्ते, यतस्तत्र सातिरेकपल्योपमा-
दन्या जघन्यतः स्थितिरेव नास्ति, ‘ईसाणे कप्पे देवाणं अत्थे गइयाणं’मित्यत्र देवानामेव ग्रहणं न
देवीनां, तत्र तासामुत्कर्षतोऽपि पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमस्थितिकत्वादिति, तथा ये देवाः सागर-
सागराभिधानमेवं सुसागरं सागरकान्तं भवं मनुं मानुषोत्तरं लोकहितमिह चकारो द्रष्टव्यः, समुच्चयस्य
द्योतनीयत्वाद्, विमानं-देवनिवासविशेषमासाद्येति शेषः, देवत्वेन न तु देवीत्वेन तासां
सागरोपमस्थितेरसम्भवात् उत्पन्ना-जातास्तेषां देवीनामेकं सागरोपमं स्थिति, एतानि च विमानानि
सप्तमे प्रस्तटेऽवसेयानि । स्थित्यनुसारेण च देवानामुच्छ्वासादयो भवन्तीति तान् दर्शयन्नाह-‘ते
ण’मित्यादि, येषां देवानामेकं सागरोपमं स्थितिस्ते देवा णमित्यलङ्कारे अर्द्धमासस्यान्ते इति शेषः
आनन्ति प्राणन्ति, एतदेव क्रमेण व्याख्यानयन्नाह-उच्छ्वसन्ति निश्वासन्ति, वाशब्दाः विकल्पार्थाः,
तथा तेषामेव वर्षसहस्रस्यान्ते इति शेषः, आहारार्थ-आहारप्रयोजनमाहारपुद्गलानां ग्रहणमाभोगतो
भवति, अनाभोगतस्तु प्रतिसमयमेव विग्रहादन्यत्र भवतीति, गाथेह -

॥ १ ॥ ‘जस्स जइ सागरोवमाइं ठिइ तस्स तत्ति एहिं पक्खेहि ।

ऊसासो देवाणं वाससहस्सेहि आहारो ॥ ति

सन्ति-विद्यन्ते ‘एगइया’ एके केचन ‘भवसिद्धिय’ति भवा-भाविनी सिद्धि-मुक्तिर्येषां ते
भवसिद्धिकाः-भव्याः ‘भवग्ग्रहणेणं’ति भवस्य-मनुष्यजन्मनो ग्रहणम्-उपादानं भवग्रहणं तेन
सेत्स्यन्ति अष्टविधमहर्द्धिप्राप्त्या भोत्स्यन्ते केवलज्ञाने तत्त्वं ‘मोक्षन्ति’ कर्मराशेः परिनिर्वास्यन्ति-
कर्मकृतविकारविरहाच्छीतीभविष्यन्ति, किमुक्तं भवति ? -सर्वदुःखानामन्तं करिष्यन्तीति ।

सामान्यनयाश्रयणादेकतया वस्तून्वभिधायाधुना विशेषनयाश्रयणादित्वेनाह-

समवायः-१ समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता-सम्पादिता अभय देवसूरि विरचिता

समाधायाङ्गे प्रथम समवाय टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-२

मू. (२) दो दंडा पत्रत्ता, तं. -अद्वादंडे चेव अणद्वादंडे चेव ।

दुवे रासी पत्रत्ता, तंजहा-जीवरासी चेव अजीवरासी चेव ।

दुविहे बन्धणे पत्रत्ते, तंजहा-रागबन्धणे चेव दोसबन्धणे चेव ।

पुवाफग्गुणीनक्खत्ते दुतारे पं० उत्तराफग्गुणी नक्खत्ते दुतारे पं० पुव्वाभद्वयया नक्खत्ते दुतारे पं० उत्तराभद्वयया नक्खत्ते दुतारे पं० ।

इमीसे णं रयणप्पहाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० दुच्चाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो सागरोवमाइं ठिई पं० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० असुरकुमारिंदवज्जियाणं भोमिज्जाणं देवाणं उक्कोसेणं देसूणाइं दो पलिओवमाइं ठिई पं० ।

असंखिज्जवासाउयसन्नियं चोदेयमाणुतिरिक्खजोणिआणं अत्थेगइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० असंखिज्जवासाउयसन्नियं० भूणास्याणं अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० ।

सोहम्मे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० इसाणे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० सोहम्मे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं ठिई पं० इसाणे कप्पे देवां उक्कोसेणं साहियाइं दो सागरोवमाइं ठिई पं० ।

सणकुमारे कप्पे देवाणं जहन्नेणं दो सागरोवमाइं ठिई पं० माहिंदे कप्पे देवाणं जहन्नेणं साहियाइं दो सागरोवमाइं ठिई पं० ।

जे देवा सुभं सुभकंतं सुभवन्नं सुभगंधं सुभत्तेसं सुभफासं सोहम्मवाडिंसं विमाणं देवत्ताए उवयन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं ठिई पं० ते णं देव दोण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं दोहिं वाससहस्सेहिं आहारइे समुप्पज्जइ

अत्थेगइया भवसिद्धिया जीवा जे दोहिं भवग्गहणेहिं सिञ्चिस्संति बुञ्चिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. 'दो दंडे' त्यादि सुगममाद्विस्थानकसमाप्तेः, नवरमिह दण्डराशिवन्धनार्थं सूत्राणां त्रयं नक्षत्रार्थं चतुष्टयं स्थित्यर्थं त्रयोदशकमुच्च्वासाद्यर्थं त्रयमिति, तत्रार्थेन-स्वपरोपकारलक्षणं प्रयोजनेन दण्डो-हिंसा अर्थदण्डः एतद्विपरीतोऽनर्थदण्ड इति ।

तथा रत्नप्रभायां द्विपत्योपमा स्थितिश्चतुर्थप्रस्तटे मध्यमा, द्वितीयायां द्वे सागरोपमे स्थिति षष्ठप्रस्तटे मध्यमा ज्ञेया, तथा असुरेन्द्रवर्जितभवनवासिनां द्वे देशोने पत्योपमे स्थिति रौद्रीच्यनाग-कुमारादीनां श्रित्यावसेया ।

यत् आह-'दो देसूणुत्तरिल्लाणं'ति, तथा असद्वयेयवर्षायुषां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां मनुष्याणां च हरिवर्षरम्यकवर्षजन्मनां द्विपत्योपमा स्थिरिति ।

समवायः-२ समाप्तः -

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता संपादिता अभयदेवसुरि विरचिता
समवायाङ्गे द्वितीय समवायटीका परिसमाप्ता ।

समवायः-३

मू. (३) तओ दंडा पं० तं० -मणदण्डे वयदंडे कायदंडे,

तओ गुत्तीओ पं० तंजहा-मणगुत्ती वयगुत्ती कायगुत्ती ।

तओ सल्ला पं० । तं० -मायासल्लेणं नियाणसल्ले णं मिच्छदंसणसल्लेणं ।

तओ गारवा पं० तं० -इद्धीगारवेणं रसगारवेणं सायागारवेणं ।

तओ विराहणा पं० तं० -नाणविराहणा दंसणविराहणा चरित्तविराहणा ।

मिगसिरनक्खत्ते तितारे पं०, पुस्सनक्खत्ते तितारे पं० जेहानक्खत्ते तितारे पं० अभीइनक्खत्ते तितारे पं० सवणनक्खत्ते तितारे पं० अस्सिणिनक्खत्ते तितारे पं० भरणीनक्खत्ते तितारे पं० ।

इमीणे णं एयणम्मणार पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पं० दोच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं ठिई पं० तच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं जहन्नेणं तिन्नि सागरोवमाइं ठिई पं० ।

असुरकुमारणं देवाणं अत्थेगइयाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पं० असंखिज्जवासा-
उयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पं० असंखिज्जवासा-
उयसन्निगब्भवक्कंतियमणुस्साणं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पं० ।

सोहम्मीसाणेसु अत्थेगइयाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पं० सणकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु
अत्थेगइयाणं देवाणं तिन्नि सागरोवमाइं ठिई, पं० ।

जे देवा आभंकरं पभंकरं आभंकरपभंकरं चंदं चंदावत्तं चंदप्पभं चंदकतं दंतवत्तं चंदलेसं
चंदज्जयं चंदसिंगं चंदसिद्धं चंदकूडं चंदुत्तरवडिंसं विमाणं तेवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं
उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं ठिई पं० ते णं देवा तिण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा
ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं तिहिं वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे तिहिं भवग्गहणेहिं सिज्जिस्संति बुज्जिस्संति मुच्चिस्संति
परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

बृ. 'तओ' इत्यादि सर्वं सुगमं, नवरमिह दण्डगुप्तिशल्यगौरवविराधनार्थं सूत्राणां पद्यकं
नक्षत्रार्थं सप्तकं, स्थित्यर्थं नवकम्, उच्छ्वासाद्यर्थं त्रयमिति ।

तथा दण्डयते-चारित्रैश्वर्यापहारतोऽसारीक्रियते एभिरात्मेति दण्डाः-दुष्प्रयुक्तमनः-
प्रभृतयः मन एव दण्डो मनोदण्डो मनसा वा दुष्प्रयुक्तेनात्मनो दण्डो-दण्डनं मनोदण्डः
एवमितरावपि, तथा ।

गोपनानि गुप्तयः-मनःप्रभृतीनामशुभप्रवृत्तिनिरोधनानि शुभप्रवृत्तिकरणानि चेति ।

तथा तोमरादिशल्यानीव शल्यानि दुःखदायकत्वात् मायादीनि, तत्र माया-निकृति सैव
शल्यं मायाशल्यं 'ण'मित्यलङ्कारे एवमितरे अपि ।

नवरं निदानं-देवादिऋद्धीनां दर्शनश्रवणाभ्याभितो ब्रह्मचर्यादिरनुष्ठानान्ममैता
भूयासुः इत्यध्यवसायो मिथ्यादर्शनम्-अतत्त्वार्थश्रद्धानमिति ।

तथा गौरवाणि-अभिमानलोभाभ्यामात्मनोऽशुभभावगुरुत्वानि तानि च संसारचक्रवाल-

परिभ्रमणहेतुकर्मनिदानानि, तत्र क्रद्धा-नरेन्द्रादिपूज्याचार्यत्वादिलक्षणया गौरवम्, क्रद्धि-
प्राप्त्यभिमानतदप्राप्तिप्रार्थनाद्वारेणात्मनोऽशुभभावगौरवमित्यर्थः, एवं रसेन गौरवं रसगौरवं सातया
गौरवं सातगौरवं चेति ।

तथा विरामात्तच्छब्दनाः, तत्र शास्त्रस्य निरूपणं ज्ञानविरामात् ज्ञानप्रत्यनीकता-
निहवादिरूपा एवमितरे अपि ।

नवरं दर्शनं-सम्यग्दर्शनं क्षायिकादि चारित्रं-समायिकादीति ।

तथा असङ्ख्यातवर्षायुषां पद्मेन्द्रियतिर्यगमनुष्णाणां देवकुरुत्तरकुरुजन्मनां त्रीणि
पत्योपमानीति, तथा आभङ्करं प्रभङ्करं आभङ्करप्रभङ्करं चन्द्रं चन्द्रावर्तं चन्द्रप्रभं चन्द्रकान्तं चन्द्रवर्त्रं
चन्द्रलेश्यं चन्द्रध्वजं चन्द्रशृङ्गं चन्द्रसृष्टं चन्द्रकूटं चन्द्रोत्तरावतंसकं विमानमित्यादि ।

समवायः-३ समाप्तः

मुनि दीपलसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता
समवायाङ्ग द्वितीय समवाय टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-४

मू. (४) चत्तारि कसाया प० तं०--कोहकसाए माणकसाए मायाकसाए लोभकसाए ।

चत्तारि ज्ञाणा प० तं० -अद्विज्ञाणे रुद्विज्ञाणे धम्मज्ज्ञाणे सुक्कज्ज्ञाणे ।

चत्तारि विगहाओ प० तं० -इत्थिकहा भत्तकहा रायकहा देसकहा ।

चत्तारि सत्ता प० तं० -आहार० भय० मेहुण० परिग्गहसत्ता ।

चउव्विहे बन्धे प० तं० -पगइबन्धे ठिइबन्धे अनुभावबन्धे परसबन्धे चउगाउए जोयणे प० ।

अनुराहानक्खत्ते चउतारे प०, पुव्वासाढानक्खत्ते चउतारे प०, उत्तरासाढानक्खत्ते
चउतारे प० ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणां नेरइयाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई प०,
तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चत्तारि सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवायं अत्थेगइयाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई प० ।

सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई प, सणकुमारमाहिंदेसु
कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चत्तारि सागरोवमाइं ठिई प० ।

जे देवा किट्ठिं सुकिट्ठिं किट्ठियावत्तं किट्ठिप्पभं किट्ठिजुत्तं किट्ठिवत्तं किट्ठिलेसं किट्ठिज्झयं
किट्ठिसिगं किट्ठिसिद्धं किट्ठिकूडं किट्ठुत्तरवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं
चत्तारि सागरोवमाइं ठिई प ते णं देवा चउण्हऽद्धमासाणं आणमंति वा ऊससंति वा नीससंति
वा तेसिं देवाणं चउहिं वाससहस्सेहिं आहारहे समुप्पज्जइ ।

अत्थेगइआ भवसिद्धिया जीवा जे चउहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति जाव सव्वदुक्खणां
अंतं करिस्संति ।

वृ. चतुःस्थानकमपि सुगममेव । नवरं कषायध्यानविकथासज्ज्ञाबन्धयोजनार्थं सूत्राणां
षट्कं, नक्षत्रार्थं त्रयं, स्थित्यर्थं षट्कं, शेषं तथैव ।

अन्तर्मुहूर्त यावच्चित्तस्यैकाग्रता योगनिरोधश्च ध्यानं, तत्रार्तं मनोज्ञामनोज्ञे, वस्तुषु वियोगसंयोगादिनिबन्धनचित्तविकलवलक्षणं रौद्रं हिंसानृतचौर्यधनसंरक्षणाभिसन्धानलक्षणं धर्ममाज्ञादिपदार्थस्वरूपपर्यालोचनैकाग्रता शुक्लं पूर्वगतश्रुतावलम्बनेन मनसोऽत्यन्तस्थिरता योगनिरोधश्चेति । तथा विरुद्धाश्चारित्रं प्रति स्त्र्यादिविषयाः कथा विकथाः ।

तथा सज्जाः-असातवेदनीयमोहनीयकर्मोदयसम्पाद्या आहाराभिलाषादिरूपाश्चेत-
नाविशेषाः ।

तथा सकषायत्वाज्जीवस्य कर्मणो योग्यानां पुद्गलानां बन्धनं-आदानं बन्धः, तत्र प्रकृतयः कर्मणोऽंशा भेदाः ज्ञानावरणीयादयोऽष्टौ तासां बन्धः प्रकृतिबन्धः तथा स्थिति-तासामेवावस्थानं जघन्यादिभेदभिन्नं तस्या बन्धो-निर्वर्तनं स्थितिबन्धः तथा अनुभावो-विपाकस्तीव्रादिभेदो रसस्तस्य बन्धोऽनुभावबन्धः, तथा जीवप्रदेशेषु कर्मप्रदेशानामनन्तानन्तानां प्रतिप्रकृति प्रतिनियत-परिमाणानां बन्धः-सम्बन्धनं प्रदेशबन्ध इति ।

तथा कृष्टिसुकृष्टयादीनि द्वादश विमानानि पूर्वोक्तविमाननामानुसारवन्तीति ।

समवायः-४ समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता
समवायाङ्गे चतुर्थ समवाय टीका परिसमाप्त ।

समवायः-५

मू. (५) पंच किरिया प० तं० -काइया अहिगरणिया पाउसिआ पारितावणिया पाणाइवाय-
किरिया ।

पंच महव्वया प० तं० -सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं
सव्वाओ अदत्तादाणाओ वेरमणं सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ।

पंच कामगुणा प० तं० -सद्दा रुवा रसा गंधा फासा ।

पंच आसवदारा प० तं० -मिच्छत्तं अविरई पमाया कसाया जोगा ।

पंच संवरदारा प० तं० -सम्मत्तं विरई अप्पमत्तया अकसाया अजोगया ।

पंच निज्जरट्ठाणा प० तं० -पाणाइवायाओ वेरमणं मुसावायाओ वेरमणं अदिज्जादाणाओ
वेरमणं मेहुणाओ वेरमणं परिग्गहाओ वेरमणं ।

पंच समिईओ प० तं० -ईरियासमिई भासासमिई एसणासमिई आयाणभंडमत्तनिक्खेवणास
मिई उच्चारपासवणखेलसिंधाणजल्लपारिट्ठावणियासमिई ।

पंच अत्थिकाया प० तं० -धम्मत्थिकाए अधम्मत्थिकाए आगासत्थिए जीवत्थिकाए
पोग्गलत्थिकाए ।

रोहिणीनक्खत्ते पंचतारे प०, पुनव्वसुनक्खत्ते पंचतारे प०, हत्थनक्खत्ते पंचतारे प०,
विसाहानक्खत्ते पंचतारे प०, घणिट्ठानक्खत्ते पंचतारे प० ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पंच पत्तिओवमाई टिई प०,
तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पंच सागरोवमाई टिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्येगइयाणं पंच पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्येगइयाणं देवाणं पंच पलिओवमाइं ठिई प०, सणकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु अत्येगइयाणं देवाणं पंच सागरोवमाइं ठिई प० ।

जं देवा वायं सुवायं वायावत्तं वायपभं वायकत्तं वायवत्तं वायेसं वायज्झयं वायसिंगं वायसिङ्गं वायकूडं वाउत्तरवडिसंगं सूरं सुसूरं सूरवत्तं सूरपभं सूरकत्तं सूरवत्तं सूरलेसं सूरज्झयं सूरसिंगं सूरसिङ्गं सूरकूडं सूरुत्तरवडिसंगं विमाणं देवताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं पंच सागरोवमाइं ठिई प० ते णं देवा पंचण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं पंचहिं वाससहस्सेहिं आहारहे समुप्पज्झइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे पंचहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति जाव अंतं करिस्संति

बृ. पञ्चस्थानकमपि सुगमं, नवरं क्रियामहाव्रतकामगुणाश्रवसंवरनिर्जरास्थान-समित्यस्तिकायार्थं सूत्राणामष्टकं, नक्षत्रार्थं पञ्चकं, स्थित्यर्थं षट्कं, उच्छ्वासाद्यर्थं त्रयमेवेति ।

तथा क्रियाः-व्यापारविशेषाः तत्र कायेन निर्वृत्ता कायिकी, कायचेष्टेत्यर्थः, अधिक्रियते आत्मा निरकादिषु येन तदधिकरणं तेन निर्वृत्ता आधिकरणिकी-खङ्गादिनिर्वर्तनादिलक्षणेति, प्रद्वेषो-मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता परितापनिकी प्राणातिपातक्रिया प्रतीतेति ।

तथा काम्यन्ते-अभिलष्यन्ते इति कामास्ते च ते गुणाश्च-पुद्गलधर्मा शब्दादय इति कामगुणाः कामस्य वा-मदनस्योद्दीपका गुणाः कामगुणाः-शब्दादय इति ।

तथा आश्रवद्वाराणि-कर्मोपादानोपाया मिथ्यात्वादीनि संवरस्य-कर्मानुपादानस्य द्वाराणि-उपायाः संवरद्वाराणि-मिथ्यात्वाद्याश्रवद्वारविपरीतानि सम्यक्त्वादीनि ।

तथा निर्जरा-देशतः कर्मक्षपणा तस्याः स्थानानि-आश्रयाः कारणानीतियावज्जि-रास्थानानि-प्राणातिपातविरमणादीनि, एतान्येव च सर्वशब्दविशेषितानि महाव्रतानि भवन्ति, तानि च पूर्वसूत्राभिहितानी स्थूलशब्दविशेषितानि अणुव्रतानि भवन्ति, निर्जरास्थानत्वं पुनरेषां साधारणमिति तदिहैषामभिहितं ।

तथा समित्तयः-सङ्गताः प्रवृत्तयः, तत्रैर्यासमिति-गमने सम्यक् सत्त्वपरिहारतः प्रवृत्ति भाषासमिति-निरवद्यवचनप्रवृत्ति, एषणासमिति-द्विचत्वारिंशदोषवर्जनेन भक्तादिग्रहणे प्रवृत्ति, आदाने-ग्रहणे भाण्डमात्रयोरुपकरणपरिच्छदस्य निक्षेपणे अवस्थापने समिति-सुप्रत्युपेक्षितादि-साङ्गत्येन प्रवृत्तिश्चतुर्थी, तथोच्चारस्य-पुरीषस्य प्रश्रवणस्य-मूत्रस्य खेलस्य-निष्ठीवनस्य सिंघाणस्य-नासिकाश्लेष्मणो जलस्य-देहमलस्य परिष्ठापनायां-परित्यागे समिति-स्थण्डिलादिदोषपरिहारतः प्रवृत्तिरिति पञ्चमी ।

अस्तिकायाः-भ्रदेशराशयः धर्मास्तिकायादयो गतिस्थित्यवगाहोपयोगस्पृशीदिलक्षणाः

स्थितिसूत्रेषु स्थितेरुत्कृष्टादिविभाग एवमनुगन्तव्यः, यदुत —

॥ १ ॥ सागरमेगं १ तिय २ सत्त ३ दस य ४ सत्तरस ५ तह य बावीसा ६ ।

तेत्तीसं जाव ठिई सत्तसुवि कमेण पुढवीसु ॥

॥ २ ॥ जा पढमाए जेड्ढा सा वीवाए कणिड्डिया भणिचा ।

तरतमजोगो एसो दस वाससहस्स रयणाए ॥

॥ ३ ॥ तथा-दो १ साहि २ सत्त ३ साहिय ४ दस ५ चोदस ६ सत्तरेव, अयराई ।

सोहम्मा जा सुक्को तदुवरि इक्किक्कारोवे ॥

॥ ४ ॥ पलियं १ अहियं २ दो सार ३ साहिय ४ सत्त ५ दस ६ चउदस ७ (तहय) ।

सत्तरस ८ सहस्सारे तदुवरि इक्किक्कारोवे ॥

॥ ५ ॥ तथावातं सुवातमित्यादीनि द्वादश वाताभिलापेन

विमान - नामानि तावन्त्येव सूर्याभिलापेनेति ॥

समवायः ५ समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोभिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता
समयवायाङ्गे पञ्चम समवाय स्वटीका परिसमाप्त ।

समवायः-६

मू. (६) छ लेसाओ प०-कण्हलेसा नीललेसा काउलेसा तैउलेसा पण्हलेसा सुक्कलेसा ।

छ जीवनिक्काया प० तं०-पुढवीकाए आऊकाए तेउकाए वाउकाए वणस्सइकाए तसकाए

छव्विहे बाहिरे तवोकम्मे प तं०-अनसने ऊनोपारेया वित्तीसंछंओ रसपारेयाओ काय-
किलेसो संलीनया, छव्विहे अंबितरे तवोकम्मे प० तं०-पायच्छित्तं विनओ वेयावच्चं सज्जाओ
झाणं उत्सग्गो ।

छ छाउमत्थिया समुग्गया प० तं०-वेयणासमुग्गाए कसायसमुग्गाए मारणंतिअसमुग्गाए
वेउव्वियसमुग्गाए तैयसमुग्गाए आहारसमुग्गाए ।

छव्विहे अत्थुग्गहे प० तं०-सोइंदियअत्थुग्गहे चक्खुइंदियअत्थुग्गहे घाणिंदिअ अत्थुग्गहे
जिब्बिंदिअ अत्थुग्गहे फासिंदिय अत्थुग्गहे नो इंदिय अत्थुग्गहे,

कत्तियानक्खते छतारे प० असिलेसा नक्खते छतारे प० ।

ईमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छ पलिओवमाइं ठिई प०, तच्चाए
णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छ सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमारणं देवाणं अत्थेगइयाणं छ पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइयाणं देवाणं छ पलिओवमाइं ठिई प०, सणकुमारमाहिंदेसुअत्थेगइयाणं देवाणं छ सागरोव-
माइं ठिई प० ।

जे देवा सयंभुं सयंभूरमणं घोसं सुघोसं महाघोसं किड्ढिघोसं वीरं सुवीरं वीरगतं वीरसेणियं
वीरावत्तं वीरप्पभं वीरकत्तं वीरवत्तं वीरलेसं वीरज्झयं विरसिगं वीरसिद्धं वीरकूडं वीरुत्तरवडिंसगं
विमाणं देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं छ सागरोवमाइं ठिई प, ते णं देवा छण्हं
अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं छहिं वाससहस्सेहिं
आहारुडे समुप्पज्जइ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे छहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति जाव
सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. षट्स्थानकमथ, तच्च सुबोधं, नवरमिह लेश्या १ जीवनिक्काय २ बाह्या ३ ५५ ध्यन्तरतपः

४ समुद्धाता ५ ऽवग्रहार्थानि सूत्राणि षट्, नक्षत्रार्थे द्वे, स्थित्यर्थानि षट्, उच्छ्वासाद्यर्थं त्रयमेवेति तत्र लेश्यानां स्वरूपमिदं ।

॥ १ ॥ कृष्णादिब्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः ।

स्फटिकस्येव तत्रायं, लेश्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ इति,

तथा बाह्यतपः-बाह्यशरीरस्य परिशोषणेन कर्मक्षपणहेतुत्वादिति, आभ्यन्तर-चित्तनिरोधप्राधान्येन कर्मक्षपणहेतुत्वादिति ।

तथा छद्मस्थः-अकेवली तत्र भवा बहून् वेदनीयादिकर्मप्रदेशान् कालान्तरानुभवयोग्या-नुदीरणाकरणेनाकृष्योदये प्रक्षिप्यानुभय निर्जरयति, आत्मप्रदेशैः संश्लिष्टान् शातयतीत्यर्थः, ते चेह वेदनादिभेदेन षडुक्ताः, तत्र वेदनासमुद्धातोऽसद्वेद्यकर्माश्रयः कषायसमुद्धातः कषाया-ख्यचारित्रमोहनीयकर्माश्रयः मारणान्तिकसमुद्धातोऽन्तर्मुहूर्तशेषायुष्ककर्माश्रयो वैकुर्विक-तैजसाह्वरकसमुद्धाताः शरीरनामकर्माश्रयाः, तत्र वेदनासमुद्धातसमुद्धत वेदनीयकर्मपुद्गल-शाटनं करोति कषायसमुद्धातसमुद्धतः कषायपुद्गलशातं मारणान्तिकसमुद्धातसमुद्धत आयुःकर्मपुद्गलघातं वैकुर्विकसमुद्धातसमुद्धतस्तु जीवप्रदेशान् शरीरादबहिर्निष्काशय शरीरविष्कम्भबाह्यमात्रमायामतश्च सङ्ख्येयानि योजनानि दण्डं निसृजति निसृज्य च यथास्थूलान् वैक्रियशरीरनामकर्मपुद्गलान् प्राग्बद्धान् शातयति, एवं तैजसाह्वरकसमुद्धातावपि व्याख्येयाविति

तथा अर्थस्य-सामान्यानिर्देश्यस्वरूपस्य शब्दादेः 'अवे'ति प्रथमं व्यञ्जनावग्रहानन्तरं ग्रहणं-परिच्छेदनमर्था ग्रहः, स 'यैकसामयिको नैश्चाधिको व्यावहारिकस्त्वसङ्ख्येयसामयिकः', स च षोढा

॥ ६ ॥ श्रोत्रादिभिरिन्द्रियैर्नोऽिन्द्रियेण च मनसा जन्यमानत्वादिति ।

स्थितिसूत्रे स्वयम्भादीनि विंशतिर्विमानानीति ॥

समवायः ६ समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्गे षष्ठसमवायटीका परिसमाप्ता ।

समवायः-७

मू. (७) सत्त भयङ्गाणा प० तं० -इलोगभए परलोगभए आदानभए अकम्हाभए आजीवभए मरणभए असिलोगभए ।

सत्त समुग्धाया प० तं० -वेयणासमुग्धाए कसायसमुग्धा मारणंतियसमुग्धाए वेजव्वि-यसमुग्धाए तैयसमुग्धाए आहारसमुग्धाए केवलिसमुग्धाए ।

समणे भगवं महावीरे सत्त रयणीओ उहं उच्चत्तेण होत्था ।

इहेव जंबुदीवे दीवे सत्त वासहरपव्वया प० तं० -चुल्लहिमवंते महाहिमवंति निसढे नीलवंते रुप्पी सिंहरी मन्दरे, इहेव जम्बुदीवे दीवे सत्त वासा प० तं० -भरहे हेमवते हरिवासे महाविदेहे रम्मए एरन्नवए एरवए ।

खीणमोहेण भगवया मोहणिज्जवज्जाओ सत्त कम्मपयडीओ वेएई ।

महानक्खत्ते सत्ततारे प०, कत्तिआइआ सत्त नक्खत्ता पुव्वदारिआ प० महाइआ सत्त

नक्खत्ता दाहिणदारिआ प० अनुराहाइआ सत्त नक्खत्ता अवरदारिआ प० घणिट्ठाइआ सत्त नक्खत्ता उत्तरदारिआ प० ।

इमीसेणं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई प० तच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई प०, चउत्थीए णं पुढवीए नेरइयाणं जहन्नेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई प०, सणकुमारे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई प०, माहिंदे कप्पे देवामं उक्कोसेणं साइरेगाइं सत्त सागरोवमाइं ठिई प०, बंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं देवत्ताए उचवत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई ते णं देवा सत्तण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं सत्तहिं वाससहस्सेहिं आहारद्वे समुप्पज्जइ ।

संतं गइया भवसिद्धिया जीवा जे ण सत्तहिं भवग्गहणेहिं सिज्जिस्संति बुज्जिस्संति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

४. तच्च कण्ठयं, नवरमिह भयसमुद्घातमहावीरवर्षधरवर्षक्षीणमोहार्यानि च सूत्राणि षट् नक्षत्रार्थानि पञ्च स्थित्यर्थानि नव उच्छ्वासाद्यर्थानि त्रीण्येवेति ।

तत्रेहलोकभयं यत्सजातीयात् परलोकभयं यद्विजातीयात् आदानभयं यद् द्रव्यमाश्रित्य जायते अकस्माद्भयं बाह्यनिमित्तनिरपेक्षं स्वविकल्पाज्जातं शेषाणि प्रतीतानि ।

नवरमश्लोकः-अकीर्तिरिति, समुद्घाताः प्राग्वत्, नवरं केवलिसमुद्घातो वेदनीय-नामगोत्राश्रय इति, तथा रलि-वितताङ्गुलिर्हस्त इति, ऊर्ध्वोच्चत्वेन न तिर्यगुच्चत्वेनेति, 'होत्था'-बभूवेति । तथा अभिजिदादीनि सप्त नक्षत्राणि पूर्वद्वारिकाणि-पूर्वदिशि येषु गच्छतः शुभं भवति, एवमश्विन्यादीनि दक्षिणद्वारिकाणि पुष्यादीन्यपरद्वारिकाणि स्वात्यादीन्युत्तरद्वारिकाणीति सिद्धान्तमतमिह तु मतान्तरमाश्रित्य कृत्तिकादीनि सप्त सप्त पूर्वद्वारिकादीनि भणितानि, चन्द्रप्रज्ञप्ती तु बहुतराणि मतानि दर्शितानीहार्थ इति, स्थितिसूत्रे समादीन्यष्टौ विमाननामानीति ।

समवायः - ७ समाप्तः

मुन दीपरलसागरेण संशोधिता सप्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्गे सप्तमसमवायटीका परिसमाप्ता ।

समवायः - ८

मू. (८) अट्ठ मयट्ठाणा प० तं० -जातिमए कुलमए बलमए ल्वमए तवमए सुयमए लाभमए इस्सरियमए ।

अट्ठ पवयणमायाओ प० तं० -ईरियासमिई भासासमिई आयाणभंडमतनिक्खेवणासमिई उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपारिट्ठावणियासमिई मणगुत्ती वयगुत्ती कायगुत्ती ।

वाणमंतराणं देवाणं चेइयरुक्खा अट्ठ जोयणाइं उद्धं उच्चतेणं प०, जंबू णं सुदंसणा अट्ठ जोयणाइं उद्धं उच्चतेणं प०, कूडसामली णं गरुलावासे अट्ठ जोयणाइं उद्धं उच्चतेणं प०, जंबुद्दीवस्स

णं जगई अड्ड जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं प० ।

अड्डसामइए केवलिसमुग्धाए प० तं० -पढमे समए दंडं करेइ बीए समए कवाडं करेइ तइए समए मंथं करेइ चउत्थे समए मंथंतराईं पूरेइ पंचमे समए मंथंतराई पडिसाहरइ छहे समए मंथं पडिसाहरइ सत्तमे समए कवाडं पडिसाहरइ अड्डमे समए दंडं पडिसाहरइ ततो पच्छा सरीरत्थे भवइ ।

पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणिअस्स अड्ड गणा अड्ड गणहरा होत्था, तं० ।

वृ. अथाष्टमस्थानकं व्याख्यायते, सुगमं चैतत्, नवरमिह मदस्थानप्रवचनमातृचैत्य-वृक्षम्बूशाल्मलीजगतीकेवलिसमुद्घातगणधरनक्षत्रार्थानि सूत्राणि नव स्थित्यर्थानि षट् उच्छ्वासाद्यर्थानि त्रीणीति ।

तत्र मदस्य-अभिमानस्य स्थानानि-आश्रयाः मदस्थानानि-जाल्यादीनि, तान्येव मदप्रधानतया दर्शयन्नाह-‘जाइमए’इत्यादि, जाल्या मदो जातिमद एवमन्यान्यपि, अथवा मदस्य स्थानानि-मदाः मदस्थानानि, तान्येवाह-‘जाइमए’ इत्यादि, शेषं तथैव ।

तथा प्रवचनस्य-द्वादशाङ्गस्य तदाधारास्य वा सङ्घस्य मातर इव-जनन्य इव प्रवचनमातरः-ईर्यासमित्यादयो, द्वादशाङ्गं हि ता आश्रित्य साक्षात्सङ्गतो वा प्रवर्तते, भवति च यतो यत्प्रवर्तते तस्य तदाश्रित्य मातृकल्पनेति, सङ्घपक्षे तु यथा शिशुर्मातरममुच्चन्नात्मलामं लभते एवं सङ्घस्ताममुच्चन् सङ्घत्वं लभते नान्यथेतीर्यासमित्यादीनां प्रवचनमातृत्वेति ।

तथा व्यन्तरदेवानां चैत्यवृक्षाः तन्मगरेषु सुधर्मादिसभानामग्रतो मणिपीठिकानामुपरि सर्वरत्नमया छत्रचामरध्वजादिभिरलङ्कृता भवन्ति, ते चैवं श्लोकाभ्यामवगन्तव्याः ।

॥ १ ॥

‘कलंबो उ पिसायाणं, वडो जक्खाण चेइयं ।

तुलसी धूयाणं भवे, रक्खसाणं तु कंडओ ॥

॥ २ ॥

असोगो किन्नराणं च, किंपुरिसाणं य चंपओ ।

नागरुक्खो भयंगाणं, गंधव्वाणं य तुंबुरु ॥

तथा ‘जम्बु’त्ति उत्तरकुरुष जम्बूवृक्षः पृथिवीपरिणामः सुदर्शनिति तन्नाम, एवं कूटशाल्मली वृक्षविशेषः, एष देवकुरुष गरुडजातीयस्य वेणुदेवाभिधानस्य देवस्यावास इति, जगती जम्बूद्वीप-नगरस्य प्राकारकल्पा पालीति ।

तथा पार्श्वस्यार्हतः-त्रयोविंशतितमतीर्थकरस्य ‘पुरिसादानीयस्स’त्ति पुरुषाणां मध्ये आदानीयः-आदेयः पुरुषादानीयस्तस्याष्टौ गणाः-समानवाचनाक्रियाः साधुसमुदायाः अष्टौ गणधराः-तन्नामकाः सूरयः, इदं चैतन्ममाणं स्थानाङ्गे पर्युषणाकल्पे च श्रूयते, केवलमावश्यकं अन्यथा, तत्र हुक्कम्-‘दस नवगं गणाण माणं जिणिंदाणं’ति, कोऽर्थः ।

मू. (९)

सुमे य सुभयोसे य, वसिह्वं वंभयारि य ।

सोमे सिरिधरे चेव, वीरभद्रे जसे इय ॥

वृ. पार्श्वस्य दश गणाः गणधराश्च, तदिह द्वयोरुत्पायुष्कत्वादिना कारणेनाविवक्षाऽनुगन्तव्येति, ‘सुमे’ इत्यादि श्लोकः ।

मू. (१०) अड्ड नक्खत्ता चंदेणं सद्धिं पमइं जोगं जोएंति, तं० -कतिया १ रोहिणी २

रयव्वसु ३ महा ४ चित्ता ५ विसाहा ६ अनुंराहा ७ जेड्डा ८ ।

इमीसेणं रयणप्पहाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ट पलिओवमाइं ठिई प० चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ट सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ट पलिओवमाइं ठिई प० सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ट पलिओवमाइं ठिई प० बंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ट सागरोवमाइं ठिई प० ।

जे देवा अद्धिं १ अद्धिमालिं २ वइरोयणं ३ पभंकरं ४ चंदार्भं ५ सूरामं ६ सुपइड्डार्भं ७ अग्निच्चाभं ८ रिद्धाभं ९ अरुणाभं १० अरुणुत्तरवडिसंगं ११ विमाणं देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उल्लोकेणं अट्ट सागरोवमाइं ठिई प० ते णं देवा अट्टण्हं अट्टमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं अट्टहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुत्थज्जइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे अट्टहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति जाव अत्तं करिस्संति ।

चू. तथा अष्टौ नक्षत्राणि चन्द्रेण सार्धं प्रमर्द-चन्द्रः मध्येन तेषां गच्छतीत्येवंलक्षणं योगं-सम्बन्धं योजयन्ति-कुर्वन्ति, अत्रार्थेऽभिहितं लोकश्रियां-“पुनर्वसु रोहिणी चित्ता मह जेड्डनुराह कित्ति य विसाहा । चंदस्स उभयजोग”न्ति, यानि दक्षिणोत्तरयोगीनि तानि प्रमर्दयोगीन्यपि कदाचिद्भवन्ति, यतो लोकश्रीटीकाकृतोक्तम्-“एतानि नक्षत्राण्युभययोगीनि चन्द्रस्योत्तरेण दक्षिणेन च युज्यन्ते, कदाचिच्चन्द्रेण भेदमप्युपयान्ती”ति, तथाश्चिरादीन्येकादश विमाननामानितीति

समवायः - ८ समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्गे अष्टम् समवायटीका परिसमाप्ता ।

समवायः - ९

मू. (११) नव बंभचेरगुत्तीओ प० तं०-नो इत्थीपसुपंडगसंसत्ताणि सिज्जासणाणि सेवित्ता भवइ १ नो इत्थीणं कहं कहित्ता भवइ २ नो इत्थीणं गणाइं सेवित्ता भवइ ३ नो इत्थीणं ईदियाणि मनोहराइं मनोरमाइं आलोइत्ता निज्झाइत्ता भवइ ४ नो पणीयरसभोई ५ नो पाणभोयणस्स अइमायाए आहारइत्ता ६ नो इत्थीणं पुव्वरयाइं पुव्वकीलिआइं समरइत्ता भवइ, नो सद्दाणुवाई नो रुवाणुवाई नो गन्धाणुवाई नो रसाणुवाई नो फासाणुवाई नो सिलोगाणुवाई ८ नो सायासोक्खपडिबद्धे याविभवइ ९ नव बंभचेरगुत्तीओ प० तं०-इत्थीपसुपंडगसंसत्ताणं सिज्जासणाणं सेवणया जाव सायासुक्खपडिबद्धे याविभवइ, नव बंभचेरा प० तं० ।

चू. अथ नवमस्थानकं सुखावबोधं, नवरमिह ब्रह्मगुप्ति १ तदगुप्ति २ बह्वचर्याध्ययन ३ पार्श्वार्थ ४ सूत्राणां चतुष्टयं ज्योतिष्कार्थं त्रयं मत्स्य १ भौम २ सभा ३ दर्शनावरणार्थं ४ चतुष्टयं स्थित्वाद्यर्थानि तथैव ।

तत्र ब्रह्मचर्यगुप्तयो मैथुनविरतिपरिरक्षणोपायाः नो स्त्रीपशुपण्डकैः संसक्तानि-सङ्कीर्णानि शय्यासनानि-शयनीयविष्टराणि वसत्यासनानि वासेवयित्ता भवतीत्येका १ नो स्त्रीणां कथाः

कथयिता भवतीति द्वितीया २ नो स्त्रीगणान्-स्त्रीसमुदायान् सेवयिता- उपासयिता भवतीति तृतीया ३ नो स्त्रीणामिन्द्रियाणि-नयननाशावंशादीनि मनोहराणि आक्षेपकरत्वात् मनोरमाणि रम्यतयाऽऽलोकयिता-द्रष्टा निर्ध्याता-तदेकाग्रचित्ततया द्रष्टृव भवतीति चतुर्थी ४ नो प्रणीतरसभोजी गलत्स्नेहरसबिन्दुकस्य भोजनस्य भोजको भवतीति पञ्चमी ५ नो पानभोजनस्यातिमात्रम्-अतिप्रमाणं यथा भवत्येवमाहारकः सदा भवतीति षष्ठी ६ नो पूर्वरतं-पूर्वक्रीडितमनुस्मर्ता भवति रतं-मैथुनं क्रीडितं-स्त्रीभिः सह तदन्या क्रीडेति सप्तमी, ७ नो शब्दानुपाती नो रूपानुपाती नो गन्धानुपाती नो रसानुपाती नो स्पर्शानुपाती नो श्लोकानुपाती कामोद्दीपकान् शब्दादीनात्मनो वर्णवादं च नानुपतति-नानुसरतीत्यर्थ इत्यष्टमी ८ नो सातसौख्यप्रतिबद्धश्चापि भवति सातात्-सातवेदनी-यादुदयप्राप्त्यसौख्यं तत्तथा, अनेन च प्रशमसुखस्य व्युदास इति नवमी ९ ।

मू. (१२) सत्यपरिज्ञा लोगविजओ सीओसणिअ सम्मत्तं ।

आवंति धुत विमोहा उवहाणसुयं महपरिज्ञा ॥

मू. इदं च व्याख्यानं वाचनाद्वयानुसारेण कृतं, प्रत्येकवाचनयोरेवंविधसूत्रभावादिति, तथा कुशलानुष्ठानं ब्रह्मचर्यं तद्व्यतिपादकान्यध्ययनानि ब्रह्मचर्याणि तानि चाचाराङ्गप्रथम-श्रुतस्कन्धप्रतिबद्धानीति ।

मू. (१३) पासेणं अरहा पुरिसादानीए नव रयणीओ उद्धं उच्चतेणं होत्था, अभीजीनक्खत्ते साइरेणे नव मुहुत्ते चन्देणं सद्धिं जोगं जोएइ, अभीजियाइया नव नक्खत्ता चंदस्स उत्तरेणं जोगं जोएत्ति तं० -अभीजि सवणो जाव भरणी, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसभरमणिआओ भूमिक्खत्ताओ नव जोगणस्स उद्धं उच्चत्तेणं उवहाणस्स उवहाणस्स चारं चरइ, जंबूद्वीवे णं दीवे नवजोयणिआ मच्छा पविसिंसु वा ३, विजयस्स णं दारस्स एगमेगाए बाहाए नव नव भोमा प० वाणमंतराणं देवाणं सभाओ सुहम्माओ नव जोयणाइं उद्धं उच्चतेणं प० ।

दंसणावरणिआस्स णं कम्पस्स नव उत्तरपगडीओ प० तं०-निदा पयत्ता निदानिदा पयत्तापयत्ता धीणद्धी चक्खुदंसणावरणे अचक्खुदंसणावरणे ओहिदंसणावरणे केवलदंसणावरणे ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं नव पलिओवमाइं ठिई प०, चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं नव सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाण नव पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं नव पलिओवमाइं ठिई प०, बंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं नव सागरोवाइं ठिई प० ।

जे देवा पम्हं सुपम्हं पम्हावत्तं पम्हप्पभं पम्हकत्तं पम्हवन्नं पम्हलेसं पम्हज्झयं पम्हसिगं पम्हसिद्धं पम्हकूडं पम्हत्तरवडिसगं सुज्जं सुसुज्जं सुज्जवित्तं सुज्जपमं सुज्जकत्तं सुज्जवन्नं सुज्जलेसं सुज्जज्झयं सुज्जसिगं सुज्जसिद्धं सुज्जकूडं सुज्जत्तरवडिसगं रुइल्लावत्तं रुइल्लप्पमं रुइल्लकत्तं रुइल्लवन्नं रुइल्ललेसं रुइल्लज्झयं रुइल्लसिद्धं रुइल्लकूडं रुइल्लत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं नव सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा नवण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं नवहिं वाससहस्सेहिं आहारइ समुप्पज्जइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे नवहिं भवग्गहणेहिं सिज्जिस्संति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

यू. तथा अभिजिन्नक्षत्रं साधिकान्नव मुहूर्ताश्चन्द्रेण सार्द्धं योगं-सम्बन्धं योजयति-करोति, सातिरेकत्वं च तेषां चतुर्विंशत्या मुहूर्तस्य द्विषष्टिभागानां षष्ट्या च द्विषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागानामिति, तथा अभिजिदादीनि नव नक्षत्राणि चन्द्रस्योत्तरेण योगं योजयन्ति, उत्तरस्यां दिशि स्थितानि दक्षिणाशास्थितचन्द्रेण सह योगमनुभवन्तीति भावः ।

बहुसमरमणिज्जाओ इति अत्यन्तसमो बहुसमोऽत एव रमणीयो-रम्यस्तस्माद्भूमिभागात्र पर्वतापेक्षया नापि श्वभ्रापेक्षयेति भावः, रुचकापेक्षयेति तात्पर्यम्, 'आवाहाए'ति अन्तरे कृत्वेति शेषः 'उवरिल्ले'ति उपरितनं तारारूपं-तारकजातीयं चारं-भ्रमणं चरति-करोति ।

'नवजोयणिय'ति नवयोजनायामा एव प्रविशन्ति, लवणसमुद्रे यद्यपि पञ्चयोजनशक्तिका मत्स्याः सम्भवन्ति तथापि नदीमुखेषु जगतीरन्ध्रौचित्येनैतावतामेव प्रवेश इति, लोकानुभावो वाऽयमिति, विजयद्वारस्य-जम्बूदीपसम्बन्धिनः पूर्वदिग्ब्यवस्थितस्य 'एगमेगाए'ति एकैकस्यां 'बाहाए'ति बाहौ पार्श्वे भौमानि-नगराणीत्येके विशिष्टस्थानानीत्यन्ये, तथा व्यन्तराणां सभा सुधर्मानव योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन तथा पश्मादीनि द्वादश सूर्यादीन्यपि द्वादशैव रुचिरादीन्येकादश विमाननामानीति ।

समवायः - ९ समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता
समवायाङ्गे नवम समवाय टीका परिसमाप्ता ।

समवायः - १०

मू. (१४) दसविहे समणधम्म ५०-खंती १ मुत्ती २ अज्जवे ३ महवे ४ लाघवे ५ सच्चे ६ संजमे ७ तवे ८ चियाए ९ बंमचेरवासे १० ।

दस चित्तसमाहिङ्गाणा ५० तं०-धम्मचिंता वा से असमुप्पन्नपुव्वा समुप्पज्जिञ्जा सव्वं धम्मं जाणित्तए १ सुमिणदंसणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जिञ्जा अहातच्चं सुमिणं पासित्तए २ सन्निनाणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जिञ्जा पुव्वभवे सुमरित्तए ३ देवदंसणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जिञ्जा दिव्वं देविद्धिं दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवानुभावं पासित्तए ४ ओहिनाणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जिञ्जा ओहिणा लोगं जाणित्तए ५ ओहिदंसणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जिञ्जा ओहिणा लोगं पासित्तए ६ मणपज्जवनाणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जिञ्जा जाव मनोगए भावे जाणित्तए ७ केवलनाणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जिञ्जा केवलं लोगं जाणित्तए ८ केवलदंसणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जिञ्जा केवलं लोगं पासित्तए ९ केवलमरणं वामरिञ्जा सव्वपुक्खप्पहीणाए १०

मंदरे णं पव्वए मूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं ५० ।

अरिहा णं अरिहनेमी दस धणूइं उद्धं उच्चतेणं होत्था, कण्हे णं वासुदेवे दस धणूहं उद्धं उच्चतेणं होत्था, रामे णं बलदेवे दस धूइं उद्धं उच्चतेणं होत्था ।

दस नक्खत्ता नाणवुद्धिकरा ५० तं० ।

मू. (१५) मिगसिर अहा पुस्सो तिन्नि अ पुव्वा य मूलमस्सेसा ।

हत्यो चित्तो य तहा बुद्धिकाराइं नाणस्स ॥

वृ. दशमं स्थानकं सुबोधमेव तथापि किञ्चिल्लिख्यते, इह पञ्चविंशति सूत्राणि, तत्र लाघवं द्रव्यतोऽल्पोपधिता भावतो गौरवत्यागः त्यागः सर्वसङ्गानां संचिन्मनोज्ञसाधुनां वा ब्रह्मचर्येण वसनम्-अवस्थानं ब्रह्मवर्यवास इति, तथा चित्तस्य-मनसः समाधि-समाधानं प्रशान्तता तस्य स्थानानि-आश्रया भेदा वा चित्तसमधिस्थानानि ।

तत्र धर्मा-जीवादिद्रव्याणामुपयोगोत्पादायः स्वभावास्तेषां चिन्ता-अनुप्रेक्षा धर्मस्य वा-श्रुतचारित्रात्मकस्य सर्वज्ञभाषितस्य हरिहरादिनिर्गदितधर्मभ्यः प्रधानोऽयमित्येवंचिन्ता धर्मचिन्ता, वाशब्दो वक्ष्यमाणसमाधिस्थानान्तरापेक्षया विकल्पार्थः ।

‘स’ इति यः कल्याणभागी तस्य साधोरसमुत्पन्नपूर्वा-पूर्वस्मिन्ननादौ अतीते कालेऽनुपजाता तदुत्पादेष्टा पार्श्वपुद्गलपरावर्तान्ते कल्याणस्यावश्यंभावात् समुत्पद्येत-जायेत सः, किंप्रयोजनाय चेयमत आह-सर्व-निरवशेषं धर्म-जीवादिद्रव्यस्वभावमुपयोगोत्पादादिकं श्रुतादिरूपं वा ‘जाणित्तए’ ज्ञपरिज्ञया ज्ञातुं ज्ञात्वा च प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरणीयकर्म परिहर्तुम्, इदमुक्तं भवति-धर्मचिन्ता धर्मज्ञानकारणभूता जायत इति ।

इयं च समाधेरुक्तलक्षणस्य स्थानमुक्तलक्षणमेव भवतीति प्रथमं, तथा स्वप्नस्थ-निद्रावशविकल्पज्ञानस्य दर्शनं-संवेदनं स्वप्नदर्शनं तद्वा कल्याणप्राप्तिसूचकमसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्यते, तद्यथा भगवतो महावीरस्यास्थिकग्रामे शूलपाणियक्षकृतोपसर्गावसाने, किंप्रयोजनं चेदं ? इत्याह-‘अहातच्च सुमिणं पासित्तए’ति यथा-येन प्रकारेण तथ्यः-सत्यो यथातथ्यः-सर्वथा निर्व्यभिचार इत्यर्थः तं स्वप्नं स्वप्नफलमुपचारात्तं द्रष्टुं-ज्ञातुम्, अवश्यंभाविनो मुक्त्यादेः शुभस्वप्न-फलस्यदर्शनाय साधोः स्वप्नदर्शनमुपजायत इति भावः, क्वचित् ‘सुजाणं’ति पाठः, तत्रावित-यमवश्यंभावि सुयानं-सुगतिं द्रष्टुं-ज्ञातुं सुज्ञानं वा भाविशुभार्थपरिच्छेदं संवेदितुमिति, कल्याणसूच-कावितथस्वप्रदर्शनाच्च भवति चित्तसमाधिरिति चित्तसमाधिस्थामिदं द्वितीयं, तथा सृज्ज्ञानं सज्ज्ञा सा च यद्यपि हेतुवाददृष्टिवाददीर्घकालिकोपदेशभेदेन क्रमेण विकलेन्द्रियसम्यग्दृष्टिसम-नस्कसम्बन्धित्वात्त्रिधा भवति तथापीह दीर्घकालिकोपदेशसज्ज्ञा ग्राह्येति, सा यस्यास्ति स सज्जी-समनस्कस्तस्य ज्ञानं सज्ज्ञानं, तच्चेहाधिकृतसूत्रान्यथानुपपत्तेर्जातिस्मरणमेव, तद्वा ‘से’ तस्यासमुत्पन्न पूर्व समुत्पद्येत, कस्मै प्रयोजनाय ?

इत्याह-‘पुब्बभवे सुमरित्तए’ति पूर्वभवान् स्मर्तुं, स्मृतपूर्वभवस्य च संवेगात्समाधिरुत्पद्यते इति समाधिस्थानमेतत् तृतीयमिति, तथा देवदर्शनं वा ‘से’ तस्यासमुत्पन्नपूर्वं देवद्युतिं-विशिष्टां शरीराभरणादिदीप्तं दिव्यं देवानुभावं-उत्तमवैक्रियकरणादिप्रभावं द्रष्टुम्, एतद्दर्शनायेत्यर्थः, देव-दर्शनाद्यागमार्थेषु श्रद्धानदाढर्यं धर्मे बहुमानश्च भवतीति तत्तश्चित्तसमाधिरिति देवदर्शनं चित्तसमा-धिस्थानमिति चतुर्थं, तथा अवधिज्ञानं वा ‘से’ तस्यासमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, किमर्थं इत्याह-अवधिना-मर्यादया नियतद्रव्यक्षेत्रकालभावरूपेण लोकं ज्ञातुं लोकज्ञानायेत्यर्थः, भवति च विशिष्टज्ञानाच्चित्तसमाधिरिति पञ्चमं तदिति, एवमवधिदर्शनसूत्रमपीति षष्ठं, तथा मनःपर्यज्ञानं वा ‘से’ तस्यासमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, किमर्थं अत आह-

‘मनोगते भावे जाणित्तए’ अर्द्धतृतीयद्वीपसमुद्रेषु सज्ज्ञानां पञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तकानां मनोगतान् भावान् ज्ञातुम्, एतद्दर्शनायेत्यर्थ इति सप्तमं, तथा केवलज्ञानं वा ‘से’ तस्यासमुत्पन्नपूर्वं

समुत्पद्येत, केवलः-परिपूर्ण लोच्यते-दृश्यते केवलालोकेनेति लोको-लोकालोकस्वरूपं वस्तु तद् ज्ञातुं केवलज्ञानस्य च समाधिभेदत्वाच्चित्तसमाधिस्थानता, इह धामनस्कृतया केवलनिश्चितं चैतन्यमवसेयमित्यष्टमं । एवं केवलदर्शसूत्रं नवरं द्रष्टुमिति विशेष इति नवमं, तथा केवलिमरणं वा ध्रियेत-कुर्यात् इत्यर्थः-; किमर्थं अत आह-‘सर्वदुःखप्रहाणाये’ति, इदं तु केवलिमरणं सर्वोत्तमसमाधिस्थानमेवेति दशममिति ।

मू. (१६) अकम्पभूमियाणं मणुआणं दसविहा रुक्खा उवभोगत्ताए उवत्थिया प० तं० ।

वृ. तथा अकर्मभूमिकानां-भोगभूमिजन्मनां मनुष्याणां दशविधा ‘रुक्ख’ति कल्पवृक्षाः ‘उवभोगत्ताए’ति उपभोग्यत्वाय ‘उवत्थिय’ति उपस्थिता-उपनता इत्यर्थः ।

मू. (१७) मत्तंगया य भिगा तुडिअंगा दीवजोइ चित्तंगा
चित्तरसा मणिअंगा गेहागारा अनिगिणा य ।

वृ. तत्र मत्ताङ्गकाः मद्यकारणभूताः ‘भिग’ति भाजनदायिनः ‘तुडियंग’ति तूर्याङ्गसम्पादकाः ‘दीव’ति दीपशिखाः-प्रदीपकार्यकारिणः ‘जोइ’ति ज्योति-अग्निस्तत्कार्यकारिण इति ‘चित्तंग’ति चित्राङ्गाः पुष्पदायिनः चित्ररसा-भोजनदायिनः मण्यङ्गाः-आभरणदायिनः गेहाकाराः-भवनत्वे-नोपकारिणः ‘अनिगिण’ति अनग्नत्वं-सवस्त्रत्वं तद्धेतुत्वादनग्न इति ।

मू. (१८) इमीसेणं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं जहन्नेणं दस वाससहस्साइं
टिई प० । इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दस पलिओवमाइं टिई प०,
चउत्थीए पुढवीए दस निरयावाससयसहस्साइ प, चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं उक्कोसेणं दस
सागरोवमाइं टिई पं, पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं जहन्नेणं दस सागरोवमाइं टिई प ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं जहन्नेणं दस वाससहस्साइं टिई प०, असुरिंदवज्जाणं भोमिज्जाणं देवाणं अत्थेगइयाणं जहन्नेणं दस वाससहस्साइं टिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं दस पलिओवमाइं टिई प०, बायरवणस्सइकाइ णं उक्कोसेणं दस वाससहस्साइं टिई प०, वाणमंतराणं देवाणं अत्थेगइयाणं जहन्नेणं दस वाससहस्साइं टिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं दस पलिओवमाइं टिई प०, बंभलोए कप्पे देवाणं उक्कोसेणं दस साग-रोवमाइं टिई प० सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं दस पलिओवमाइं टिई प०, बंभलोए कप्पे देवाणं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं टिई प०, लांतए कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं जहन्नेणं दस सागरोवमाइं टिई प० ।

जे देवा घोसं सुघोसं महाघोसं नंदिघोसं सुसरं मनोरमं रम्मं रमणिज्जं मंगलावत्तं बंभलोग-वडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं टिई प, ते णं देवा दसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं दसहिं वाससहस्सेहिं आहारहे समुप्पज्जइ ॥ संतेगइआ भवसिद्धिया जीवा जे दसहिं भगग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

धृ. घोषादीन्येकादश विमाननामानीति ।

समवायः-१० समाप्तः

मुनिदीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्के दशम समवाय टीका परिसमाप्ता ।

सम्बायः-११

मू. (१९) एकारस उवासगपडिमाओ प०-दंसणसावए १ कयव्वयकमे २ सामाइअकडे ३ पोसहोववासनिरए ४ दिया बंभयारी रत्ति परिमाण कडे ५ दिवाओ राओवि बंभयारी असियाई विअडमोई मोलिकडे ६ सच्चित्तपरिण्णाए ७ आरंभपरिण्णाए ८ पेसपरिण्णाए ९ उद्धिडभत्तपरिण्णाए, १० समणभूए ११ आवि भवइ समणाउसो !

लोगंताओ इकारसएहिं एकारेहिं जोयणसएहिं अवाहाए जोइसंते पन्नत्ते, जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स एकारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं जोइसे चारं चरइ ।

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स एकारस गणहरा होत्था, तं०-इंदभूई अग्निभूई वायुभूई विअत्ते सोहम्मे मंडिए मोरियपुत्ते अकंपिए अयलभाए मेअजे पभासे ।

मूले नक्खत्ते एकारसतारे प०, हेट्ठिमगेविअयाणं देवाणं एकारसमुत्तरं गेविअविमाणसतं भवइत्तिमक्खायं ।

मंदरे णं पव्वए धरणितलाओ सिहरतले एकारभागपरिहीणे उच्चत्तेणं प० ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकारस पलिओवमाइं ठिई प०

पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकारस सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एकारस पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एकारस पलिओवमाइं ठिई प०, लंतए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं एकारस सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा बंभं सुबंभं बंभावत्तं बंभप्पभं बंभकत्तं बंभवन्नं बंभलेसं बंभज्झयं बंभसिगं बंभसिद्धं बंभकूडं बंभुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं एकारस सागरोवमाइं ठिई प० । ते णं देवा एकारसणं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं एकारसणं वाससहस्साणं आहारइ समुप्पज्जइ ।

संतगेइआ भवसिद्धिआ जीवा जे एकारसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खणमंतं करिस्संति ।

बृ. अथैकादशस्थानं, तदपि गतार्थं, नवरमिह प्रतिमाद्यर्थानि सूत्राणि सप्त स्थित्याद्यर्थानि तु न वेति, तत्रोपासन्ते-सेवन्ते श्रमणान्येते उपासकाः-श्रावकास्तेषां प्रतिमाः-प्रतिज्ञाः अभिग्रहस्थाः उपासकप्रतिमाः, तत्र दर्शनं-सम्यक्त्वं तद्व्यतिपन्नः श्रावको दर्शनश्रावकः, इह च प्रतिमानां प्रक्रान्तत्वेऽपि प्रतिमाप्रतिमावतोरभेदोपचाराद्व्यतिभावतो निर्देशः कृतः ।

एवमुत्तरपदेष्वपि, अयमत्र भावार्थः-सम्यग्दर्शनस्य शङ्कादिशत्त्वरहितस्याणुव्रतादिगुणविकलस्य योऽभ्युपगमः सा प्रतिमा प्रथमेति, तथा कृतम्-अनुष्ठितं व्रतानाम्-अनुव्रतादीनां कर्म-तच्छ्रवणज्ञानवाञ्छाप्रतिपत्तिलक्षणं येन प्रतिपन्नदर्शनेन स कृतव्रतकर्माप्रतिपन्नाणुव्रतादिरिति भाव इतीयं द्वितीया, तथा सामायिकं-सावधयोगपरिवर्जननिरवधयोगासेवनस्वभावं कृतं-विहितं देशतो येन स सामायिककृतः, आहिताग्न्यादिदर्शनात्, क्तान्तस्योत्तरपदत्वं, तदेवमप्रतिपन्न-पौषधस्य दर्शनव्रतोपेतस्य प्रतिदिनमुभयसन्ध्यं सामायिककरणं मासत्रयं यावदिति तृतीया प्रतिपेति, तथा पोषं-पुष्टिं कुशलधर्माणां धत्ते यदाहारत्यागादिकमनुष्ठानं तत्पौषधं तेनोपवसनम्-

अवस्थानमहोरात्रं यावदिति पौषधोपवास इति, अथवा पौषधं-पर्वदिनमष्टम्यादि तत्रोपवासः-
अभक्तार्थः पौषधोपवास इति, इयं व्युत्पत्तिरेव, प्रवृत्तिस्त्वस्य शब्दस्याहारशरीरसत्कारा-
ब्रह्मचर्यव्यापारपरिवर्जनेष्विति, तत्र पौषधोपवासे निरतः आसक्तः पौषधोपवासनिरतः सः,
एवंविधस्य श्रावकस्य चतुर्थी प्रतिमेति प्रक्रमः ।

अयमत्र भावः-पूर्वप्रतिमात्रयोपेतः अष्टमीचतुर्दश्यमावास्यापौर्णमासीष्वाहारपौषधादि
चतुर्विधं पौषधं प्रतिपद्यमानस्य चतुर्मासान् यावच्चतुर्थी प्रतिमा भवतीति, तथा पञ्चमीप्रति-
मायामष्टम्यादिषु पर्वस्वेकरात्रिकप्रतिमाकारी भवति, एतदर्थं च सूत्रमाधिकृतसूत्रपुस्तकेषु न
दृश्यते दशादिषु पुनरुपलभ्यते इति तदर्थं उपदर्शितः, तथा शेषदिनेषु दिवा ब्रह्मचारी 'रत्ती'ति
रात्री किं ? अत आह-परीमाणं-स्त्रीणां तद्भोगानां वा प्रमाणं कृतं येन स परिमाणकृत इति,
अयमत्र भावो-दर्शनव्रतसामायिकाष्टम्यादिपषधोपेतस्य पर्वस्वेकरात्रिकप्रतिमाकारिणः शेषदिनेषु
दिवा ब्रह्मचारिणो रात्रावब्रह्मपरिमाणकृतोऽस्नानस्यारात्रिभोजिनः अबद्धकच्छस्य पञ्च मासान्
यावत्पञ्चमी प्रतिमा भवतीति, उक्तं च -

॥ १ ॥

अष्टमीचतुर्दसीसु पडिमं ठाएगराईयं ।

असिणाणवियडभोई मउलियडो दिवसबंभयारी य ।

रतिं परिमाणकडो पडिमावज्जेसु दियहेसु ॥ ति

तथा दिवापि रात्रावपि ब्रह्मचारी 'असिणाइ'ति अस्नायी स्नानपरिवर्जकः, दिवापि
चाप्रकाशदेशेन भुङ्क्ते-अशनाद्यभ्यवहरतीति विकटभोजी 'मोलिकडे'ति अबद्धपरिधानकच्छ
इत्यर्थः, षष्ठी प्रतिमेति प्रकृतं, अयमत्र भावः-प्रतिमापञ्चकोक्तानुष्ठानयुक्तस्य ब्रह्मचारिणः
षण्मासान् यावत्षष्ठी प्रतिमा भवतीति, तथा 'सच्चित्त' इति सचेतनाहारः परिज्ञातः-तत्स्वरूपा-
दिपरिज्ञानात्प्रत्याख्यातो येन स सच्चित्ताहारपरिज्ञातः श्रावकः सप्तमी प्रतिमेति प्रकृतं, इयमत्र
भावना पूर्वोक्तप्रतिमाषट्कानुष्ठानयुक्तस्य प्रासुकाहारस्य सप्त मासान् यावत्सप्तमी प्रतिमा भवतीति,
तथा आरम्भः-पृथिव्याद्युपमर्दनलक्षणः परिज्ञातः-तथैव प्रत्याख्यातो येनासाचारम्भपरिज्ञातः
श्राद्धोऽष्टमी प्रतिमेति, इह भावना-समस्तपूर्वोक्तानुष्ठानयुक्तस्यारम्भवर्जनमष्टी मासान् यावदष्टमी
प्रतिमेति, तथा प्रेष्याः-आरम्भेषु व्यापारणीयाः परिज्ञाताः-तथैव प्रत्याख्याता येन स प्रेष्यपरिज्ञातः
श्रावको नवमीति, भावार्थश्चेह पूर्वोक्तानुष्ठायिनः आरम्भं परैरप्यकारयतो नव मासान् यावन्नवमी
प्रतिमेति, तथा उद्दिष्टं-तमेव श्रावकमुद्दिश्य कृतं भक्तम्-ओदनादि उद्दिष्टभक्तं तत्परिज्ञातं
येनासावुद्दिष्टभक्तपरिज्ञातः प्रतिमेति प्रकृतं ।

इहायं भावार्थ-पूर्वोक्तगुणयुक्तस्याधाकर्मिकभोजनपरिहारवतः क्षुरमुण्डितशिरसः
शिखावतो व केनापि किञ्चिद्गृहव्यतिकरे पृथस्य तज्ज्ञाने सति जानामीति अज्ञाने च सति न
जानामीति ब्रुवाणस्य दश मासान् यावदुत्कर्षेण एवंविधविहारस्य दशमी प्रतिमेति, तथा श्रमणो-
निर्ग्रन्थस्तद्व्यस्तदनुष्ठानकरणात् स श्रमणभूतः, साधुकल्प इत्यर्थः, चकारः समुद्यवेऽपि सम्भावने,
भवति श्रावक इति प्रकृतं, हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! इति सुधर्मस्वामिनो जम्बूस्वामिनमामन्त्रयोक्तं
इत्येकादशीति, इह चेयं भावना-पूर्वोक्तसमग्रगुणोपेतस्य क्षुरमुण्डस्य कृतलोचस्य वा गृहीतसाधुने-
पथ्यस्य ईर्यासमित्यादिकं साधुधर्ममनुपालयो भिक्षार्थं गृहिकुलप्रेवशे सति श्रमणोपासकाय

प्रतिमाप्रतिपन्नाय भिक्षां दत्तेति भाषमाणस्य कस्त्वमिति कस्मिंश्चित्सृच्छति प्रतिमाप्रतिपन्नः
श्रमणोपासकोऽहमिति ब्रुवाणस्यैकादश मासान् यावदेकादशी प्रतिमां भावतीति ।

पुस्तकान्तरे त्वेवं वाचना-दंसणसावए प्रथमा कयवयकम्मे द्वितीया कयसामाइए तृतीया
पेसहोववासनिए चतुर्थी राइभत्तपरिण्णाए पच्चमी सचित्तपरिण्णाए षष्ठी दिया बंभयारी राओ
परिमाणकडे सप्तमी दियावि राओवि बंभयारी असिणाणए यावि भवति वोसड्डकेसरोमनहे अष्टमी
आरंभपरिण्णा, पेसणपरिण्णाए नवमी उदिड्डभत्तवज्जए दशमी समणभूए यावि भवइत्ति समणाउसी
एकादशीति, क्वचित्तु आरम्भपरिज्ञात इति नवमी प्रेध्यारम्भपरिज्ञात इति दशमी उद्दिष्टभक्तवर्जकः
श्रमणभूतश्चैकादशीति ।

तथा जम्बूद्वीपे २ मन्दरस्य पर्वतस्यैकादश 'एगवीस'त्ति एकविंशतियोजनाधिकानि
योजनशतानि 'अवाहाए' अवाधया व्यवधानेन कृत्वेति शेषः ज्योतिषं-ज्योतिश्चक्रं चारं-परिश्रमणं
चरति-आचरति, तथा लोकांतात्पणमित्यलङ्कारे एकादश शतानि एक्कारेत्ति एकादशयोजनाधिकानि
अवाधया-बाधारहितया कृत्वेति शेषः जोतिसंते ति ज्योतिश्चक्रपर्यन्तः प्रज्ञप्त इति, इदं च वाचनान्तरं
व्याख्यातं, उक्तं च —

॥ १ ॥

“एक्कारसेक्कीसा सय एक्काराहिया य एक्कारा ।

मेरुअलोगाबाहं जोइसचक्कं चरइ ठाइ ॥ इति

अधिकृतवाचनायां पुनरिदमनन्तरं व्याख्यातमालापकद्वयं व्यत्ययेनाऽपि दृश्यते,
'विमाणरायं भवतेत्तिमक्कायं' इति इह मकरस्यानगिकत्वादयत्तरे विमानशतं भवतीति कृत्वा
आख्यातं-प्ररूपितं भगवता अन्यैश्च केवलिभिरिति सुधर्मस्वामिवचनं, तथा 'मंदरे णं पव्वए
धरणीतलाओ सिहरतले एक्कारसभागपरिहीणे उच्चत्तेण पन्नत्ते' अस्यायमर्थः-मेरुभूतलादारभ्य
शिखरतलमुपरिभागं यावद्विष्कम्भापेक्षयाऽङ्गुलादेरेकादशभागेनैकादशभागेन परिहीणो-
हानिमुपगतः उच्चत्वेन-उपर्युपरि प्रज्ञप्तः, इयमत्र भावना-मन्दरो भूतले दश योजनसहस्राणि
विष्कम्भतः, ततश्चोच्चत्वेनाङ्गुले गतेऽङ्गुलस्यैकादशभागो विष्कम्भतो हीयते, एवमेकादशस्व-
ङ्गुलेष्वङ्गुलं हीयते, एतेनैव न्यायेनैकादशसु योजनेषु योजनं एवं एकादशसहस्रेषु सहस्रं ततो
नवनवत्यां योजनसहस्रेषु नव सहाणि हीयन्ते, ततो भवति सहस्रं विष्कम्भः शिखरे इति, अथवा
धरणीतलात्-धरणीतलविष्कम्भात्सकाशाच्छिखरतलं-शिखरविष्कम्भमाश्रित्य मेरुरेकादशभागे
परिहीणो भवति, कस्यैकादशभागेन ? इत्याह-‘उच्चत्तेण’ति उच्चवस्य, तथाहि-मेरुरुच्चत्वं नवनवति
सहस्राणि तदेकादशभागो नव तैर्हीनो मूलविष्कम्भापेक्षया शिखरतले, शिखरस्य साहस्रिकत्वात्,
दशसाहसिकत्वाच्च मूलविष्कम्भस्येति । ब्रह्मादीनि द्वादश विमाननामानि ।

समवायः - ११ समाप्तः

समवायः - १२

मू. (२०) बारस भिक्खुपडिमाओ पन्नत्ताओ, तंजहा-मासिआ भिक्खुपडिमा दोमासिआ
भिक्खुपडिमा तिमासिआ भिक्खुपडिमा चउमासिआ भिक्खुपडिमा पंचमासिआ भिक्खुपडिमा
छमासिया भिक्खुपडिमा सत्तमासिमा भिक्खुपडिमा पढमा सत्तराइंदिआ भिक्खुपडिमा दोच्चा

सत्तराद्विंशतिभिर्बुधपडिमा तच्च सत्तराद्विंशतिभिर्बुधपडिमा अहोरात्रिभिर्बुधपडिमा एग्राइया
भिक्षुपडिमा ।

दुवालसविहे सम्भोगे ५० तं० -

बृ. द्वादशस्थानमथ, तच्च सुगमं, नवरं स्थितिसूत्रेभ्योऽवगिकादश सूत्राण्याह, तत्र भिक्षूणां
विशिष्टसंहननश्रुतवतां प्रतिमाः-अभिग्रहा भिक्षुप्रतिमाः तत्र मासिक्यादयः सप्तमासिक्यन्ताः
सप्तमासेन मासेनोत्तरोत्तरं वृद्धा एकैकाभिर्भक्तपानदत्तिभिर्श्चेति, तथा सप्त रात्रिर्देवानि-अहोरा-
त्राणि यासु ताः सप्तरात्रिन्दिवास्ताश्च तिस्रो भवन्तीति, सप्तानामुपर्यष्टमी प्रथमा सप्तरात्रिन्दिवा
एवं नवमी द्वितीया दशमी तृतीया, आसां च तिसृणामप्यनुष्ठानकृतो विशेषः, तथाहि-अष्टम्यां
चतुर्थभक्तं तपः ग्रामादेर्बहिरवस्थानमुत्तानादिकं च स्थानमिति, नवम्यां तु उत्कटुकाद्यासनेन
विशेषः, दशम्यां वीरासनादिना, तथा अहोरात्रप्रमाणाऽहोरात्रिकी एकादशी, सा च षष्ठभक्तेन
भवतीति विशेषः, एकरात्रिकी-रात्रिप्रमाणा, सा चाष्टमभक्तपर्यन्तरात्री प्रलम्बभुजस्य संहतपा-
दस्येषदवनतकायस्यानिमेषनयनस्येति ।

मू. (२१)

उवहीसुअभक्तपाणे, अंजलीपग्गहेति य ।

दायणे य निकाए अ, अब्भुट्ठाणेति आवरे ॥

बृ. तथा सम्-एकीभूय समानसमाचाराणां साधूनां भोजनं सम्भोगः ।

स चोपध्वादिलक्षणविषयभेदात् द्वादशधा, तत्र 'उवही'त्यादिरूपकद्वयं, तत्रोपधि-
र्वस्त्रपात्रा-दिस्तं सम्भोगिकः सम्भोगिकेन सार्द्धमुद्गमोत्पादनैषणादोषैर्विशुद्धं गृहणन् शुद्धः
अशुद्धं गृहणन् प्रेरितः प्रतिपन्नप्रायश्चित्तो वारत्रयं यावत्सम्भोगार्हश्चतुर्थवेलायां प्रायश्चित्तं
प्रतिपद्यमानोऽपि विसम्भोगार्ह इति, विसम्भोगिकेन-पार्श्वस्थादिना वा संयत्या वा सार्द्धमुपधिं
शुद्धमशुद्धं वा निष्कारणं गृहणन् प्रेरितः प्रतिपन्नप्रायश्चित्तोऽपि वेलात्रयस्योपरि न सम्भोग्यः,
एवमुपधेः परिकर्म परिभोगं वा कुर्वन् सम्भोग्यो विसम्भोग्यश्चेति, उक्तं च -

॥ १ ॥

“एगं व दो व तिन्नि व आउट्ठंतस्स होइ पच्छित्तं ।

आउट्ठंतेवि तओ परेण तिण्हं विसंभोगो । ति

'सुयति' सम्भोगिकस्यान्यसंभोगिकस्य वोपसम्पन्नस्य श्रुतस्य वाचनाप्रच्छनादिकं विधिना
कुर्वन् तथा शुद्धः, तस्यैवाविधिनोपसम्पन्नस्यानपसम्पन्नस्य वा पार्श्वस्थादेर्वास्त्रिया वा वाचनादि
कुर्वन्स्तथैव वेलात्रयोपरि विसम्भोग्यः, तथा 'भक्तपाणे'ति उपधिद्वारवदवसेयं, नवरमिह भोजनं
दानं च परिकर्मपरिभोगयोः स्थाने वाच्यमिति, तथा 'अंजलीपग्गहेति य' इहेतिशब्दा उपदर्शनार्थाः
चकाराः समुच्चयार्था, तत्रोपलक्षणत्वाद्जलिप्रग्रहस्य वन्दनादिकमपीह द्रष्टव्यं, तथाहि-सम्भोगिका-
नामन्यसम्भोगिकानां वा संविग्नानां वन्दनकं-ग्रणाममज्जलिप्रग्रहं सम्भोग्यो विसम्भोग्यश्चेति,
तथा 'दायणे य'ति दानं, तत्र सम्भोगिकः सम्भोगिकायऽन्यसम्भोगिकाय वा शिष्यगणं यच्छन् शुद्धः

निष्कारणं विसम्भोगिकस्य पार्श्वस्थादेर्वा संयत्या वा तं यच्छन्स्तथैव सम्भोग्यो विसम्भोग्य-
श्चेति, तथा 'निकाए य'ति निकाचनं छन्दनं निमन्त्रणमित्यनर्थान्तरं, तत्र शय्योपध्याहारः शिष्यगण-
प्रदानेन स्वाध्यायेन च सम्भोगिकः सम्भोगिकं निमन्त्रयन् शुद्धः, शेषं तथैव, तथा 'अब्भुट्ठाणेति
यावरे'ति अभ्युत्थानमासनत्यागरूपमित्यपरं सम्भोगासम्भोगस्थानमित्यर्थः, तत्राभ्युत्थानं

पार्श्वस्थादं कुर्वन्स्तथैवासम्भोग्यः, उपलक्ष्यतादंभ्युत्थानस्य किङ्करतां च-प्राधूर्णकलानाद्यवस्थायं किं विश्रामणाद करोमीतयेवंप्रश्नलक्षणां तथाऽन्यासकरणं-पार्श्वस्थादिधर्माभ्युत्तस्य पुनस्तत्रैव संस्थापनलक्षणं, तथा अविभक्तिं च-अपृथग्भावलक्षणां कुर्वन्नशुद्धोऽसम्भोग्यश्चापि, एतान्येव यथाऽऽगमं कुर्वन् शुद्धः सम्भोग्यश्चेति ।

मू. (२२)

किञ्चकम्पस्स य करणे, वेयावस्यकरणे इअ ।

समोसरणं संनिसिज्जा य, कहाए अ पबन्धणे ॥

वृ. तथा 'किञ्चकम्पस्स य करणे'ति कृतिकरम्-चन्दनकं तस्य करणं-विधानं तद्विधिना कुर्वन् शुद्धः, इतरथा तथैवासम्भोग्यः, तत्र चायं विधि-यः साधुवर्तिनस्तद्व्यदेह उत्थानादि कर्तुमशक्तः स सूत्रमेवास्वलितदिगुणोपेतमुच्चारयति, एवमावर्त्तशिरोनमनादि यच्छक्नोति तत्करोत्येवं चाशठप्रवृत्तिर्वन्दनविधिरिति भावः, तथा 'वेयावस्यकरणे इय'ति वैयावृत्त्य-आहारोपधिदानादिना प्रश्रवणादिमात्रकार्पणादिनाऽधिकरणोपशमनेन सहायदानेन वोपष्टम्भकरणं तस्मिंश्च विषये सम्भोगासम्भोगौ भवत इति ।

तथा 'समोसरणं'ति जिनस्रपनरथानुयानपट्टयात्रादिषु यत्र बहवः साधवो मिलन तत्समवसरणं, इह च क्षेत्रमाश्रित्य साधूनां साधारणोऽवग्रहो भवति, वसतिमाश्रित्य साधारणोऽसाधारणश्चेति, अनेनचान्येऽप्यवग्रहाउपलक्षिताः, ते चानेके, तद्यथा-वर्षावग्रहः ऋतुवद्धावग्रहो वृद्धावासावग्रहश्चेति, एकैकश्चायं साधारणावग्रहः प्रत्येकावग्रहश्चेति द्विधा, तत्र यत् क्षेत्रं वर्षाकल्पाद्यर्थं युगपत् द्यादिभि साधुभिः भिन्नगच्छस्थैरनुज्ञाप्यते स साधारणो यत् क्षेत्रमेके साधवोऽनुज्ञाप्याश्रिताः स प्रत्येकावग्रह इति, एवं चैतेष्ववग्रहेषु आकुट्ट्या अनाभाव्यं सचित्तं शिष्यमचित्तं वा चस्त्रादि गृहणन्तोऽनाभोगेन च गृहीतं तदनर्पयन्तः समनोज्ञा अपनोज्ञाश्च प्रायश्चित्तिनो भवन्त्यसम्भोग्याश्च, पार्श्वस्थादीनां चावग्रह एव नास्ति तथापि यदि तत् क्षेत्रं सुल्लकमन्यत्रैव च संविग्ना निर्वहन्ति ततस्तत् क्षेत्रं परिहरन्त्येव, अथ पार्श्वस्थादीनां क्षेत्रं विस्तीर्णं संविग्नाश्चान्यत्र न निर्वहन्ति ततस्तत्रापि प्रविशन्ति सचित्तादि च गृहणन्ति प्रायश्चित्तिनोऽपि न भवन्तीति, आह च-

॥ १ ॥

“समणुन्नमसमणुन्ने अदिन्नणाभव्वणिहमाणे वा ।

सम्भोग वीसुकरणं इचरे य अलंभ पेल्लंति ॥ तथा

'सन्निषिज्जा य'ति सन्निषद्या-आसनविशेषः, सा च सम्भोगासम्भोगकारणं भवति, तथाहि-संनिषद्यागत आचार्यो निषद्यागतेन सम्भोगिकाचार्येण सह श्रुतपरिवर्तनां करोति शुद्धः, अथामनोज्ञ-पार्श्वस्थादिसाध्वीगृहस्थैः सह तदा प्रायश्चित्ती भवति, तथा अक्षनिषद्यां विनाऽनुयोगं कुर्वतः शृण्वतश्च प्रायश्चित्तं, तथा निषद्यायामुपविष्टः सूत्रार्थो पृच्छति अतिचारान् वाऽऽलोचयति यदि तदा तथैवेति ।

तथा 'कहाए य पबन्धणे'ति कथा-वादादिका पञ्चधा तस्याः प्रबन्धनं-प्रबन्धेन करणं कथाप्रबन्धनं, तत्र सम्भोगासम्भोगौ भवतः, तत्र मतमभ्युपगम्य पञ्चावयवेन त्रययवेन वा वाक्येन यत्तत्समर्थनं स छलजातिविरहितो भूतार्थान्वेषणपरो वादः, स एव छलजातिनिग्रहस्थानपरो जल्पः, यत्रैकस्य पक्षपरिग्रहोऽस्ति नापरस्य सा दूषणमात्रप्रवृत्ता वितण्डा, तथ प्रकीर्णकथा

चतुर्थी, सा चोत्सर्गकथा द्रव्यास्तिकनयकथा वा, तथा निश्चयकथा पञ्चमी, सा चापवादकथा पर्यायास्तिकनयकथा वेति, तत्राद्यास्तिः कथाः श्रमणीवर्जैः सह करोति, श्रमणीभिस्तु सह कुर्वन् प्रायश्चित्ती, चतुर्थवेलायां चालोचयश्चपि विसम्भोगार्ह इति रूपकद्वयस्य संक्षेपार्थं विस्तरार्थस्तु निशीथपञ्चमोद्देशकभाष्यादवसेय इति ।

मू. (२३) दुवालसावत्ते कितिकम्मे ५० तं० -

मू. तथा 'दुवालसावत्ते किङ्कम्मे'ति द्वादशावर्त कृतिकर्म-वन्दनकं प्रज्ञप्तं, द्वादशावर्त-तामेवास्यानुवदन् शेषांश्च तद्धर्मानभिधित्सुः रूपकमाह -

मू. (२४) दुओणयं जहाजायं, कितिकम्मे बारसावयं ।

चउसिरं तिगुत्तं च, दुपवेसं एगनिक्खमणं ॥

मू. 'दुओणयं'त्यादि, अवन्निर्गन्तव्यतम-उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः, द्वे अवनते यस्मिंस्तद्वयवनतं, तत्रैकं यदा प्रथममेव 'इच्छामि खमासमणो ! वंदितुं जावणिञ्जाए निसीहियाए'ति अभिधायावग्रहानुज्ञापनायावनमतीति, द्वितीयं पुनर्यदाऽवग्रहानुज्ञापनायैवावनमतीति, यथा जातं-श्रमणत्वभवनलक्षणं जन्माश्रित्य योनिनिष्क्रमणलक्षणं च, तत्र रजोहरणमुखवस्त्रिका-चोलपट्टमात्रया श्रमणो जातो रचितकरपुटस्तु योन्या निर्गत एवंभूत एव वन्दते तदव्यतिरेकाद्वा यथाजातं भण्यते, कृतिकर्म-वन्दनकं 'बारसावयं'ति द्वादशावर्त-सूत्राभिधानगर्भा कायव्या-पारविशेषाः यतिजनप्रसिद्धा यस्मिंस्तद् द्वादशावर्त, तथा 'चउसिरं'ति चत्वारि शिरांसि यस्मिंस्त-द्यतुःशिरः प्रथमप्रविष्टस्य क्षामणाकाले शिष्याचार्यशिरोद्वयं पुनरपि निष्क्रम्य प्रविष्टस्य द्वयमेवेति भावना । तथा 'तिगुत्तं'ति तिसृभिर्गुप्तिभिर्गुप्तः पाठान्तरेऽपि तिसृभिः (श्रद्धाभिः) गुप्तिभिरेवेति, तथा 'दुपवेसं'ति द्वौ प्रवेशौ यस्मिंस्तद् द्विप्रवेशं तत्र प्रथमोऽवग्रहमनुज्ञाप्य प्रविशतो द्वितीयः पुनर्निर्गत्य प्रविशत इति, 'एगनिक्खमणं'ति एकं निष्क्रमणमवग्रहादावशियव्या निर्गच्छतः, द्वितीयवेलायां ह्यवग्रहात्त निर्गच्छति, पादपतित एव सूत्रं समापयतीति ।

मू. (२५) विजया णं रायहाणी दुवालस जोयणसयसहस्साइं आयामविक्रंभेणं पन्नत्ता

रामे णं बलदेवे दुवालस वाससयाइं सव्वाउयं पालित्ता देवत्तं गए ।

मंदरस्स णं पव्वयस्स चूलिआ मूले दुवालस जोयणाइं विक्रंभेणं पन्नत्ता ।

जंबूदीवस्स णं दीवस्स वेइआ मूले दुवालस जोयणाइं विक्रंभेणं पन्नत्ता, सव्वजहन्निआ राई दुवालसमुहुत्तिआ पन्नत्ता, एवंदिवसोऽवि नायव्वो ।

सव्वड्डसिद्धस्स णं महाविमाप्पस्स उवरिल्लाओ थुभिअग्गाओ दुवालस जोयणाइं उद्धं उप्पइआ ईसिपब्भारानामपुढवी पन्नत्ता ।

इसिपब्भाराए णं पुढवीए दुवालस नामधेज्जा पन्नत्ता, तंजहा- ईसिति वा इसिपब्भाराति वा तणूइ वा तणूयतरिति वा सिद्धित्ति वा सिद्धालएति वा मुत्तीति वा मुत्तालएति वा बंभेत्ति वा बंभवड्डिसएति वा लोकपडिपूरणेति वा लोगगचूलिआइ वा, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं बारस पलिओवमाइं ठिई प०, पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बारस सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं देवाणं बारस सागरोवमाइं ठिई प० ।

જે દેવા મહિંદં મહિંદં મહિંદજ્ઞયં કંબુ કંબુગ્નીવં પુંખં સુપુંખં મહાપુંખં પુંડં સુપુંડં મહાપુંડં નરિંદં નરિંવકંતં નરિંદુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવતાં ઉવવત્તા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં વારસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ ૫૦ તે, ણં દેવા વારસણં અદ્ધમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા તેસિ ણં દેવાણં વારસહિં વાસસહસેહિં આહારઢે સમુપ્પજઈ ।

સંતેગઈઆ ભવસિદ્ધિઆ જાવીજે વારસહિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞિસંતિ બુઞ્ઞિસંતિ મુઞ્છિસંતિ પરિનિવ્વાઈસંતિ સવ્વદુક્ખાણમંતં કોરેસંતિ ।

૪. તથા 'વિજયરાજધાની' અસહ્યાતતમે જમ્બૂદ્વીપે આદ્યજમ્બૂદ્વીપવિજયાભિધાન-પૂર્વદ્વારાધિપસ્ય વિજયાભિધાનસ્ય પત્યોપમસ્થિતિકસ્ય દેવસ્ય સમ્બન્ધિનીતિ, તથા રામો નવમો વલ્લભદેવઃ 'દેવત્વં ગૃણિતિ' દેવત્વ-પદ્ધતિદેવલોકે દેવત્વં ગતઃ ।

તથા સર્વજગન્યા રાત્રિરુત્તરાયણપર્યન્તાહોરાત્રસ્ય રાત્રિ, સા ચ દ્વાદશમૌહૂર્તિકા ચતુર્વિંશતિ-ઘટિકાપ્રમાણા, એવં 'દિવસોઽવિત્તિ' સર્વજગન્યો દ્વાદશમૌહૂર્તિકા એવેત્યર્થઃ, સ ચ દક્ષિણાયનપર્યન્ત દિવસ इति ।। માહેન્દ્રમાહેન્દ્રધ્વજમ્બુકમ્બુગ્રીવાદીનિ ત્રયોદશ વિમાનનામાનીતિ ।

સમવાયઃ - ૧૨ સમાપ્તઃ

સમવાય :- ૧૩

૫. (૨૬) તેરસ કિરિયાઠાણા ૫૦ તં ૦ - અદ્ધાદંડે અણદ્ધાદંડે હિંસાદંડે અકમ્હાદંડે વિદ્ધિ-વિપરિઆસિઆદંડે મુસાવાયવત્તિએ અદિત્ત્રાદાનવત્તિએ અજ્ઞાતિએ માનવત્તિએ મિત્તદોસવત્તિએ માયાવત્તિએ લોભવત્તિએ ઈરિઆવહિએ નામં તેરસમે ।

સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ તેરસ વિમાણપત્થઠા ૫૦, સોહમ્મવડિંસગે ણં વિમાણે ણં અદ્ધતેરસ-જોયણસયહસ્સાઈ આયામવિક્કંખેણં ૫૦, એવં ઈસાણવડિંસગેવિ ।

જલયરપંચિંદિઅતિરિક્ખજોણિઆણં અદ્ધતેરસ જાઈકુલકોડીજોણીપમુહસયસહસ્સાઈ ૫૦, પાણાઉસસ ણં પુવ્વસસ તેરસ વત્થૂ ૫૦, ગમ્મ વક્કંતિ અપંચેદિઅતિરિક્ખજોણિઆણં ।

તેરસવિહે ૫ઓગે ૫૦ તં ૦ - સદ્ધમણપઓગે મોસમણપગે સદ્ધામોસમણઓગે અસદ્ધામોસમણ-પઓગે સદ્ધવડપઓગે મોસવડપઓગે સદ્ધામોસવડપઓગે અસદ્ધામોસવડપઓગે ઓરાલિઅસ-રીકાયપઓગે ઓરાલિઅમીસસરીકાયપઓગે વેઽવ્વિઅસરીકાયપઓગે વેઽવ્વિઅમીસ-સરીકાયપઓગે કમ્મસરીકાયપઓગે ।

સૂરમંડલં જોયણેણં તેરસેહિં એગસદ્ધિભાગેહિં જોયણસસ ઋણં ૫ ।

ઈમીસે ણં રયણપ્પમાએ પુદ્ધવીએ અત્થેગઈયાણં નેરઈયાણં તેરસ પલિઓવમાઈ ઠિઈ ૫૦, પંચમીએ પુદ્ધવીએ અત્થેગતિ યાણં નેરઈયાણં તેરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ ૫, અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગઈયાણં તેરસ પલિઓવમાઈ ઠિઈ ૫૦ ।

સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગઈઆણં દેવાણં તેરસ પલિઓવમાઈ ઠિઈ ૫૦, લંતએ કપ્પે અત્થેગઈઆણં વેવાણં તેરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ ૫૦, જે દેવા વજ્રં સુવજ્રં વજ્રપ્પભં વજ્રકંતં વજ્રવણ્ણં વજ્રલેસં વજ્રસિંગં વજ્રસિદ્ધં વજ્રકૂડં વજુત્તરવડિંસગં વડરં વડરાવત્તં વડરપ્પભં વડરકંતં વડરવણ્ણં વડરલેસં વડરરૂવં વડરસિંગં વડરસિદ્ધં વડરકૂડં વડરુત્તરવડિંસગં લોગં લોગાવત્તં લોગપ્પમં લોગકંતં

लोगवण्णं लोगलेसं लोगरुवं लोगसिगं लोगसिद्धं लोगकूडं लोगुत्तरवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं तेरस सागरोवमाइं ठिई ५० ।

ते णं देवा तेरसहिं अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीस्ससंति वा तेसि णं देवाणं तेरसहिं वाससहस्सेहिं आहारहे तमुप्पझइ ।

संतैगइआ भवसिद्धिआ जीवा जे तेरसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुद्धिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. अथ त्रयोदशस्थानके किञ्चिल्लिख्यते, इह स्थितिसूत्रेभ्योऽर्वागष्ट सूत्राणि, तत्र करणं क्रिया-कर्मबन्धनिबन्धनचेष्टा तस्याः स्थानानि-भेदाः पर्यायाः क्रियास्थानानि ।

तत्रार्थाय-शरीरस्वजनधर्मादिप्रवोजनाय दण्डः-त्रसस्थावरहिंसा अर्धदण्डः क्रियास्थान-मितिप्रक्रमः १ तद्विलक्षणोऽनर्थदण्डः २ तथा हिंसामाश्रित्य हिंसितवान् हिनस्ति हिंसिष्यति वा अयं वैरिकादिर्मामित्येवंप्रणिधानेन दण्डो-विनाशनं हिंसादण्डः ३ तथाऽकस्माद्-अनभिसंधिनो-ऽन्यवधाय प्रवृत्त्या दण्डः-अन्यस्य विनाशोऽकस्माद्दण्डः ४ तथा दृष्टे-बुद्धेर्विपर्यासिका विपर्यासिता वा दृष्टिविपर्यासिका दृष्टिविपर्यासिता वा मतिभ्रम इत्यर्थः तथा दण्डः-प्राणिवधो दृष्टिविपर्यासिकादण्डो दृष्टिविपर्यासितादण्डो वा, मित्रादेरमित्रादिबुद्ध्या हननमिति भावः ५ तथा मृषावादः-आत्मप-रोभयार्थमलीकवचनं तदेव प्रत्ययः कारणं यस्य दण्डस्य स मृषावादप्रत्ययः ६ एवम-दत्तादान-प्रत्ययोऽपि ७ तथा अध्यात्मनि-मनसि भव आध्यात्मिको बाह्यनिमित्तानपेक्षः शोकाभि-भव इति भावः ८ तथा मानप्रत्ययो-जायतादिमदहेतुकः ९ तथा मित्रद्वेषप्रत्ययः-मातापित्रादीना-मल्पेऽप्यपराधे महादण्डनिर्वर्तनमिति भावः १० मायाप्रत्ययो मायानिबन्धनः ११ एवं लोभप्रत्ययो-ऽपि १२ एर्थापथिकः केवलयोगप्रत्ययः कर्मबन्धः-उपशान्तमोहादीनां सातवेदनीवबन्धः १३ ।

तथा 'विमाणपत्थइ'ति विमानप्रस्तट्ट उत्तरार्धव्यवस्थिताः, तथा 'सोहम्मवडिंसए'ति सौधर्मस्य देवलोकस्यार्द्धचन्द्राकारस्य पूर्वापरायतस्य दक्षिणोत्तरविस्तीर्णस्य मध्यभागे त्रयोदशप्रस्तटे शक्रावासभूतं विमानं सौधर्मावतंसकं सौधर्मदेवलोकस्यावतंसकः-शेखरकः स इव प्रधानत्वात् इत्येवं यथार्थनामकमिति, णंकारो वाक्यालङ्कारे, अर्द्धत्रयोदशं येषु तान्यर्द्धत्रयोदशानि तानि च तानि योजनशतसहस्राणि चति विग्रहः सार्द्धानि द्वादशेत्यर्थः, तथाऽर्द्धत्रयोदशानि जाती-जलच-रपद्मेन्द्रियतिर्यग्गतौ कुलकोटीनां योनिप्रमुखाणि-उत्पत्तिस्थानप्रभवानि यानि शतसहस्राणि तानि तथोच्यन्त इति ।

तथा 'पाणाउस्स'ति यत्र प्राणिनामायुर्विधानं सभेदमभिधीयते तत्राणायुर्द्वादशं पूर्वं तस्य त्रयोदश वस्तूनि-अध्ययनवद्विभागविशेषाः, तथा गर्भे-गर्भाशये व्युत्क्रान्ति-उत्पत्तिर्येषां ते गर्भव्युत्क्रान्तिकाः, ते च ते पद्मेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चेति विग्रहः, प्रयोजनं-मनोवाङ्मयानां व्यापारणं प्रयोगः स त्रयोदशविधः, पञ्चदशानां प्रयोगाणां मध्ये आहारकाहारमिश्रलक्षणकायप्रयोगद्वयस्य तिरश्चाभवात्, तौ हि संयमिनामेव स्तः, संयमश्च संयतमनुष्याणामेव न तिरश्चाभिति, तत्र सत्यासत्योभयानुभयस्वभावाश्चत्वारो मनःप्रयोगाः वाक्प्रयोगाश्चेति अष्टौ पुनरीदारिकादयः पञ्च कायप्रयोगाः एवं त्रयोदशेति, तथा सूरमण्डलस्य-आदित्यविमानवृत्तस्य योजनं

सूरमण्डलयोजनं तत् 'ण'मित्यलङ्कारे त्रयोदशभिरैकषष्टिभार्गैर्येषां भागानामेकषष्ट्या योजनं भवति तैमर्गैर्योजनस्य सम्बन्धिभिरून-न्यूनं प्रज्ञप्तमष्टचत्वारिंशद् धाजनभागा इत्यर्थः ।

वज्राभिलापेन द्वादश वडराभिलापेन लोकाभिलापेन चैकादश विमानानीति ।

समवायः १३ - समाप्तः

समवायः १४

मू. (२७) चउदस भूअग्गामा प० तं० - सुहुमा अपजत्तया सुहुमा पजत्तया वादरा अपजत्तया वादरा पजत्तया बेइंदिया अपजत्तया बेइंदिया पजत्तया तेदिआ अपजत्तया तेदिआ पजत्तया वउरिदिआ अपजत्तया वउरिदिआ पजत्तया पंचिदिआ असन्निअपजत्तया पंचिदिआ असन्निपजत्तया पंचिदिआ सन्निअपजत्तया पंचिदिआ सन्निपजत्तया ।

चउदस पुव्वा प० तं० ।

वृ. अथ चतुर्दशस्थानकं सुबोधं, नवरमिह्यष्टौ सूत्राण्यर्वाक् स्थिति सूत्रादिति, तत्र चतुर्दश 'भूतग्रामाः' भूतानि-जीवाः तेषां ग्रामाः-समूहाः भूतग्रामाः, तत्र सूक्ष्माः सूक्ष्मनामकर्मोदयवर्तित्वात् पृथिव्यादय एकेन्द्रियाः, किंभूता ? - अपर्याप्तकाः-तत्कर्मोदयादपरिपूर्णस्वीयपर्याप्तय इत्येको ग्रामः, एवमेते एव पर्याप्तकाः-तथैव परिपूर्णस्वीयपर्याप्तय इति द्वितीयः, एवं वादरा वादरनाम-कर्मोदयात् पृथिव्यादय एव, तेऽपि पर्याप्तितरभेदाद् द्विधा, एवं द्वीन्द्रियादयोऽपि, नवरं पञ्चेन्द्रियाः सज्जिनो-मनःपर्याप्त्युपेता इतरे त्वसज्जिन इति ।

मू. (२८) उप्पायपुव्वमग्गेणियं च तइयं च वीरियं पुव्वं ।

अत्थीनत्थिपवायं तत्तो नाणप्पवायं च ॥

वृ. तथा 'उप्पायपुव्वे'त्यादि गाथात्रयं, तथा 'उप्पायपुव्वमग्गेणियं च'ति यत्रोत्पादमाश्रित्य द्रव्यपर्यायाणां प्ररूपणा कृता तदुत्पादपूर्वं, यत्र तेषामेवाग्रं-परिमाणमाश्रित्य तदग्रेणीयं, 'तइयं च वीरियं पुव्वं'ति यत्र जीवादीनां वीर्यं प्रोच्यते-प्ररूप्यते तद्वीर्यप्रवादं 'अत्थीनत्थिपवायं'ति यद्यथा लोके अस्ति नास्ति च तद्यत्र तथोच्यते तदस्तिनास्तिप्रवादं 'तत्तो नाणप्पवायं च'ति यत्र ज्ञानं-मत्यादिकं स्वरूपभेदादिभिः प्रोच्यते तत् ज्ञानप्रवादमिति १ ।

मू. (२९) सच्चप्पवायपुव्वं तत्तो आयप्पवायपुव्वं च ।

कम्मप्पवायपुव्वं पच्चक्खाणं भवे नवमं ॥

वृ. सच्चप्पवायपुव्वं ति यत्र सत्यः-संयमः सत्यं वचनं वा सभेदं सप्रतिपक्षं च प्रोच्यते तत्सत्यप्रवादपूर्वं, ततः 'आयप्पवायपुव्वं च'ति यत्रात्मा-जीवोऽनेकनयैः प्रोच्यते तदात्मप्रवादमिति, 'कम्मप्पवायपुव्वं'ति यत्र ज्ञानावरणादि कर्म प्रोच्यते तत्कर्मप्रवादमिति, 'पच्चक्खाणं भवे नवमं'ति यत्र प्रत्याख्यानस्वरूपं वर्ण्यते तत्प्रत्याख्यानमिति ।

मू. (३०) विज्जाअणुप्पवायं अवङ्गपाणाउ बारसं पुव्वं ।

तत्तो किरियविसालं पुव्वं तह बिंदुसारं च ॥

वृ. 'विज्जाअणुप्पवायं'ति यत्रानेकविधा विद्यातिशया वर्ण्यन्ते तद्विद्यानुप्रवादं, 'अवङ्गपाणाउ बारसं पुव्वं'ति यत्र सम्यग्ज्ञानादयोऽवन्ध्याः-सफला वर्ण्यन्ते तदवन्ध्यमेकादशं, यत्र प्राणा-

जीवा आयुश्चानेकधा वर्ण्यन्ते तत्राणायुरिति द्वादशं पूर्वं, 'ततो किरियविसालं'ति यत्र क्रियाः-
कायिक्यादिकाः विशाला-विस्तीर्णा समेदत्वादभिधीयन्ते तत् क्रियाविशालं 'पुष्वं तह बिन्दुसारं
घ' ति लोकशब्दोऽत्र लुप्तो द्रष्टव्यः, ततश्च लोकस्य बिन्दुरिवाक्षरस्य सारं-सर्वोत्तमं यत्तल्लोक-
बिन्दुसारमिति ३ ।

मू. (३१) अग्नेणीअस्स णं पुब्बस्स चउद्दस वत्थू प०, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स
चउद्दस समणसाहस्सीओ उक्कोसिआ समणसंपया होत्था ।

कम्मविसोहिमग्गणं पडुच्च चउद्दस जीवद्दणा प० तं० -मिच्छदिट्ठी सासायमसम्मदिट्ठी
सम्मामिच्छदिट्ठी अविरयसम्मदिट्ठी विरयाविरए पमत्तसंजए अप्पमत्तसंजए निअट्ठीबायरे
अत्तिअट्ठियायरे सुहुगसंपत्तए उवत्तामए वा खयए वा उवत्तंतिमोहे खीणमोहे सजोगी केवली
अयोगी केवली ।

भरहेरवयाओ णं जीवाओ चउद्दस चउद्दस जोयणसहस्साइं चत्तारि अ एगुत्तरे जोयणसए
छच्च एगूणवीसे भागे जोयणस्स आयामेणं प० ।

एगमेगस्स णं रत्तो चाउरंतचक्कवट्ठिस्स चउद्दस रयणा प० तं० -इत्थीरयणे सेणावइरयणे
गाहावइरयणे पुरोहियरयणे वहइरयणे आसरयणे हत्थिरयणे असिरयणे दंडरयणे चक्करयणे
छत्तरयणे चम्भरयणे मणिरयणे कागिणिरयणे ।

जंबुद्दीवे णं दीवे चउद्दस महानईओ पुब्बावरेण लवणसमुदं समप्पंति, तं० गंगा सिंधु
रोहिआ रोहिअंसा हरी हरिकंता सीआ सीओदा नरकन्ता नारिकांता सुवन्नकूला रुप्पकूला रत्ता
रत्तवई ।

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउद्दस पलिओवमाइं ठिई प०,
पच्चमीए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउद्दस सागरोवमाइं ठिई प, असुरकुमाराणं देवाणं
अत्थेगइयाणं चउद्दस पलिओवमाइं ठिई प० ।

सोहम्पीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चउद्दस पलिओवमाइं ठिई प०, लंतए कप्पे
देवाणं अत्थेगइयाणं चउद्दस सागरोवमाइं ठिई प०, महासुक्के कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं जहन्नेणं
चउद्दस सागरोवमाइं ठिई प० । जे देवा सिरिकंतं सिरिमहिअं सिरिसोमनसं लंतयं काविडुं महिंदकंतं
महिंदुत्तरवडिंसगं विमानं देवत्ताए उववत्ता तेसिं णं देवाणं उक्कोसेणं चउद्दस सागरोवमाइं ठिई
प० ते णं देवा चउद्दसहिं अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा
तेसिणं देवाणं चउद्दसहिं वाससहस्सेहिं आहारहे समुप्पज्जइ ।

संतं गइआ भवसिद्धिआ जीवा जे चउद्दसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति
मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. तथा 'चोद्दस वत्थूणि'ति द्वितीय पूर्वस्य वस्तूनि-विभागविशेषाः तानि च चतुर्दश
मूलवस्तूनि, चूलावस्तूनि तु द्वादशेति, तथा 'साहस्सिओ'ति सहस्राण्येव साहस्र्यं, तथा 'कम्मवि-
सोही'त्यादि

कर्मविशोधिभार्यणां प्रतीत्य-ज्ञानावरणादिकर्मविशुद्धिगवेषणामाश्रित्य चतुर्दश
जीवस्थानानि-जीवभेदाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-मिथ्या-विपरीता धर्तार्यस्यासौ मिथ्याधृष्टि-उदितमिथ्यात्व-

मोहनीयविशेषः, तथा 'सासायणसम्पदिष्टि'ति सहेषस्त्वश्चक्षुःश्रुतानरसास्वादनेन वर्तते इति सास्वादनः, घण्टालालान्यायेन प्रायः परित्यक्तसम्यकत्वः तदुत्तरकालं षडावलिकः, तथा चोक्तम्

॥ १ ॥

“उवसमसंमत्ताओ चयओ मिच्छं अपावमाणस्स ।

सासायणसंमत्तं तदंतरालंमि छावलियं ॥ इति

सास्वादनश्चासी सम्यग्धृष्टिश्चेति विग्रहः, 'सम्पामिच्छदिष्टि'ति सम्यक् च मिथ्या च इति स्येति सत्त्वाग्निश्चाष्टि-उन्निर्दर्शनमोहनीयविशेषः, तथाऽविरतसम्यग्धृष्टिर्देशविरतिरहितः विरताविरतो-देशविरतः श्रावक इत्यर्थः, प्रमत्तसंयतः-किञ्चिद्विद्वान् सर्वविरतः, अप्रमत्तसंयतः-सर्वप्रमत्तरहितः स एव, 'नियट्ठी' इह क्षपकश्रेणिमुपशमश्रेणिं वा प्रतिपन्नो जीवः क्षीणदर्शनसप्तक उपशान्तदर्शनसप्तको वा निवृत्तिबादर उच्यते, तत्र निवृत्तिः-यदुणस्थानकं समकालप्रतिपन्नानां जीवानामध्यवसायभेदः तद्व्यधानो बादरो-बादरसम्परायो निवृत्तिबादरः, 'अनियट्ठीबायरे'ति अनिवृत्तिबादरः, स च कषायाष्टकक्षपणारम्भात्त्रपुंसकवेदोपशमनारम्भाच्चारम्य बादरलोभ-खण्डक्षपणोपशमने यावद्भवतीति, 'सुहुमसंपराए'ति सूक्ष्मः-सञ्जवलनलोभासङ्ख्येयखण्डरूपः सम्परायः-कषायो यस्य स सूक्ष्मसम्परायो-लोभानुवेदक इत्यर्थः ।

अयं च द्विवध इत्याह-उपशमको वा-उपशमेणीप्रतिपन्नः क्षपको वा-क्षपकश्रेणिप्रतिपन्न इति दशमं जीवस्थानमिति, तथा उपशान्तः-सर्वधानुदयावस्थो मोहो-मोहनीयं कर्म यस्य स उपशान्तमोहः, उपशमवीतराग इत्यर्थः, अयं चोपशमश्रेणिसमासावन्तर्मूहूर्तं भवति, ततः प्रच्यवत एवेति, तथा क्षीणो-निःसत्ताकीमूतो मोहो यस्य स तथा, क्षयवीतराग इत्यर्थः, अयमप्यन्तर्मूहूर्तमेवेति, तथा सयोगी केवली-मनःप्रभृतिव्यापारवान् केवलज्ञानीति, तथाऽयोगी केवली-निरुद्धमनः-प्रभृतियोगः शैलेशीगतो ह्रस्वपद्माक्षरोद्गिरणमात्रं कां यावदिति चतुर्दशं जीवस्थानमिति ।

'भरहे' इत्यादि, भरतैरावतयोर्जीवा, इह भरतमैरावतं चारोपितगुणकोदण्डाकारं चतस्य योर्जीवे भवतः, तत्र भरतस्य हिमवतोऽर्वागनन्तरप्रदेशश्रेणिर्जीवा एरावतस्य च शिखरिणः परतोऽनन्तरप्रदेशश्रेणीति भरतैरावतजीवा ।

'चाउरंतचक्रवट्टिस्स'ति चत्वारोऽन्ता-विभागा यस्यां सा चतुरन्ता भूमि तत्र भवः स्वामितयेति चातुरन्तः स चासौ चक्रवर्ती चेति विग्रहः, रत्नानि-स्वजातीयमध्ये समुत्कर्षवन्ति वस्तुनीति, यदाह-"रत्नं निगद्यते तज्जातौ जातौ यदुत्कृष्ट" मिति, 'गाहावड्'ति गृहपतिः-कोष्ठागारिकः 'पुरोहिय-'ति पुरोहितः-शान्तिकर्माधिकारी 'वड्ड'ति वद्धीकिः-रथादिनिर्मापयिता मणि-पृथिव्यापरिणामः काकिणी-सुवर्णमयी अधिकरणीसंस्थानेति, इह सप्ताद्यानि पञ्चेन्द्रियाणि शेषाप्येकेन्द्रियाणीति, श्रीकान्तमित्यादीन्यष्टौ विमाननामानीति ।

समवायः - १४ समाप्तः

समवायः - १५

श्रू. (३२)

पत्ररस परमाहम्मिआ ५० तं० ।

श्रू. अथ पञ्चदशस्थानके सुगमेऽपि किञ्चिल्लिख्यते, इह स्थितेरवाक् सप्त सूत्राणि, तत्र परमाश्च तेऽधार्मिकाश्च संक्लिष्टपरिणामत्वात्परमाधार्मिकाः-असुरविशेषाः, ये तिसृषु पृथिवीषु

नारकान् कदर्ययन्तीति, तत्रांबेत्यादि श्लोकद्वयं, एते च व्यापारभेदेन पञ्चदश भवन्ति ।

मू. (३३)

अंबे अंबरिसी चेव, सामे सबलेति आवरे ।

रुदोवरुदकाले अ, महाकालेति आवरे ॥

वृ. तत्र 'अंबे' ति यः परमाधार्मिकेऽप्येता एतान् हन्ति यातयति ब्रह्मति-प्रीत्याऽऽम्बिते विमुञ्चति सोऽम्ब इत्यभिधीयते १, 'अंबरिसी चेव' ति यस्तु नारकात्रिहतान् कल्पनिकाभिः खण्डशः कल्पयित्वा भ्राष्ट्रपाकयोग्यान् करोति सोऽम्बरिषीति २, 'सामे' ति यस्तु रज्जुहस्तप्रहारादिना शातनपातनादि करोति वर्णतश्च श्यामः स श्याम इति ३, 'सबलेति आवरे' ति शबल इति चापरः परमाधार्मिक इति प्रक्रमः, स चान्नवसाहस्रकालेयकादीन्नुत्पादयति वर्णतश्च शबलः कर्बुर इत्यर्थः ४, 'रुदोवरुदे'ति यः शक्तिकुन्तादिषु नारकान् प्रोतयति स रौद्रत्वादौद्र इति ५, यस्तु तेषामङ्गोपाङ्गानि भनक्ति सोऽत्यन्तरौद्रत्वादुपरौद्र इति ६, 'काले' ति यः कण्डवादिषु पचति वर्णतः कालश्च स कालः ७, महाकाल इति चापरः परमाधार्मिक इति प्रक्रमः, स च श्लक्ष्णमांसानि खण्डयित्वा खादयति वर्णतश्च महाकाल इति ८ ।

मू. (३४)

असिपत्ते धनु कुम्भे, वालुए वेअरणीति अ ।

खरस्सरे महाघोसे, एते पन्नरसाहिआ ॥

वृ. 'असिपत्ते'ति असिः-खड्गस्तदाकारपत्रवद्वनं विकुर्व्ययस्तत्समाश्रितान् नारकानसिपत्र-पातनेन तिलशशिञ्जति सोऽसिपत्रः ९, 'धनु'ति यो धनुर्विमुक्तार्द्धचन्द्रादिबाणैः कर्णादीनां छेदन-भेदनादि करोति स धनुरिति १०, 'कुम्भे'ति यः कुम्भादिषु तान् पचति स कुम्भः ११, 'वालु'ति यः कदम्बपुष्पाकारासु वज्राकारासु वैक्रियवालुकासु तप्तासु चणकानिव तान् पचति स वालुका इति १२, 'वेअरणी इय'ति वैतरणीति च परमाधार्मिकः, स च पूयरुधिरत्र-पुताग्रादिभिरतिता-पात्कलकलायमानैर्भृतां विरूपं तरणं प्रयोजनमस्या इति वैतरणीति यथार्था नदीविकुर्व्य तत्तारणेन कदर्ययति नारकानिति १३, 'खरस्सरे'ति यो वज्रकण्टकाकुलं शाल्मलीकृक्षं नारकमारोप्य खरस्वरं कुर्वन्तं कुर्वन् वा कर्षति स खरस्वर इति १४, 'महाघोस'ति यो भीतान् पलायमानान् नारकान् पशूनिव वाटकेषु महाघोषं कुर्वन्निरुणद्धि स महाघोष इति १५, 'एवमेव पन्नरसाहिय'ति 'एव' मित्यम्बादिक्रमेणैते परमाधार्मिकाः पञ्चदशाख्याताः-कथिता जिनैरिति ।

मू. (३५)

नमी णं अरहा पन्नरस धणूइं उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

धुवराहू णं बहुलपक्खस्स पडिवए पन्नरसभागं पन्नरसभागेणं चंदस्स लेसं आवरेत्ताणं चिड्ढति, तंजहा-पढमाए पढमं भागं बीआए दुभागं तइआए तिभागं चउत्थीए चउमागं पच्चमीए पच्चभागं छट्ठीए छभागं सत्तमीए सत्तभागं अड्ढमीए अड्ढभागं नवमीए नवभागं दसमीए दसभागं एक्कारसीए एक्कारसभागं बारसीए बारसभागं तेरसीए तेरसभागं चउदसीए चउदसभागं पन्नरसेसु पन्नरसभागं, ते चेव सुक्कपक्खस्स य उवदंसेमाणे उवदंसेमाणे चिड्ढति, तंजहा-पढमाए पढमं भागं जाव पन्नरसेसु पन्नरसभागं, छ नक्खत्ता पन्नरसमुहुत्तसंजुत्ता प० तं० ।

वृ. 'धुवराहू णं' मित्यादि, द्विविधो राहुः भवति-पर्वराहुर्ध्रुवराहुश्च, तत्र यः पर्वणि-पीर्णमास्याममावास्यायां वा चन्द्रादित्ययोरुपरागं करोति स पर्वराहुः, यस्तु चन्द्रस्य सदैव सन्निहितः सद्यरति स ध्रुवराहुः, आह च -

॥ १ ॥

‘किण्हं राहुविमाणं निघ्नं चंदेण होइ अविरहिअं ।

चउरंगुलमप्पत्तं हेइ चंदस्स तं चरइ ॥ ति

ततोऽसौ ध्रुवराहुः ‘ण’मित्यलङ्कारे बहुलपक्षस्य प्रतीतस्य ‘पाडिवयं’ ति प्रतिपद-
प्रथमतिथिमादौ कृत्वेति वाक्यशेषः पञ्चदशभागं पञ्चदशभागेनेति वीप्सायां द्विर्वचनादि यथा
पदं पदेन गच्छतीत्यादिषु, प्रतिदिनं पञ्चदशभागं पञ्चदशभागमिति भावः, चन्द्रस्य प्रतीतस्य
लेश्यामिति लेश्या-दीतिस्तत्कारणत्वात् पण्डितं लेश्या त.म.वृत्त्य-व.ग.व्याच सिष्ठि, एतदेव
दर्शयन्नाह-‘तद्यथे’त्यादि ‘पढमाइ’ति प्रथमायां तिथ्यां प्रथमं भागं पञ्चदशशालक्षणं चन्द्रलेश्याया
आवृत्य तिष्ठतीति प्रक्रमः, अनेन क्रमेण यावत् ‘पढमाइ’ ति प्रथमायां तिथ्यां प्रथमं भागं पञ्चदशशाल-
क्षणं चन्द्रलेश्याया आवृत्य तिष्ठतीति प्रक्रमः, अनेन क्रमेण यावत् ‘पन्नरसेसु’ति पञ्चदशसुदिनेषु
पञ्चदसं पञ्चदशभागमावृत्य तिष्ठति, ‘तं चेव’ति तमेव पञ्चदशभागं शुक्लपक्षस्य प्रतिपदादिषु
चन्द्रलेश्याया उपदर्शयन् २-पञ्चदशभागतः स्वयमपसरणतः प्रकटयन् प्रकटयन् तिष्ठति
ध्रुवराहुरिति । इह चायं भावार्थं षोडशभागीकृतस्य चन्द्रस्य षोडशभागोऽवस्थित एवास्ते, ये
चान्ये भागास्तान् राहुः प्रतिदिनमेकैकं भागं कृष्णपक्षे आवृणोति शुक्लपक्षे तु विमुञ्चतीति,
उक्तं च ज्योतिष्करण्डके —

॥ १ ॥

‘सोलसभागे काऊण उडुवई हायएत्थ पन्नरसं ।

तत्तिथमेस्ते भागे पुणोवि परिवहई जोण्हा ॥

इति, ननु चन्द्रविमानस्य पञ्चैकषष्टिभागन्यूनयोजनप्रमाणत्वात् राहुविमानस्य च ग्रहविमा-
नत्वेनार्द्धयोजनप्रमाणत्वात्कथं पञ्चदशीर्दिनैश्चन्द्रविमानस्य महत्त्वेनेतरस्य च लघुत्वेन सर्वावरणं
स्यात् ? इति, अत्रोच्यते, यदिदं ग्रहविमानानामर्द्धयोजनमिति प्रमाणं तद्व्यापिकमिति राहोर्ग्रहस्य
योजनप्रमाणमपि विमानं सम्भाव्यते, लघीयसोऽपि वा राहुविमानस्य महता तमिरश्मिजालेन
तस्यावरणात्त दोष इति । तथा षड् नक्षत्राणि पञ्चदश मुहूर्तान् यावच्चन्द्रेण सह संयोगो येषां तानि
पञ्चदश-मुहूर्तसंयोगानि, तद्यथा —

॥ १ ॥

‘सयभिसया भरणीओ अद्दा अस्सेस साइ जेइहा य ।

एए छन्नक्खत्ता पन्नरसमुहुत्तसंजुत्ता ॥

संयुक्तं संयोग इति, तथा ‘चेत्तासोएसु मासेसु’ ति, स्थूलन्यायमाश्रित्य चैत्रेऽश्वयुजि च
मासे पञ्चदशमुहूर्तो दिवसो भवति रात्रिश्च, निश्चयतस्तु मेषसङ्क्रान्तिदिने तुलासंक्रान्तिदिने
चैवं दृश्यमिति ।

मू. (३६)

सतभिसय भरणि अद्दास असलेसा साई तहा जेइहा ।

एते छन्नक्खत्ता पन्नरसमुहुत्तसंजुत्ता ॥

चेत्तासोएसु णं मासेसु पन्नरसमुहुत्तो दिवसो भवति,

एवं चेत्तमासेसु पन्नरसमुहुत्ता राई भवति ।

विज्जाअणुप्पवायस्स णं पुव्वस्स पन्नरस वत्थू पन्नत्ता ।

मू. (३७) मणूसाणं पन्नरसविहे एओगे प० तं० -सच्चमणपओगे मोसमणपओगे

सच्चमोसमणपओगे असच्चासोसमणपओगे सच्चवइपओगे मोसवइपओगे सच्चमोसवइपओगे

असह्यामोसवइपओगे औरलिअसरीरकायपओगे औरालिअमीससरीरकायपओगे
वेउव्वियसरीरकायपओगे वेउव्विअ- मीससरीरकायपओगे आहारयसरीरकायपओगे
आहारयमीससरीरकायपओगे कम्मय- सरीरकायपओगे ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए, अत्थेगइआणं नेरइआणं पन्नरस पत्तिओवमाइं ठिई प०,
पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइआणं पन्नरस सागरोवाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्येगइयाणं पन्नरस पलिओवमाइं ठिई प० सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्येगइआणं देवाणं पन्नरस पलिओवमाइं ठिई प०, महासुक्के कप्पे अत्येगइआणं देवाणं पन्नरस सागरोवमाइं ठिई प० ।

जे देवा नंदं सुनंदं णंदावत्तं नंदप्यभं नंदकंतं नंदवन्नं नंदलेसं नंदज्जयं नंदसिगं नंदसिद्धं
नंदकूडं नंदुत्तरवडिसं विमाणं देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं पन्नरस सागरोवमाइं
ठिई ५० तेणं देवा पन्नरसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा
तेसि णं देवाणं पन्नरसहिं वाससहस्सेहिं आहारद्वे समुप्यज्जइ ।

संतैर्गङ्गा भवसिद्धिर्गङ्गा जीवा जे पन्नरसहिं भवगहणेहिं सिद्धिस्सन्ति बुद्धिस्सन्ति मुद्धिस्सन्ति परिनिब्बाइस्सन्ति सब्बदुक्खाणमन्तं करिस्सन्ति ।

वृ. 'पओगे'ति प्रयोजनं प्रयोगः सपरिस्पन्द आत्मनः क्रियापरिणामो व्यापार इत्यर्थः, अथवा प्रकर्षेण युज्यते-संयुज्यते सम्बध्यतेऽनेन क्रियापरिणामेन कर्मणा सहात्मेति प्रयोगः, तत्र सत्यमर्थो लोच्यनिबन्धनं सत्यः सत्यमनन्तर्यः सप्रेगो-व्यापारः सत्यमनः प्रयोगः ।

एवं शेषेष्वपि, नवरमौदारिकशरीरकायप्रयोग औदारिकशरीरमेव पुद्गलस्कन्धसमुदा-
यरूपत्वेनोपवीयमानत्वात् कायस्तस्य प्रयोग इति विग्रहः, अयं च पर्याप्तकस्यैव वेदितव्यः
तथौदारिकमिश्रकायप्रयोगः अयं चापर्याप्तकस्येति, इह चोत्पत्तिमाश्रित्योदारिकस्य प्रारब्धस्य
प्रधानत्वादौदारिकः कर्मणेन मिश्रः, यदा तु मनुष्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ् वादरवायुकायिको वा
वैक्रियं करोति तदौदारिकस्य प्रारम्भकत्वेन प्रधानत्वादौदारिको वैक्रियेण मिश्रो यावद्वैक्रियपर्याप्तया
न पर्याप्तिं गच्छति, एवमाहारकेणाप्यौदारिकस्य मिश्रताऽवसेयेति, तथा वैक्रियशरीरकायप्रयोग
वैक्रियपर्याप्तकस्य, तथा वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगस्तदपर्याप्तकस्य देवस्य नारकस्य वा कर्मणेनैव
लब्धिवैक्रियपरित्यागे वा औदारिकप्रवेशाद्ध्यामौदारिकोपादानाय प्रवृत्तैर्वैक्रियाप्राधान्या-
दौदारिकेणापि मिश्रतेत्येके, तथा आहारकशरीरकायप्रयोगस्तदभिनिर्वृत्तौ सत्यां तस्यैव प्रधानत्वात्,
तथा आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगः औदारिकेण सहाहारकपरित्यागेनेतरग्रहणायोधतस्य ।

एतदुक्तं भवति-यदाहारकशरीरीभूत्वा कृतकार्यं पुनरप्यौदारिकं गृह्णाति तदा ऽऽहारकस्य प्रधानत्वादौदारिकप्रवेशं प्रति व्यापारभावाद्यावत् सर्वथैव न परित्यजत्याहारकं तावदौदारिकेण सह मिश्रतेति । आह-न तत्तेन सर्वथा मुक्तं पूर्वनिर्वर्तितं तिष्ठत्येव तत्कथं गृह्णाति ? , सत्यं, तथाप्यौदा-रिकशरीरोपादानार्थं प्रवृत्त इति गृह्णात्येव, तथा कर्मणशरीरकायप्रयोगो विग्रहे समुद्घातगतस्य च केवलिनस्तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु भवतीति ।

समवायः - १५ समाप्तः-

मुनदीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्गे पञ्चदश समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-१६

मू. (३८) सोलस य गाहासोलसगा पं० तं० -समए वेयालिए उवसग्गपरिन्ना इत्थीपरिन्ना निरयविभत्ती महावीरथुई कुसीलपरिभासिए वीरिए धम्मे समाही मग्गे समोसरणे आहातहिए गंथे जमईए गाहासोलसमे सोलसगे ।

सोलस कसाया पं० तं० -अनंतानुबंधी कोहे अनंतानुबंधी माणे अनंतानुबंधी माया अनंतानुबंधी लोभे अपच्चक्खाणकसाए कोहे अपच्चक्खाणकसाए माणे अपच्चक्खाणकसाए माया अपच्चक्खाणकसाए लोभे पच्चक्खाणावरणे कोहे पच्चक्खाणावरणे माणे पच्चक्खाणावरणा माया पच्चक्खाणावरणे लोभे संजलणे कोहे संजलणे माणे संजलणे माया संजलणे लोभे ।

मंदरस्स णं पव्वयस्स सोलस नामधेया पं० तं० -

वृ. अथ षोडशस्थानकमुच्यते सुगमं चेदं, नवरं गाथाषोडशकादीनि स्थितिसूत्रेभ्य आरात्सस सूत्राणि, तत्र सूत्रकृताङ्गस्य प्रथमश्रुतस्कन्धे षोडशाध्ययनानि तेषां च गाथाभिधानं षोडशमिति गाथाभिधानमध्ययनं षोडशं येषां तानि गाथाषोडशकानि, तत्र 'समए'ति नास्तिकादिसमय-प्रतिपादनपरमध्ययनं समय एवोच्यते, वैतालीयच्छन्दोजातिबद्धं वैतालीयम्, एवं शेषाणां यथाभिधेयं नामानि, 'समोसरणे'ति समवसरणं त्रयाणां त्रिष्टयधिकानां प्रवादिशतानां मतपिण्डन-रूपं, 'आहातहिए'ति यथा वस्तु तथा प्रतिपाद्यते यत्र तद्यथातथिकं, ग्रन्थाभिधायकं ग्रन्थः, 'जमईए'ति यमकीयं यमकनिबद्धसूत्रं 'गाहे'ति प्राक्तनपद्यदशाध्ययनार्थस्य गानाद्गाथा गाथा वा तद्व्यतिष्ठाभूतत्वादिति ।

मू. (३९) मंदरमेरुमणोरम सुदंसण सयंपभे य गिरिराया ।

रयणुच्चय पियदंसण मज्झेलोगस्सनाभी य ।

वृ. मेरुनामसूत्रे गाथा श्लोकश्च 'मज्झेलोगस्सनाभी य'ति लोकमध्ये लोकनामिच्छेत्यर्थः ।

मू. (४०) अत्थे अ सूरिआवत्ते सूरिआवरणेत्ति अ ।

उत्तरे अ दिसाई अ, वडिंसे इअ सोलसमे ॥

वृ. 'उत्तरे य'ति भरतादीनामुत्तरदिगवर्तित्वाद्, यदाह-'सव्वेसिं उत्तरो मेरु'ति 'दिसाई य'ति दिशामादिर्दिगादिरित्यर्थ 'वडिंसे इय'ति अवतंसः-शेखरः स इवावतंस इति ।

मू. (४१) पासस्स णं अरहतो पुरिसादानीयस्स सोलस समणसाहस्सीओ उक्कोसिआ समण संपदा होत्था ।

आयप्पवायस्स णं पुव्वस्स णं सोलस वत्थू प० ।

चमरवत्तीणं उवारियालेणे सोलस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं प, लवणे णं समुद्धे सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहपरिवुद्धीए प० ।

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई प०, पंचमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं देवाणं सोलस सागरोवमाठिती प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई प०, महासुक्के कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं सोलस सागरोवमाइं ठिई प० ।

जे देवा आसन्ति विआवन्ति पंदिआवन्ति नहापंदिआवन्ति अंहुसं अंहुसपलंबं भदं सुभदं महाभदं सब्बओभदं भदुत्तरवडिसं विमाणं देवताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं सोलस सागरोवमाइं ठिई प० ते णं देवा सोलसहिं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं सोलसवाससहस्सेहिं आहारइ समुप्पज्जइ ।

संतैगइआ भव्वसिद्धिआ जीवा जे सोलसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतंकरिस्संति ।

वृ. 'पुरिसादाणीय' ति पुरुषाणां मध्ये आदेयस्येत्यर्थः ।

तथा आत्मप्रवादपूर्वस्य सप्तमस्य, तथा चमरबल्योर्दक्षिणोत्तरयोरसुरकुमारराजयोः, 'उवारियालेणे' ति चमरघद्यावलीचज्वाभिधानराजधान्योर्मध्यभागे तद्भवनयोर्मध्योन्नता-
5 वतरत्पाश्वर्षपीठरूपे आवतारिकलयने षोडश योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भाभ्यां वृत्तत्वा-
त्तयोरिति । तथा लवणसमुद्रे मध्यमेषु दशसु सहस्रेषु नगरप्राकार इव जलमूर्ध्वगतं तस्य चोत्सेधवृद्धि
षोडश सहस्राणि अत उच्यते-लवणसमुद्रः षोडश योजनसहस्राण्युत्सेधपरिवृद्धया प्रज्ञप्त इति,
आवत्तदीन्येकादश विमाननामानि ।

समवायः - १६ समाप्तः

समवायः - १७

मू. (४२) सत्तरसविहे असंजमे प० तं० - पुढविकाय असंजमे आउकाय असंजमे तेउकाय-
असंजमे वाउकाय असंजमे वणस्सइकाय असंजमे वेइंदिअ असंजमे तेइंदिय असंजमे चउरिंदिय-
असंजमे पंचिंदअ असंजमे अजीवकाय असंजमे पेहा असंजमे उवेहा असंजमे अवहट्ठ असंजमे
अथमज्जणा असंजमे मण असंजमे वइ असंजमे काय असंजमे ।

सत्तरसविहे संजमे प० तं० - पुढवीकाय संजमे आउकाय संजमे तेउकाय संजमे
वाउकाय संजमे वणस्सइकाय संजमे वेइंदिअ संजमे तेइंदिअ संजमे चउरिंदिअ संजमे पंचिंदिअ संजमे
अजीवकाय-संजमे पेहा संजमे उवेहा संजमे अवहट्ठ संजमे पमज्जणा संजमे मण संजमे वइ संजमे काय संजमे

माणुसत्तरे णं पव्वए सत्तरसएक्कवीसे जोयणसए उहं उच्चत्तेणं प०, सब्बेसिंपिणं वेलेंधर-
अनुवेलेंधरणागराईणं आवासपव्वया सत्तरसएक्कवीसाइं जोयणसयाइं उहं उच्चत्तेणं प०, लवणे
णं समुदे सत्तरस जोयणसहस्साइं सब्बग्गेणं प० ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सातिरेगाइं सत्तरस
जोयणसहस्साइं उहं उप्पतित्ता ततो पच्छा चारणाणं तिरिआ गती पवत्तति ।

चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरारन्नो तिगिंछिकूडे अप्पायपव्वए सत्तरस एक्कवीसाइं
जोयणसयाइं उहं उच्चत्तेणं प०, बलिस्स णं असुरिंदस्स रुअग्गिंदे उप्पायपव्वए सत्तरस एक्कवीसाइं
जोयणसयाइं उहं उच्चत्तेणं प० ।

सत्तरसविहे मरणे प०-आवीईमरणे ओहिमरणे आयंतियमरणे वलायमरणे वसट्ठमणे
अंतोसल्लमरणे तब्भवमरणे बालमरणे पंडितमरणे बालपंडितमरणे छउमत्थमरणे केवलमरणे
वेहाणसमरणे गिद्धपिद्धमरणे भत्तपञ्चक्खाणमरणे इंगिणिमरणे पाओवगमणमरणे ।

सुहुमसंपराए णं भगवं सुहुमसंपरायभावे वड्ढमाणे सत्तरस कम्मपगडीओ निबंघति तं-
आभिनिबोहियणाणावरणे सुयणाणावरणे ओहिनाणावरणे मणपञ्चवनाणावरणे केवलनाणावरणे
चक्खुदंसणावरणे अचक्खुदंसणावरणे ओहीदंसणावरणे के वलदंसणावरणे सायावेयणिञ्जं
जसोकित्तिनामं उच्चागोयं दानंतरायं लाभंतरायं भोगंतरायं उवभोगंतरायं वीरिअंतरायं ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं सत्तरस पलिओवमाइं ठिई प०,
पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं उक्कोसेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई प०, छट्ठीए पुढवीए
अत्थेगइआणं जहन्नेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइआणं सत्तरस पलिओवमाइं ठिई प० सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइआणं देवाणं सत्तरस पलिओवमाइं ठिई प०, महामुक्के कप्पे देवाणं उक्कोसेणं सत्तरस
सागरोवमाइं ठिई प०, सहस्सारे कप्पे देवाणं जहन्नेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई प० ।

जे देवा सामाणं सुसामाणं महासामाणं पउमं महापउमं कुमुदं महाकुमुदं नल्लिणं महानल्लिणं
पोंडरीअं महापोंडरीअं सुत्तं गच्छसुत्तं सीहं सीहदं सीहवीजं सत्तिहं विस्सणं नेल्लजए उववन्ना
तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई प, ते णं देवा सत्तरसहिं अद्धमासेहिं आणमंति
वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं सत्तरसहिं वाससहस्सेहिं आहारहे
समुप्पज्जइ ।

संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा जे सत्तरसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति
मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति आहारहे समुप्पज्जइ ।

बृ. अथ सप्तदशस्थानकं, तच्च व्यक्तं, नवरमिह स्थितिसूत्रेभ्योऽर्वाग् दश, तथा अजीव-
काया-संयमो-विकटसुवस्त्रर्णबहुमूल्यवपात्रपुस्तकादिग्रहणं, प्रेक्षायामसंयमो यः स तथा, स च
स्थानोप-करणादीनामप्रत्युपेक्षणमविधिप्रत्युपेक्षणं वा, उपेक्षाऽसंयमोऽसंयमवोगेषु व्यापारणं
संयमयोगेष्वव्यापारणं वा, तथा अपहृत्यासंयमः अविधिनोद्वारादीनां परिष्ठापनतो यः स तथा,
अप्रमार्जनाऽसंयमः-पात्रादेरप्रमार्जनवाऽविधिप्रमार्जना वेति, मनोवाक्कायानामसंयमास्तेषाम-
कुशलानामुदीरणानीति । असंयमविपरीतः संयमः ।

वेलन्धरानुवेलन्धरावासपर्वतस्वरूपं क्षेत्रसमासगाथाभिरवगन्तव्यं, एताश्चेताः-

॥ १ ॥ “दस जोयणसाहस्सा लवणसिहा चक्कवालओ रुंदा ।

सोलससहस्स उच्चा सहस्समेगं तु ओगाढा ॥

॥ २ ॥ देसूणद्धजोयण लवणसिहोवरि दगं तु कालदुगे ।

अतिरेगं २ परिवट्ठइ हायए चावि ॥

॥ ३ ॥ अब्भंतरियं वेलं धरंति लवणोदहिस्स नागाणं ।

वायालीससहस्सा दुसत्तरि सहस्स बाहिरियं ॥

॥ ४ ॥ सट्ठी नागसहस्सा धरंति अग्गे दगं समुद्दस्स ।

वेलंधर आवासा लवणे य चउदिसिं चउरो ॥

॥ ५ ॥ पुव्वदिसा अणुकमसो गोथुम १ दगभास २ संख ३ दगसीमा ४ ।

गोथुमे १ सिवए २ संखे ३ मनोसिले ४ नागरायाणो ॥

- ॥ ६ ॥ अनुचेलंधरवासा लवणे विदिसासु संठिआ चउरो ।
कक्कोडे १ विजुप्पभे २ केलास ३ ऽरुणप्पभे ४ चेव ॥
- ॥ ७ ॥ कक्कोडय कद्दमए केलासऽरुणप्पमेत्थ (नाग) रायाणो ।
बायालीससहस्से गंतुं उवहिंमि सब्बेवि ॥
- ॥ ८ ॥ चत्तारि य जोयणसए तीसे कोसं च उगगया भूमी ।
सत्तरस जोयणसए इगवीसे ऊसिआ सब्बे ॥ति

‘धारणार्ण’ति जङ्घाचारणानां विधाचारणानां च ‘तिरिअ’ति तिर्यग् रुचकादिद्वीपग-
मनायेति, तिगिज्जिक्कूट उत्थातपर्वतो यत्रागत्य मनुष्यक्षेत्राभिगमनायोत्पतति, स चेतोऽसङ्ख्या-
कामेऽरुणोदयसमुद्रेर दक्षिणतो द्विचत्वारिंशतं योजनसहस्राण्यतिक्रम्य भवति, रुचकेन्द्रोत्थात-
पर्वतः स्वरुणोदयसमुद्र एव उत्तरतो एवमेव भवतीति ।

‘आवीईमरणे’ति आ-समन्ताद्वीचय इव वीचयः-आयुर्दलिकविच्युतिलक्षणावस्था
यस्मिंस्तदावीचि अथवा वीचि-विच्छेदस्तदभावादवीचि, दीर्घत्वं तु प्राकृतत्वात्तदेवंभूतं मरणमा-
वीचिमरणं-प्रतिक्षणमायुर्द्रव्यविचटनलक्षणं, तथाऽवधिः-मर्यादा तेन मरणमवधिमरणं, यानि
नारकादिभवनिवन्धनतयाऽऽयुःकर्मदलिकान्यनुभूय म्रियते यदि पुनस्तान्येवानुभूय मरिष्यति
तदा तदवधिमरणमुच्यते, तद्व्यापेक्षया पुनस्तद्व्रह्मणावधिं यवज्जीवत्य मृतत्वादिति, तथा
‘आयंतियमरणे’ति आत्यन्तिकमरणं यानि नारकाद्यायुष्कतया कर्मदलिकान्यनुभूय म्रियते मृतश्च
न पुनस्तान्यनुभूय मरिष्यतीति, एवं यन्मरणं तद्व्यापेक्षया अत्यन्तभावित्वादात्यन्तिकमिति,
‘अलायमरणे’ति संयमयोगेभ्यो बलतां-भग्नव्रतपरिणतीनां व्रतिनां मरणं बलन्मरणं तथा वशेन-
प्रियविषयपारतन्त्र्येण क्रता-बाधिता वशार्ताः स्निग्धदीपकलिकावलोकनात् शलभवत्
तथाऽन्तः-मध्ये मनसीत्यर्थः शल्यमिव शल्यमपराधपदं यस्य सोऽन्तःशल्यो-लज्जाभिमानादिभिरना-
लोचितातीचारस्तस्य मरणम् अन्तःशल्यमरणं ।

तथा यस्मिन् भवे-तिर्यगमनुष्यमवलक्षणे वर्तते जन्तुस्तुद्भवयोग्यमेवायुर्बद्धा पुनः
संक्षयेण म्रियमाणस्य यद्भवति तत्तद्भवमरणं, एतच्च तिर्यगमनुष्याणामेव न देवनारकाणां,
तथा तेष्वेवोत्पादाभावदिति, तथा बाला इव बालाः-अविरतास्तेषां मरणं बालमरणं, तथा पण्डिताः-
अविरतास्तेषां मरणं पण्डितमरणम्, बालपण्डिताः-देशविरतास्तेषां मरणं बालपण्डितमरणं,
तथा छत्रस्थमरणम्-अकेवलिमरणं, केवलिमरणं तु प्रतीतं, ‘वेहासमरणं’ति विहायसि-व्योमनि-
भवे विहायसं, विहायो भवत्वं च तस्य वृक्षशाखाद्युद्धृत्ये सति भावात्, तथा गृद्धैः-पक्षिविशेषैरु-
पलक्षणत्वाच्छकुनिकाशिवादिभिश्च स्पृष्टं-स्पर्शनं यस्मिंस्तद्गृध्रस्पृष्टम् अथवा गृध्राणां भक्ष्यं
पृष्ठमुपलक्षणत्वादुदरादि यत्र तद्गृध्रपृष्ठम्, इदं च करिकरभादिशरीरमध्यपातादिना गृध्रादिभिरात्मानं
भक्षयतो महासत्त्वस्य भवति, तथा भक्तस्य-भोजनस्य यावज्जीवं प्रत्याख्यानं यस्मिंस्तथा, इदं
च त्रिविधाहारस्य चतुर्विधाहारस्य वा नियमरूपं सप्रतिकर्म च भक्तपरिज्ञेति यद्ब्रूम्, तथा
इच्छयते प्रतिनियतदेश एव चेष्टयतेऽस्वामनशनक्रियायामितीक्ष्णी तथा मरणमिक्ष्णीमरणम्,
तद्धि चतुर्विधाहारप्रतयाख्यातुर्निष्प्रतिकर्मशरीरं स्येक्षितदेशाभ्यन्तरवर्तिन एवेति, तथा
अदपस्येवोपगमनम्-अवस्थानं यस्मिन् तत्पादपोपगमनं तदेव मरणमिति विग्रहः, इदं च यथा

पादपः क्वचित् कथञ्चिद् निपतितः सममसममिति चाविभावयन्निश्चलमेवास्ते तथा यो वर्तते तस्य तद्भवतीति ।

तथा सूक्ष्मसम्परायः उपशमकः क्षपको वा सूक्ष्मलोभकषायकिट्टिकावेदको भगवान्-पूज्यत्वात् सूक्ष्मसम्परायभावे वर्तमानः-तत्रैव गुणस्थानकेऽवस्थितः नातीताबागतसूक्ष्मसम्परायपरिणाम इत्यर्थः सप्तदश कर्मप्रकृतीर्निबन्धाति विंशत्युत्तरे बन्धप्रकृतिशतेऽन्या न बध्नातीत्यर्थः, पूर्वतरगुणस्थानकेषु बन्धं प्रतीत्य तासां व्यच्छिन्नत्वात्, तथोक्तानां सप्तदशानां मध्यदेका साताप्रकृतिरुपशान्तमोहादिषु बन्धमाश्रित्यानुयाति, शेषाः षोडशेहैव व्यवच्छिद्यन्ते, यदाह -

॥ १ ॥ “नाणं ५ तराय १० दसगं दंसण चत्तारि १४ उच्च १५ जसकित्ती १६ ।

एया सोलसपयडी सुहुमकसायंमि वोच्छिन्ना ॥

सूक्ष्मसम्परायात्परे न बन्धन्तीत्यर्थः, सामादीनि सप्तदश विमानानां नामानीति ।

समवायः-१७ समाप्तः

समवायः-१८

मू. (४३) अङ्गारसविहे वंभे पं० तं०-ओरालिए कामभोगे णेव सयं मणेण सेवइ नोवि अन्न मणेणं सेवावेइ मणेणं सेवंतं पि अन्नं न समणुजाणाइ ओरालिए कामभोगे णेव सयं वायाए सेवइ नोवि अन्नं वायाए सेवावेइ वायाए सेवंतं पि अन्नं न समणुजाणाइ ओरालिए कामभोगे नेव सयं कायेणं सेवइ नोवि यऽन्नं काएणं सेवावेइ काएणं सेवंतं पि अन्नं न सम- णुजाणाइ, दिव्वे कामभोगे नेव सयं मणेणं सेवइ नोवि अन्नं मणेणं सेवावेइ मणेणं सेवंतं पि अन्नं न समणुजाणाइ दिव्वे कामभोगे नेव सयं वायाए सेवइ नोवि अन्नं वायाए सेवावेइ वायाए सेवंतं पि अन्नं न समणुजाणाइ दिव्वे कामभोगे नेव सयं काएणं सेवइ नोवि अन्नं काएणं सेवावेइ काएणं सेवंतं पि अन्नं न समणुजाणाइ ।

अरहतो णं अरिद्वनेमित्स अङ्गारस समणराहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था ।

समणेणं भगवया महावीरेणं समणाणं निग्गंथाणं सखुड्डयविअत्ताणं अङ्गारस ठाणा प०

वृ. अथाष्टादशस्थानकम्, इह चाष्टौ सूत्राणि स्थितिसूत्रेभ्योऽर्वाक् सुगम्यानि च, नवरं ‘वंभे’ति ब्रह्मचर्यं यथौदारिकामभोगान्-मनुष्यतिर्यकसम्बन्धिविषयान् तथा दिव्यकामभोगान्-देवसम्बन्धिन इत्यर्थः । तथा ‘सुखुड्डगवियत्ताणं’ति सह क्षुद्रकैर्व्यक्तीश्च ये ते सक्षुद्रकैर्व्यक्तीश्च ये ते सक्षुद्रकव्यक्ताः तेषां, तत्र क्षुद्रका-वयसा श्रुतेन वाऽव्यक्ताः, व्यक्तास्तु ये वयःश्रुताभ्यां परिणताः, स्थानानि-परिहारसेवाश्रयवस्तूनि ।

मू. (४४) वयछक्कं ६ कायछक्कं १२, अकण्णो १३ गिहिभायणं १४ ।

पलियं १५ निसिज्जा १६ य, सिणाणं १७ सोभवज्जणं १८ ।

वृ. ‘व्रतषट्कं’ महाव्रतानि रात्रिभोजनविरतिश्च ‘कायषट्कं’ पृथिवीकायादि, अकल्पः-अकल्पनीयपिण्डशय्यावस्त्रपात्ररूपः पदार्थ, ‘गृहिभाजनं’ स्थाल्यादिपर्यङ्को-मञ्जकादि निषद्यास्त्रिया सहासनं ‘स्नानं’ शरीरक्षालनं ‘शोभावर्जनं’ प्रतीतं ।

मू. (४५) आयारस्स णं भगवतो सच्चुलिआगस्स अङ्गारस पयसहस्साइं पयग्गेण प० ।

बंभीएणंलिवीए अङ्गारसविहे लेखविहाणे प तं -बंभी जवणी लियादोसा ऊरिआ खरोट्टिआ
खरसाविआ पहराइया उच्चतरिआ अक्खरपुट्टिया भोगवयतां वेणतिया निण्हइयो अंकलिवि
गणिअलिवी गंधव्वलिवी भूयलिवि आदंसलिवी माहेसरीलिवी दामिलिवी बोलिदिलिवी

अत्थिनत्थिप्पवायस्स णं पुव्वस्स अङ्गारस वत्थू प० ।

धूमप्पभाए णं पुढवीए अङ्गारसुत्तरं जोयणसयसहस्सं बाहल्लेणं प० ।

पोसासाढेसु णं मासेसु सइ उक्कोसेणं अङ्गारस सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थे गइयाणं अङ्गारस पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु
कप्पेसु अत्थेगइआणं देवाणं अङ्गारस पलिओवमाइं ठिई प०, सहस्सारे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं
अङ्गारस सागरोवमाइं ठिई प०, आणए कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं जहत्थेणं अङ्गारस सागरोवमाइं
ठिई प० । जे देवा कालं सुकालं महाकालं अंजणं रिद्धिं सालं सगाणं दुमं महादुमं विसालं सुसालं
पउमं पउमगुम्भं कुमुदं कुमुदगुम्भं नलिणं नलिणगुम्भं पुंडरीअं पुंडरीयगुम्भं सहस्सारवडिसणं
विमाणं देवताए उववत्ता तेसि णं देवाणं अङ्गारस सागरोवमाइं ठिई प० ते णं देवा णं अङ्गारसेहिं
अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं अङ्गारस-
वाससहस्सेहिं आहारडे समुप्पज्जइ ।

संतेगइआ भवसिद्धिया जे अङ्गारसहिं भवग्गहणेहिं सिज्जिस्संति बुज्जिस्संति मुच्चिस्संति
परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. तथा 'आचारस्य' प्रथमाङ्गस्य सचूलिकाकस्य-चूडासमन्वितस्य, तस्य पिण्डैषणाद्याः
पद्यचूलाः द्वितीयश्रुतस्कन्धात्मिकाः स च नवब्रह्मचर्याभिधानाध्ययनात्मकप्रथमश्रुतस्कन्धरूपः,
तस्यैव चेदं पदप्रमाणं न चूलानां, यदाह-

॥ १ ॥

“नवबंभचेरमइओ अङ्गारस पयसहस्सीओ वेओ ।

हवइ य सपंचचूलो बहुबहुतरओ पयग्गेणं ॥ति

यच्च सचूलिकाकस्येति विशेषणं तत्तस्य चूलिकासत्ताप्रतिपादनार्थं, न तु पदप्रमाणाभि-
धानार्थं, यतोऽवाचि नन्दीटीकाकृता । 'अङ्गारसपयसहस्साणि पुण पढमसुयखंधस्स नवबंभचेर-
मइयस्स पमाणं, विचित्तत्थाणि य सुत्ताणि गुरुवएसओ तेसिं अत्थो जाणियव्वो'ति, पदसहस्राणीह
यत्रार्थोपलब्धिस्तत्पदं, 'पदाग्रेणे'-ति पदपरिमाणेनेति ।

तथा 'बंभि'ति ब्राह्मी-आदिदेवस्य भगवतो दुहिता ब्राह्मी वा-संस्कृतादिभेदावाणी तामाश्रित्य
तेनैव या दर्शिता अक्षरलेखनप्रक्रिया सा ब्राह्मीलिपि अतस्यस्या ब्राह्म्या लिपेः 'ण' मित्यलङ्कारे
लेखो-लेखनं तस्या विधानं-भेदो लेखविधानं प्रज्ञप्तं, तद्यथा-बंभीत्यादि, एतत्स्वरूपं न दृष्टमिति
न दर्शितं ॥ तथा यल्लोके यथास्ति यथा वा नास्ति अथवा स्याद्वादाभिप्रायस्तत्तदेवास्ति नास्ति
वेत्येवं प्रवदंतीत्यस्तिनास्तिप्रवादं, तच्च चतुर्थं पूर्वं तस्य, तथा धूमप्रभा पद्यमी अष्टादशोत्तरं
अष्टादशयोजन- सहाधिकमित्यर्थः, 'वाहल्लेन' पिण्डेन, 'पोसासाढे'त्यादेरेवं योजना ।

आषाढमासे 'सइ' इति सकृदेकदा कर्कसङ्क्रान्तावित्यर्थः उत्कर्षेण-उत्कर्षतोऽष्टादशमुहूर्तो
दिवसो भवतः, षट्त्रिंशदधिका इत्यर्थः, तथा पौषमासे सकृदिति-मकरसङ्क्रान्तौ रात्रिश्चैवं विधेति,
कालसुकालादीनि विंशतिर्विमानानि ।

समवायः - १८ समाप्तः

समवायः-१९

मू. (४६) एगूणवीसं नायज्झयणा पं० तं० ।

वृ. अर्थकोनविंशतितमस्थानं, तत्र स्थिति सूत्रेभ्यः पञ्च सूत्राणि सुगमानि च, नवरं ज्ञातानि-
दधान्तास्तत्रातिपादकान्यध्ययनानि षष्ठाङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धवर्त्तीनि ।

मू. (४७) उक्खितणाए संघाडे, अंडे कुम्मे अ सेलए ।

तुंबे अ रोहिणी मल्ली, मार्गदी चंदिमाति असमे ।

मू. (४८) दावद्दे उदगणाए मंडुक्कं तैत्तलोइआ ।

नंदीफले अवरकंका आइन्ने सुंसमा इअ ॥

अवरे अ षोण्डीए नाए एगूणवी समे ।

वृ. 'उक्खित्ते'त्यादि सार्द्धं रूपकद्वयम्, इदं च षष्ठाङ्गाधिगमादवसेयमिति ।

मू. (४९) जंबूदीवे णं दीवे सुरिआ उक्कोसेणं एगूणवीसं जोयणसयाइं उहमहो तवयंति,
सुक्केणं महग्गहे अवरेणं उदिए समाणे एगूणवीसं नक्खत्ताइं समं चारं चरिता अवरेणं अत्थमणं
उवागच्छइ ।

जंबुदीवस्स णं दीवस्स कलाओ एगूणवीसं छेअणाओ प०, एगूणवीसं तित्थयरा
अगारवासमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता णं अगाराओ अनगारिअं पव्वइआ ।

इमिसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइआणं एगूणवीसं पलिओवमाइं ठिई
प०, छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं एगूणवीससागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइआणं एगूणवीसपलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु
कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एगूणवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, आणयकप्पे अत्थेगइआणं देवाणं
उक्कोसेणं एगूणवीससागरोवमाइं ठिई प०, पाणए कप्पे अत्थेगइआणं देवाणं जहन्नेणं एगूणवीस-
सागरोवमाइं ठिई प० ॥ जे देवा आणतं पाणतं नतं विनतं धनं सुसिरं इदं इंदोकेतं इंदुत्तरवडिसं
विमाणं देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं एगूणवीससागरोवमाइं ठिई प० ते णं देवा
एगूणवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्स संति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं
एगूणवीसाए वाससहस्सेहिं आहारइं समुप्पअइ ।

संतेगइआ भवसिद्धिया जीवा जे एगूणवीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति
मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति तव्वदुक्खाणं अंतं करिस्संति ।

वृ. तथा 'जंबुदीवे णं' इत्यादौ भावना-सूर्यो स्वस्थानादुपरि योजनशतं तपतोऽधश्चाष्टादश
शतानि, तत्र च समभूतलेऽर्धौ भवन्ति, दश चापरविदेहे जगतीप्रत्यासन्नदेशे, जम्बूद्वीपापरविदेहे
हि निम्नीभवत् क्षेत्रमन्तिमेविजयद्वारस्य देशे अधोलोकदेशमधिगतमिति, द्वीपान्तरसूर्यास्तूर्ध्व
शतमधोऽष्टशतानि, क्षेत्रस्य समत्वादिति, तथा शुक्रसूत्रे 'नक्खत्ताइं'ति विभक्तिपरणामात्रक्षत्रैः
समं सह चारं-चरणं चरित्वा-विधायेति ।

तथा 'कलाओ'ति 'पंचसए छव्वीसे छच्च कलावित्थडं भरहवास' मित्यादिषु जम्बूद्वीपगणितेषु
याः कला उच्यन्ते ता योजनस्यैकोनविंशतिभागच्छेदनाः एकोनविंशतिभागरूपा इति भावः ।

‘अगारमज्जे वसित्त’सि अगारं-गेहं अधिकं-आधिवयेन चिरकालं राज्यपरिपालनतः आ-मर्यादया नीत्या वसित्वा-उषित्वा तत्र वासं विधायेति, अध्येष्टया प्रव्रजिताः, शेषास्तु पञ्च कुमारभाव एवेत्याह च ।

॥ १ ॥

“वीरं अरिद्वनेमिं पासं मल्लिं च वासुपुञ्जं च ।

एए भोत्तूण जिने अवसेसा आसि सयाणो ॥

समवायः - १९ समाप्तः

समवायः - २०

मू. (५०) वीसं असमाहिठाणा पं० तं० -दवदवचारि यावि भवइ अपमज्जियचारि आवि भवइ दुप्पमज्जियचारि आवि भवइ अतिरित्तसज्जासणिए रातिणिअपरिभासी धेरोवघाइए भूओवघाइए संजलणे कोहणे पिट्ठिमंसिए अभिक्खणं २ ओहारइत्ता भवइ नवाणं अधिकरणणं अनुप्पत्राणं उप्पाएत्ता भवइ पोराणाणं अधिकरणणं खामिअविउसविआणं पुणोदीरेत्ता भवइ ससरक्खपाणिपाए अकालसज्जायकारए यावि भवइ कलहकरे सदकरे झंझकरे सूरप्पमाणभोई एसणाऽसमिते आवि भवइ ।

मुणिसुव्वए णं अरहा वीसं धणूइ उट्ठं उच्चत्तेणं होत्था ।

सव्वेविअ णं घनोदही वीसं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं प० ।

पाणयस्स णं देविंदस्स देवरज्जो वीसं सामाणिअसाहस्सीओ प० ।

नपुंसयवेयणिज्जस्स णं कम्मस्स वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ बंधओ बंधठिई प० ।

पच्चक्खाणस्स णं पुव्वस्स वीसं वत्थू ।

उस्सप्पिणिओसप्पिणिमंडले वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ कालो प० ।

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं वीसं पलिओवमाइं ठिई प, छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं वीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं वीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं वीसं पलिओवमाइं ठिई प०, पाणते कप्पे देवाणं उक्कोसेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई प०, आरणे कप्पे देवाणं जहत्तेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

जे देवा सायं विसायं सुविसायं सिद्धत्थं उप्पलं भित्तिलं तिगिच्छं दिसासोवत्थियं पलंबं रुइलं पुष्कं सुपुष्कं पुष्कावत्तं पुष्कपभं पुष्ककंतं पुष्कवत्तं पुष्कलेसं पुष्कज्झयं पुष्कसिगं पुष्कसिद्धं पुष्कत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा वीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं वीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ ।

संतेगइआ भवसिद्धिआ जीवा जे वीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति आहारट्ठे सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. अथ विंशतितमस्थाने किञ्चिल्लिख्यते, तत्र स्थिसूत्रेभ्योऽर्वाक् सप्त सूत्राणि ।

तत्र समाधानं समाधि-चेतसः स्वास्थ्यं मोक्षमार्गेऽवस्थानमित्यर्थः न समाधिरसमाधिस्तस्याः

स्थानानि-आश्रयभेदाः पर्याया वा असामाधिस्थानानि, तत्र 'दयदवचारि'ति यो हि द्रुतं द्रुतं चरति-गच्छति सोऽनुकरणशब्दतो दयदवचारीत्युच्यते, चार्पीत्युत्तरसमाधिस्थानापेक्षया समुच्चयार्थः, भवतीति प्रसिद्धं स च द्रुतं द्रुतं संयमात्मनिरपेक्षो ब्रजत्रात्मानं प्रपतनादिभिरसमाधी योजयति अन्यंश्च सत्त्वान् ध्वजसमाधी योजयति, सत्त्ववधजनितेन च कर्मणा परलोकेऽप्यात्मान-मसमाधी योजयति, अतो द्रुतगन्तृत्वमसमाधिकारणत्वादसामाधिस्थानम्, एवमन्यत्रापि यथायोग-भवसेयं १, तथा अप्रमाजितचारी २ दुष्प्रमाजितचारी च ३ स्थानानेर्षीदनत्वगवर्तनादिष्व्यात्-मादिविराधनां लभते, तथाऽतिरिक्ता-अतिप्रमाणा शय्या-वसतिरासनानां च-पीठकादीनि यस्य सन्ति सोऽति-रिक्तशय्यासनिकः, स च अतिरिक्तायां शय्यायां घङ्घशालादिरुपायामन्येऽपि कार्पटिकादय आवसन्ति इति तैः सहाधिकरणसम्भावादात्मपरावसमाधी योजयतीति, एवमासनाधिक्येनापि वाच्यमिति ४, तथा 'रालिकपरीभावी' आचार्यादिपूज्यपुरुषपराभवकारी, स चात्मानमन्यांश्चा-समाधी योजयत्येव ५ ।

तथा स्थविरा-आचार्यादिगुरवः तानाचारदोषेण शीलदोषेण च ज्ञानादिभिर्वोपहन्तीत्येवंशीलः स एव चेति स्थविरोपघातिकः ६, तथा भूतानि-एकेन्द्रियास्ताननर्थत उपहन्तीति भूतोपघातिकः ७, तथा सञ्जवलतीति सञ्जवलनः-प्रतिक्षणरोषणः ८, तथा क्रोधनः-सकृत् क्रुद्धोऽत्यन्तक्रुद्धो भवति ९, तथा पृष्ठिमांसाशिकः-पराङ्मुखस्य परस्वावर्णवादकारी १० ।

अभिक्षणं अभिक्षणं ओहारयित्'ति अभीक्ष्णमभीक्ष्णवधारयिता-शङ्कितयास्याप्यर्थस्य निशङ्कितस्यैवमेवायमित्येवं वक्ता, अथवाऽवहारयिता-परगुणानामपहारकारी, यथा आदासा-दिकमपि परं भणति-दासस्त्वं चौरस्त्वमित्यादि ११, तथाऽधिकरणानां-कलहानां यन्त्रादीनां वीत्यादयिता १२, 'पोराणाणं'ति पुरातनानां कलहानां क्षमितव्यवशमितानां-मर्षितत्वेनोपशान्तानां पुनरुदीरयिता भवति १३, तथा 'सरजस्कपाणिपादो' यः सचेतनादिरजोगुण्डितेन हस्तेन दीयमानां भिक्षां गृह्णाति, तथा योऽस्थण्डिलादेः स्थण्डिलादी सङ्क्रामन्न पादौ प्रामार्ष्टि अथवा यस्तथाविधे कारणे सचित्तादिपृथिव्यां कल्पादिनाऽनन्तरितायामासनादि करोति स सरजस्कपाणिपाद इति १४ । तथा अकालस्वाध्यायादिकारकः प्रतीतः १५,

तथा 'कलहकरः' कलहहेतुभूतकर्तव्यकारी १६, तथा 'शब्दकरः' रात्रौ महता शब्देनोच्छ्राप-स्वाध्यायादिकारको गृहस्थभाषामाषको वा १७, तथा 'झञ्झाकरो' येन येन गणस्य भेदो भवति तत्तत्करो, येन वा गणस्य मनोदुःखं समुत्पद्यते तद्भाषी १८, तथा 'सूरप्रमाणभोजी' सूर्योदयादस्यमयं यावदशनपानाद्यभ्यवहारी १९, एषणाअसमितश्चापि भवति-अनेषणां न परिहरति, प्रेरितश्चासौ साधुभि कलहायते, तथाऽनेषणीयमपरिहरन् जीवोपरोधे वर्तते, एवं चात्मपरयोरसमाधि-करणादसमाधिस्थानमिदं विंशतितममिति २० ।

तथा धनोदधयः-सप्तपृथिवीप्रतिष्ठानभूताः, सामानिकाः-इन्द्रसमानर्द्धयः साहस्यः-सहस्राणि, बन्धतो-बन्धसमयादारभ्य बन्धस्थितिः स्थितिबन्ध इत्यर्थः ।

प्रत्याख्याननामकं पूर्वं नवमं, सातादीनि चैकविंशतिर्विमाननाम्नानीति ।

समवायः-२० समाप्तः

भुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्गे विंशतितम समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-२९

मू. (५१) एकवीसं सबला पत्रत्ता, तंजहा-हत्थकम्पं करेमाणे सबले मेहुणं पडिसेवमाणे सबले राइभोअणं भुंजमाणे सबले आहाकम्पं भुंजमाणे सबले सागारियं पिंडं भुंजमाणे सबले उद्देसियं कीयं आहहु दिज्जमाणं भुंजमाणे सबले अभिक्खणं पडियाइक्खेत्ता णं भुंजमाणे सबले अंतो छण्हं मासाणं गणाओ गणं संकममाणे सबले अंतो मासस्स तओ दगलेवे करेमाणे सबले अंतो मासस्स तओ माईठाणे सेवमाणे सबले रायपिंडं भुंजमाणे सबले ।

आउट्टिआए पाणाइवायं करेमाणे सबले आउट्टिआए मुसावायं वदमाणे सबले आउट्टिआए अदिज्जादाणं गिण्हमाणे सबले आउट्टिआए अनंतरहिआए पुढवीए ठाणं वा निसीहियं वा चेतेमाणे सबले एवं आउट्टिआ चित्तमंताए पुढवीए एवं आउट्टिआ चित्तमंताए सिलाए कोलावासंति वा दाहए ठाणं वा सिज्जं वा निसीहियं वा चेतेमाणे सबले जीवपइट्टिए सपाणे सबीए सहंरिए सउत्तिह्णे पणगदगमट्टीमक्कडासंताणए तहप्पगारे ठाणं वा सिज्जं वा निसीहियं वा चेतेमाणे सबले आउट्टिआए मूलभोअणं वा कंदभोअणं वा तयाभोयणं वा पवालभोयणं वा पुप्फभोयणं वा फलभोयणं हरियभोयणं वा भुंजमाणे सबले अंतो संवच्छरस्स दस दगलेवे करेमाणे सबले अंतो संवच्छरस्स दस माइठाणाइ सेवमाणे सबले अभिक्खणं २ सीतोदयविद्यडवग्घारियपाणिणा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहिता भुंजमाणे सबले ।

निअट्टिवादरस्स णं खचित्तसत्तयस्स मोहणिज्जस्स कम्मस्स एकवीस कम्पंसा संतकम्मा ५० तं० -अपच्चक्खाणकसाए कोहे अपच्चक्खाणकसाए माणे अपच्चक्खाणकसाए माया अपच्चक्खाणकसाए लोभे पच्चक्खाणावरणकसाए कोहे पच्चक्खाणावरणकसाए माणए पच्चक्खाणावरणकसाए माया पच्चक्खाणावरणकसाए लोभे इत्थिवेदे पुंवेदे नपुंवेदे हासे अरति एति भय सोग दुगुंछ ।

एकमेक्काए णं ओसप्पिणीए पंचमछट्ठाओ समाओ एकवीसं एकवीसं वाससहस्साइं कालेणं ५० तं० -दूसमा दुसमदूसमा, एगमेगाए णं उस्सप्पिणीए पढमवितिआओ समाओ एकवीसं एकवीसं वाससहस्साइं कालेणं ५० तं० -दूसमदूसमाए दूसमाए य ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकवीसपलिओवमाइं ठिई ५०, छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकवीस सागरोवमाइं ठिई ५० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगवीसपलिओवमाइं ठिई ५०, सोहम्मसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एकवीसं पलिओवमाइं ठिई ५०, आरणे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं एकवीसं सागरोवमाइं ठिई ५०, अच्चुते कप्पे देवाणं जहन्नेणं एकवीस सागरोवमाइं ठिई ५० ।

जे देवा सिरिवच्छंसिरिदामकंडं मल्लं किट्टं वाचोन्नतं अरन्नवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं एकवीसं सागरोवमाइं ठिई ५०, ते णं देवा एकवीसाए अल्लमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवा एकवीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ

संतगेइया भवसिद्धिआ जीवा जे एकवीसाए भवग्गहणेहिं सिज्जिस्संति वुज्जिस्संति

मुचिस्सन्ति परिनिव्वाइस्सन्ति सव्वदुक्खाणमन्तं करिस्सन्ति ।

वृ. अथैकविंशतितमस्थानकं, तत्र चत्वारि सूत्राणि स्थितिसूत्रैर्विना सुगमानि ।

नब्रं शबलं-कर्वुरं चारित्रं धैः क्रियाविशेषैर्भवति ते शबलास्तद्योगात्साधवोऽपि, ते एवं-
तत्र हस्तकर्म-वेदविकारविशेषं कुर्यन्नुपलक्षणत्वात्कारयन् वा शबलो भवत्येकः १ एवं मैथुनं
प्रतिसेवमानोऽतिक्रमादिभिस्त्रिभिः प्रकारैः २ तथा रात्रिभोजनं दिवागृहीतं दिवाभुक्तमित्यादि-
मिश्रतुर्भिर्भङ्गकैरतिक्रमादिभिश्च भुञ्जानः ३ तथा आध्यात्मिकं ४ सागारिकः-स्थानदाता तत्पिण्डं ५
औद्देशिकं क्रीतमाहृत्य दीयमानं भुञ्जानः उपलक्षणत्वात्पामिष्ठाच्छेदानिसृष्टग्रहणमपीह
द्रष्टव्यमिति ६, यावत्करणोपात्तपदान्येवमर्थतोऽवगन्तव्यानि, अभीक्षणं २ प्रत्याख्यायाशनादि
भुञ्जानः ७ अन्तः षष्ठां मासानामेकतो गणाद्गणमन्य सङ्क्रामन् ८ अन्तर्मासस्य त्रीनुदकलेपान्
कुर्वन्, उदकलेपश्चनाभिप्रमाणजलावगाहमिति, ९, अन्तर्मासस्य त्रीणि मायास्थानानि, स्थानमिति-
भेदः १० ।

राजपिण्डं भुञ्जानः ११, आकुट्ट्या प्राणातिपातं कुर्वन्, उपेत्य पृथिव्यादिकं हिंसत्रित्यर्थः
१२, आकुट्ट्या मृषावादं वदन् १३, अदत्तादानं गृहणन् १४, आकुट्ट्यैवानन्तर्हितायां पृथिव्यां
स्थानं वा नैषेधिकं वा चेतयन् कायोत्सर्गं स्वाध्यायभूमिं वा कुर्वन्नित्यर्थः १५ एवमाकुट्ट्या
सस्निग्धसरजस्कायां पृथिव्यां सचित्तवत्यां शिलायां लेष्टी वा कीलावासे दारुणि, लोका-धुणाः
तेष्ण्ण्वायः १६ अन्यस्मिंश्च तथाप्रकारे मृषाणे सवीज्जादौ स्थानादि कुर्वन् १७ आकुट्ट्या
मूलकन्दाति भुञ्जानः १८ अन्तः संवत्सरस्य दशोदशलेपान् कुर्वन् १९ तथाऽन्तः संवत्सरस्य दश
मायास्थानानि च २० तथा अभीक्षणं-पौनःपुन्येन शीतोदकलक्षणं यद्विकटं-जलं तेन व्यापारितो-
व्यासो यः पाणि-हस्तः स तथा तेनाशनं प्रगृह्य भुञ्जानः शबलः इत्येकविंशतितमः २१ ।

तथानिवृत्तिबाधरस्य-अपूर्वकरणस्याष्टमगुणस्थानवर्तिन इत्यर्थः, णं वाक्यालङ्कारे, क्षीणं
सप्तकम्-अनन्तानुबन्धिचतुष्टयदर्शनत्रयलक्षणं यस्य स तथा ।

तस्य मोहनीयस्य कर्मणः एकविंशति कर्मांशा-अप्रत्याख्यानादिकषायद्वादशनो-
कषायनवरूपं उत्तरप्रकृतयः सत्कर्म-स्तत्तावस्थं कर्म प्रज्ञप्तमिति ।

तथा श्रीवत्सं श्रीदामगण्डं माल्यं कृष्टिं चापोन्नतं आरणावतंसकं चेति षड् विमाननामानीति

समवायः-२१ समाप्तः

समवायः-२२

मू. (५२) बावीसं परीसहा ५० तं०-दिगिगण्ठापरीसहे पिवासापरीसहे सीतपरीसहे उसिण-
परीसहे दंसमसगपरीसहे अचेलपरीसहे अरइपरीसहे इत्थीपरीसहे चरिआपरीसहे निसीहियापरीसहे
सिज्जापरीसहे अक्कोसपरीसहे वहपरीसहे । जायणा परीसहे अलाम परीसहे रोग परीसहे तण्णफास
परीसहे जल्लपरीसहे सक्कारपुरक्कार परीसहे पन्ना परीसहे अन्नाण परीसहे दंसण परीसहे ।

दिङ्घिवायस्स णं बावीसं छिन्नछेयणइयाइं ससमयसुत्तपरिवाडीए बावीसं सुत्ताइं अछिन्न-
छेयणइयाइं आजीविस्सुत्तपरिवाडीए बावीसं सुत्ताइं तिकणइयाइं तेरासिअसुत्तपरिवाडीए बावीसं
सुत्ताइं चउक्कणइयाइं समयसुत्तपरिवाडीए ।

बावीसविहे पोगलपरिणामे प तं -कालवन्नपरिणामे नीलवन्नपरिणामे लोहियवन्न-परिणामे
हालिद्ववन्नपरिणामे सुक्लिन्नवन्नपरिणामे सुब्धिगंधपरिणामे दुब्धिगंधपरिणामे तित्तरस-परिणामे
कडुयरसपरिणामे कसायरसपरिणामे अंबिलरसपरिणामे म्हुसरसपरिणामे कक्खडफास-परिणामे
मउयफासपरिणामे गुरुफासपरिणामे लहुफासपरिणामे सीतफासपरिणामे उसिणफास-परिणामे
विराजसपरिणामे तुक्क काल-परिणामे अगुदलहुकलपरिणामे गुरुलहुफासपरिणामे

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई ५०,
छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई ५०, अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं
नेरइयाणं जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई ५० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई ५० सोहम्मीसाणे सुकप्पेसु
अत्थेगइयाणं देवाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई ५० ॥ जे देवा महियं विसूहियं विमलं पभासं
वणमालं अद्युतवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमाइं
ठिई ५०, ते णं देवा णं बावीसाए अद्धमासएणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति
वा, तेसि णं देवाणं बावीस वाससहस्सेहिं आहारद्धे समुप्पज्जइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे बावीसं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति
परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

बृ. द्वाविंशतितमं तु स्थानं प्रसिद्धार्थमेव, नवरं सूत्राणि षट् स्थितेरवाक् ।

तत्र मार्गाच्यवननिर्जरार्थं परिषद्धान्ते इति परीषहाः, 'दिगिष्ठ'ति बुभुक्षा सैव परीषहो
दिगिज्जापरीषह इति, सहनं चास्य मर्यादानुल्लङ्घनेन, एवमन्यत्रापि १, तथा पिपासा-तृद् २
शीतोष्णे प्रतीते ३-४ तथा दंशाश्च भशकाश्च दंशमशका उभयेऽप्येते चतुरिन्द्रिया महत्त्या
महत्त्वकृतशैषां, विशेषोऽथवा दंशो-दंशनं भक्षणमित्यर्थ, तत्रधाना मशका दंशमशकाः, एते
च यूकामत्कुणमत्कोटकमक्षिकादीनामुपलक्षणमिति ५ तथा चेलानां-वस्त्राणां बहुधननवीनावदा-
तसुप्रभाणानां सर्वेषां वाऽभावः अचेलत्वमित्यर्थ ६ अरति मानसो विकारः ७ स्त्री प्रतीता ८
'चर्या' ग्रामादिष्वनियतविहारित्वं ९ 'नैषेधिकी' सोपद्रवेतरा च स्वाध्यायभूमि १० 'शय्या'
मनोज्ञम- नोज्ञवसति संस्तारको वा ११ ।

'आक्रोशो' दुर्वचनं १२ 'वधो' यष्ट्यादिताडनं १३ 'याचना' भिक्षणं तथाविधे प्रयोजने
मार्गणं वा १४ अलाभरोगौ प्रतीतौ १५ तृणस्पर्श संस्तारकाभावे तृणेषु शयनास्य १७ 'जल्लः'
शरीवस्त्रादिमलः १८ सत्कारपुरुस्कारौ घ वस्त्रादिपूजनाभ्युत्थानादिसंपादनेन सत्कारेण वा
पुरस्करणं-सन्माननं सत्कारपुरस्कारः १९ ज्ञानं-सामान्येन मत्यादि क्वचिदज्ञानमिति श्रूयते
२० दर्शनं सम्यग्दर्शनं, सहनं चास्य क्रियादिवादिनां विचित्रमतश्रवणेऽपि निश्चलचित्ततया धारणं
२१ 'प्रज्ञा' स्वयं विमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदो मतिज्ञानविशेषभूत इति २२ ।

'धृष्टिवादो' द्वादशाङ्गः, स च पञ्चधा-परिकर्म १ सूत्र २ पूर्वगत ३ प्रथमानुयोग ४ चूलिका
५ भेदात्, तत्र धृष्टिवादस्य द्वितीये प्रस्थाने द्वाविंशति सूत्राणि, तत्र द्रव्यपर्यायनयाद्यर्थसूचनात्
सूत्राणि, 'छिन्नछेयणइयाइं'ति इह यो नयः सूत्रं छिन्नं छेदेनेच्छति स छिन्नछेदनयः यथा 'धम्मो
मंगलमुक्किट्ठ'मित्यादिश्लोकः सूत्रार्थतः छेदनयस्थितो न द्वितीयादिश्लोकानपेक्षते, इत्येवं यानि

सूत्राणि छिन्नछेदनयवन्ति तानि छिन्नछेदनयिकानि, तानि च स्वसमया-जिनमताश्रिता या सूत्राणां परिपाटि-पद्धतिस्तस्यां स्वसमयपरिपाट्यां भवन्ति तथा वा भवन्तीति, तथा 'अछिन्नच्छेदयणइयाई' ति इह यो नयः सूत्रमच्छिन्नं छेदेनेच्छति सोऽच्छिन्नछेदनयो ।

यथा 'धम्मो मंगलमुक्खिङ्ग'मित्यादिश्लोकोऽर्थोतो द्वितीयादिश्लोकमपेक्षमाण इत्येवं यान्यच्छिन्नछेदनयवन्ति तान्यच्छिन्नछेदनयिकानि ताना चाऽऽजीविकसूत्रपरिपाट्यां-गोशाल-कमतप्रतिबद्धसूत्रपद्धत्यां तथा वा भवन्ति, अक्षररचनाविभागस्थितान्यर्थतोऽन्योऽन्यप्रेक्षमाणा-नि भवन्तीति गाइना, तथा 'सिकगइयाई'ति नयत्रिकानिप्रायास्तैश्चिन्त्यन्ते यानि तानि नयत्रिक-वन्तीति त्रिकनयिकानीत्युच्यन्ते, 'त्रैराशिकसूत्रपरिपाट्या' इह त्रैराशिका गोशालकमतानुसारिणोऽभिधीयन्ते, यस्मात्ते सर्वं त्र्यात्मकमिच्छन्ति, तद्यथा-जीवोऽजीवो जीवाजीवश्चेति, तथा लोकोऽलोको लोकालोकश्चेत्यादि, नयचिन्तायामपि ते त्रिविधनयमिच्छन्ति, तद्यथा-द्रव्यास्तिकः पर्यायास्तिकः उभयास्तिकश्चेति, एतदेव नयत्रयमाश्रित्य त्रिकनयिकानीत्युक्तमिति

तथा 'चउक्कनइयाई'ति नयचतुष्काभिप्रायास्तैश्चिन्त्यन्ते यानि तानि चतुष्कनिकानि, नयचतुष्कं चैवंनैगमनयो द्विविधः सामान्यग्राही विशेषग्राही च, तत्र यः सामान्यग्राही स सङ्ग्रहेऽन्तर्भूतो विशेषग्राही तु व्यवहारे, तदेवं सङ्ग्रहव्यवहारत्रयसूत्राः शब्दादित्रयं चैक एवेति घत्वारो नया इति, 'स्वसमये' त्यादि तथैवेति ।

तथा पुद्गलानाम-अण्वादीनां परिणामो-धर्मः पुद्गलपरिणामः, स च वर्णपञ्चकगन्ध-द्वयरस-पञ्चस्पर्शाद्यभेदाद्विंशतिधा, तथा गुरुलघुरगुरुलघु इति भेदद्वयक्षेपाद् द्वाविंशति, तत्र गुरुलघु द्रव्यं यत्तिर्यग्गामि वाटवादि अगुरुलघुर्यत्स्थिरं सिद्धक्षेत्रं घण्टाकारव्यवस्थितज्योतिष्क-विमानादीति तथा महितादीनि षड् विमाननामानि ।

समवायः-२२ समाप्तः

समवायः-२३

पू. (५३) तेवीसं सुयगडज्जयणा ५०, तं०-समए वेतालिए उवसग्गपरिन्ना थीपरिन्ना नरयविभत्ती महावीरथुई कुसीलपरिभासिए विरिए धम्मे समाही मग्गे समोसरणे आहतहिए गंधे जमईए गाथा पुंडरीए किरियाठाणा आहारपरिन्ना अपच्चक्खाणकिरिआ अणगारसुयं अदइजं नालंदइजं ।

जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे णं ओसप्पिणीए तेवीसाए जिणाणं सूरुग्गमणमुहुत्तंसि केवलवरनाणदंसणे समुप्पन्ने, जंबुदीवे णं दीवे इमीसे णं ओसप्पिणीए तेवीसं तित्थकरा पुव्वभवे एकारसंगिणो होत्था तं० -अजित संभव अभिनंदण सुमई जाव पासो वद्धमाणो य, उसभे णं अरहा कोसलिए चोदसपुव्वी होत्था, जंबुदीवे णं दीवे इमीसे ओसप्पिणीए तेवीसं तित्थकरा पुव्वभवे मंडलिरायाणो होत्था तं० -अजित संभव अभिनंदन जाव पासो वद्धमाणो य, उसभे णं अरहा कोसलिए पुव्वभवे चक्कवट्टी होत्था ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई ५०, अहेसत्तमाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई ५० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्येगइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई प, सोहम्मीसाणाणं देवाणं अत्येगइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, हेड्डिममज्झिमगेविज्जाणं देवाणं जहन्नेणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई प, जे देवा हेड्डिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

ते णं देवा तेवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं तेवीसाए वाससहस्सेहिं आहारद्धे समुप्पज्जइ ।

संतगेइआ भवसिद्धिया जीवा जे तेवीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

समवायः-२३ समाप्तः

समवायः-२४

त्रयोविंशतिस्थानकं सुगममेव, नवरं चत्वारि सूत्राणि अर्वाक् स्थितिसूत्रेभ्यः, तत्र सूत्र कृताङ्गस्य प्रथमे श्रुतस्कन्धे षोडशाध्ययनानि द्वितीये सप्त, तेषां चान्वर्थस्तदधिगमाधिगम्य इति मू. (५४) चउवीसं देवाहिदेवा पतं-उसभअजितसंभवअभिनेदनसुमइपउमप्पहसुपास-चंदप्पहसुविधिसीअलसिज्जंसवासुपुज्जविमलअणंतधम्मसंतिकुंधुअरमल्लीमुणिसुव्वय नयि-नेमीपासवद्धमाणा । चुल्लहिमवंतं सिहरीणं वासहरपव्वयाणं जीवाओ चउवीसं चउवीसं जोयणसहस्साइं नववत्तीसे जोयणसए एगं अड्ढत्तीसइभागं जोयणस्स किंचविसेसाहिआओ आयामेणं प० ।

चउवीसं देवठाणा सइंदया प०, सेसा अहमिंदा अनिंदा अपुरोहिआ, उत्तरायणगते णं सूरिए चउवीसंगुलिए पोरिसीछायं निव्वत्तइत्ता णं निअट्ठति ।

गंगासिंधूओ णं महानदीओ पवाहे सातिरेगेणं चउवीसं कोसे वित्तारेणं प०, रत्तारत्तवतीओ णं महानदीओ पवाहे सातिरेगे चउवीसं कोसे वित्तारेणं पत्रत्ता ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्ये चउवीसं पलिओवमाइं अहेसत्तमाए पुढवीए अत्येगइयाणं नेरइयाणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्येगइयाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणे णं देवाणं अत्येगइयाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, हेड्डिमउवरिमगेवेज्जाणं देवाणं जहन्नेणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा हेड्डिममज्झिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

ते णं देवा चउवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं चउवीसाए वाससहस्सेहिं आहारद्धे समुप्पज्जइ ।

संतगेइया भवसिद्धिया जीवा जे चउवीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

च. चतुर्विंशतिस्थानके षट् सूत्राणि स्थितेः प्राक्, सुगमानि च, नवरं देवानाम्-इन्द्रादीनामधिका देवाः पूज्यत्वाद्देवाधिदेवा इति, तथा 'जीवओ'ति जम्बूद्वीपलक्षणवृत्तक्षेत्रस्य वर्षाणां

वर्षधराणां ऋज्वी सीमा जीवोच्यते, आरोपितज्याधनुर्जीवाकल्पत्वात्, तयोश्च लघुहिमवच्छि-
खरिसत्त्वयोः प्रमाणं २४९३२ अष्टत्रिंशद्भागश्च योजनस्य किञ्चिद्विशेषाधिकः, अत्र गाथा -
॥ १ ॥ 'चउवीस सहस्साइं नव य सए जोयणाण वत्तीसे ।

चुल्लहिमवंतजीवा आयामेणं कलद्धं च ॥

कलार्द्धमिति-एकोनविंशतिभागस्यार्द्धं, तच्चाष्टत्रिंशद्भाग एव भवतीति ।

चतुर्विंशतिर्देवस्थानानि-देवभेदाः, दश भवनपतीनां, अष्टौ व्यन्तराणां, पञ्च ज्योतिष्कानां,
एकं कल्पोपपन्नवैमानिकानां, एवं चतुर्विंशति, सेन्द्राणि चमरेन्द्राद्यधिष्ठितानि, शेषाणि च
ग्रैवेयकानुत्तरसुरलक्षणानि अहं अहं इत्येवमिन्द्रा येषु तान्यमिन्द्राणि, प्रत्यात्मेन्द्रकाणीत्यर्थः ।

अत एव अनिन्द्राणि-अविद्यमाननायकानि अपुरोहितानि-अविद्यमानशान्तिकर्मकारीणि,
उपलक्षणपरत्वादस्याविद्यमानसेवकजनानीति, तथोत्तरायणगतः-सर्वाभ्यन्तरमण्डलप्रविष्टः
सूर्यककंसङ्क्रान्तिदिन इत्यर्थः ।

चतुर्विंशत्यङ्गुलिकां पीरुष्यां-प्रहरे भवा छाया पीरुषीया तां छाया हस्तप्रमाणशङ्कोरिति
गम्यते, 'निर्वर्त्य' कृत्वा णं वाक्यालङ्कारे 'निवर्तते' सर्वाभ्यन्तरमण्डलात् द्वितीयमण्डलमागच्छति,
आह च-'आसाढमासे दुपये' त्यादि ।

'पहव' इति यतः स्थानान्नदी प्रवहति-बोद्धुं प्रवर्तते, स च पञ्चद्वदात्तोरणेन निर्गम इह
सम्भाव्यते, न पुनर्योऽन्यत्र प्रवहशब्देन मकरमुखप्रणालनिर्गमः प्रपातकुण्डनिर्गमो वा विवक्षितः,
तत्र हि जंबूद्वीपप्रज्ञप्तवामिह च पञ्चविंशतिक्रोशप्रमाणा गङ्गादिनद्यो विस्तारतोऽभिहिताः ।

समवायः-२४ समाप्तः

समवायः-२५

मू. (५५) पुरिमपच्छिमगाणं तित्थगरणं पंचजामस्स पणवीसं भावणाओ पन्नत्ता, तं०-
ईरिआसमिई मणगुत्ती वयगुत्ती आलोयभायणभोयणं आदानमंडमत्तनिक्खेवणासमिई ५
अणुवीतिभासणया कोहविवेगे लोभविवेगे भयविवेगे हासविवेगे ५ उग्गहअणुन्नवणया
उग्गहसीमजाणणया समयमेव उग्गहं अणुगिण्हणया साहम्मियउग्गहं अणुन्नविय परिभुंजणया
साहारणभत्तपाणं अणुन्नविय पडिभुंजणया ५ इत्थीपसुपंडगसंसत्तगसयणासणवज्जणया इत्थीकह-
विवज्जणया इत्थीणं इंदियाणमालोयणवज्जणया पुव्वरयपुव्वकीलिआणं अणुसुरणया
पणीताहारविवज्जणया ५ सोइंदियरागोवरई चकिंदियरागोवरई धाणिदियरागोवरई जिक्खिंदियरा-
गोवरई फासिंदियरागोवरई ५ ।

मल्ली णं अरहा पणवीसं धणु उहं उच्चत्तेणं होत्था, सव्वेवि दीहवेयहपव्वया पणवीसं
जोयणाणि उहं उच्चत्तेणं ५० पणवीसं पणवीसं गाऊआणि उव्विद्धेणं ५०, दोच्चाए णं पुढवीए
पणवीसं निरयावाससयसहस्सा ५० ।

आयारस्स णं भगवओ सचूलिआयस्स पणवीसं अज्झयणा ५० तं० ।

वृ. पञ्चविंशतिस्थानकमपि सुबोधं, नवरमिह स्थितेर्वागूनव सूत्राणि, तत्र 'पंचजामस्तति
पञ्चानां यामानां-महाव्रतानां समाहारः पञ्चयामं तस्य 'भावणाओ'ति प्राणातिपातादि-

निवृत्तिलक्षणमहाव्रतसंरक्षणाय भाव्यन्ते इति भावनास्ताश्च प्रतिमहाव्रतं पञ्च पञ्चेति, तत्रेयास-
मित्याद्याः पञ्च प्रथमस्य महाव्रतस्य, तत्रासौक्यभाजनभोजन-आसौक्यपूर्व भाजने पात्रे भोजन-
भक्तादेरभ्यवहरणम्, अनालोक्यभाजनभोजने हि प्राणिर्हिंसा सम्भवतीति, तथा अनुविचि-
न्यभाषणतादिका द्वितीयस्य, तत्र विवेकः-परित्यागः, तथा अवग्रहानुज्ञापनादिकास्तृतीयस्य
तत्रावग्रहानुज्ञापना १ तत्र चानुज्ञाते सीमापरिज्ञानं २ ज्ञातायं च सीमायां स्वयमेव 'उग्राहण'
मिति अवग्रहस्यानुग्रहणता पश्चात्स्वीकरणमवस्थानमित्यर्थः ३, साधर्मिकाणां-गीतार्थसमुदाय-
विहारिणां संविग्नामवग्रहो भासादिकालमानतः पद्यक्रोशादिकेतरूपः साधर्मिकावग्रहस्तं तानेवा-
नुज्ञाप्य तस्यैव परिभोजनता-अवस्थानं साधर्मिकाणां क्षेत्रं वसतौ वा तैरनुज्ञाते एव वस्तव्यमिति
मायः ४, साधारणं-सामान्यं यद्भक्तादि तदनुज्ञाप्याचार्यादिकं तस्य परिभोजनं चेति ५ ।

तथा स्यादिसंसक्तशयनादिवर्जनादिकाश्चतुर्थस्य, प्रणीताहारः अतिस्नेहवानिति, तथा
श्रोत्रेन्द्रियरागोपरत्यादिकाः पञ्चमस्य, अयमभिप्रायो-यो यत्र सजति यस्य तत्परिग्रह इति, ततश्च
शब्दादौ रागं कुर्वता तेपरिगृहीता भवन्तीति परिग्रहविरतिर्विराधिता भवति, अन्यथा त्यागाधितेति,
वाचनान्तरे आवश्यकानुसारेण दृश्यन्ते ।

मू. (५६) सत्यपरिज्ञा लोगविजओ सीओसणीअ सम्पत्तं ।

आवन्ति धुयविमोह उवहाणसुयं महपरिज्ञा ॥

मू. (५७) पिंडेसण सिञ्जिरिआ भासज्झयणा य वत्थ पाएसा ।

उग्राहडिमा सत्तिकसत्तया विमुत्ती ॥

मू. (५८) निसीहज्झयणं पणवीसइमं ।

मू. (५९) मिच्छादिद्विविगल्लिंदिए णं अपज्जत्तए णं संकिलिडुपरिणामे नामस्स कम्मस्स
पणवीसं उत्तरपयडीओ निबन्धति-तिरियगतिनामं विगल्लिंदियजातिनां ओरालिअसरीरनामं
तेअगसरीरनामं कम्मणसरीरनामं हुंडगसंठाणनामं ओरालिअसरीरंगोवंगणामं छेवडुसंधयण-
नामं वन्ननामं गंधनामं रसणामं फासनामं तिरिआणुपुब्बिनामं अगुरुलहुनामं उवधायनामं तसनामं
वादरणामं अपज्जत्तयणामं पत्तेयसरीरनामं अधिरनामं असुभनामं दुभगनामं अनादेज्जनामं
असज्जोकित्तिनामं निम्माणनामं २५ ।

गंगासिंधुओ णं महानदीओ पणवीसं गाऊयाणि पुहुत्तेणं दुहो धडमुहपवित्तिएणं मुत्ता-
वलिहारसंठिएणं पतातेणं पडंति, रत्तारत्तवईओ णं महानदीओ पणवीसं गाऊयाणि पुहुत्तेणं
मकरमुहपवित्तिएणं मुत्तावलिहारसंठिएणं पवातेणं पडंति ।

लोगविंदुसारस्स णं पुव्वस्स पणवीसं वत्थू प० ।

इमीसे णं रयण्यभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई प०,
अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं पणवीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मासाणे णं
देवाणं अत्थेगइआणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, मज्झिमहेडिमगेवेज्जाणं देवाणं जहन्नेणं
पणवीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

जे देवा हेडिमउवरिमगेवेज्जगविमाणेसु देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं पणवीसं

सागरोवमाईं ठिईं ५०, ते णं देवा पणवीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीस्ससंति वा, तेसि णं देवाणं पणवीसं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुण्णइ ।

संतोगइया भवसिद्धिया जीवा जे पणवीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥

वृ. तथा 'मिच्छदिट्ठी त्याति, मिथ्यादृष्टिरेव तिर्यग्गत्यादिकाः कर्मप्रकृतीर्बन्धाति न सम्यग्दृष्टि, तासां मिथ्यात्वप्रत्ययत्वादिति मिथ्यादृष्टिग्रहणं, विक्लेन्द्रियो-द्वित्रिघतुरिन्द्रियाणामन्यतमः, णमित्पलङ्कारे, पर्याप्तोऽन्या अपि बन्धातीत्यपर्याप्तग्रहणं, अपर्याप्तक एव ह्येता अप्रशस्ताः परिवर्तमानिका बन्धाति, सोऽप्येताः सङ्किल्लष्टपरिणामो बन्धातीति सङ्किल्लष्टपरिणाम इत्युक्तम्, अयमपि द्वीन्द्रियाद्यपर्याप्तकप्रयोग्यं बन्धाति, तत्र 'विगल्लिंदियजाइनामं'ति कदाचित् द्वीन्द्रियजात्या सह पञ्चविंशति कदाचिद् त्रीन्द्रियजात्या एवमितरथाऽपीति ।

'गंगा' इत्यादि पञ्चविंशतिगव्यूतानि गृध्रजेन यः प्रपातस्तेनेति शेषः, 'दुहन्ते'ति दुग्धेर्विशोः पूर्वतो गङ्गा अपरतः सिन्धुरित्यर्थः, पञ्चद्विनिगति पञ्च २ योजनशतानि पर्वतोपरि गत्वा दक्षिणाभिमुखे प्रवृत्ते 'घडमुहपवित्तिएणं'ति घटमुखादिव पञ्चविंशतिक्रोशपृथुलजिह्विकात् मकरमुखप्रणालात् प्रवृत्तेन मुक्तावलीनां मुक्तासरीणां यो हारस्तत्संस्थितेन प्रपातेन-प्रपतज्जलसंतातेन योजनशतोच्छ्रितस्य हिमवतोऽधोवर्तिनोः स्वकीययोः प्रपातकुण्डयोः प्रपततः, एवं रक्तारक्तवत्यौ, नवरं शिखरिवर्षधरोपरिप्रतिष्ठितपुण्डरीकहृदात्प्रपतत इति ।

तथा लोकविन्दुसारं-चतुर्दशपूर्वमिति ।

समवायः-२५ समाप्तः

मुनि दीपरत्न सागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्गे पञ्चविंशतितमसमवाय टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-२६

मू. (६०) छव्वीसं दसाकप्पववहारणं उद्देसणकाला ५० तं०-दस दसाणं छ कप्पस्स दस ववहारस्स ।

अभवसिद्धियाणं जीवाणं मोहणिज्जस्स कम्मस्स छव्वीसं कम्मसा संतकम्मा ५० तं० - मिच्छत्तमोहणिज्जं सोलसकषाया इत्थीवेदे पुरिसवेदे नपुंसकवेदे हासं अरति रति भयं सोगं दुगुंछा

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छव्वीसं पलिओवमाईं ठिईं ५० अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छव्वीसं सागरोवमाईं ठिईं ५० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं छव्वीसं पलिओवमाईं ठिईं ५०, सोहम्मीसाणे णं देवाणं अत्थेगइयाणं छव्वीसं पलिओवमाईं ठिईं ५०, मज्झिममज्झिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहन्नेणं छव्वीसं सागरोवमाईं ठिईं ५० ।

जे देवा मज्झिमहेट्ठिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं छव्वीसं सागरोवमाईं ठिईं ५०, ते णं देवा छव्वीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीस्ससंति वा, तेसि णं देवाणं छव्वीसं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुण्णइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे छव्वीसेहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

४. षड्विंशतिस्थानकं व्यक्तमेव, नवरं उद्देशनकाला यत्र श्रुतस्कन्धेऽध्ययने च यावन्त्यध्ययनान्युद्देशका वा तत्र तावन्त एव उद्देशनकाला-उद्देशावसराः श्रुतोपचाररूपा इति, तथा अभव्यानां त्रिपुञ्जीकरणाभावेन सम्यक्त्वमिश्ररूपं प्रकृतिद्वयं सत्तायां न भवतीति षड्विंशतिसत्कर्मणा भवतीति ।

समवायः-२६ समाप्तः

समवायः-२७

५. (६१) सत्तावीसं अनगारगुणा प तं-पाणाइवायाओ वेरमणं मुसावायाओ वेरमणं अदिन्नावाणाओ वेरमणं मेहुणाओ वेरमणं परिग्गहाओ वेरमणं सोइंदियनिग्गहे चक्खिंदियनिग्गहे धाणिंदियनिग्गहे जिब्भिंदियनिग्गहे फासिंदियनिग्गहे कोहविवेगे मानविवेगे माथाविवेगे लोभविवेगे भावसंखे करणसंखे खमा विरगया मणसमाहरणया वयसमाहरणया कायसमाहरणया नाणसंपन्नया दंसणसंपन्नया चरितसंपन्नया वेयणअहियासणया मारणंतियअहियासणया ।

जंबुद्वीवे दीवे अभिइवज्जेहिं सत्तावीसाए नक्खत्तेहिं संववहारे वट्ठति, एगमेगेणं नक्खत्तमासे सत्तावीसाहिं राइंदियाहिं राइंदियग्गेणं प० ।

सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुढवी सत्तावीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं प० ।

वेयगसम्मत्तबन्धोवरयस्स णं मोहणिज्जस्सकम्मस्ससत्तावीसं उत्तरपगडीओ संत-कम्मंसा प० ।

सावणसुद्धसत्तमीसुं णं सूरिए सत्तावीसंगुलियं पोरिसिच्छायं निव्वत्तइत्ता णं दिवसखेतं नियट्टेमाणे रयणिखेतं अमिनिवट्टमाणे चारं चरइ ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं देवाण अत्थेगइयाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई प०, मज्झिमउवरिभगेवज्जयाणं देवाणं जहत्तेणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिईप, जे देवा मज्झिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

ते णं देवा सत्तावीसाए अट्टमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसिणं देवाणं सत्तावीस वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे सत्तावीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

४. सप्तविंशतिस्थानमपि व्यक्तमेव, केवलं षट् सूत्राणि स्थितेरर्वाक्, तत्र अनगाराणां-साधूनां गुणाः-चारित्र्यविशेषरूपाः अनगारगुणाः, तत्र महाव्रतानि पञ्चेन्द्रियनिग्रहाश्च पञ्च क्रोधादिविवेकाश्चत्वारः सत्यानि त्रीणि, तत्र भावसत्यं-शुद्धान्तरात्मता करणसत्यं-यत्नतिलेखनाक्रियां

यथोक्तां सम्यगुपयुक्तः कुरुते योगसत्यं-योगानां मनःप्रभृतीनामवितथत्वं १७ क्षमा-अनभिव्यक्त-
क्रोधमानस्वरूपस्य द्वेषसञ्ज्ञितस्याप्रीतिमात्रस्याभावः, अथवा क्रोधमानयोरुदयनिरोधः, क्रोधमा-
नविवेकशब्दाभ्यां तदुदयप्राप्तयोस्तयोर्निरोधः प्रागेवाभिहित इति न पुनरुक्तताऽपीति १८
विरागताअभिष्वङ्गमात्रस्याभावः, अथवा मायालोभयोरनुदयो, मायालोभविवेकशब्दाभ्यां
तदुदयप्राप्तयोस्तयोर्निरोधः प्रागेभिहित इतीहापि न पुनरुक्ततेति १९, मनोवाङ्मयानां समाहरणता,
पाटान्तरतः समन्वाहरणता-अकुशलानां निरोधायः २२ ज्ञानादिसम्पन्नतास्तिः २५ वेदनातिसहनता
शीताद्यतिसहनं २६ मारणान्तिकतिसहनताक्याणमित्रबुद्ध्या मारणान्तिकोपसहनमिति २७

तथा जम्बूद्वीपे न घातकीखण्डादौ अभिजिह्वर्जं सप्तविंशत्या नक्षत्रैर्व्यवहारः प्रवर्तते,
अभिजिह्वक्षत्रस्योत्तराषाढचतुर्थपादानुप्रवेशनादिति, तथा मासो नक्षत्रचन्द्राभिवर्द्धितक्रत्या-
दित्यमासभेदात्पञ्चविधोऽन्यत्रोक्तः, तत्र नक्षत्रमासः-चन्द्रस्य नक्षत्रमण्डलभोगकाललक्षणः
सप्तविंशति रात्रिन्दिवानि-अहोरात्राणि रात्रिन्दिवाग्रेणेति-अहोरात्रपरिमाणापेक्षयेदं परिमाणं नतु
सर्वथा, तस्याधिकत्वाद्, आधिक्यं चाहोरात्रसप्तषष्टिभागानामेकविंशत्येति, 'विमाणपुढवी' ति
विमानानां पृथिवी-भूमिका, तथा वेदकसम्यक्त्वबन्धः-क्षायोपशमिकसम्यक्त्वहेतुभूतशुद्ध-
यशितपुञ्जरूपा दर्शविमोहनीयप्रकृतिस्तस्य 'उपरजं' रिति प्राकृत्वादुद्बलको-वियोजको जन्तः तस्य
मोहनीयकर्ममोऽष्टाविंशतिविधस्यमध्ये सप्तविंशतिरुत्तरप्रकृतयः सत्कर्मांशाः सत्तायामित्यर्थः।

एकस्योद्बलितत्वादिति, तथा श्रावणमासस्य शुद्धसप्तम्यां सूर्य सप्तविंशत्यङ्गुलिकां
हस्तप्रमाणशङ्कोरिति गम्यते पौरुषीं छायां निर्वर्त्य दिवसक्षेत्रं-रविकरप्रकाशमाकाशं निरर्द्धयन्-
प्रकाशहान्या हानिं नयन् रजनीक्षेत्रम्-अन्धकाराक्रान्तमाकाशमभिवर्द्धयन्-प्रकाशहान्या वृद्धिं
नयन् चारं चरति-व्योमण्डले भ्रमणं करोति, अयमत्र भावार्थः-इह किल स्थूलन्यायमाश्रित्य
आषाढ्यां चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाणा पौरुषीच्छाया भवति, दिनसप्तके सातिरेकं छायाऽङ्गुलं वर्द्धते,
ततश्च श्रावणशुद्धसप्तम्यामङ्गुलत्रयं वर्द्धते, सातिरेकैकाविंशतितमदिनत्वात्तस्याः, तदेवमाषाढ्याः
सत्कैरङ्गुलैः सह सप्तविंशतिरङ्गुलानि भवन्ति, निश्चयतस्तु कर्कसङ्क्रान्तेरारभ्य यत्सातिरेकैकाविंश-
तितमं दिनं तत्रोक्तरूपा पौरुषीच्छाया भवति।

समवायः-२७ समाप्तः

समवायः-२८

शू. (६२) अद्वावीसविहे आयारपकप्पे प० तं०-मासिआ आरोवणा सपंचराइमासिया
आरोवणा सदसराइमासिआ आरोवणा एवं चेव दोमासिआ आरोवणा सपंचराइदोमासिया
आरोवणा एवं तिमासिआ आरोवणा चउमासिया आरोवणा उवधाइया आरोवणा अणुवधाइया
आरोवणा कसिणा आरोवणा अकसिणा आरोवणा एतावता आयारपकप्पे एतावताव आयरियव्वे

भवसिद्धियाणं जीवाणं अत्थेगइयाणं मोहणिज्जस्स कम्मस्स अद्वावीसं कम्मंसा संतकम्मा
प० तं०-सम्पत्तवेअणिज्जं मिच्छत्तवेयणिज्जं सम्ममिच्छत्तवेयणिज्जं सोलस कसाया नव णोकसाया
आभिनिबोहियणाणे अद्वावीसइविहे प० तं० सोइंदियअत्थावग्गहे चक्खिंदियअत्थावग्गहे
धाणिंदियअत्थावग्गहे जिब्भिंदियअत्थावग्गहे फासिंदियअत्थावग्गहे नोइंदियअत्थावग्गहे

सोईदियवज्जणोग्गहे धाणिंदियवज्जणोग्गहे जिब्बिंदियवज्जणोग्गहे फासिंदियवज्जणोग्गहे सोत्तिंदियईहा चक्खिंदियईहा धाणिंदियईहा जिब्बिंदियईहा फासिंदियईहा नोईदियईहा सोत्तिंदियावाए चक्खिंदियावाए धाणिंदियावाए जिब्बिंदियावाए फासिंदियावाए नोईदियावाए सोईदिअधारणा चक्खिंदियधारणा धाणिंदियधारणा जिब्बिंदियधारणा फासिंदियधारणा नोईदियधारणा ।

ईसाणे णं कप्पे अट्ठावीसं विमाणावाससयसहस्सा प, जीवे णं देवगइम्मि बंधमाणे नामस्स कम्मस्स अट्ठावीसं उत्तरपगडीओनिबंधति, तं देवगतिनामं पंचिंदियजातिनामं वेउच्चियसरीरनामं तेवगसरीरनामं कम्मणसरीरनामं समचउरंसंठाणणामं वेउच्चियसरीरंगोवंगनामं वन्ननामं गंधनामं रसनामं फासनामं देवानुपुवच्चिनामं अगुरुलहुनामं उवधायनामं पराधायामं उस्सासनामं पसत्थविहायोगइणामं तसनामं बायरणामं पञ्चतनामं पत्तेयसरीरनामं थिराधिराणं सुभासुभाणं आएजाणाएजाणं दोण्हं अन्नयरं एगं नामं निबंधइ जसोकित्तिनामं निम्माणनामं, एवं चेव नेरइआवि, नाणत्तं अप्पसत्थविहायोगइणां हुंडगसंठाणणामं अधिरनामं दुब्भगनामं असुमनामं दुस्सरनामं अणादिज्जनामं अजसोकित्तीणामं निम्माणनामं ।

इमीसे णं रयणणभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई ५०, अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई ५० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई ५०, सोहम्पीसाणेसु कप्पेसु देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई ५०, उवरिमहेद्धिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहत्तेणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई ५०, जे देवा मज्झिमउवरिमगेवेज्जएसु विमाणेसु देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई ५० ।

ते णं देवा अट्ठावीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं अट्ठावीसाए वाससहस्सेहिं आहारइ समुप्पज्जइ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे अट्ठावीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. अष्टाविंशतिस्थानकमपि व्यक्तं, नवरमिह पञ्च स्थितेः प्राक् सूत्राणि, तत्र आचारः-प्रथमाङ्गं तस्य प्रकल्पः-अध्ययनविशेषो निशीथमित्यपराभिधानं आचारस्य वा-साध्वाचारस्य ज्ञानादिविषयस्य प्रकल्पो-व्यवस्थापनमित्याचारप्रकल्पः, तत्र क्वचिद् ज्ञानाद्याचारविषये अपराध-मापन्नस्य कस्यचित् प्रायश्चित्तं दत्तं, पुनरन्यमपराधविशेषमापन्नस्ततस्तत्रैव प्राक्तने प्रायश्चित्ते मासवहनयोग्यं मासिकं प्रायश्चित्तमारोपितमित्येवं मासिक्यारोपणा भवति, तथा पञ्चरात्रिक-शुद्धियोग्यं मासिकशुद्धियोग्यं चापराधद्वयमापन्नस्ततः पूर्वदत्ते प्रायश्चित्ते सपञ्चरात्रिमासिकप्रायश्चित्तारोपणात्पञ्चरात्रमासिक्यारोपणा भवति, एवं मासिक्यारोपणाः षट् ६ एवं द्विमासिक्यः ६ त्रिमासिक्यः ६ चतुर्मासिक्योऽपि ६ चतुर्विंशतिरारोपणाः, तथा सार्द्धदिनद्वयस्य पक्षस्य चोपधातनेन लघूनां मासादीनां प्राचीनप्रायश्चित्ते आरोपणा उपधातिकारोपणा, यदाह -

॥ १ ॥

“अद्धेण छिन्नसेसं पुव्वद्धेणं तु संजुचं कारं ।

देज्जा य लहुयदानं गुरुदानं तत्तियं चेव ॥

यथा-मासार्द्ध १५ पञ्चविंशतिकार्द्धं च सार्द्धद्वादश सर्वमीलने सार्द्धसप्तविंशतिरिति

लघुभासः, तथा मासद्वयार्द्धमासो मासिकस्यार्द्धपक्ष उभयमीलने सार्द्धी मास इति लघुद्विमासिकं २५ तथा तेषामेव सार्द्धदिनद्वयाद्यनुद्धातनेन गुखणामारोपणा अनुद्धातिकारोपणा २६, तथा यवतोऽपराधानापन्नस्तावतीनां तच्छुद्धीनामारोपणा कृत्स्नारोपणा २७ तथा बहूनपरधानापन्नस्य षण्मासान्तं तप इतिकृत्वा षण्मासाधिकं तपः कर्म तेष्वेवान्तर्भाव शेषमारोप्यते यत्र सा अकृत्स्नारोपणेत्यष्टविंशतिः २८ । एतच्च सम्यग् निशीथविंशतितमद्वेशकादवगम्यम्, अत्रैव निगमनमाह-एतावांस्तावदा- चारप्रकल्पः, इह स्थानके आरोपणमाश्रित्य विवक्षितोऽन्यथा तद्व्यतिरेकेणापितस्योद्धातिकानु-द्धातिकरूपस्य भावात्, अथैवावधानेवायं तावदाचारप्रकल्पः, शेषस्यात्रैवान्तर्भावात्, तथा एतावत्तावदाचरितव्यमित्यपि ।

तथैव देवगतिसूत्रे स्थिरास्थिरयोः शुभाशुभयोरादेयानादेययोश्च परस्परं विरोधित्वेनैकदा बन्धाभावादन्यदन्यतरद्वन्धातीत्युक्तं, तत्र चैकशब्दग्रहणं भाषामात्र एवावसेयमिति ।

नारकसूत्रे विंशतिस्ता एव प्रकृतयोऽथानां तु स्थाने अष्टावन्धा बन्धाति, एतदेवाह-‘एवं चेवे’त्यादि, नानात्वं-विशेषः ।

समवायः-२८ समाप्तः

समवायः-२९

भू. (६३) एगूणतीसइविहे पावसुयपसंगेणं प० तं० -भोमे उप्पाए सुमिणे अंतरिक्खे अंगे सरणे चंजणे लक्खणे, भोमे तिविहे प० तं० -सुत्ते वित्ती वत्तिए, एवं एक्के कंतिविहं, विकहाणुजोगे विजाणुजोगे मंताणुजोगे जोगाणुजोगे अत्रतित्थियपवत्ताणुजोगे ।

आसाढे णं मासे एगूणतीसराइंदिआइं राइंदियग्गेणं प०, भद्वए णं मासे कत्तिए णं मासे पोसे णं मासे फग्गुणे णं मासे वइसाहे णं मासे, चंददिणे णं एगूणतीसं मुहुत्ते सातिरेगे मुहुत्तगेणं प०

जीवे णं पसत्थज्झवसाणजुत्ते भविए सम्मदिडी तित्थकरनामसहिआओ नामस्स नियमा एगूणतीसं उत्तरपगडीओ निबंदिता वेमाणिएसु देवेषु देवत्ताए उववज्झइ ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणीसं सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई प० ।

सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई प, उवरि-ममज्झिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहन्नेणं एगूणतसं सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा उवरिमहेड्ढिम-गेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं एगूणतीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

ते णं देवा एगूणतीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं एगूणतीसं वाससहस्सेहिं आहारइं समुप्पज्झइ ।

संतेगइया भवसिद्धि जीवा जे एगूणतीसभवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥

वृ. एकोनत्रिंशत्तमस्थानकमपि व्यक्तमेव, नवरं नवेह सूत्राणि स्थितेः प्राक्, तत्र पापोपा-दानानि श्रुतानि पापश्रुतानि तेषां प्रसङ्गः-तथाऽऽसेवनारूपः पापश्रुतप्रसङ्गः, स च पापश्रुता-

नामेकोनत्रिंशद्विधत्वात् तद्विध उक्तः, पापश्रुतविषयतया पापश्रुतान्येवोच्यन्ते ।

अत एवाह- 'नामै' इत्यादि, तत्र भौत-भूतद्विकारफलाभिधानप्रधानं निमित्तशास्त्रं, तथा 'उत्पातं' सहजरुधिरवृष्ट्यादिलक्षणोत्पातफलनिरूपकं निमित्तशास्त्रं, एवं स्वप्न-स्वप्नफला-विर्भावकं, 'अन्तरिक्षम्' आकाशप्रभवग्रहचुद्धमेदादिभावफलनिवेदकं अङ्गशरीरावयवप्रमाणस्प-न्दितादिविकारफलोद्भावकं 'स्वरं' जीवाजीवादिकाश्रितस्वस्वरूपफलाभिधायकं व्यञ्जन-मषादिव्यञ्जनफलोपदर्शकं लक्षणं-लाञ्छनाद्यनेकविधलक्षणव्युत्पादकमित्यर्थः, एतान्येव सूत्रवृत्तिवार्तिकभेदाद्यनुविंशति, तत्राङ्गवर्जितानामन्येषां सूत्रं सहप्रमाणं वृत्तिर्लक्षप्रमाणा वार्तिकं-वृत्तेर्व्याख्यानरूपं कोटिप्रमाणं, अङ्गस्य तु सूत्रं लक्षं वृत्तिः कोटी वार्तिकमपरिमितमिति, तथा विकथानुयोगः-अर्थकामोपायप्रतिपादनपराणि कामन्दकवात्स्यायनादीनि भारतादीनि वा शास्त्राणि २५ तथा विद्यानुयोगो-रोहिणीप्रभृतिविद्यासाधनाभिधायकानि शास्त्राणि २६ मन्त्रानुयोग-श्वेटकाहिमन्त्रसाधनोपायशास्त्राणि २७ योगानुयोगो-वशीकरणादियोगाभिधायकानि हरमेखलादिशास्त्राणि २८ अन्यतीर्थिकेभ्यः-कपिलादिभ्यः सकाशाद्यः प्रवृत्तः स्वकीयाचार-वस्तुतत्त्वानामनुयोगो-विचारः तत्पुरस्करणार्थं शास्त्रसन्दर्भ इत्यर्थः सोऽन्यतीर्थिकप्रवृत्तानुयोग इति २९ ।

तथाऽऽषाढादय एकात्तरिता षण्मासा एकोनत्रिंशद्वात्रिंदिवा इति-रात्रिदावसपरिमाणेन भवन्ति स्थूलन्यायेन, कृष्णे पक्षे प्रत्येकं रात्रिन्दिवस्यैकस्य क्षयाद्, आह च -

॥ १ ॥

“आसाढबहुलपक्षे भद्रवए कत्तिए य पोसे य ।

फग्गुणवइसाहेसु व बोद्धव्वा ओमरत्ताओ” ॥

इयमत्र भावना-चन्द्रमासो हि एकोनत्रिंशद्दिनानि दिनस्य च द्विषष्टिभागानां द्वात्रिंशत्, ऋतुमासश्च त्रिंशदेव दिनानि भवन्तीति चन्द्रमासापेक्षया ऋतुमासोऽहोरात्रद्विषष्टिभागानां त्रिंशता साधिको भवति, ततश्च प्रत्यहोरात्रं चन्द्रदिनमेकैकेन द्विषष्टिभागेन हीयते इत्यवसीयते, एवं द्विषष्टया चन्द्रदिवसानामेकषष्टयहोरात्राणां भवतीत्येवं सातिरेके मासद्वये एकमवमरात्रं भवतीति, विशेष- सित्वह चन्द्रप्रज्ञप्तेरवसेय इति, तथा 'चंददिणे णं' ति चन्द्रदिनं-प्रतिपदादिका तिथिः, तच्चैकोनत्रिंशत् मुहूर्ताः सातिरेकमुहूर्तपरिमाणेनेति, कथं?, यतः किल चन्द्रमास एकोनत्रिंसदिनानि द्वात्रिंसद्य दिनद्विषष्टिभागा भवन्ति, ततश्चन्द्रदिनं चन्द्रमासस्य त्रिंशता गुणनेन मुहूर्तराशीकृतस्य त्रिंशता भागहारे एकोनत्रिसन्मुहूर्ता द्वात्रिंशद्य मुहूर्तस्य द्विषष्टिभागा लभ्यन्त इति ।

तथा जीवः प्रशस्ताध्यवसानादिविशेषणो वैमानिकेष्वुत्पत्तिकामो नामकर्मण एकोनत्रिंश-दुत्तरप्रकृतीर्वन्धाति, ताश्चेमाः-देवगतिः १ पद्मेन्द्रियजातिः २ वैक्रिययद्वयं ४ तैजसकार्मणशरीरे ६ समचतुरस्र संस्थानं ७ वर्णादिचतुष्कं ११ देवानुपूर्वी १२ अगुरुलघू १३ उपघातं १४ पराघातं १५ उच्छ्वासं १६ प्रशस्तविहायोगति १७ त्रसं १८ वादरं १९ पर्याप्तं २० प्रत्येकं २१ स्थिरास्थिर-योरन्यतरत् २२ शुभाशुभयोरन्यतरत् २३ सुभगं २४ सुस्वरं २५ आदेयानादेययोरन्यतरत् २६ यशःकीर्त्यशकीर्त्योरेकतरं २७ निर्माणं २८ तीर्थकरश्चेति ।

समवायः-२९ समाप्तः

समवायः-३०

मू. (६४)

तीसं मोहणीयठाना पं० तं० ।

वृ. त्रिंशत्तमं स्थानं क सुगमम्, नवरं स्थिते र्वाङ्गि सूत्राणि, तत्र मोहनीयं सामान्येनाष्टप्रकारं कर्म विशेषतश्चतुर्थी प्रकृति तस्य स्थानानि-निमित्तानि मोहनीयस्थानानि, तथा —

मू. (६५)

जे यावि तसे पाणे, वारिमज्जे विगाहिआ ।

उदएण कम्मा मारेई, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'जे यावी तसे' इत्यादि श्लोकः, यश्चापि त्रसान् प्राणान्-स्यादीन् वारिमध्ये विगाह्य-प्रविश्योदकेन शस्त्रभूतेन मारयति, कथं?, आक्रम्य पादादिना स इति गम्यते मार्यमाणस्य महामोहोत्पादकत्वात्सङ्कल्यचित्तत्वाच्च भवशतदुःखवेदनीयमात्मनो महामोहं प्रकरोति-जनयति १ तदेवंभूतं त्रसमारणैकं मोहनीयस्थानमेवं सर्वत्रेति ।

मू. (६६)

सीसावेढेण जे केई, आवेढेइ अभिक्खणं ।

तिव्वासुभयसमायारे, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'सीसा' श्लोकः, शीर्षावेष्टेन-आर्द्रचर्मादिमयेन यः कश्चिद्वेष्टयति स्यादित्रसानिति गम्यते अभीक्ष्णं-भृशं तीव्राशुभसमाचारः स इत्यस्य गम्यमानत्वात्स मार्यमाणस्य महामोहोत्पादकत्वेन आत्मनो महामोहं प्रकुरुत इति २ ।

मू. (६७)

पाणिणा संपिहित्ताणं, सोयमावरिय पाणिणं ।

अंतोदनंतं मारेइ, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. यावत्करणात् केषुचित्सूत्रपुस्तकेषु शेषमोहनीयस्थानाभिधानपराः श्लोकाः सूचिताः, केषुचित् दृश्यन्त एवेति ते व्याख्यायन्ते-पाणिना-हस्तेन संपिधाय-स्थगयित्वा, किं तत्? - 'श्रोतो रन्ध्रं मुखमित्यर्थं तथा आवृत्य-अवरुध्य प्राणिनं ततः अन्तर्नदन्तं-गलमध्ये रवं कुर्वन्तं धुरधुराय-माणमित्यर्थः, मारयति स इति गम्यते, महामोहं प्रकरोतीति तृतीयं ३ ।

मू. (६८)

जायतेयं समारब्ध बहुं ओरुंमिया जणं ।

अंतो धूमेण मारेई, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'जाततेजसं' वैश्वानरं 'समारब्ध' प्रज्वाल्य 'बहुं' प्रभूतं 'अवरुध्य' महामण्डपवाटादिषु प्रक्षिप्य 'जनं' लोकं अन्तः-मध्ये धूमेन-बहिलिङ्गेन अथवा अन्तर्धूमो यस्यासावन्तर्धूमस्तेन जाततेज-सा विभक्तिपरिणामात् मारयति योऽसौ महामोहं प्रकरोति चतुर्थं ४ ।

मू. (६९)

सिस्सम्मि जे पहणइ, उत्तमंगम्मि चेयसा ।

विमज्ज मत्थयं फाले, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. शीर्षेशिरसि यः प्रहन्ति-खड्गमुद्गरादिना प्रहरति प्राणिनमिति गम्यते, किंभूते स्वभावतः शिरसि? - 'उत्तमाङ्गे' सर्वावयवानां प्रधानावयवे तद्विघातेऽवश्यं मरणात् चेतसा-सङ्कल्येन मनसा न यथाकथञ्चिदित्यर्थः तथा विमज्ज्य मस्तकं प्रकृष्टप्रहारदानेन स्फोटयति-विदारयति ग्रीवादिकं कायमपीति गम्यते, स इत्यस्य गम्यमानत्वात् महामोहं प्रकरोतीति पञ्चमं ५ ।

मू. (७०)

पुणोपुणो पणिधिए हस्ति उयहसे जणं ।

फलेणं अहुवा दण्डेणं, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. पौनःपुन्येन प्रणिधिना-मायया यथा वाणिजकादिवेषं विधाय गलकर्त्तकाः पथि गच्छता सह गत्वा विजने मारयति तथा हत्वा-विनाश्य इति गम्यते उपहसेत् आनन्दातिरेकात् 'जनं' पूर्वलोकं हन्यमानं, केन हत्वा ? - 'फलेन' योगभावितेन मातुलिङ्गादिना 'अदुवा' अथवा दण्डेन प्रसिद्धेन स इति गम्यते, महामोहं प्रकरोतीति षष्ठम् ६ ।

मू. (७१)

गूढाचारी निगूह्यिञ्जा, मायं मायाए छायाए ।

असच्चवाई निण्हाई, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'गूढाचारी' प्रच्छन्नानाचारवान् निगूहयेत्-गोपयेत्, स्वकीयं प्रच्छन्नं दुष्टमाचारं तथा मायां परकीयां मायया स्वकीयया छादयेत्-जपेत्, यथा शकुनिमारकाश्छदैरात्मानमावृत्य शकुनीन् गृह्णन्तः स्वकीयमायया शकुनिमायां छादयन्ति, तथा असत्यावादी 'निहवी' अपलापकः स्वकीयाया मूलगुणोत्तरगुणप्रतिसेवायाः सूत्रार्थयोर्वा महामोहं प्रकरोतीति सप्तमं ७ ।

मू. (७२)

धंसेइ जो अभूएणं, अकम्मं अत्तकम्मुणा ।

अदुवा तुम कासिति, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. ध्वंसयति-छायया भ्रंशयति इति यः पुरुषोऽभूतेन-असद्भूतेन, कं ? - अकर्मकं-अविद्यमानदुश्चेष्टितं आत्मकर्मणा-आत्मकृतव्यविधातादिना दुष्टव्यापारेण 'अदुवा' अथवा यदन्येन कृतं तदाश्रित्य परस्य समक्षमेवं त्वमकार्षीरेतन्महापापमिति वदति, वदिक्रियायाः गम्यमानत्वात्स इत्यस्यापि गम्यमानत्वात् महामोहं प्रकरोतीत्यष्टमं ।

मू. (७३)

जाणमाणो परिसओ, सच्चामोसाणि भासइ ।

अक्खीणझंझे पुरिसे, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. जानानः यथा अनृतमेतत्परिषदः-सभायां बहुजनमध्ये इत्यर्थः, सत्यामृषाणि-किञ्चित्सत्यानि बह्वसत्यानि वस्तूनि वाक्यानि वा भाषते 'अक्षीणझञ्झः' अनुपरतकलहः यः स इति गम्यते, महामोहं प्रकरोतीति नवमं ९ ।

मू. (७४)

अनायगस्स नयवं, दारे तस्सेव धंसिया ।

विउलं विक्खोभइत्ताणं, किञ्चा णं पडिबाहिं ॥

मू. (७५)

उवगसंतं पि झंपित्ता, पडिलोमाहिं वग्गुहिं ।

भोगभोगे वियारेई, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. अनायकः-अविद्यमाननायको राजा तस्य नयवान्-नीतिमानमात्यः स तस्यैव राज्ञो 'वारान्' कलत्रं द्वारं वा-अर्थागमस्योपायं ध्वंसयित्वा भोगभोगान् विदारयतीति सम्बन्धः, किं कृत्वा ? - 'विपुलं' प्रचुरमित्यर्थः, 'विक्षोभ्य' सामन्तादिपरिकरभेदेन संक्षोभ्य नायकं तस्य क्षोभं जनयित्वेत्यर्थः, 'कृत्वा' विधायणमित्यलङ्कारे प्रतिबाह्यं-अनधिकारिणं दारेभ्योऽर्थागमद्वारेभ्यो वा, दारान् राज्यं वा स्वयमधिष्ठायेत्यर्थः, तथा 'उपकसन्तमपि' समीपमागच्छन्तमपि, सर्वस्यापहारे कृतो प्राभूतेनानुलोमैः करुणैश्च वधनैरनुकूलयितुमुपस्थितमित्यर्थः, झम्पयित्वा-अनिष्टवचनावकाशं कृत्वा प्रतिलोमाभिः-तस्य प्रतिकूलाभिर्वाग्भि-वचनैरेतादृशस्तादृशस्त्वमित्यादिभिरित्यर्थः, 'भोगभोगान्' विशिष्टान् शब्दादीन् विदारयति योऽसौ महामोहं प्रकरोतीति दशमं १० ।

मू. (७६)

अकुमारभूए जे केई, कुमारभूएतिहं वए ।

इत्थीहिं गिद्धे वसए, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. अकुमारभूतः अकुमारब्रह्मचारी सन्यः कश्चित् कुमारभूतोऽहं कुमारब्रह्मचारी अहमिति वदति, अथ च स्त्रीषु गृह्यो-वशकश्च स्त्रीणामेवायत्त इत्यर्थः, अथवा 'वसति' आस्ते स महामोहं प्रकरोतीत्येकादशं ११ ।

- मू. (७७) अचंभयारी जे केई, बंभयारीतिहं वए ।
गहहेच्य गवां मज्झे, विस्सरं नयई नदं ॥
मू. (७८) अप्पणो अहिए बाले, मायामोसं वहुं भसे ।
इत्थीविसयगेहीए, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. अन्नाग्रचारी मैशुडानिबृत्ते यः ऋक्षित्तत्काल एवसेव्याब्रह्मचर्यं ब्रह्मचारी साम्प्रतमहमित्यतिधूर्ततया परप्रवचननाथ वदति, तथा य एवमसोभावहं सतामनादेवं भणन् गर्दभ इव गवां मध्ये विस्वरं न वृषभवन्मनोज्ञं नदति-मुद्यति नदं-नादं शब्दमित्यर्थः, तथा य एवं भणन्नात्मनोऽहितो-न हितकारी वालोमूढो मायामृषा बहुशः-अनृतं प्रभूतं भाषते, यश्चैवं निन्दितं भाषते, कया ?-स्त्रीविषयगुध्या हेतुभूतया स इत्थंभूतो महामोहं प्रकरोतीति द्वादशम् १२ ।

- मू. (७९) जं निस्सिए उव्वहइ, जससाहिगमेण वा ।
तस्स लुब्भइ वित्तप्पि, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. यं राजानं राजामात्यादिकं वा निश्चितं-आश्रितं उद्ग्रहते-जीविकालाभेनात्मानं धारयति, कथं ?-यशसा तस्य राजादेः सत्कोऽयमिति प्रसिद्ध्या अभिगमनेन वा-सेवया आश्रितराजादेस्तस्य निर्वाहकारणस्य राजादेर्लुभ्यति 'वित्ते' द्रव्ये यः सम महामोहं प्रकरोतीति त्रयोदशं १३ ।

- मू. (८०) ईसरेण अदुवा गामेणं, अनिसरे ईसरीकए ।
तस्स संपयहीणस्स, सिरी अतुलमागया ॥
मू. (८१) ईसादोसेण आविठ्ठे, कलुसाविलचेयसे ।
जे अंतराअं चेएइ, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'ईश्वरेण' प्रभुणा 'अदुवा' अथवा 'ग्रामेण' जनसमूहेन अनीश्वर ईश्वरीकृतः तस्य पूर्वाविस्थायामनीश्वरस्य सम्प्रगृहीतस्य पुरुस्कृतस्य प्रभ्यादिना श्रीः-लक्ष्मीरतुला-असाधारणा आगता-प्राप्ता अतुलं वा यथा भवतीत्येवं श्रीः समागता आगतश्रीकश्च प्रभ्याद्युपकारकविषये ईर्ष्या-दोषेणाविष्टो-युक्तः कलुषेण-द्वेषलोभादिलक्षणपापेनाविल-गडुलमाकुलं वा चेतो यस्य स तथा योऽन्तरायं-व्यवच्छेदं जीवितश्रीभोगानां 'चेतयते' करोति प्रभुत्वादेरसौ महामोहं प्रकरोतीति चतुर्दशं १४ ।

- मू. (८२) सप्पी जहा अंडउडं, भत्तारं जो विहिंसइ ।
सेणावइ पसत्थारं, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'सप्पी' नागी यथा 'अण्डउडं' अण्डककूटं स्वकीयमण्डकसमूहमित्यर्थ, अणस्य वा पुटं-सम्बन्धदलद्वयरूपं हिनस्ति, एवं भत्तारं-पोषयितारं यो विहिनस्ति सेनापतिं-राजानं प्रशास्तारं-अमात्यं धर्मपाठकं वा स महामोहं प्रकरोतीति, तन्मरणे बहुजनदुःस्थता भवतीति पञ्चदशं १५ ।

- मू. (८३) जे नायगं च रड्डस्स, नेयारं निगमस्स वा ।
सेड्ढिं वहरवं हंता, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. यो नायकं वा-प्रभुं राष्ट्रस्य राष्ट्रमहत्तरादिकमिति भावः, तथा 'नेतारं' प्रवर्तयितारं प्रयोजनेषु निगमस्य-वाणिजकसमूहस्य, कं? -श्रेष्ठिनं श्रीदेवताङ्कितपट्टबद्धं, किंभूतं? -'बहुरवं' भूरिशब्दं प्रचुरयशमित्यर्थः हत्वा महामोहं प्रकुरुत इति षोडशं १६ ।

मू. (८४) बहुजनस्स नेयारं, दीघं ताणं च पाणिणं ।

एयारिसं नरं हंता, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'बहुजनस्य' पद्मपादीनां लोकानां 'नेतारं' नायकं द्वीप इव द्वीपः-संसारसागर-गतानामाश्वासस्थानं अथवा दीप इव दीपोऽज्ञानान्धकारावृतबुद्धिधृष्टिप्रसराणां शरीरिणां हेयोपादेश्यवस्तुस्तोमप्रकाशकत्वात् तं, अत एव त्राणं-आपद्रक्षणं प्राणिनामेतादृशं यादृशा गणधरादयो भवन्ति, 'नवरं' प्रावचानिकादिपुरुषं हत्वा महामोहं प्रकरोतीति सप्तदश १७ ।

मू. (८५) उवड्डियं पडिविरयं, संजयं सुतवस्सियं ।

वुकम्म धम्माओ भंसेइ, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. उपस्थितं प्रव्रज्यायां-प्रविब्रजिषुमित्यर्थः, 'प्रतिविरतं' सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तं प्रव्रजितमेवेत्यर्थः 'संयतं' साधुं 'सुतपस्विनं' तपांसि कृतवन्तं शोभनं वा तपः श्रितं-आश्रितं कचित् 'जे भिक्खुं जगजीवणं' ति पाठः, तत्र जगन्ति-जंगमानि अहिंसकत्वेन जीवयतीति जगज्जीव-नस्तं विविधैः प्रकारैरुपक्रम्याक्रम्य व्यपक्रम्य बलादित्यर्थः, धर्मात्-श्रुतचारित्रलक्षणादभंशयति यः स महामोहं प्रकरोतीति अष्टादशं १८ ।

मू. (८६) तहेवानंतनाणीणं, जिणाणं वरदंसिणं ।

तेसिं अवन्नवं बाले, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. यथैव प्राक्तनं मोहनीयस्थानं तथैवेदमपि, अनन्तज्ञानिनां ज्ञानस्यानन्तविषयत्वेन अक्षयित्वेन वा जिनाणां अर्हता वरदर्शिनां क्षायिकदर्शनत्वात् तेषां ये ज्ञानाद्यनेकातिशयसम्प-दुपेतत्वेन भुवनत्रये प्रसिद्धाः 'अवर्ण' अवर्णवादो बक्तव्यत्वेन यस्यास्ति सोऽवर्णवान्, यथा नास्ति कश्चित् सर्वज्ञो, ज्ञेयस्यानन्तत्वात्, उक्तं च-

॥ १ ॥ "अज्झवि धावइ नाणं अज्झवि य अनंतओ अलोगोवि ।

अज्झवि न कोइ विउहं पावन्ति सव्वन्नयं जीदो ॥

अह पावति तो संतो होइ अलोओ न चेयमिड्ढंति ति ।

अदूषणं चैतद्, उत्पत्तिसमय एव केलज्ञानं युगपल्लीकालोकी प्रकाशयदुपजायते, यताऽपवरकान्तर्वर्तिदीपकलिका अपवरकमध्यप्रकाशस्वरूपेत्यभ्युपगमादिति, बालः-अज्ञो महामोहं प्रकरोतीति एकोनविंशतितमं १९ ।

मू. (८७) नेयाइअस्स मग्गस्स, दुट्ठे अवयरी बहं ।

तं तिप्पयंतो भावेइ, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'नैयायिकस्य' न्यामनतिक्रान्तस्य 'मार्गस्य' सम्यग्दर्शनादेः मोक्षपथस्य दुष्टो द्विष्टो वा 'अपकरोति' अपकारं करोतीति, 'बहु' अत्यर्थं पाठान्तरेणापहरति बहुजनं विपरिणमयतीति भावः, तं मार्गं 'तिप्पयंतो' ति निन्दयन् भावयति-निन्दया द्वेषेण वा वासयति आत्मानं परं च यः

सम महामोहं प्रकरोतीति विंशतितमं २० ।

मू. (८८) आयरियउवज्झाएहिं, सुयं विणयं च गाहिए ।

ते धेव खिसई बाले, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. आचार्योपाध्यायैर्यैः श्रुतं-स्वाध्यायं-विनयं-च-चारित्रं 'प्राहितः' शिक्षितः तानेव 'खिसति' निन्दति-अल्पश्रुता एते इत्यादि ज्ञानतः अन्यतीर्थिकसंसर्गकारिण इत्यादि दर्शनतः मन्दधर्माणः पार्श्वस्यादिस्थानवर्तिन इत्यादि चारित्रतः, यः स एवंभूतो बालो महामोहं प्रकरोतीत्येकविंशतितमं २१ ।

मू. (८९) आयरिउवज्झायाणं, सम्मं नो पडितप्पइ ।

अप्पडिपूयए धद्धे, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. आचार्यादीन् श्रुतदानग्लानावस्थाप्रतिचरणादिभिस्तर्पितवतः-उपकृतवतः सम्यक् न तान् प्रति 'तर्पयति' दिनयाहारोपध्यादिभिर्न प्रत्युपकरोतीति, तथा अप्रतिपूजको-नपूजाकारी तथा 'स्तब्धो' मानवान् स महामोहं प्रकरोतीति द्वाविंशतितमं २२ ।

मू. (९०) अबहुसुए य जे केई, सुएणं पविकत्थई ।

सज्झायवायं वयइ, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. अबहुश्रुतश्च यः कश्चित् श्रुतेन 'प्रविकल्पते' आत्मानं ग्लायते श्रुतवानहमनुयोग-धरोऽहमित्येवं, अथवा कस्मिंश्चित्त्वमनुयोगाचार्यो वाचकोवेति पृच्छति प्रतिभणति आम्, स्वाध्यायवादं वदति विशुद्धपाठकोऽहमित्यादिकं यः स महामोहं-श्रुतालाभहेतुं प्रकरोतीति त्रयोविंशतितमं २३ ।

मू. (९१) अतवस्सीए य जे केई, तवेण पविकत्थइ ।

सव्वलोयपरे तेणे, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'अतवस्सीए' सुगमं, पूर्वार्द्धं पूर्ववत्, नवरं 'सर्वलोकात्' सर्वजनात् सकाशात्परः-प्रकृष्टः स्तेनः चोरो भाव चौरत्वात् महामोहं अतपस्विताहेतुं प्रकरोतीति चतुर्विंशतितमं २४ ।

मू. (९२) साहारण्ण जे केई, गिलणम्मि उवट्ठिए ।

पभू न कुणई किच्चं, मज्झं पि से न कुव्वइ ॥

मू. (९३) सढे नियडीपन्नाणे, कसुलाउलचेयसे ।

अप्पणो य अबोहीय, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. साधारणार्थमुपकारार्थं यः कश्चिदाचार्यदिग्लाने-रोगयति 'उपस्थिते' प्रत्यासन्नीभूते 'प्रभुः' समर्थ उपदेशेनौषधा-दिदानेन च स्वतोऽन्यतश्चोपकारं न करोति, कृत्यमुपेक्षते इत्यर्थः, केनभिप्रायेणेत्याह-ममाप्येष न करोति किंचनापि कृत्यं समर्थोऽपि सन्निद्वेषेण, असमर्थो वाऽयं बालत्वादिना किं कृतेनास्य?, पुनरुपकर्तुमशक्तत्वादिति लोभेनेति, 'शठः' कैतवयुक्तः शक्ति-लोपनात् निवृत्ति-मायास्तद्विषये प्रज्ञानं यस्य स तथा ग्लानः प्रतिचरणीयो मा भवत्विति ग्लानवेषमहं करोमीति विकल्पवानित्यर्थः, अत एव च कलुषाकुलचेताः आत्मनश्चाबोधिको भवान्तराप्राप्त-व्यजिनधर्मको ग्लानाप्रतिजागरेणा-ज्ञाविराधनात्, चशब्दात्परेषां चाबोधिकः अविद्यमाना बोधिरस्मादिति व्युत्पादनात्, ये हि तदीयं ग्लानाप्रतिजागरणमुपलभ्य जिनधर्मपराङ्मुखा भवन्ति

तेषां मबोधिस्तत्कृतेति स एवम्भूतो महामोहं प्रकरोतीति षड्विंशतितमं २५ ।

मू. (९४)

जे कहाहिगरणाइं संपजंजे पुणो पुणो ।

सव्वतित्थाण भेयाणं, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. कथा-वाक्यप्रबन्धः शास्त्रमित्यर्थस्तद्रूपाण्यधिकरणानि कथाधिकरणानि-कौटिल्य-शास्त्रादीनि प्राण्युपमर्दनप्रवर्तकत्वेन तेषामात्मनो दुर्गताविधाकारित्वकरणात्, कथया वा क्षेत्राणि कृषत गामसूयतेत्यादिकया अधिकरणानि तथाविधप्रवृत्तिरूपाणि, अथवा कथा-राजकथादिका अधिकरणानि च-यन्त्रादीनि कलहा वा कथाधिकरणानि तानि सश्रयुक्ते पुनः पुनः एवं 'सर्वतीर्थभेदाय' संसारसागरतरणकारणत्वात् तीर्थानि-ज्ञानादीनि तेषां सर्वथा नाशाय प्रवर्तमानः स महामोहं प्रकरोतीति षड्विंशतितमं २६ ।

मू. (९५)

जे अ आहम्मिए जोए, संपओजे पुणो पुणो ।

सहाहेउं सहाहेउं, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. 'जे य आहम्मिए' कण्ठयम्, नवरं अधार्मिकयोगा-निमित्तवशीकरणादिप्रयोगाः किमर्थः? -श्लाघाहेतोः-मित्रनिमित्तमित्यर्थः इति सप्तविंशतितमं २७ ।

मू. (९६)

जे अ माणुस्सए भोए, अदुया पारलोइए ।

तेऽतिप्पयंतो आसयइ, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. यश्च मानुष्यकान् भोगान् अथवा पारलौकिकान् 'ते' ति विभक्तिपरिणामात्तैस्तेषु वा अतृप्यन्-तृप्तिमगच्छन् 'आस्वादते' अभिलषति आश्रयति वा स महामोहं प्रकरोतीति अष्टाविंशतितमं २८ ।

मू. (९७)

इही जुई जसो वज्रो, देवाणं बलवीरियं ।

तेसिं अवन्नवं बाले, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. ऋद्धिः-विमानादिसम्पत् द्युतिः-शरीराभरणदीप्ति यशः-कीर्ति वर्ण-शुक्लादि शरीरसम्बन्धी देवानां वैमानिकादीनां बलं-शरीरं वीर्यं जीवप्रभवं अस्तीत्यध्याहारः, तेषामिह अपेर्गम्यमानत्वात् तेषामपि देवानामनेकातिशायिगुणवतामवर्णवान्-अश्लाघाकारी अथवा 'अवर्णवान्' केनोल्लापेन देवानामृद्धिर्देवानां द्युतिरित्यादि क्वा व्याख्येयं, न किञ्चिद्देवानामृद्ध्यादिकमस्तीत्यवर्णवादवाक्य-भावार्थः य एवम्भूतः स महामोहं प्रकरोतीति एकोनत्रिंशत्तमं २९ ।

मू. (९८)

अपस्समाणो पस्साभि, देवे जक्खे य गुज्झगे ।

अन्नाणी जिणपूयड्डी, महामोहं पकुव्वइ ॥

वृ. अपश्यनपि यो ब्रूते पश्यामि देवानित्यादिस्वरूपेण, अज्ञानी जिनस्येव पूजामर्थयते यः स जिनपूजार्थी, गोशालकवत्, स महामोहं प्रकरोतीति त्रिंशत्तमम् ३० ।

मू. (९९)

धेरे णं मंडियपुत्ते तीसं वासाइं सामन्नपरियायं पाउणित्ता सिद्धे बुद्धे जाव

सव्वदुक्खप्पहीणे ।

एगमेगे णं अहोरत्ते तीसमुहत्ते मुहुत्ताग्गेणं ५०, एएसि णं तीसाए मुहुत्ताणं तीसं नामधेज्जा ५० तं०-रोद्धे सत्ते मित्ते वाऊ सुपीए ५ अभिचंदे माहिंदे पलंबे बंभे सच्चे १० आणंदे विजए विस्ससेणे पायावच्चे उवसमे १५ ईसाणे तद्धे भाविअप्पा वेसमणे वरुणे २० सतरिसभे गंधव्वं

अग्निवेसायणे आतवे आवत्ते २५ तद्वे भूमहे रिसमे सब्बद्विसिद्धे रक्खसे ३० ।

अरे णं अरहा तीसं घणुइं उहुं उच्चत्तेणं होत्था, सहस्सारस्स णं देविंदस्स देवरत्तो तीसं सामाणियसाहस्सीओप, पासेणं अरहा तीसं वासाइं अगारवासमज्जे वसित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए, समणे भगवं महावीरे तीसं वासाइं अगारवासमज्जे वसित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ।

रयणप्पभाए णं पुढवीए तीसं निरयावाससयसहस्सा ५०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तीसं पलिओवमाइं ठिई प, अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तीसं सागरोवमाइं ठिई ५० ।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं तीसं पलिओवमाइं ठिई ५०, उवरिमउवरिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहन्नेणं तीसं सागरोवमाइं ठिई ५० ।

जे देवा उवरिममज्झिमगेवेज्जए सु विमाणे सु देवत्ताए उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोरेणं तीसं सागरोवमाइं ठिई ५०, ते णं देवा तीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं तीसाए वाससहस्सेहिं आहारद्वे समुप्पज्जइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे तीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

धू. रौद्रादयो मुहूर्ताश्चादित्योदयादारभ्य क्रमेण भवन्ति, एतेषां च मध्ये मध्यमाः षट् कदाचिद्दिनेऽन्तर्भवन्ति कदाचिद्रात्राविति ।

समवायः-३० समाप्तः

मुनि दीपरत्न सागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता
समवयाङ्गे त्रींशतम समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-३१

मू. (१००) एकतीसं सिद्धाइगुणा प तंजहा-खीणे आभिनिबोहियनाणावरणे खीणे सुयनाणावरणे खीणे ओहिनाणावरणे खीणे मणपज्जवनाणावरणे खीणे केवलनाणावरणे खीणे चक्खुदंसणावरणे खीणे अचक्खुदंसणावरणे खीणे ओहिदंसणावरणे खीणे केवलदंसणावरणे खीणे निहा खीणे निहानिहा खीणे पयला खीणे पयलापयला खीणे धीणद्धी खीणे सायावेयणिज्जे खीणे असायवेयणिज्जे खीणे दंसणमोहणिज्जे खीणे चरित्तमोहणिज्जे खीणे नेरइआउए खीणे तिरिआउए खीणे मणुस्साउए खीणे देवाउए खीणे उच्चागोए खीणे निच्चागोए खीणे सुभनामे खीणे असुभनामे खीणे दानंतराए खीणे लाभंतराए खीणे भोगंतराए खीणे उयभोगंतराए खीणे वीरिअंतराए ।

धू. एकत्रिंशत्तमं स्थानकं सुगमं, नवरं सिद्धानामादौ-सिद्धत्वप्रथमसमय एव गुणाः सिद्धादिगुणाः, ते चाभिनिबोधिकावरणादिक्षयस्वरूपा इति ।

मू. (१०१) मंदरेणं पव्वए धरणितले एकतीसं जोयणसहस्साइं उच्चैवं तेवीसे जोयणसए किंचिदेसूणा परिक्वेवेणं ५० ।

जया णं सूरिए सव्वबाहिरियं मंडलं उवसंकमिता चारं चरइ तथा णं इहगयस्स मणुस्सस्स
एकतीसाए जोयणसहस्सेहिं अइहि अ एकतीसेहिं जोयणसएहिं तीसाए सद्धिभागे जोयणस्स
सूरिए चक्खुप्फासं हव्वमागच्छइ, अभिवट्ठिए णं मासे एकतीसं सातिरेगाइं राइंदियाइं राइंदियग्गेणं
५०।

आइच्चे णं मासे एकतीसं राइंदियाइं किंचि विसेसूणाइं राइंदियग्गेणं ५०।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्येगइयाणं नेरइयाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई ५०,
अहेसत्तमाए पुढवीए अत्येगइयाणं नेरइयाणं एकतीसं सागरोवमाइं ठिई ५०।

असुरकुमाराणं देवाणं अत्येगइयाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई ५, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्येगइयाणं देवाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई ५, विजयवेजयंतजयंत अपराजिआणं देवाणं
जहत्तेणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई ५०, जे देवा उवरिमउवरिभगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए
उववत्ता तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं एकतीसं सागरवमाइं ठिई ५०।

तेणं देवा एकतीसाए अद्धमासेहिं आणमंतिवा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा,
तेसि णं देवाणं एकतीसं वाससहस्साहिं आहारट्ठे समुप्पअइ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे एकतीसेहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति
मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति।

बृ. मन्दरो मेरु, स च धरणीतले दशसहविष्कम्भ इतिकृत्वा यथोक्तपरिधिप्रमाणो भवतीति
“जया णं सूरिए” इत्यादि, किल सूर्यस्य चतुरशीत्यधिकं मण्डलशतं भवति, मण्डलं च
ज्योतिष्कभागोऽभिधीयते, तत्र जम्बूद्वीपस्यान्तः अशीत्यधिके योजनशते पञ्चषष्टि सूर्यमण्डलानि
भवन्ति, तथा लवणसमुद्रे त्रीणि त्रिंशदधिकानि योजनशतान्यवगाह्यैकोनविंशत्यधिकं योजनशते
पञ्चषष्टि सूर्यमण्डलानि भवन्ति, तथा लवणसमुद्रे त्रीणि त्रिंशदधिकानि योजनशतान्यव-
गाह्यैकोनविंशत्यधिकं सूर्यमण्डलशतं भवति, तत्र सर्वबाह्य-समुद्रान्तर्गतमण्डलां पर्यन्तिमं, तस्य
चायामविष्कम्भो लक्षं षट् शतानि च योजनानां षष्ट्यधिकानि, परिधिस्तु वृत्तक्षेत्रगणितन्यायेन
त्रीणि लक्षाणि अष्टादश सहस्राणि त्रीणि शतानि पञ्चदशोत्तराणि ३९८३९५, एतावतक्षेत्र-
मादित्योऽहोरात्रद्वयेन गच्छति, तत्र च षष्टिर्मुहूर्ता भवन्तीति षष्ठ्या भागापहारे यल्लब्धं तन्मुहूर्तगन्ध-
क्षेत्रप्रमाणं भवति, तच्च पञ्च सहस्राणि त्रीणि च पञ्चोत्तराणि शतानि पञ्चदश योजनषष्टिभागाः

एतच्च दिवसार्द्धेन गुण्यते, यदा च सर्वबाह्ये मण्डले सूर्यश्चरति तदा दिनप्रमाणं द्वादश
मुहूर्ताः तदर्थं च षट्, अतः षडभिर्मुहूर्तैर्गुणितं मुहूर्तगतिप्रमाणं चक्षुस्पर्शगतिप्रमाणं भवति,
तत्र एकत्रिंशत्सहस्राणि अष्टौ च शतान्येकत्रिंशदधिकानि त्रिंशच्च योजनषष्टिभागाः ३९८३९।

अभिवर्द्धितमासः-अभिवर्द्धितसंवत्सरस्य चतुश्चत्वारिंशदहोरात्रद्विषष्टिभागाधिक-
त्रयशीत्यधिकशतत्रयरूपस्य ३८३।^{११}

द्वादशो भागः, अभिवर्द्धितसंवत्सरश्चासौ यत्राधिकमासको भवति, तत्र त्रयोदश-
चन्द्रमासात्मकत्वाच्चन्द्रमासश्च एकोनत्रिंशतादिनानां द्वात्रिंशता च दिनद्विषष्टिभागानां भवतीति,
‘साइरेगाइं’ ति अहोरात्रस्य चतुर्विंशल्लुत्तरशतभागानामेकविंशल्लुत्तरशतेनाधिकानीति, आदित्य-
मासो येन कालेनादित्यो राशिं भुङ्क्ते किंचिविसेसूणाइं ति अहोरात्रार्द्धेन न्यूनानीति।

समवायः-३१ समाप्तः

समवायः-३२

मू. (१०२) वत्तीसं जोगसंगहा ५० तं० -

वृ. द्वात्रिंशतं स्थानकमपि व्यक्तं, नवरं युज्यन्ते इति योगाः-मनोवाक्याव्यापारः ते चेह प्रशस्ता एव विवक्षितास्तेषां शिष्याचार्यगतानामालोचनानिरपलापादिना प्रकारेण सङ्ग्रहणानि सङ्ग्रहाः प्रशस्तयोगसङ्ग्रहाः प्रशस्तयोगसङ्ग्रहनिमित्तत्वादालोचनादय एव तथोच्यन्ते, ते च द्वात्रिंशद्वन्ति, तदुपदर्शकं श्लोकपञ्चकं ।

मू. (१०३) -आलोयण १ निरवलावे २, आवर्त्सु दढधम्मया ३ ।

अनिस्सिओवहाणे ४ य, सिक्खा ५ निष्पडिकम्मया ६ ॥

वृ. 'आलोयणे' त्यादि, अस्य गमनिका-तत्र 'अलोयण'ति मोक्षसाधनयोगसङ्ग्रहाय शिष्येणा-घार्यायालोचनादातव्या १ 'निरवलावे'ति आचार्योऽपि मोक्षसाधकयोगसङ्ग्रहायैव दत्तायामा-लोचनायां निरपलापः स्यात्, नान्यस्मै कथयेदित्यर्थः २, 'आवर्त्सु दढधम्मय'ति प्रशस्तयोगसङ्ग्रहाय साधुनाऽऽप्तु-द्रव्यादिभेदासु दढधर्मता कार्या, सुतरां तासु ढधर्मिणा भाव्यमित्यर्थः ३, 'अणिस्सि-ओवहाणेय'ति शुभयोगसङ्ग्रहायैवानिश्चितं च-तदन्यनिरपेक्षमुपधानं च-तपोऽनिश्चितोपधानं परसाहाय्यानपेक्षं तपो विधेयमित्यर्थः ४, 'सिक्ख'ति योगसङ्ग्रहाय शिक्षाऽऽसेवितव्या, सा च सूत्रार्थग्रहणरूपा प्रत्युपेक्षाद्यासेवनात्मिका चेति द्विधा, ५, 'निष्पडिसकम्मय'ति तथैव निष्परित-कर्मता शरीरस्य विधेया ६ ॥

मू. (१०४) अत्रायया अलोभे ८ य, तितिक्ख ९ अज्जवे १० सुई ११ ।

सम्मदिट्ठी १२ समाही १३ य, आयारे १४ विणओवए १५ ॥

वृ. 'अत्रायय'ति तपसोऽज्ञातता कार्या, यशःपूजाद्यर्थित्वेनाप्रकाशय-द्भिस्तपः कार्यमित्यर्थः ७, 'अलोभेय'ति अलोभता विधेया ८, 'तितिक्ख'ति तितिक्षा परीषहादि-जयः ९, 'अज्जवे'ति आर्जवः-ऋजुभावः १०, 'सुई'ति शुचि सत्त्वं संयम इत्यर्थः ११ 'सम्मदिट्ठि'ति सम्यगष्टि-सम्दर्शनशुद्धिः १२, 'समाहीय'ति समाधिश्च-चेतःस्वास्थ्यं १३, 'आयरेविणओवए'ति द्वारद्वयं तत्राचारोपगतः स्यात् न मायां कुर्यादित्यर्थः १४, विनयोपगतो भवेत् न मानं कुर्यादित्यर्थः १५ ॥

मू. (१०५) धिइमई १६ य संवेगे १७, पणिही १८ सुविहि १९ संवरे २० ।

अत्तदोसोवसंहारे २१, सब्बकामविरत्तया २२ ॥

वृ. 'धिइमईय'ति धृतिप्रधाना मतिर्धृतिमति-अदैन्यं १६ 'संवेगे'ति संवेगः-संसाराद्भयं मोक्षाभिलाषो वा १७ 'पणिहि'ति प्रणिधि-मायाशल्यं न कार्यमित्यर्थः १८ 'सुविहि'ति 'सुविहि' सदनुष्ठानं १९ संवरश्च-आश्रवनिरोधः २० 'अत्तदोसोवसंहारे'ति स्वकीयदोषस्य निरोधः २१ 'सब्बकामविरत्तय'ति समस्तविषयवैमुख्यं २२ ॥

मू. (१०६) पच्चक्खाणे २३-२४ विउस्सग्गे २५, अप्पमादे २६ लवालवे २७ ।

झाणसंवरजोगे २८ य, उदए मारणंतिए २९ ॥

वृ. 'पच्चक्खाणे'ति प्रत्याख्यानं मूलगुणविषयं २३ 'उत्तरगुणविषयं च २४ विउस्सग्गे'ति व्युत्सर्गो द्रव्यभावभेदभिन्नः २५ 'अप्पमाए'ति प्रमादवर्जनं २६ 'लवालवे'ति कालोपलक्षणं

तेन क्षणे क्षणे सामाचार्यनुष्ठानं कार्यं २७ 'ज्ञानसंवरजोगे'ति ध्यानमेव संवरयोगो ध्यानसंवरयोगः
२८ 'उदए मारणंतिए'ति मारणान्तिकेऽपि वेदनोदये न क्षोभः कार्यः २९ ॥

मू. (१०७) संगणं च परित्राया ३०, पायच्छित्तकरणेऽविय ३१ ।

आराहणा य मरणंते ३२, बत्तीसं जोगसंगहा ॥

मू. 'संगणं च परित्राय' ति सङ्गणं च ह्यपरिज्ञाप्रत्याख्यानपरिज्ञाभेदभिन्ना परिज्ञा कार्या
३० 'पायच्छित्तकरणे' इति प्रायश्चित्तकरणं च कार्यं ३१ 'आराहणा य मरणंते'ति आराधना
'मरणान्ते' मरणरूपोऽन्तो मरणान्तस्तत्रेत्येते द्वात्रिंशद्योगसङ्ग्रहा इति ३२ ॥

मू. (१०८) बत्तीसं देविंदा प-तं० -चमरे बत्ती धरणे भूआनंदे जाव घोसे महाघोसे घंदे
सुरे सक्के ईसाणे सणकुमारे जाव पाणए अद्युए ।

कुंथुस्स णं अरहओ बत्तीसहिया बत्तीसं जिणसया होत्था,

सोहम्मे कप्पे बत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा णं प० ।

रेवइ नक्खत्ते बत्तीसइतारे प०, बत्तीसतिविहे नट्टे प० ।

इणीसे णं (पण)भत्ताए पुद्वीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प०,

अहेसत्तमाए पुद्वीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बत्तीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमारणं देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प, जे देवा विजयवेजयन्तजयन्तअपराजियविमणेसु
देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

ते णं देवा बत्तीसाए अद्धमासेहिं आणंमंति वा पाणमंति वा उस्ससंत वा नीससंति, तेसि
णं देवाणं बत्तीसवाससहस्सेहिं आहाराद्धे समुप्पज्जइ ।

संतं गया भवसिद्धिया जीवा जे बत्तीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति
परिनिव्वाइस्संति सच्चदुक्खवाणमंतं करिस्संति ।

मू. इन्द्रसूत्रे यावत्करणात् "वेणुदेवे वेणुदाली हरिकंते हरिस्सहे अगसीहे अग्निमानवे
पुत्रे वसिष्ठे जलकंते जलप्पहे अमियगई अमियवाहणे वेलंबे पहंजणे" इति दृश्यं, पुनः यावत्क-
रणात् "माहिंदे बंभे लंतए सुक्के सहस्सारे"ति द्रष्टव्यं, इह च षोडशानां व्यन्तरेन्द्राणां षोडशानामेव
चाणपत्रीकादीन्द्राणामल्पवर्द्धिकत्वेनाविवक्षितत्वादसङ्ख्यातानामपि चंद्रसूर्याणां जातिग्रहणेन
द्वयोरेव विवक्षितत्वाद्वात्रिंशदुक्ता इति ।

कुन्धुनाथस्य द्वात्रिंशदधिकानि द्वात्रिंशत् केवलिशतान्यभूवन्, द्वात्रिंशद्विधं नाट्यम
भिनयविषयवस्तुभेदाद्यथा 'राजप्रश्नकृताभिधानद्वितीयोपाङ्ग इति सम्भाव्यते ।

द्वात्रिंशत्पात्रप्रतिबद्धमिति केचित् ।

समवायः-३२ समाप्तः

समवायः-३३

मू. (१०९) तेतेतीसं आसायणाओ प० तं० -सेहे राइणियस्स आसन्नं गंता भवइ आसायणा
सेहस्स १ सेहे राइणियस्स पुरओ गंता भवइ आसायणा सेहस्स २ सेहे राइणियस्स सपक्खं गंता

भवइ आसायणा सेहस्स ३ सेहे राइणियस्स आसन्नं ठिच्चा भवइ आसायणा सेहस्स ४ जाव सेहे राइणियस्स आलवमाणस्स तत्थगए वेव पडिसुणित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ३३ ।

चमरस्सणं असुरिंदस्स असुररन्नो चमरचंचाए रायहाणीए एकमेक्खवाराए तेत्तीसं तेत्तीसं भोमा प० ।

महाविदेहे णं वासे तेत्तीसं जोयणसहस्साइं साइरेगाइं विक्खंभेणं प०, जया णं सूरिए बाहिणंतरं तच्चं मंडलं उवसंकमिता णं चारं चरइ तथा णं इहगयस्सपुरिसस्स तेत्तीसाए जोयण-सहस्सेहिं किंचिविसेमूणेहिं चक्खुप्फासं हव्यमागच्छइ ।

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरयाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई (प०), अहेसत्तमाए पुढवीए कालमहाकालरोरुमहारोरुएसु नेरइयाणं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई (प०), अप्पइद्वाणनरए नेरइयाणं अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

असुरकुमाराणं अत्थेगइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु अत्थेगइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प०, विजयवेजयन्तजयंतअपराजिएसु विमाणेसु उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई प० ।

जे देवा सच्चइसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उच्चच्चा तेसि णं देवाणं अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा तेत्तीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा, तेसि णं देवाणं तेत्तीसाए वाससहस्सेहिं आहारद्वे समुप्पज्जइ ।

संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे तेत्तीसं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति सच्चदुक्खाणमंतं करिस्संति ।

वृ. अथ त्रयस्त्रिंशत्तमं स्थानकं, तत्र आयः-सम्यग्दर्शनाद्यवासिलक्षणस्तस्य शातनाः-खण्डनं निरुक्तादाशातनाः, तत्र शैक्षः-अल्पपर्यायो रालिकस्य-बहुपर्यायस्य आसन्नं-आसत्त्या यथा रजोऽद्यलादिस्तस्य लगति तथा गन्ता भवतीत्येवमाशातना शैक्षस्येत्येवं सर्वत्र, 'पुरुओ'ति अग्रतो गन्ता भवति, 'सपक्ख'न्ति समानपक्षं-समपाश्वर्यं यथा भवति समश्रेण्या गच्छतीत्यर्थः, 'ठिच्च'ति स्थाता-आसीनो भवति, यावत्करणादसाश्रुतस्कन्धानुसारेणाया इह द्रष्टव्याः, ताश्चैव-मर्थतः-आसन्नं पुरः पार्श्वतः स्थानेन तिस्रोऽत्र निषीदनेन च तिस्रः तथा विचारभूमी गतयोः पूर्वोत्तरमाचमतः शैक्षस्याशातना १० ।

एवं पूर्व गमनागमनमालोचयतः ११ तथा रात्रौ को जागर्तीति पृष्टे रालिकेन तद्वचनम-प्रतिशृण्वतः १२ रालिकस्य पूर्वमालपनीयं कंचन अवमस्य पूर्वतरमालपतः १३ अशनादि लब्धपरस्य पूर्वमालोचयतः १४ एवमन्यस्योपदर्शयतः १५ एवं निमन्त्रयतः १६ रालिकमना पृच्छयान्यस्मै भक्तादि ददतः १७ स्वयं प्रधानतरं भुञ्जानस्य १८ क्वचित् प्रयोजने व्याहरतो रालिकस्य वचोऽप्रतिशृण्वतः १९ रालिकं प्रति तत्समक्षं वा बृहता शब्देन बहुधा भाषमाणस्य २०

व्याहृतेन मस्तकेन वन्दे इति वक्तव्ये किं भणसीति ब्रुवाणस्य २१ प्रेरयति रालिके कस्त्वं प्रेरणायामिति वदतः २२ आर्य ! ग्लानं किं न प्रतिचरसीत्याद्युक्ते त्वं किं न तं प्रतिचरसीत्यादि भणतः २३ धर्म कथयति गुरावन्यमनस्कतां भजतोऽननुमोदयत इत्यर्थः २४ कथयति गुरौ न स्मरसीति वदतः २५ धर्मकथामाच्छिन्दतः २६ भिक्षावेला वर्तते इत्यादिवचनतः पर्वदंभिन्दानस्य

२७ गुरुपर्वदोऽनुत्थितायास्तथैव व्यवस्थिताया धर्म कथयतः २८ गुरोः संस्तारकं पादेन घट्टयतः
२९ गुरुसंस्तारके निषीदतः ३० उच्चासने निषीदतः ३१ समासनेऽप्येवं ३२ त्रयशित्तमा सूत्रोक्तैव,
रालिकस्थालपतस्तत्रगत एव-आसनादिस्थित एव प्रतिशृणोति, आगत्य हि प्रत्युत्तरं देयमिति
शैक्षस्याशातनेति ३३ ।

‘तेत्तीसं तेत्तीसं भोम’ति भौमानि-नगराकारणि, विशिष्टस्थानानीत्यन्ये ।

तथा ‘जया णं सूरिए’ इत्यादि इह सूर्यस्य मण्डलयोरन्तरे द्वे द्वे योजनेऽष्टचत्वारिंशच्चैक-
षष्टिभागाः, एतद्विगुणं पञ्च योजनानि पञ्चत्रिंशच्चैकषष्टिभागाः, एतावता हीनविष्कम्भं सर्वबाह्यम-
ण्डलाद्वितीयं मण्डलं भवति, ततश्च वृत्तक्षेत्रपरिधिगणितन्यायेन परिधितः सप्तदशभिर्योजनैरष्टत्रिं-
शता चैकषष्टिभागीन्यूनं द्वितीयमण्डलं सर्वबाह्यमण्डलाद्भवति, एवं तृतीयमण्डले एतद्विगुणेन
हीनं भवति, तथाहि-तद्विष्कम्भस्तत एकादशभिर्योजनैर्नवभिश्चैकषष्टिभागीः पर्वन्तिमाद्धीनं भवति,
परिधितस्तु पञ्चत्रिंशता योजनैः पञ्चदशभिश्चैकषष्टिभागीन्यूनं भवति, तच्च त्रीणि लक्षाणि अष्टादश
सहस्राणि द्वे शते एकोनाशीत्युत्तरे षट्चत्वारिंशच्चैकषष्टिभागा इति, तथा अन्तिममण्डलान्मण्डले
मण्डले द्वाभ्यां मुहूर्तस्यैकषष्टिभागाभ्यां दिनवृद्धिर्भवति, तथा च तृतीये मण्डले यदा सूर्यश्चरति
तदा द्वादश मुहूर्ताश्चत्वारश्चैकषष्टिभागा मुहूर्तस्य दिनप्रमाणं भवति, तदर्थं चैकषष्टिभागीकृतेनाष्टष-
ष्ट्यधिकशतत्रयलक्षणेन, स्थूलगणितस्य विवक्षितत्वात् परित्यक्तांशाः ३१८२७९ ।

तृतीयमण्डलपरिधौ गुणिते सति एकषष्ट्या च षष्टिगुणितया भागे हते यल्लभ्यते
तत्तृतीयमण्डले चक्षुस्पर्शप्रमाणं भवति, तच्च द्वात्रिंशत्सहाय्येकोत्तराणि ३२००१ अंशानामेकषष्ट्या
भागे हते लब्धाश्चैकोनपञ्चाशत्षष्टिभागा योजनस्य त्रयोविंशतिश्चैकषष्टिभागा योजनषष्टिभागस्य
एतत्तृतीयमण्डले चक्षुस्पर्शस्य प्रमाणं जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तयामुपलभ्यते, इह तु यदुक्तं त्रयशित्किञ्चिद्व्यूना,
तत्र सातिरेकयोजनस्यापि न्यूनसहस्रता विवक्षितेति सम्भाव्यते, पञ्चदशमण्डले पुनरिदं यथोक्तमेव
प्रमाणं भवति, प्रतिमण्डलं योजनस्य चतुरशीत्याः साधिकायाः प्रथममण्डलमाने प्रक्षेपणादिति ।

समवायः-३३ समाप्तः

समवायः-३४

मू. (११०) चोत्तीसं बुद्धाइसेसा ५० तं० - अवड्डिए केसमंसुरोमनहे १ निरामया निरुवलेवा
गायलङ्गी १ गोक्खीरपंडुरे मंससोणिए ३ पडमुप्पलगंधिए उस्सासनिस्सासे ४ पच्छन्ने आहारनीहारे
अदिस्से मंसचक्खुणा ५ आगासगयं चक्कं ६ आगासगयं छत्तं ७ आगासगयाओ सेयवरचामराओ
८ आगासफालिआमयं सपायपीढं सौहासणं ९ ।

आगासगओ कुडभीसहस्सपरिमंडिआभिराणो इंदज्जओ पुरओ गच्छइ १० जत्थ जत्थवि
य णं अरहंता भगवन्तो चिट्ठंति वा निसीयंति वा तत्थ तत्थवि य णं जक्खा देवा संछप्पपत्तपुष्फ-
पल्लवसाउलो सच्छत्तो सज्जओ सघटो सपडागो असोगवरपायवो अभिसंजायइ ११ ईसिं पिड्डओ
मउडठाणंमि तेयमंडलं अभिसंजायइ अंधकावि य णं दस दिसाओ पभासेइ १२ बहुसमरमणिजे
भूमिभागे १३ अहोसिरा कंटया जायंति १४ उऊविवरीया सुहफासा भवंति १५ सीयलेणं
सुहफासेणं सुरभिणा मारुएणं जोयणपरिमंडलं सव्वओ समंता संपमज्जिइ १६ जुत्तफुसिएणं

मेहेण य निहयरयरेणूयं किञ्चिद् १७ जलथलयभासुरपभूतेणं विट्झाङ्गणा दसध्ववत्रेणं कुसुमेणं
जाणुस्सेहप्यमाणमित्ते पुप्फोवयारे किञ्चिद् १८ ।

अमणुश्राणं सदफरिसरसरुवगंधाणं अवकरिओ भवइ १९ मणुश्राणं सदफरिसर-
सरुवगंधाणं पाउब्भावो भवइ २० पद्माहरओवि य णं हिययगमणीओ जोयणनीहारी सरो २१
भगवं च णं अद्धमागहीए भासाए धम्ममाइक्खइ २२ सावि य णं अद्धमागही भासा भासिज्जमाणी
तेसिं सव्वेसिं आरियमनारियाणं दुप्पयचउप्पअमियपसुपक्खिसरीसिवाणं अप्पणो हियसिवसुहय
भासत्ताए परिणमइ २३ पुव्वबद्धवेरावि य णं देवासुरानागसुवन्नजक्खरक्खस किंपुरिसगरुल
गंधव्वमहोरगा अरहओ पायमूले पसंतचित्तमाणसा धम्मं निसामंति २४ अन्नउत्थियपावयणियावि
य णमागया वंदंति २५ आगया समाणा अरहओ पायमूले निप्पलिवयणा हवंति २६ ।

जओ जओवि य णं अरहंतो भगवंतो विहरंति तओ तओवि य णं जोयणपणवीसाएणं
ईती न भवइ २७ मारी न भवइ २८ सचक्कं न भवइ २९ परचक्कं न भवइ ३० अइवुट्ठी न भवइ ३१
अणावुट्ठी न भवइ ३२ दुक्खिक्खं न भवइ ३३ पुव्वुप्पन्नावि य णं उप्पाइया वाही खिप्पमिव
उवसमंति ३४ ।

जंबुद्वीवे णं दीवे चउत्तीसं चक्रवट्टिविजया प०तं०-वत्तीसं महाविदेहे दो भरहे एरवए,
जंबुद्वीवे णं दीवे चोततीसं दीहवेयद्वा प० ।

जंबुद्वीवे णं दीवे उक्कोसयए चोत्तीसं तित्थंकरा समुप्पज्जंति ।

चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररओ चोत्तीसं भवणायाससयसहस्सा प० ।

पदमपंचमछट्ठीसत्तमासु चउसु पुढवीसु चोत्तीसं निरयावाससयसहस्सा प० ।

वृ. अथ चतुस्त्रिंशत्तमस्थानके किमपि लिख्यते-‘बुद्धाइसेसे’ ति बुद्धानां-तीर्थकृताम-

तिशेषाः-अतिशया बुद्धातिशेषाः, अवस्थितं-अवृद्धिस्वभावं केशाश्च-शिरोजाः श्मश्रूणि च
कूर्चरोमाणि रोमाणि च-शेषशरीरलोमानि नखाश्च प्रतीता इति द्वन्द्वैकत्वमित्येकः १ निरामया-
नीरोगा निरुपलेपा-निर्मला गात्रयष्टि-तनुलतेति द्वितीयः २ गोक्षीरपाण्डुरं मांसशोणितमिति
तृतीयः ३ तथा पद्मच-कमलं गन्धद्रव्यविशेषो वा यत्पद्मकमिति रुढं उत्पलं च-नीलोत्पलमुत्पलकुष्ठं
वा गन्धद्रव्यविशेष-स्तयोर्यो गन्धः स यत्रास्ति तत्तथोच्छ्वासनिश्वासमिति चतुर्थः ४ प्रच्छन्नमा-
हारनीहारं अभ्यवहरण-मूत्रपुरीषोत्सर्गं, प्रच्छन्नत्वमेव स्फुटतरमाह-अदृश्यं मांसचक्षुषा न पुनर-
वध्यादिलोचनेन पुंसा इति पञ्चमं ५ एतच्च द्वितीयादिकमतिशयचतुर्वर्जं जन्मप्रत्ययं । तथा ‘आगास-
गयं’ति आकाशगतं-व्योमवर्त्ति आकाशगतं वा-प्रकाशमित्यर्थं चक्रंधर्मच-क्रमिति षष्ठः ६

एवमाकाशगं छत्रं छत्रत्रयमित्यर्थः इति सप्तमः ७ आकाशके-प्रकाशे श्वेतवरामरे प्रकीर्णके
इत्यष्टमः ८ ‘आगासफालिआमय’ति आकाशमिव यदत्यन्तमच्छं स्फटिकं तन्मयं सिंहासनं सह
पादपीठेन सपादपीठमिति नवमः ९ ‘आगासगओ’ति आकाशगतोऽत्यर्थं तुङ्ग इत्यर्थः ‘कुडभि’ति
लघुपताकाः संभाव्यन्ते ताभिः परिमण्डितश्चासावभिरामश्च-अभिरमणीय इति विग्रहः ‘इंदज्जओ’
ति शेषध्वजापेक्षयाऽतिमहत्त्वादिन्द्रश्वासौ ध्वजश्च इन्द्रध्वज इति विग्रहः, इन्द्रत्वसूचको ध्वज
इति वा ‘पुरओ’ ति जनस्याग्रतो गच्छतीति दशमः १० ।

चिद्धन्ति वा निसीयन्ति व’ति तिष्ठन्ति गतिनिवृत्त्या निषीदन्ति-उपविशन्ति ‘तक्खणादेव’ति

तत्क्षणमेव अकालहीनमित्यर्थः, पत्रैः संछन्नः पत्रसंछन्नः पत्रसंछन्न इति वक्तव्ये प्राकृतत्वात्
 संछन्नपत्र इत्युक्तं स चासौ पुनः पत्रसमाकुल इति विग्रहः, ११ 'ईसि' ति ईषद्-अल्पं 'पिडओ' ति पृष्ठतः
 पश्चाद्भागे 'मउडटाणंमि' ति मस्तकप्रदेशे तेजोमण्डलं-प्रभापटलमिति द्वादशः १२ बहुसमरमणीयो
 भूमिभाग इति त्रयोदशः १३ 'अहोसिर' ति अधोमुखाः कण्टका भवन्तीति चतुर्दशः १४ ऋतवोऽ-
 विपरीताः कथमित्याह-सुखस्पर्शा भवन्तीति पञ्चदशः १५ योजनं यावत् क्षेत्रशुद्धि संवर्तकवातेनेति
 षोडशः १६ 'जुत्तफुसिएणं' ति उचितबिन्दुपातेन 'निहयरयेणुयं' ति चातोत्खातमाकाशवर्ति
 रजो भूवर्ती तु रेणुरिति गन्धोदशवर्षाविधानः सप्तदशः १७ ।

जलस्थलजं यद्भास्वरं प्रभूतं च कुसुमं तेन वृत्तस्थायिना-ऊर्ध्वमुखेन दशार्द्धवर्णेन-
 पञ्चवर्णेन जानुनोरुत्सेधस्य-उच्चत्वस्य यत्प्रमाणं तदेव प्रमाणं यस्य स जानूत्सेधप्रमाणमात्रः
 पुष्पोपचारः-पुष्पप्रकर इत्यष्टादशः १८ तथा 'कालागुरुपवरकुंदुरुक्तुरुक्कधूवमधमधंतगन्धुदुया-
 भिरामे भवइ' ति कालागुरुश्च-गन्धद्रव्यविशेषः प्रवरकुंदुरुक्कं च-चीडाभिधानं गन्धद्रव्यं तुरुक्कं
 च-शिल्हकाभिधानं गन्धद्रव्यमिति द्वन्द्वस्तत एतल्लक्षणो यो धूपस्तस्य मध्यमधायमानो-बहुलसौरभ्यो
 यो गन्ध उद्भूतः-उद्भूतस्तेनाभिरामं-अभिरमणीयं यत्तत्तथा स्थानं-निषीदनस्थानमिति प्रक्रम
 इत्येकोनविंशतितमः १९ । तथा "उभयोपासिं च णं अरहंताणं भगवंताणं दुवे जक्खा कडयतुडिय-
 धंभियभुया चामरुक्खेवणं करंति" ति कटकानि-प्रकोष्ठभरणविशेषाः त्रुटितानिबाह्यभरणविशेषाः
 तैरतिबहुत्वेन स्तम्भिताविव स्तम्भिता भुजौ ययोस्तौ तथा यक्षी-देवाविति विंशतितमः २०,
 धृहद्वाचनायामनन्तरोक्तमतिशयद्वयं नाधीयते, अतस्यस्थां पूर्वेऽष्टादशैव, अमनोज्ञानां
 शब्दादीनाम-पकर्ष-अभाव इत्येकोनविंशतितमः २१ मनोज्ञानां प्रादुर्भाव इति विंशतितमः २०

'पञ्चाहरओ' ति प्रत्याहरतो-व्याकुर्वतो भगवतः 'हिययगमणीओ' ति हृदयङ्गमः 'जोयणनी-
 ऱारी' ति योजनातिक्रमी स्वर इत्येकविंशः २१ 'अद्धमागहीए' ति प्राकृतादीनां पत्रां भाषाविशेषाणां
 मध्ये या मागधी नाम भाषा 'रसोर्लसी मागध्या' मित्यादिलक्षणवती सा असमाश्रितस्वकीयसम-
 ग्रलक्षणा-ऽद्धमागधीत्युच्यते, तथा धर्ममाख्याति, तस्या एवातिकोमलत्वादिति द्वाविंशः २२ ।
 'आसिद्धमाणि' ति भगवताऽभिधीयमाना 'आरियमणारियाणं' ति आर्यानायदेशोत्पन्नानां द्विपदा-
 मनुष्याश्चतुष्पदा-गवादयः 'मृगा' आटव्याः 'पशवो' ग्राम्याः पक्षिणः प्रतीताः सरीसृपा-उरःपरिसर्पा
 भुजपरिसर्पाश्चेति, तेषां किम्? -आत्मन आत्मनः-आत्मीयया आत्मीययेत्यर्थः भाषातयाभाषा-
 न्नात्मेन परीणमतीति सम्बन्धः, किम्भूताऽसौ भाषा? इत्याह-हितम्-अभ्युदयः शिवं-मोक्षः सुखं-
 श्रवणकालोद्भवमानन्दं ददातीति हितशिवसुखदेति त्रयोविंशः २३ 'पूर्वबद्धवेरे' ति पूर्व-
 कालान्तरेऽनादिकाले वा जातिप्रत्ययं बद्धं-निकाचितं वैरं-अमित्रभावो येषां ते तथा, तेऽपि
 सत्तामन्ये देवा वैमानिका असुरा नागाश्च-भवनपतिविशेषाः सुवर्णा-शोभनवर्णोपेतत्वाज्योतिष्का
 यक्षराक्षसकिन्नराः किंपुरुषाः व्यन्तरभेदाः गरुडा-गरुडलाञ्छनत्वात् सुपर्णकुमारा भवनपति-
 विशेषाः, गन्धर्वा महोरगाश्च व्यन्तरविशेषा एव, एतेषा द्वन्द्वः, 'पसंतचित्तमाणसा' प्रशान्तानि-
 कर्मगतानि चित्राणि रागद्वेषाद्यनेकविधवि-कारयुक्ततया विविधानि मानसानि-अन्तःकरणानि
 येषां ते प्रशान्तचित्तमानसा धर्मं निशमयन्ति इति चतुर्विंशः २४ ।

बृहद्वाचनायामिदमन्यदतिशयद्वयमर्थोयतं, यदुत-अन्यतोधिकप्रायर्चनिका अपि चर्ण
वन्दन्ते भगवन्ममिति गम्यते इति पञ्चविंशः २५ आगताः सन्तोऽर्हतः पादमूले निष्प्रितिवचना
भवन्ति इति षड्विंशः २६ 'जओ जओऽवि य णं'ति यत्र यत्रापि च देशे 'तओ तओ'ति तत्र
तत्रापि च पञ्चविंशतौ योजनेषु इति-धान्याद्युपद्रवकारी प्रचुरमूषकादिप्राणिगण इति सप्तविंशः
२७ मारि-जनमरक इत्यष्टविंशः २८ स्वचक्रं-स्वकीयराजसैन्यं तदुपद्रवकारि न भवतीति
एकोनविंशः २९ एवं परचक्रं-परराजसैन्यमिति त्रिंशः ३० अतिवृष्टि-अधिकवर्ष इत्येकत्रिंशः
३१ अनावृष्टि-वर्षणाभाव इति द्वात्रिंशः ३२ दुर्भिक्षं-दुष्काल इति त्रयविंशः ३३ 'उप्पाइया वाहि'ति
उत्पाताः-अनिष्टसूचका रुधिरवृष्ट्यादयस्तद्धेतुका येऽनर्थास्ते औत्पातिकास्तथा व्याघयो-
ज्वराद्यास्तदुपशमः-अभाव इति चतुर्शित्तमः ३४ ।

अन्यच्च 'पद्माहरओ' इत आरभ्य येऽभिहितास्ते प्रभामण्डलं च कर्मक्षयकृताः, शेषा
भवप्रत्ययेभ्योऽन्ये देवकृता इति, एते च यदन्यथापि दृश्यन्ते तन्मतान्तरभवगन्तव्यमिति ।

'चक्रवट्टिविजय'ति चक्रवर्तिविजेतव्यानि क्षेत्रखण्डानि 'उक्कोसपए चोत्तीसं तित्थगरा
समुप्पज्जंति'ति समुत्पद्यन्ते सम्भवन्तीत्यर्थः न त्वेकसमये जायन्ते, चतुर्णामिवैकदा जन्मसम्भवात्,
तथाहि-मेरौ पूर्वापरशिलातलयोर्द्वे द्वे सिंहासने भवतोऽतो द्वौ द्वावेवाभिषिच्येते अतो द्वयोर्द्वयोरेव
जन्मेति, दक्षिणोत्तरयोस्तु क्षेत्रयोस्तदानीं दिवससद्भावात् न भरतैरावतयोर्जिनोत्पत्तिरर्द्धरात्र
एव जिनोत्पत्तेरिति ।

'पढमे'त्यादि प्रथमायां पृथिव्यां त्रिंशत्तरकावासानां लक्षाणि, पञ्चम्यां त्रीणिषष्ठ्या पद्मोऽनं
लक्षणं सप्तम्यां पद्म नरकाः, एवं सर्वमीलने चतुस्त्रिंशल्लक्षाणि भवन्तीति ।

समवायः-३४ समाप्तः

समवायः-३५

मू. (१११) पणतीसं सच्चवयणाइसेसा प, कुंथू णं अरहा पणतीसं धणूइं उहं उच्चत्तेणं
होत्था ।

दत्ते णं वासुदेवे पणतीसं धणूइं उहं उच्चत्तेणं होत्था, मंदणे णं बलदेवे पणतीस धणूइं उहं
उच्चत्तेणं होत्था ।

सोहम्मे कप्पे सुहम्माए सभाए माणवए चेइयक्खंभे हेट्ठा उवरिं च अद्धतेरस अद्धतेरस
जोयणाणि वज्जेत्ता मज्झे पणतीस जोयणेसु वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु जिणसकहाओ प०
वितियचउत्थीसु दोसु पुढवीसु पणतीसं निरयावाससयसहस्सा प० ।

वृ. पञ्चत्रिंशत्तमस्थानकं सुगमं । नवरं सत्यवचनातिशया आगमे न दृष्टाः, एते तु
ग्रन्थान्तरदृष्टाः सम्भाविताः, वचनं हि गुणवद्वक्तव्यं, तद्यथा-संस्कारवत् १ उदात्तं २ उपचारोपेतं
३ गम्भीरशब्दं ४ अनुनादि ५ दक्षिणं ६ उपनीतरागं ७ महार्थं ८ अव्याहतपीर्वापर्यं ९ शिष्टं १०
असन्दिग्धं ११ अपहतान्योत्तरं १२ हृदयग्राहि १३ देशकालाव्यतीतं १४ तत्त्वानुरूपं १५
अप्रकीर्णप्रसृतं १६ अन्योऽन्यप्रगृहीतं १७ । अभिजातं १८ अतिस्निग्धमधुरं १९ अपरमर्मविद्धं
२० अर्थधर्माभ्यासानपेतं २१ उदारं २२ परनिन्दात्मोत्कर्षिप्रयुक्तं २३ उपगतश्लाघं २४ अनपनीतं

२५ उत्पादिताच्छिन्नकौतूहलं २६ अद्भुतं २७ अनतिविलम्बितं २८ विभ्रमविक्षेपकिलि-
किञ्चितादिविमुक्तं २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रं ३० आहितविशेषं ३१ साकारं ३२ सत्त्वपरिग्रहं
३३ अपरिखेदितं ३४ अव्युच्छेदं ३५ चेति दत्तं नान्यदुक्तमित्यभिहितम् ।

तत्र संस्कारवत्त्वं-संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वं १ उदात्तत्वं-उच्चैर्वृत्तिता २ उपचारोपेतत्वं-
अग्राम्यता ३ गम्भीरशब्दं मेघस्येव ४ अनुनादित्वं-प्रतिस्वोपेतता ५ दक्षिणत्वं-सरलत्वं ६
उपनीतरागत्वं-मालकोशादि ग्रामरागयुक्तता ७ एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः, अन्ये त्वर्थाश्रयाः,
तत्र महार्थत्वं-बृहदभिधेयता ८ अव्याहतपौर्वापर्यत्वं-पूर्वापरवाक्याविरोधः ९ शिष्टत्वं-अभिम-
तसिद्धान्तोत्कार्थता वक्तुः शिष्टतासूचक्यं वा १० असन्दिग्धत्वं-असंशयकारिता ११
अपहतान्योत्तरत्वं-परदूषणावि, यता १२ हृदयग्राहित्वं-श्रोतृमनोहरता १३ देशकालाव्यतीतत्वं-
प्रस्तावोचितता १४ तत्त्वानुरूपत्वं-विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वं-सुसम्बन्ध-
स्य सतः प्रसरणं अथवाऽसम्बन्धानधिकारित्वातिविस्तरयोरभावः १६ अन्योऽन्यप्रगृहीतत्वं-
परस्परण पदानां वाक्यानां वा सापेक्षता १७ अभिजातत्वं-वक्तुः प्रतिपादयस्य वा भूमिकानुसारिता १८
आतिस्निग्धमधुरत्वं-अमृतगुडादिवत् सुखकारित्वं १९ अपरमर्मेवित्वं-परमर्मनुदघट्टनस्वरूपत्वं २०

अर्धधर्माभ्यासानपेतत्वं-अर्धधर्मप्रतिबद्धत्वं २१ उदारत्वं-अभिधेयार्थस्यातुल्यत्वं गुणगुणविशेषो
वा २२ परनिन्दात्मेत्कर्षविप्रयुक्तत्वमिति प्रतीतमेव २३ उपगतश्लाघत्वं-उक्तगुणयोगाद्या-
सश्लाघता २४ अनपनीतत्वं-कारककालव-चनलिङ्गादिव्यत्ययरूपवचनदोषापेतता २५
उत्पादिताच्छिन्नकौतूहलत्वं, -स्वविषये श्रोतृणां जनितमविच्छिन्नं कौतुकं येन तत्तथा तद्भावस्तत्त्वं
२६ अद्भुतत्वं-अनतिविलम्बितत्वं च प्रतीतं २७-२८ विभ्रमविक्षेपकिलिकिञ्चितादिविमुक्तत्वं-
विभ्रमो-वक्तुमनसो भ्रान्तता विक्षेपः-तस्यैवाभिधेयार्थं प्रत्यनासक्ता किलिकिञ्चितं-रोषभया-
भिलाषादिभावानां युगपद्वा सकृत्करणमा-दिशब्दन्मनोदोषान्तरपरिग्रहस्तैर्विमुक्तं यत्तत्तथा
तद्भावस्तत्त्वं २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रत्वं, इह जातयो वर्णनीयवस्तुरूपवर्णनानि ३०
आहितविशेषत्वं-वचनान्तरापेक्षया लौकिकविशेषता ३१ साकारत्वं-विच्छिन्नवर्णपदवाक्यत्वेना-
कारप्राप्तत्वं ३२ सत्त्वपरिगृहीतत्वं-साहसोपेतता ३३ अपरिखेदितत्वं-अनायाससम्भव- ३४
अव्युच्छेदित्वं-विवक्षितार्थानां सम्यक्सिद्धिं यावदनवच्छिन्नवचनप्रमेयतेति ३५ ।

तथा दत्तः-सप्तमवासुदेवः नन्दनः-सप्तमबलदेवः, एतयोश्चावश्यकभिप्रायेण षड्विंशति-
धनुषामुद्धत्वं भवति, सुबोधं च तत्, यतोऽरनाथमल्लिस्वामिनोरन्तरे तावभिहितौ, यतोऽवाचि-
“अरमल्लिअन्तरे दोन्नि केसवा पुरिसपुंढरीय दत्तत्ति, अरनाथमल्लिनाथयोश्च क्रमेण त्रिंशत्प-
ञ्चविंशतिश्च धनुषामुद्धत्वं, एतदन्तरालवर्तिनोश्च वासुदेवयोः षष्ठसप्तमयोरेकोन- त्रिंशत्पञ्चविंशतिश्च
धनुषां युज्यत इति, इहोक्ता तु पञ्चत्रिंशत् स्यात् यदि दत्तनन्दनी कुन्धुनाथ- तीर्थकाले भवतौ,
न चैतदेवं जिनान्तरेष्वधीयत इति दुरवबोधमिदमिति ।

सौधर्मकल्पे सौधर्मावतंसकादिषु विमानेषु सर्वेषु पञ्च पञ्च सभा भवन्ति-सुधर्मसभा १
उपपातसभा २ अभिषेकसभा ३ अलङ्कारसभा ४ व्यवसायसभा ५, तत्र सुधर्मसभामध्यभागे
मणिपीठिकोपरि षष्ठियोजनमानो माणवको नाम चैत्यस्तम्भोऽस्ति, तत्र ‘वइरामएसु’ति वज्रमयेषु
तथा गोलवद्वृत्ता वर्तुला ये समुद्रगका-भाजनविशेषास्तेषु ‘जिणसकहाओ’ति जिनसकृद्दीनि

तीर्थकराणां मनुजलोकनिर्वृत्तानां सक्थीनिअस्थीनि प्रज्ञप्तानीति । 'बित्तिचउत्थी'त्यादि
द्वितीयपृथिव्यां पञ्चविंशतिर्नरकलक्षाणि चतुर्थ्या तु दशेति पञ्चत्रिंशत्तानीति ।

समवायः-३५ समाप्तः

मुनिदीपरत्नसागरेण संशोधित सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता
समवायाङ्गे पञ्चत्रिंशत्त समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः ३६

मू. (११२) छत्तीसं उत्तरज्जयणा ५० विजयसुयं १ परीसहो २ चाउरंगिअं ३ असंखयं
४ अकाममणिअं ५ पुरिसविज्जा ६ उरब्धिअं ७ काविलियं ८ नमिपव्वज्जा ९ दुमपत्तयं १०
बहुसुयपूजा ११ हरिएसिअं १२ चित्तसंभूयं १३ उसुयारिअं १४ समिक्खुगं १५ समाहिठाणाइं
१६ पावसमणिअं १७ संजइअं १८ । मियचारिया १९ अणाहपव्वज्जा २० समुदपालिअं २१
रहनेमिअं २२ गोयमकेसिअं २३ समितीओ २४ ज्वत्तिअं २५ आत्तापत्ती २६ खलुंकिअं २७
मोक्खमग्गई २८ अप्पमाओ २९ तवोमग्गो ३० चरणविही ३१ पमायठाणाइं ३२ कम्मपयडी
३३ लेसज्जयणं ३४ अनगारमग्गे ३५ जीवाजीवविभत्ती य ३६ ।

चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररत्तो सभा सुहम्मा छत्तीसं जोयणाइं उहं उच्चत्तेणं होत्था

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स छत्तीसं अज्जाणं साहस्सीओ होत्था ।

चेत्तासोएसु णं मासेसु सइ छत्तीसंगुलियं सूरिए पोरिसीछायं निव्वत्तइ ।

वृ. षट्त्रिंशत्स्थानकं स्पष्टमेव, नवरं चैत्राश्वयुजोर्मासयोः सकृद्-एकदा पूर्णिमायामिति
व्यवहारो निश्चयतस्तु मेषसङ्क्रान्तिदिने तुलासङ्क्रान्तिदिने चेत्यर्थः । षट्त्रिंशदङ्गुलिकां पदत्रयमानां,
आह च-“चेत्तासोएसु मासेसु, तिपया होइ पोरिसी”ति ।

समवायः-३६ समाप्तः

समवायः-३७

मू. (११३) कुंथुस्स णं अरहओ सत्ततीसं गणा सत्ततीसं गणहरा होत्था ।

हेमवयहेरववयाओ णं जीवाओ सत्ततीसं जोयणसहस्साइं छच्च चउसत्तरे जोयणसए
सोलसयएगूणवीसइमाए जोयणस्स किंचिविसेसूणाओ आयामेणं प सव्वासु णं विजयवेजयंत-
जयंतअपराजियासु रायहाणीसु पागारा सत्ततीसं सत्ततीसं जोयणाइं उहं उच्चत्तेणं प० ।

खुड्डियाए णं विमाणपविमत्तीए पढमे वग्गे सत्ततीसं उद्देसणकाला प० ।

कत्तियबहुलसत्तमीए णं सूरिए सत्ततीसंगुलियं पोरिसीछायं निव्वत्तइत्ता णं चारं चरइ ।

वृ. सप्तत्रिंशत्स्थानकमपि व्यक्तं, नवरं कुंथुनाथस्येह सप्तत्रिंशद्गणधरा उक्ताः आवश्यकं
तु त्रयस्त्रिंशत् श्रूयन्त इति मतान्तरं, तथा हेमवतादिजीवयोरुक्तप्रमाणसंवादगाथा ।

॥ १ ॥

“सत्ततीस सहस्सा छच्च सया जोयणाण चउसयरा ।

हेमवयवांसजीवा किंचूणा सोलस कला य ॥ ति

कला एकोनविंशतिभागो योजनस्येति । तथा विजयादीनि पूर्वादीनि जम्बूद्वीपद्वाराणि

तत्रायकास्तन्नामानो देवास्तेषां राजधान्य-स्तन्नामिका एव पूर्वादिदिक्षु इतोऽसङ्ख्येयतमे जम्बूद्वीप इति ।

क्षुद्रिकायां विमानप्रविभक्तौ कालिकश्रुतविशेषे, तत्र किल बहवो वर्गा-अध्ययनसमु-दायात्मका भवन्ति, तत्र प्रथमे वर्गे प्रत्यध्ययनमुद्देशस्य ये कालास्त उद्देशनकाला इति ।

यदि धैत्रस्य पौर्णमास्यां षट्त्रिंशदङ्गुलिका पौरुषीच्छाया भवति तदा वैशाखस्य कृष्णसप्तम्यामङ्गुलस्य वृद्धिं गतत्वात्सप्तत्रिंशदङ्गुलिका भवतीति ।

समवायः-३७ समाप्तः

समवायः-३८

मू. (११४) पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अट्ठतीसं अज्झिआसाहस्सीओ उक्कोसिया अज्झिआसाहस्सीओ होत्या ।

हेमवयएरन्नवईयाणं जीवाणं धणूपिड्डे अट्ठतीसं जोयणसहस्साई सत्त य चत्ताले जोयणसए दस एगूणवीसइभागे जोयणस्स किंचिविसेसूणा परिकखेवेणं ५०, अत्थस्स णं पव्वयरओ बित्तिए कंडे अट्ठतीसं जोयणसहस्साई उट्ठं उच्चत्तेणं होत्या ।

खुड्डियाए णं विमाणपविभक्तीए बित्तिए वग्गे अट्ठतीसं उद्देसणकाला ५० ।

वृ. अष्टत्रिंशत्स्थानकं व्यक्तमेव, नवरं 'घणुपिड्डं'ति जम्बूद्वीपलक्षणवृत्तक्षेत्रस्य हेमव-तैरण्यवताभ्यां द्वितीयषष्ठवर्षाभ्यामवच्छिन्नस्यारोपितज्याधनुःपृष्ठाकारे परिधिखण्डे धनुःपृष्ठे इव धनुःपृष्ठे उच्येते तत्पर्यन्तभूते ऋजुप्रदेशपङ्कती तु जीवे इव जीवे इति, एतत्सूत्रसंवादिगाथाद्धं "चत्ताली सत्त सया अट्ठतीस सहस्स दस कला य घणु" ति ।

तथा 'अत्थस्स'ति अस्तो-मेरुर्यतस्तेनान्तरितो रविरस्तं गत इति व्यपदिश्यते तस्य पर्वतराजस्य-गिरिप्रधानस्य द्वितीयं काण्डं-विभागोऽष्टत्रिंशद्योजनसहस्राण्युच्चत्वेन भवतीति, मतान्तरेण तु त्रिषष्टि सहस्राणि, यदाह -

॥ १ ॥ "मेरुस्स तिन्निकंडा पुढवोवलवइरसक्करा पढमं ।

रयए य जायस्सवे अंके फलिहे य बीयं तु ।

॥ २ ॥ "एक्कागारं तइयं तं पुण जंबूणयमयं होइ ।

जोयणसहस्स पढमं बाहल्लेणं च बितीयं तु ॥

॥ ३ ॥ तेवड्डिसहस्साई तइयं छत्तीस जोयणसहस्सा ।

मेरुस्सुवरिं चूला उव्विद्धा जोयणदुवीसं ॥

समवायः-३८ समाप्तः

समवायः-३९

मू. (११५) नमिस्स णं अरहओ एगूणचत्तालीसं आहोहियसया होत्या ।

समयखेत्ते एगूणचत्तालीसं कुलपव्वया ५०-तीसं वासहरा पंच मंदरा चत्तारि उसुकारा ।

दोच्चउत्तथपंचमछड्डसत्तमासु णं पंचसु पुढवीसु एगूणचत्तालीसं निरयायाससयसहस्सा ५० ।

नाणावरणिञ्स मोहणिञ्स गोत्तस्स आउयस्स एवासि णं चउण्हं कम्मपगडीणं
एगुणचत्तालीसं उत्तरपगडीओ प० ।

वृ. एकोनचत्वारिंशत्स्थानकं व्यक्तमेव, नवरं 'आहोहिय'ति नियतक्षेत्रविषया-
वृद्धिज्ञानिनस्तेषां शतानीति, 'कुलपव्यय'ति क्षेत्रमर्यादाकारित्वेन कुलकल्पाः पर्वताः कुलपर्वताः,
कुलानि हि लोकानां मर्यादानिवन्धनानि भवन्तीतीह तैरुपमा कृता । तत्र वर्षधरास्त्रिंद् जंबूद्वीपे
घातकीखण्डपुष्करार्द्धपूर्वापरार्द्धेषु च प्रत्येकं हिमवदादीनां षट्त्रिंशद् भावात् मन्दराः पद्मेषुकारा
घातकीखण्डपुष्करार्द्धयोः पूर्वतरविभागकारिणश्चत्वारः, एवमेते एकोनचत्वारिंशदिति ।

'दोच्चे'त्यादि द्वितीयायां पद्मविंशतिश्चतुर्ध्यां दश पद्मम्यां त्रीणि षट्त्रिंशद् पद्मोनलक्षं सप्तम्यां
पद्मेति यथोक्ता संख्या नरकाणामिति ।

'नाणावरणिञ्जे'त्यादि, ज्ञानावरणीयस्य पद्म मोहनीयस्याष्टविंशति गोत्रस्य द्वे आयुषश्चतः
इत्येवमेकोनचत्वारिंशदिति ।

समवायः-३९ समाप्तः

समवायः-४०

मू. (११६) अरहओ णं अरिहुनेमिस्स चत्तालीसं अजियासाहस्सीओ होत्था,
मंदरचूलियाणं चत्तालीसं जोयणाइं उहं उच्चत्तेणं प, संती अरहा चत्तालीसं धणूइं उहं
उच्चत्तेणं होत्था ।

भूयानंदस्स णं नागकुमारस्स नागरओ चत्तालीसं भवणावाससयसहस्सा प० ।

खुड्डियाए णं विमाणपविभर्तीए तइए वग्गे चत्तालीसं उद्देसणकाला प० ।

फग्गुणपुत्तिमासिणीए णं सूरिए चत्तालीसंगुलियं पोरिसीछायं निव्वड्डइत्ता णं चारं चरइ,
एवं कतियाएवि पुत्तिमाए ।

महासुक्के कप्पे चत्तालीसं विमाणावाससहस्सा प० ।

वृ. चत्वारिंशत्स्थानकं व्यक्तं, नवरं 'वइसाहपुत्तिमासिणीए'ति चत्केषुचित् पुस्तकेषु
दृश्यते सोऽपपाठः, 'फग्गुणपुत्तिमासिणीए'ति अत्राध्येयं, कथम्?, उच्यते, 'पोसे मासे चउण्णया'
इति वचनात् पौषपूर्णिमास्यामष्टचत्वारिंशदङ्गुलिका सा भवति ततो माधे चत्वारि फाल्गुने च
चत्वारि अङ्गुलानि पतितानीत्येवं फाल्गुनपौर्णमास्यां चत्वारिंशदङ्गुलिका पौरुषीच्छाया भवति,
कार्तिक्यामध्येवमेव, यतः 'चेत्तासोएसु मासेसु, तिपया होइ पोरिसी' त्युक्तं, ततः पदत्रयस्य
षट्त्रिंशदङ्गुलप्रमाणस्य कार्तिकमासातिक्रमे चतुरङ्गुलिका पौरुषीच्छाया भवति, कार्तिक्या-
मध्येवमेव, यतः 'चेत्तासोएसु मासेसु, तिपया होइ पोरिसी' त्युक्तं, ततः पदत्रयस्य षट्त्रिंशद-
ङ्गुलप्रमाणस्य कार्तिकमासातिक्रमे चतुरङ्गुलवृद्धौ चत्वारिंशदङ्गुलिका सा भवतीति ।

समवायः-४० समाप्तः

समवायः-४१

मू. (११७) नमिस्स णं अरहओ एकचत्तालीसं अजियासाहस्सीओ होत्था ।

चउसु पुढवीसु एकचत्तालीसं निरयावाससयसहस्ता प तं रयणपभाए पंकपभाए तमाए तमतमाए ।

महालियाए णं विमाणपविभत्तीए पढमे वग्गे एकचत्तालीसं उद्देसणकाला प० ।

बृ. एकचत्वारिंशत्स्थानकं मृगमं, नवरं 'चउसु' इत्यादिक्रमेण सूत्रोक्तासु चतसृषु प्रथम-
धतुर्थषष्ठसप्तमीषु पृथिवीषु त्रिशतो दशानां च नरकलक्षाणां पद्मोनस्य चैकस्य पद्मानां च नरकाणां
मायाद्यथोक्तसंख्यास्ते भवन्तीति ।

समवायः-४१ समाप्तः

समवायः-४२

मू. (११८) समणे भगवं महावीरे बायालीसं वासाइं साहियाइं सामन्नपरियागं पाउणिता
सिद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे ।

जंबुद्वीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरमंताओ गोथूमस्स णं आवासपव्वयस्स
पच्छिमिल्ले चरमंते एस णं बायालीसं जोयणसहस्ताइं संखे दयसीमे य, कालोए णं समुद्दे
बायालीसं चंदा जोइंसु वा जोइंति वा जोइस्सं वा, बायालीसं सूरिय पमासिंसु वा ३ ।

संमुच्छिमभुयपरिसप्पाणं उक्कोसेणं बायालीसं वाससहस्ताइं ठिई प० ।

नामकम्मे बायालीसविहे प०, तं०-गइनामे जाइनामे सरीरनामे सरीरंगोवंगनामे सरीरबंध-
ननामे सरीरसंधायणनामे संधयणनामे संठाणनामे वन्ननामे गंधनामे रसनामे फासनामे
अगुरुलहुयनामे उवधायनामे पराधायनामे आनुपुव्वीनामे उरसासनामे आयवनामे उज्जोयनामे
विहगगइनामे तसनामे धावरनामे सुहुमनामे बायरनामे पज्जतनामे अपज्जतनामे साहारणसरीरनामे
पत्तेयसरीरनामे थिरनामे अथिरनामे सुभनामे असुभनामे सुभगनामे दुब्भगनामे सुसरनामे दुस्सरनामे
आएज्जनामे अनाएज्जनामे जसोकित्तिनामे अजसोकित्तिनामे निम्माणनामे तिथिकरनामे ।

लवणे णं समुद्दे बायालीसं नागसाहस्सीओ अभितरियं वेलं धारंति,

महालियाए णं विमाणविभत्तीए बित्तिए वग्गे बायालीसं उद्देसणकाला प० ।

एगमेगाए औसप्पिणीए पंचमछट्ठीओ समाओ बायालीसं वाससहस्ताइं कालेणं प०,

एगमेगाए उस्सप्पिणीए पढमबीयाओ समाओ बायालीसं वाससहस्ताइं कालेणं प० ।

बृ. द्विचत्वारिंशत्स्थानकं व्यक्तमेव, नवरं 'बायालीसं'ति छद्यस्यपर्याये द्वादश वर्षाणि
षण्मासा अर्द्धमासश्चेति केवलिपर्यायस्तु देशोनानि त्रिंशद्वर्षाणीति पर्युषणाकल्पे द्विचत्वारिंशदेव
वर्षाणि महावीरपर्यायोऽभिहितः, इह तु साधिक उक्तः, तत्र पर्युषणाकल्पे यदल्पमधिकं तत्र
विवक्षितमिति सम्भाव्यत इति जाव'ति करणात् 'बुद्धेमुत्ते अन्तगडे परिनिव्वुडे सव्वदुक्खप्पहीणे'ति
दृश्यं ।

'जम्बूद्वीपस्ये'त्यादि 'पुरच्छिमिल्लाओ चरिमंताओ'ति जगतीबाह्यपरिघेरपसृत्य
गोस्तूभस्यावासपर्वतस्य वेलंधरनागराजसम्बन्धिनः पाश्चात्यचरमान्तः-चरमविभागो यावताऽन्तरेण
भवति 'एस णं'ति एतदन्तरं द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि प्रज्ञप्तं, अन्तरशब्देन विशेषोऽप्यभिधीयते

इत्यत आह-‘अवाहाए’ति व्यवधानापेक्षया यदन्तरं तदित्यर्थः । ‘कालो ए ण’न्ति घातकी-
खण्डपरिवेष्टके कालोदाभिधाने समुद्रे ।

‘गइनामे’त्यादि, गतिनाम यदुदयाग्नारकादित्वेन जीवो व्यपदिश्यते, जातिनाम
यदुदयादेकेन्द्रियादिर्भवति, शरीरनाम यदुदयादीधारिकादिशरीरं कराति, यदुदयादङ्गानां-
शिरःप्रभृतीनां उपाङ्गानां च-अङ्गुल्यादीनां विभागो भवति तच्छरीराङ्गोपाङ्गनाम, तथा औदारि-
कादिशरीरपुद्गलानां पूर्वबद्धानां वध्यमानानां च सम्बन्धकारणं शरीरबन्धननाम, तथा औदारिका-
दिशरीरपुद्गलानां गृहीतानां यदुदयाच्छरीरचना भवति तच्छरीरसङ्घातनाम, तथाऽस्थां
यतस्यथाविधशक्तिनिमित्तभूतो रचनाविशेषो भवति तत्संहनननाम, संस्थानं समचतुरस्रादिलक्षणं
यतो भवति तत्संस्थाननाम, तथा यदुदयाद्वर्णादिविशेषवन्ति शरीराणि भवन्ति तद्वर्णादिनाम,
तथा यदुदयादगुरुलघुत्वं स्वशरीरस्य जीवानां भवति तदगुरुलघुनाम, तथा यतोऽङ्गावयवः
प्रतिजिह्विकादिरात्मोपघातको जायते तदुपघातनाम, तथा यतोऽङ्गावयव एव विषात्मको दंष्ट्रात्व-
गादिपरेषामुपघातको भवति तत्पराघातनाम । तथा यदुदयान्तरालगतौ जीवो याति तदानुपूर्वनाम,
तथा यदुदयादुच्छ्वासनिश्वासनिष्पत्तिर्भवति तदुच्छ्वासनाम, तथा यदुदयाज्जीवस्तापवच्छरीरो
भवति तदातपनाम, यथाऽऽदित्यविम्बपृथिवीकायिकानां, तथा यतोऽनुष्णोद्योतवच्छरीरो भवति
तदुद्योतनाम, तथा यतः शुभेतरगमनयुक्तो भवति तद्विहायोगतिनाम, त्रसनामादीन्यधौ प्रतीतार्थानि,
तथा यतः स्थिराणां दन्ताद्यवयवानां निष्पत्तिर्भवति तत्स्थिरनाम, यतश्च भ्रजिहवा-दीनामस्थिराणां
निष्पत्तिर्भवति यदस्थिरनाम, तथा शिरःप्रभृतीनां शुभानां तच्छुभनाम, पादादीनाम-
शुभानामशुभनाम इति, शेषाणि प्रतितानि, नवरं यदुदयाज्जातौ जातौ जीवदेहेषु स्यादिति ज्ञाकार-
नियमो भवति तत्सूत्रधारसमानं निर्माणनामेति

‘पच्चमळ्हीओ समाओ’ति दुष्णमा एकान्तदुष्णमा चेत्यर्थः ‘पढमवीयाउ’ति एकान्तदुष्णमा
दुष्णमा चेति ।

समवायः-४२ समाप्तः

समवायः-४३

मू. (११९) तेयालीसं कम्मविवागज्झयणा प०।

पढमचउत्थपंचमासु पुढवीसु तेयालीसं निरयावाससयसहस्सा प०

जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरमंताओ गोथूमस्स णं आवासपव्वयस्स
पुरच्छिमिल्ले चरमंते एस णं तेयालीसं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प, एवं चउद्दिंसिंपि दगभागे
संखे दयसीमे ।

महालियाए णं विमाणपविभत्तीए तइये वग्गे तेयालीसं उद्देसण काला प०।

वृ. त्रिचत्वारिंशत्स्थानकेऽपि किञ्चिल्लिख्यते, ‘कम्मविवागज्झयण’ति कर्मणः-
पुण्यपापात्मकस्य विपाकश्च-फलं तदतिपादकान्यध्ययनानि कर्मविपाकाध्ययनानि, एतानि च
एकादशाङ्गद्वितीयाङ्गयोः संभाव्यन्त इति ।

‘जंबुद्दीवस्स णं’मित्यादि, जंबुद्दीपस्य पौरस्त्यान्तादोस्तूभपर्वतो द्विचत्वारिंशद्योजनानां

सहस्राणि तद्विष्कम्भश्च सहस्रं तदधिकाया द्वाविंशतेरल्पत्वेनाविवक्षणादेवं त्रिचत्वारिंशत्सहस्राणि भवन्तीति । एवं 'चउदिसिपि'ति उक्तदिगन्तभावेन चतस्रो दिश उक्ता अन्यथा एवं 'तिदिसिपि'ति वाच्यं स्यात्, तत्र चैवमभिलाषः- 'जंबुद्वीवस्स णं दीवस्स दाहिणिस्सओ चरिमंताओ दओभासरस णं आवासपव्वयस्स दाहिणिस्स चरिमंते एस णं तेयालीसं जोयणसहस्साइं अबहाए अंतरे पन्नत्ते' एवमन्यत्सूत्रद्वयं । नवरं पश्चिमायां शङ्ख आवासपयंत उत्तरस्या तु दक्षसीम इति ।

समवायः-४३ समाप्तः

समवायः-४४

मू. (१२०) चोयालीसं अज्झयणा इसिभासिया दियलोगचुयाभासिया प० ।

विमलस्स णं अरहओ णं चउआलीसं पुरिसजुगाइं अनुपिट्ठिं सिद्धाइं जाव प्पहीणाइं ।

धरणस्स णं नागिंदस्स नागरओ चोयालीसं भवणावाससयसहस्सा प० ।

महालियाए णं विमाणपविभत्तीए चउत्थे वग्गे चोयालीसं उद्देसणकाला प० ।

वृ. चतुश्चत्वारिंशत्स्थानकेऽपि किञ्चिद्विहिते, चतुश्चत्वारिंशत् 'इसिभासिय'ति ऋषिभाषिताध्ययनानि कालिकश्रुतविशेषभूतानि 'दियलोगचुयाभासिय'त्त देवलोकच्युतैः ऋषिभूतैराभाषितादि देवलोकच्युताभाषितानि, क्वचित्पाठः 'देवलोगचुयाणं इसीणं चोयालीसं इसिभासियज्झयणा प०'

'पुरिसजुगाइं'ति पुरुषाः-शिष्यप्रशिष्यादिक्रमव्यवस्थिता युगानीव-कालविशेषा इव क्रमसाधर्म्यात्पुरुषयुगानि ।

'अनुपिट्ठि'ति आनुपूर्व्या 'अनुबन्धेण'ति पाठान्तरे तृतीयादर्शनादनुबन्धेन-सातत्वेन सिद्धानि 'जाव'ति करणेन 'बुद्धाइं मुत्ताइं अंतवडाइं सब्बदुक्खप्पहीणाइं'ति ६३यं ।

'महालियाए णं विमाणपविभत्तीए'ति चतुर्थे वर्गे चतुश्चत्वारिंशदुद्देशनकालाः प्रज्ञप्ताः ।

समवायः-४४ समाप्तः

समवायः-४५

मू. (१२१) समयखेत्ते णं पणयालीसं जोयणसयसहस्साहं आयामविक्खंभेणं प०

सीमंतए णं नराए, पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयाम विक्खंभेणं प०,

एवं उडुविमाणेवि ईसिपब्भारा णं पुढवी एवं चेव ।

धम्मं णं अरहा पणयालीसं धणूइं उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

मंदरस्स णं पव्वयस्स चउदिसिपि पणयालीसं २ जोयणसहस्साइं अबहाए अंतरे प० ।

सब्बेवि णं दिवह्खेतिया नक्खत्ता पणयालीसं मुहुत्ते घंटेण सद्धिं जोगं जोइंसु वा जोइंति वा जोइस्संति वा ।

वृ. पञ्चत्वारिंशत्स्थानके त्विदं लिख्यते, 'समयखेत्ते'ति कालोपलक्षितं क्षेत्रं मनुष्यक्षेत्र-मित्यर्थः, 'सीमंतए णं'ति प्रथमपृथिव्यां प्रथमप्रस्तटे मध्यभागवर्ती वृत्तो नरकेन्द्रः सीमन्तक इति । 'उडुविमाणे'ति सौधमैशानयोः प्रथमप्रस्तटवर्त्ति चतसृणां विमानावलिकानां मध्यभागवर्त्ति

वृत्तं विमानकेन्द्रकमुहुविमानमिति । 'ईसिपब्मार'ति सिद्धिपृथिवी 'मंदरस्स णं पव्वयस्से'त्यादि सूत्रे लवणसमुद्राभ्यन्त- रपरिध्यपेक्षयान्तरं द्रष्टव्यमिति । 'सव्वेवि ण' मित्यादि, चन्द्रस्य त्रिंशन्मुहूर्तभोग्यं नक्षत्रक्षेत्रं समक्षेत्रमुच्यते, तदेव सार्द्धं द्वयर्द्धं द्वितीयमर्ध्वमस्येति द्वयर्द्धमित्येवं व्युत्पादगात्तदानीयं क्षेत्रं पेष्सा मस्ति तानि सत्त्वर्द्धक्षेत्राणि नक्षत्राणि अत एव षट्चत्वारिंशन्मुहूर्ता चन्द्रेण सार्द्धं योगः-सम्बन्धो योजितवन्ति ।

मू. (१२२) तिन्नेव उत्तराई पुनव्वसू रोहिणी विसाहा य ।

एए छ नक्खत्ता पणयालमुहुत्तसंजोगा ॥

वृ. 'तिन्नेव' गाहा, त्रीण्युत्तराणि उत्तराफाल्गुन्य उत्तराषाढा उत्तराभाद्रपदाश्च ।

मू. (१२३) महालियाए णं विमाणपविभर्तीए पंचमे वग्गे पणयालीसं उद्देसणकाला प

समवायः-४५ समाप्तः

मुनिदीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरिविरचिता

समवायाङ्गे षट् चत्वारिंशत्समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः ४६

मू. (१२४) दिट्ठिवायस्स णं छायालीसं माउयापया प०,

भीए णं लिवीए छायालीसं माउयक्खराप०,

पभंजणस्स णं पाउकुमारिंदस्स छायालीसं भवणावाससयसहस्सा प० ।

वृ. अथ षट्चत्वारिंशत्स्थानके किञ्चिद्विच्यते, 'दिट्ठिवायस्स'ति द्वादशाङ्गस्य 'माउयापय'ति सकलवाङ्मयस्य अकारादिमातृकापदानीव धृष्टिवादार्थप्रसवनिबन्धनत्वेन मातृका-पदानि उत्पादविगमध्रौव्यलक्षणानि, तानि च सिद्धश्रेणिमनुष्यश्रेण्यादिना विषयभेदेन कथमपि भिद्यमानानि षट्चत्वारिंशद्भवन्तीति सम्भाव्यन्ते ।

तथा 'वंभीए णं लिवीए'ति लेख्यविधौ षट्चत्वारिंशन्मातृकाक्षराणि, तानि चाकारादीन हकारान्तानि सक्षकाराणि ऋऋ लृलृ ऌ इत्येवं तदक्षरपञ्चकवर्जितानि सम्भाव्यन्ते,

तथा पभंजणस्स ति औदीच्यस्येति ।

समवायः-४६ समाप्तः

समवायः-४७

मू. (१२५) जया णं सूरिए सव्वब्भितरमंडलं उवसङ्गमिता णं चारं चरइ तथा णं इहगयस्स मणूसस्स सत्तचत्तालीसं जोयणसहस्सेहिं दोहि य तेवड्देहिं जोयणसएहिं एक्कवीसाए य सट्ठिभागेहिं जोयणस्स सूरिए चक्खुफासं हव्वमागच्छइ ।

धेरेणं अग्निभूर्इ सत्तचत्तालीसं वासाइं अगारमज्झे वसिता मुंडे भविता अगाराओ अनगारियं पव्वइए ।

वृ. अथ सत्तचत्वारिंशत्स्थानके किमप्युच्यते, 'जया ण'मित्यादि, इह लक्षप्रमाणस्य जम्बूद्वीपस्योभयतोऽशीत्युत्तरेऽशीत्युत्तरे योजनशते ३६० अपनीते सर्वाभ्यन्तरस्य सूर्यमण्डलस्य

विष्कम्भो भवति ९९६४० तत्परिधिस्त्रीणि लक्षाणि पञ्चदश सहाणि एकोननवत्यधिकानि ३१५०८९, एतच्च सूर्यो मुहूर्ताना षष्ट्या गच्छतीति षष्ट्याऽस्य भागहारे मुहूर्तगतिर्लभ्यते, सा च पञ्च योजनसहस्राणि द्वे चैकपञ्चाशदुत्तरे योजनशते एकोनत्रिंशच्च षष्टिभागा योजनस्य । यदा चाभ्यन्तरमण्डले सूर्यश्चरति तदाऽष्टादश मुहूर्ता दिवसप्रमाणं, तदर्थेन नवभिर्मुहूर्तैः मुहूर्तगतिर्गुण्यते, ततश्च वथोक्तं चक्षुस्पर्शप्रमाणमागच्छतीति ।

अग्निमूड्ति वीरनाथस्य द्वितीयो गणधरस्तस्य चेह सप्तचत्वारिंशद्वर्षाण्यगारवास उक्तः, आवश्यके तु षट्चत्वारिंशत्, सप्तचत्वारिंशत्तमवर्षस्यासम्पूर्णत्वादविचक्षा, इह त्वसम्पूर्णस्यापि पूर्णत्वादविचक्षेति शङ्कासम्भवात् न विरोध इति ।

समवायः-४७ समाप्तः

समवायः-४८

मू. (१२६) एगमेगस्स णं रत्तो चाउरंतचक्कवट्टिस्स अडयालीसं पट्टणसहस्सा प० ।

धम्मस्स णं अरहओ अयडालीसं गणा अडयालीसं गणहरा होत्था ।

सूरमंडले णं अडयालीसं एकसट्ठिभागे जोयणस्स विक्खंभेणं प० ।

वृ. अष्टचत्वारिंशत्स्थानके किमपि लिख्यते, 'पट्टण'ति विविधदेशपण्यान्यागत्य यत्र पतन्ति तत्पत्तनं-नगरविशेषः, पत्तनं रत्नभूमिरित्याहुरेके ।

'धम्मस्स'ति पञ्चदशतीर्थङ्करस्य, इहाष्टचत्वारिंशद्गणा गणधराश्चोक्ताः आवश्यके तु त्रिचत्वारिंशत् पठ्यन्ते तदिदं मतान्तरमिति ।

'सूरमंडले'ति सूर्यविमानं येषां भागानामेकषष्ट्या योजनं भवति तेषामष्टचत्वारिंशत् त्रयोदशभिस्तैर्न्यूनं योजनमित्यर्थः ।

समवायः-४८ समाप्तः

समवायः-४९

मू. (१२७) सत्त सत्तमियाए णं भिक्खुपडिमाए एगूणपन्नाए राइंदिएहिं छन्नउड्भिक्षा-सएणं अहासुत्तं जाव आराहिया भवइ ।

देवकुरुउत्तरकुरु एसु णं मणुया एगूणपन्ना राइंदिएहिं संपन्नजोव्वणा भवंति ।

तेइंदियाणं उक्कोसेणं एगूणपन्ना राइंदिया ठिई प० ।

वृ. अथैकोनपञ्चाशत्स्थानके लिख्यते, 'सत्तसत्तमियाए णं' सप्त सप्तमानि दिनानि यस्यां सा सप्तसप्तमिका-सप्त सप्त दिनानि भवन्ति सप्तसु सप्तकेषु अतः सा सप्तदिनसप्तकमय-त्वादेकोनपञ्चाशतादिनैर्भवतीति, 'पडिम'ति अभिग्रहः 'छन्नउएणं भिक्खासएणं'ति प्रथमदिन-सप्तके प्रतिदिनमेकोत्तरया भिक्षावृद्ध्या अष्टाविंशतिर्भिक्षा भवन्ति, एवं च सप्तस्वपि षण्णवतिर्भिक्षा-शतं भवति, अथवा प्रतिसप्तमेकोत्तरया वृद्ध्या यथोक्तं भिक्षामानं भवति, तथाहि-प्रथमे सप्तके प्रतिदिनमेकैकभिक्षाग्रहणात् सप्त भिक्षा भवन्ति, द्वितीये द्वयो २ ग्रहणाद्यतुर्दश, एवं सप्तमे सप्तानां ग्रहणादेकोनपञ्चाशदित्येवं सर्वमीलने यथोक्तमानं भवतीति 'अहासुत्तं'ति यथासूत्रं-यथागमं सम्यक् कायेन स्पृष्टा भवतीति शेषो द्रष्टव्यः ।

‘सम्पन्नजोच्यणा भवन्ति’ति न मातापितृपरिपालनामपेक्षन्त इत्यर्थ, ‘ठिइ’ति आयुष्कम्
समवायः-४९ समाप्तः

समवायः-५०

मू. (१२८) मुणिसुव्ययस्स णं अरहओ पंचासं अज्जियासाहस्सीओ होत्था,
अनन्ते णं अरहा पन्नासं धणूइं उहं उच्चत्तेणं होत्था ।
पुरिसुत्तमे णं वासुदेवे पन्नासं धणूइं उहं उच्चत्तेणं होत्था ।
सब्बेवि णं दीहवेयहा मूले पन्नासं २ जोयणाणि विक्खंभेणं प० ।
लंतए कथे पन्नासं विमाणावाससहस्सा प० ।

सब्बाओ णं तिमिस्सगुहाखंडगप्पवायगुहाओ पन्नासं २ जोयणाइं आयामेणं प०
सब्बेवि णं कंचणगपव्वया सिहरतले पन्नासं २ जोयणाइं विक्खंभेणं प० ।

वृ. अत पञ्चाशत्स्थानकं, तत्र ‘पुरिसोत्तम’ति चतुर्थो वासुदेवोऽनन्तजिज्ञिनकालभावी
तथा ‘कंचण’ति उत्तरकुरुषुनीलवदादीनां पञ्चानामनुपूर्वीव्यवस्थितानां महाहृदानां
पूर्वापरपार्श्वयोः प्रत्येकं दशदश काञ्चनपर्वता भवन्ति, ते च सर्वे शतं, एवं देवकुरुषु निषधादीनां
महाहृदानां शतं भवति, सर्व एव च ते जम्बूद्वीपे द्विशतमाना भवन्ति, ते योजनशतोच्छ्रिताः
शतमूलविष्कम्भास्तन्नामकदेवनिवासभूतभवनालङ्कृतशिखरतलाः ।

समवायः-५० समाप्तः

समवायः-५१

मू. (१२९) नवण्हं वंभचेराणं एकावन्नं उद्देसणकाला प. ।

चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररत्तो सभा सुधम्मा एकावन्नखंभसयसंनिविट्ठा प०,
एवं चेव वलिस्सवि ।

सुप्पभे णं बलदेवे एकावन्नं वाससयसहस्साइं परमाउं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव
सव्वदुक्खप्पहीणे ।

दंसणावरणनामाणं दीण्हं कम्माणं एकावन्नं उत्तरकम्मपगडीओ प० ।

वृ. अथैकपञ्चाशत्स्थानकं, तत्र ‘वंभचेराणं’ति आचारप्रथमश्रुतस्कन्धाध्ययनानां
शास्त्रपरिज्ञादीनां, तत्र प्रथमे सप्तोद्देशका इति सप्तैवोद्देशनकालाः १ एवं द्वितीयादिषु क्रमेण षट्
२ चत्वारः ३ चत्वारः ४ एवं षट् ५ पंच ६ अष्टमे चत्वारः ८ सप्तमे महापरिज्ञायाः सप्तोद्देशाः,
व्युच्छिन्नं च तदिति प्रान्ते प्रागप्यध्ययनोल्लेखे उद्दिष्टं प्रान्त्य एवात्रोद्दिष्टा उद्देशा अपि तस्य क्रमापेया
सप्तमस्य चैत्येवमेकपञ्चशदिति ।

‘सुप्पहे’ति चतुर्थो बलदेवः अनन्तजिज्ञिननाथकालभावी, तस्यैहैकपञ्चाशद्वर्षल-
क्षाण्यायुरुक्तमावश्यकं तु पञ्चपञ्चाशदुच्यते तदिदं मतान्तरमिति ।

‘एकावन्नं उत्तरपगडीओ’ति दर्शनावरणस्य नव नाम्नो द्विचत्वारिंशदित्येकपञ्चाशदिति

समवायः-५१ समाप्तः

समवायः ५२

मू. (१३०) मोहणिजस्स णं कम्मस्स बावन्नं नामधेज्जा प, तं - कोहे कोवे रोसे दोसे अखमा संजलणे कलहे चंडिके भंडणे विवाए १० माणे मदे दप्पे थंभे अत्तुक्कोसे गच्चे परपरिवाए अक्कोसे अवक्कोसे उन्नए २० उन्नमे माया उवही नियडी वलए गहणे नूमे कक्के कुरुए दंभे ३० कूडे जिन्हे किब्बिसे अणायरणया गूहणया वंचणया पलिकुंचणया सातिजोगे लोभे इच्छा ४० मुख्खा कांखा गेही तिण्हा भिज्जा अभिज्जा कामासा भोगासा जीवियासा मरणासा ५० मन्दी रागे ५२ ।

गोधूमस्स णं आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिस्साओ चरमंताओ वलयामुहस्स महापायालस्स पच्छिमिस्से चरमंते एस णं वावन्नं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे ५०, एवं दगभासस्स णं केउगस्स संखस्स जूयगस्स दगसीमस्स ईसरस्स ।

नाणावरणिजस्स नामस्स अंतरायस्स एतेसि णं तिण्हं कम्मपगडीणं बावन्नं उत्तरपयडीओ ५० ।
सोहम्मसणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु वावन्नं विमाणवाससयसहस्सा ५० ।

धृ. अथ द्विपञ्चाशत्स्थानकं, तत्र 'मोहणिजस्स कम्मस्स'ति इह मोहनीयकर्मणोऽवयवेषु चतुर्षु क्रोधादिकषायेषु मोहनीयत्वमुपचर्यादयवेत्तनुदोषचारम्यपि न मोहनीयस्त्वुक्तं, तत्रापि कषायसमुदायापेक्षया द्विपञ्चाशन्नामधेयानि न पुनरेकैकस्य कषायमात्रस्यैवेति, तत्र क्रोध इत्यादीनि दश नामानि क्रोधकषायस्य 'चंडिके'ति चाण्डिक्यं, तथा मानादीन्येकादश मानकषायस्य 'अत्तुक्कोसे' - ति आत्मोत्कर्ष 'अवक्कोसे'ति अपकर्ष 'उन्नए'ति उन्नतः पाठान्तरेण 'उन्नमे'ति उन्नमः, तथा मायादीनि सप्तदश मायाकषायस्य 'नूमे'ति न्यवमं 'कक्के'ति कल्कं 'कुरुए'ति कुरुकं 'जिन्हे'ति जैह्वं, तथा लोभादीनि चतुर्दश लोभकषायस्य 'भिज्जा अभिज्जा'ति अभिध्यानमभिध्येत्यस्य तीतं पिधानमित्यादाविव वैकल्पिके अकारलोपे भिध्याऽभिध्या चेति शब्दभेदान्नामद्वयमिति ।

'गोधूमे'त्यादि गोस्तुभस्य प्राच्यां लवणसमुद्रमध्यवर्तिनो वेलन्धरनागराजनिवास-भूतपर्वतस्य पौरस्त्याच्चरमान्तादपसृत्य वडवामुखस्य महापातालकलशस्य पाश्चात्यश्चरमान्तो येन व्यवधानेन भवतीति गम्यते, 'एस णं'ति एतदन्तरमबाधया व्यवधानलक्षणमित्यर्थः, द्विपञ्चाशद्योजनसहस्राणि भवन्तीत्यक्षरघटना, भावार्थस्त्वयं-इह लवणसमुद्रं पञ्चनवतियोजनसहस्राण्यवगाह्य पूर्वादिषु दिक्षु चत्वारः क्रमेण वडवामुखकेतुकजूपकेश्वराभिधाना महापातालकलशा भवन्ति, तथा जम्बूद्वीपपर्यन्ताद् द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्राण्यवगाह्य सहविष्कम्भाश्चत्वार एव वेलन्धरनागराजपर्वता गोस्तुभादयो भवन्ति, ततश्च पञ्चनवत्यास्त्रिचत्वारिंशत्पकर्षितायां द्विपञ्चाशत्सहस्राण्यन्तरं भवति । तथा सौधर्मे द्वात्रिंशद्विमानानां लक्षाणि सनत्कुमारे द्वादश माहेन्द्रे चाद्यविति सर्वाणि द्विपञ्चाशत् ।

समवायः-५२ समाप्तः

समवायः-५३

मू. (१३१) देवकुरुउत्तरकुरुयाओ णं जीवाओ तेवन्नं २ जोयणसहस्साइं साइरेगाइं आयामेणं प, महाहिमवंतरुप्पीणं वासहरपव्वयाणं जीवाओ तेवन्नं तेवन्नं जोयणसहस्साइं नव

य एगतीसे जोयणसए छद्म एगूणवीसइभाए जोयणस्स आयामेणं प० ।

समणस्स णं भगवो महावीरस्स तेवन्नं अनगारा संवच्छरपरियाया पंचसु अनुत्तरेसु महइमहालएसु महाविमाणेसु देवत्ताए उववन्ना ।

संमुच्छिमउरपरिसप्पाणं उक्कीसेणं तेवन्नं वाससहस्सा ठिई प० ।

वृ. त्रिपञ्चाशत्स्थानके लिख्यते, 'महाहिमयंते' त्यादि सूत्र संवादनाया ।

॥ १ ॥ तेवन्नसहस्साइं नव य सए जोयणाण इगतीसे ।

जीवा महाहिमवओ अद्धकला छद्म य कलाओ' ॥ ति

'संवच्छरपरियाग'ति संवत्सरमेकं यावत् पर्यायः प्रव्रज्यालक्षणो येषां ते संवत्सरपर्यायाः 'महइमहालएसु महाविमाणेसु'ति महान्ति च तानि-विस्तीर्णानि च अतिमहालयाश्च-अत्यन्त-मुत्सवाश्रयभूतानि महातिमहालयास्तेषु महान्ति च तानि प्रशस्तानि विमानानि चेति विग्रहः एते चाप्रतीताः । अनुत्तरोपपातिकाङ्गे तु येऽधीयन्ते ते त्रयस्त्रिंशत् बहुवर्षपर्यायाश्चेति ।

समवायः-५३ समाप्तः

समवायः-५४

मू. (१३२) भरहेरवएसु णं वासेसु एगमेगाए उस्सप्पिणीए ओसप्पिणीए चउवन्नं २ उत्तमपुरिसा उप्पज्जिसु वा ३, तं०-चउवीसंतिथकरा बारस चक्कवट्ठी नव वलदेया नव वासुदेवा अरहा णं अरिद्धिनेमी चउवन्नं राइंदियाइं छउमत्थपरियायं पाउणित्ता जिणे जाए केवली सव्वन्नू सव्वभावदरिसी, समणे भगवं महावीरे एगदिवसेणं एगनिसिआए चउप्पन्नाइं वागरणाइं वागरित्था, अनंतस्स णं अरहओ चउपन्नं गणहरा होत्था ।

वृ. चतुष्पञ्चाशत्स्थानके लिख्यते, 'पाउणित्त'ति प्राप्य, 'एगनिसिआए'ति एकेनासम-परिग्रहेण 'वागरणाइ'ति व्याक्रियन्ते-अभिधीयन्ते इति व्याकरणानि-प्रश्ने सति निवर्चनत-योच्यमानाः पदार्था 'वागरित्थ'ति व्याकृतवान् तानि चाप्रतीतानि ।

अनन्तनाथस्येह चतुष्पञ्चाशदणा गणधराश्चोक्ताः । आवश्यके तु पञ्चशदुक्तास्तदिदं मतान्तरमिति ।

समवायः-५४ समाप्तः

समवायः-५५

मू. (१३३) मलिस्स णं अरहओ पणपन्नं वाससहस्साइं परमाउं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे ।

मंदरस्स णं पव्वयस्स पच्चच्छिमिल्लाओ चरमंताओ विजयदारस्स पच्चच्छिमिल्ले चरमंते एस णं पणपन्नं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प०, एवं चउद्विसिंपि वेजयंतजयंतअपराजियंति समणे भगवं महावीरे अंतिमराइयंसि पणपन्नं अज्झयणाइं कल्लाणफलविवागाइं पणपन्नं अज्झयणाइं पावफलविवागाइं वागरित्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे ।

पदमविइयासु दोसु पुढवीसु पणपन्नं निरयावाससयसहस्सा प० ।

दंसणावरणिअनामाउवाणं तिण्हं कम्मपगडीणं पणपत्रं उत्तरपगडीओ ५० ।

बृ. पञ्चपञ्चाशत्स्थानके त्विदं लिख्यते, 'भन्दरस्ये'त्यादि, इह मेरोः पश्चिमान्तात् पूर्वस्य जम्बूद्वीपद्वारस्य पश्चिमान्तः पञ्चपञ्चाशत्सहस्रणि योजनानां भवतीत्युक्तं, तत्र किल 'मेरोर्विष्कम्भमध्यभागात् पञ्चाशत्सहस्राणि द्वीपान्तो भवति, लक्षप्रमाणत्वाद् द्वीपस्य, मेरुविष्कम्भस्य च दशसाहस्रिकत्वाद् द्वीपार्धे पञ्चसहस्रक्षेपेण पञ्चपञ्चाशदेव भवतीति, इह च यद्यपि विजयद्वारस्य पश्चिमान्त इत्युक्तं तथापि जगत्याः पूर्वान्त इति किल सम्भाव्यते, मेरुमध्यात् पञ्चाशतो योजनसहस्रणि जगत्या बाह्यान्ते पूर्यमाणत्वात्, जंबूद्वीपजगतीविष्कम्भेन च सह जम्बूद्वीपलक्षणं पूरणीयं, लवणसमुद्रजगतीविष्कम्भेन च सह लवणसमुद्रलक्षद्वयमन्यथा द्वीपसमुद्रमानाज्जगतीमानस्य पृथगगणने भनुष्यक्षेत्रपरिधिरतिरिक्ता स्यात् ।—

सा हि पञ्चचत्वारिंशल्लक्षप्रमाणक्षेत्रापेक्षयाऽभिधीयत, ततश्चैवमतिरिक्ता स्यादिति, अथवेह किञ्चिदूनापि पञ्चपञ्चाशत्पूर्णतया विवक्षितेति, 'अन्तिमरायंसि'ति सर्वायुःकालपर्यवसानरात्रौ रात्रेरन्तिमे भागे पापायां मध्यमायां नगर्यां हस्तिपालस्य राज्ञः करणसभायां कार्तिकमासामावास्यायां स्वातिनक्षत्रेण चन्द्रमसा युक्तेन नागकरणे प्रत्युषसि पयङ्गासननिषण्णः पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि 'कल्याणफलविवागाइ'ति कल्याणस्य-पुण्यस्य कर्मणः फलं-कार्यं विपाच्यते-व्यक्तीक्रियते यैस्तानि कल्याणफलविपाकानि, एवं पापफलविपाकानि व्याकृत्य-प्रतिपाद्य सिद्धो बुद्धः यावत्करणात् 'मुत्ते अंतकडे परिनिवुडे सव्वदुक्खप्पहीणे'ति दृश्यं ।

'पढमे'त्यादि, प्रथमायां त्रिंशन्नरकलक्षाणि द्वितीयायां पञ्चविंशतिरिति पञ्चपञ्चाशत् । 'दंसणे' दर्शनावरणीयस्य नव प्रकृतयो नान्नो द्विचत्वारिंशत् आयुषश्चत इत्येवं पञ्चपञ्चाशदिति ।

समवायः-५५ समाप्तः

समवायः-५६

मू. (१३४) जंबुद्वीवे णं दीवे छप्पत्रं नक्खत्ता चंदेण सद्धिं जोगं जोइंसु वा ३ ।

विमलस्स णं अरहओ छप्पत्रं गणा छप्पत्रं गणहरा होत्था ।

बृ. अथ षट्पञ्चाशत्स्थानके लिख्यते, 'जम्बुद्वीवे'इत्यादि तत्र चन्द्रद्वयस्य प्रत्येकमष्टा विंशतेर्भावात् षट्पञ्चाशन्नक्षत्राणि भवन्ति ॥ विमलस्येह षट्पञ्चाशद्गणा गणधराश्चोक्ताः आवश्यके तु सप्तपञ्चाशदुच्यते तदिदं भतान्तरमिति ।

समवायः-५६ समाप्तः

समवायः-५७

मू. (१३५) तिण्हं गणिपिडगाणं आयारचूलियावज्जाणं सत्तावन्नं अज्झयणा ५० तं आयारे सूवगडे ठाणे ।

गोथूमस्स णं आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरमंताओ वलयामुहस्स महापायालस्स बहुमज्झदेसभाए एस णं सत्तावन्नं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे ५०, एवं दगभासस्स केउयस्स य संखस्स य जूयस्स य दयसीस्स ईसरस्स य ।

मद्विस्स णं अरहओ सत्तावन्नं मणपज्जवनाणिसया होत्था ।

महाहिमवंतरूपीणं वासहरप्पयाणं जीवाणं धणुपिट्ठं सत्तावन्नं २ जोयणसहस्साइं दोन्नि य तेणउए जोयणसए दस य एगूणवीसइभाए जोयणस्स परिवक्खेवेणं ५० ।

वृ. अथ सप्तपञ्चाशत्स्थानके किमपि लिख्यते, 'गणिपिट्ठगाणं'ति गणिनः-आचार्यस्य पिट्ठकानीव पिट्ठकानि सर्वस्वभाजनानीति गम्यते गणपिट्ठकानि तेषां आचारस्य श्रुतस्कन्धद्वय-रूपस्य प्रथमाङ्गस्य चूलिका-सर्वान्तिममध्ययनं विमुक्त्यभिधानमाचारचूलिका तद्वर्जानां, तत्राचारे प्रथमश्रुतस्कन्धे नवाध्ययनानि द्वितीये षोडशानि तृतीयाध्ययनस्य त्रस्थानान्तरत्वेनेहानाश्रवणात्, षोडशानां मध्ये एकस्याचारचूलिकेति परिहृतत्वात् शेषाणि पञ्चदश, सूत्रकृते द्वतीयाङ्गे प्रथमश्रुतस्कन्धे षोडश द्वितीये सप्त स्थानाङ्गे दशेत्येवं सप्तपञ्चाशदिति ।

'गोथूमे' त्यादौ भावार्थोऽयं-द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि वेदिकागोस्तुभपर्वतयोरन्तरं सहस्रं गोस्तुभस्य विष्कम्भः द्विपञ्चाशदगोस्तुभवडवामुखयोरन्तरं दशसहस्रमानत्वाद्वडवामुखविष्कम्भस्य तदूर्ध्वं पञ्चेति ततो द्विपञ्चाशतः पञ्चानां च मीलने सप्तपञ्चाशदिति ।

'गोथूमे' त्यादौ भावार्थोऽयं-द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि वेदिकागोस्तुभपर्वतयोरन्तरं सहस्रं गोस्तुभस्य विष्कम्भः द्विपञ्चाशदगोस्तुभवडवामुखयोरन्तरं दशसहस्रमानत्वाद्वडवामुखविष्कम्भस्य तदूर्ध्वं पञ्चेति ततो द्विपञ्चाशतः पञ्चानां च मीलने सप्तपञ्चाशदिति ।

'जीवाणं धणुपिट्ठं'न्ति मण्डलखण्डाकारं क्षेत्रं, इह सूत्रे संवादगाथार्द्ध-“सत्तावन्न सहस्सा धणुपिट्ठं तेणउय दुसय दस कल'ति ।

समवायः-५७ समाप्तः

समवायः-५८

मू. (१३६) पढमोदोच्चपंचमासु तिसु पुढवीसु अट्ठावन्नं निरयावाससहस्सा ५० ।

नाणावरणिज्जस्स वेयणियआउयनामअंतराइयसस एएसि णं पंचण्हं कम्मपगडीणं अट्ठावन्नं उत्तरपगडीओ ५० ।

गोथुभस्स णं आवासपव्वयस्स पच्चच्छिमिल्लाओ चरिमंताओ वलयामुहस्स महापायालस्स बहुमज्जेदेसभाए एस णं अट्ठावन्नं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे ५०, एवं चउदिसिंपि नेयव्वं

वृ. अष्टपञ्चाशत्स्थानकेऽपि लिख्यते, 'पढमे'त्यादि तत्र प्रथमायां त्रिंशन्नरकलक्षाणि द्वितीयायां पञ्चविंशति पञ्चम्यात्रीणीति सर्वाण्यष्टपञ्चाशदिति ।

'नाणे'त्यादि, तत्र ज्ञानावरणस्य पञ्च वेदनीयस्य द्वे आचुपश्चतस्रो नाम्नो द्विचत्वारिंशत् अन्तरायस्य पञ्चेति सर्वा अष्टपञ्चाशदुत्तरप्रकृतयः ।

'गोथुभस्से'त्यादि, अस्य च भावार्थ पूर्वोक्तानुसारेणावसेयः, 'एवं चउदिसिंपि नेयव्वं'ति अनेन सूत्रत्रयमतिदिष्टं, तच्चैवं-‘दओभासस्स णं आवासपव्वयस्स उत्तरिल्लाओ चरिमंताओ केउगस्स महापायालस्स बहुमज्जेदेसभागे एस णं अट्ठावन्नं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे पन्नत्ते, एवं संखस्स आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरिमंताओ जूयगस्स महापायालस्स, एवं दगसीमस्स आवासपव्वयस्स दाहिणिमिल्लाओ चरिमंताओ ईसरस्स महापायालस्स'ति ।

समवायः-५८ समाप्तः

समवायः-५९

मू. (१३७) चंदस्स णं संवच्छरस्स एगमेगे उऊ एगूणसद्धिं राइंदियाइं राइंदियग्गेणं प० ।
संभवे णं अरहा एगूणसद्धिं पुव्वसयसहस्साइं आगारमज्झे वसित्ता मुंडे जाव पव्वइए,
मल्लिस्स णं अरहओ एगूणसद्धं ओहिनाणिसया होत्था ।

वृ. अथैकोनषष्टिस्थानकं लिख्यते, 'चंदस्स ण'मित्यादि, संवत्सरो ह्यनेकविधः स्थाना-
द्बिषूक्तः, तत्र च चन्द्रगति मङ्गीकृत्य संवत्सरो विवक्ष्यते स चन्द्र एव, तत्र च द्वादश मासाः षट्
च ऋतवो भवन्ति, तत्र चैकैक ऋतुरेकोनषष्टिरात्रिन्दिवानां रात्रिन्दिवाग्रेण भवति, कथं ?,
एकोनत्रिंशद्वात्रिन्दिवानि द्वात्रिंशच्च षष्टिभागा अहोरात्रस्येत्येवं प्रमाणः कृष्णप्रतिपदमारभ्य
पौर्णमासीपरिनिष्ठितः चन्द्रमासो भवति, द्वाभ्यां च ताभ्यामृतुर्भवति, तत एकोनषष्टि अहोरात्राभ्यसौ
भवति, यद्येह द्विषष्टिभागद्वयमधिकं तत्र विवक्षितं ॥ सम्भवस्यैकोनषष्टि पूर्वलक्षाणि गृहस्थापर्याय
इहोक्तः, आवश्यके तु चतुःपूर्वाङ्गाधिका सोक्तेति ।

समवायः-५९ समाप्तः

समवायः-६०

मू. (१३८) एगमेगे णं मंडले सूरिए सद्धिए सद्धिए मुहुत्तेहिं संधाइए
लवणस्स णं समुदस्स सद्धिं नागसाहस्सीओ अग्गोदयं धारंति ।
विमले णं अरहा सद्धिं धणूइं उहं उच्चतेणं होत्था ।

बलिस्स णं वडरोयणिंदस्स सद्धिं सामाणियसाहस्सीओ प०, बंभस्स णं देविंदस्स देवरात्रो
सद्धिं सामाणियसाहस्सीओ प०, सोहम्मीसाणेसु दोसु कप्पेसु सद्धिं विमाणावाससयसहस्सा प० ।

वृ. अथ षष्टिस्थानकं, तत्र 'एगमेगे' इत्यादि, चतुरशीत्यधिकशतसंख्यानां सूर्यमण्ड-
लानामेकैकं मण्डलं-तथाविधचारभूमि सूर्य षष्ट्या षष्ट्या मुहूर्तैः- द्वाभ्यां द्वाभ्यामहोरात्राभ्यामित्यर्थः
सङ्घातयति-निष्पादयति, अयमत्र भावार्थः - एकस्मिन्नहि यत्र स्थाने उदितः सूर्यस्तत्र स्थाने
पुनर्द्वाभ्यामहोरात्राभ्यामुदेतीति 'अग्गोदयं'ति षोडशसहस्रोच्छ्रिताया वेलाया यदुपरि गव्यतद्वयमानं
वृद्धिहानिस्वभावं तदग्रीदकं ॥ 'बलिस्स'ति औदीच्यस्य असुरकुमारनिकायराजस्य भवनं,
'बंभस्स'ति ब्रह्मलोकाभिधान- पञ्चमदेवलोकेन्द्रस्य 'सद्धि'ति सौधर्मे द्वात्रिंशदीशाने
चाष्टाविंशतिर्विमानलक्षाणीतिकृत्वा षष्टिस्तानि भवन्तीति ।

समवायः-६० समाप्तः

मुनि दीपरलसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता
समवायाङ्गे षष्टि समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः ६१

मू. (१३९) पंचसंवच्छरियस्स णं जुगस्स रिउमासेणं हिज्जमाणस्स इगसद्धिं उऊमासा प०
मंदरस्स णं पव्वयस्स पढमे कंडे एगसद्धिजोयणसहस्साइं उहं उच्चतेणं प०

चंदमण्डलेण एगसट्टिविभागविभइए समंसे प, एवं सूरिस्सवि ॥

वृ. अथ एकषष्टिस्थानकं, तत्र 'पञ्चे'त्यादि, पञ्चभिः संवत्सरैर्निर्वृत्तमिति पञ्चसांवत्सरिकं तस्य णमित्यलङ्कारे युगस्य कालमानविशेषस्य ऋतुमासेन न चन्द्रादिमासेन मीयमानस्य एकषष्टि ऋतुमासाः प्रज्ञप्ताः, इह चायं भावार्थ-युगं हि पञ्च संवत्सरा निष्पादयन्ति, तद्यथा-चन्द्रश्चन्द्रोऽभिवर्द्धितः चन्द्रोऽभिवर्द्धितश्चेति, तत्र एकोनत्रिंशदहोरात्राणि द्वात्रिंशच्च द्विषष्टिभागा अहोरात्रस्येत्येवंप्रमाणेन २९ ^{१२}/_{६२} कृष्णप्रतिपदमारभ्य पौर्णमासीनिष्ठितेन चन्द्रमासेन द्वादशमासपरिमाणश्चन्द्रसंवत्सरस्तस्य च प्रमाणमिदं-त्रीणि शतान्यह्नां चतुष्पञ्चाशदुत्तराणि द्वादश च द्विषष्टिभागा दिवसस्य ३४५ ^{११}/_{६२} तथा एकत्रिंशदह्नां एकविंशत्युत्तरं च शतं चतुर्विंशत्युत्तरशतभागानां दिवसस्येत्येवंप्रमाणोऽभिवर्द्धितमासो भवति, ३९ ^{१२}/_{१२४} एतेन च मासेन द्वादशमासप्रमाणोऽभिवर्द्धितसंवत्सरो भवति, स च प्रमाणेन त्रीणि शतान्यह्नां त्र्यशीत्यधिकानि चतुश्चत्वारिंशच्च द्विषष्टिभागा दिवसस्य ३८३ ^{११}/_{६२} तदेवं त्रयाणां चन्द्रसंवत्सराणां द्वयोर्ध्याभिवर्द्धितसंवत्सरयोरेकीकरणं जातानि (दिनानां) अष्टादश शतानि त्रिंशदुत्तराणि अहोरात्राणां १८३०, ऋतुमासश्च त्रिंशताऽहोरात्रैर्भवतीति त्रिंशता भागहारे लब्धा एकषष्टि ऋतुमासा इति । 'मंदरस्से'त्यादि, इह मेरुर्नवनवतियोजनसहस्रप्रमाणो द्विधा विभक्तः, तत्र प्रथमो भाग एकषष्टि सहस्राण्युक्तः द्वितीयस्तु अष्टत्रिंशत्स्थानकेऽष्टत्रिंशदिति प्रोक्तः, क्षेत्रसमासे तु कन्देन सह लक्षप्रमाणस्त्रिधा विभक्तः, तत्र प्रथमकाण्डं सहस्रं द्वितीयं त्रिषष्टिस्तृतीयं षट्त्रिंशदिति ।

'चन्द्रमण्डले' चन्द्रविमानं णमित्यलङ्कृती 'एगसट्टि'ति योजनस्यैकषष्टितमैर्भागैर्विभाजितं-विभागैर्व्यवस्थापितं समांशं-समविभागं प्रज्ञप्तं, न विषमांशं, योजनस्यैकषष्टिभागानां षट्पञ्चाशद्भागप्रमाणत्वात्तस्यावशिष्टस्य च भागस्याविद्यमानत्वादिति, 'एवं सूरिस्सवि'ति एवं सूर्यस्यापि मण्डलं वाच्यं, अष्टचत्वारिंशदेकषष्टिभागमात्रं हि तत् न चापरमंशान्तरं तस्याप्यस्तीति समांशतेति ।

समवायः-६१ समाप्तः

समवायः-६२

पू. (१४०) पंचसंवच्छरिए णं जुगे बासट्ठिं पुत्तिमाओ बासट्ठिं अमावसाओ प० ।

वासुपुज्जस्स णं अरहओ बासट्ठिं गणा बासट्ठिं गणहरा होत्था ।

सुक्कपक्खस्स णं चंदे बासट्ठिं भागे दिवसे दिवसे परिचट्ठइ, ते चेव बहुलपक्खे दिवसे दिवसे परिहाइ ।

सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु पढमे पत्थडे पढमावलियाए एगमेगाए दिसाए बासट्ठि विमाणा प० सव्वे वेमाणियाणं बासट्ठि विमाणपत्थडा पत्थडग्गेणं प० ।

वृ. अथ द्विषष्टिस्थानकं, 'पञ्चे'त्यादि, तत्र युगे त्रयश्चन्द्रसंवत्सरा भवन्ति तेषु षट्त्रिंशत् पौर्णमास्यो भवन्ति, द्वौ चाभिवर्द्धितसंवत्सरौ भवतः, तत्र चाभिवर्द्धितसंवत्सरयोदश-भिश्चन्द्रमासैर्भवतीति तयोः षड्विंशति पौर्णमास्य इत्येवं द्विषष्टिस्ता भवन्ति इत्येवममावास्या अपीति ।

वासुपूज्यस्येह द्विषष्टिभागा गणधराश्चोक्ता आवश्यकं तु षट्षष्टिरुक्तेति मतान्तरमिदमपीति ॥ 'सुकपक्वस्ते' त्यादि, शुक्लपक्षस्य सम्बन्धी चन्द्रो द्विषष्टिभागान् प्रतिदिनं वर्द्धते, एवं कृष्णपक्षे चन्द्रः परिहीयते, अयं चार्थः सूर्यप्रज्ञप्त्यामप्युक्तः, तथाहि -

॥ १ ॥ "किण्हं राहुविमाणं निचं चंदेण होइ अविरहियं ।

चउरंगुलमणत्तं हेट्टा चंदस्स तं चरइ ।

॥ २ ॥ बावट्ठिं बावट्ठिं दिवसे २ य सुक्कपक्वस्स ।

जं परिचट्ठइ चंदो खवेइ तं चेव कालेण ।

॥ ३ ॥ पन्नरसयभागेण य चंदं पन्नरसमेव तं चरइ ।

पन्नरसयभागेण य पुणोवि तं चेववक्कमइ ॥

॥ ४ ॥ एवं वट्ठइ चंदो परिहाणी एव होइ चंदस्स ।

कालो वा जोण्ह वा एयणुभावेण चंदस्स ॥

-तथा तत्रैवोक्तम्- ।

॥ १ ॥ "सोलसभागे कारुण उडुवई हायएत्थ पन्नरसं ।

तत्तियमेत्ते भागे पुणोवि परिचट्ठए जोण्ह ॥ इति

तदेवं भणितद्वयानुसारेणनुमीयते यथा चन्द्रमण्डलस्य एकत्रिंशदुत्तरनवशतभागविकल्पितस्य एकांशोऽवस्थित एवास्ते, शेषाः प्रतिदिवसं द्विषष्टिं द्विषष्टिं कृत्वा वर्द्धन्ते, ततः पञ्चदशेचन्द्रदिने सरवे समुदिता भवन्ति, पुनस्तथैव हीयन्ते पञ्चदशे दिने एकावशेषा भवन्तीति वचनद्वयसामर्थ्यलभ्यं व्याख्यानमेतत्, जीवाभिगमे तु 'बावट्ठिं २' गाथा तथा 'पन्नरसतिभागेण' गाथा, एते गाथे एवं व्याख्याते-'बावट्ठिं' २ इत्यत्र द्विषष्टि २ भागानां दिवसे २ च प्रत्यहमित्यर्थः, शुक्लपक्षस्य सम्बन्धिनि यत् परिवर्द्धति चन्द्रश्चतुरः साधिकान् द्विषष्टिभागान् क्षपयति तदेव कालेनैतदेवाह-'पन्नरस' इत्यादिना ।

'चन्द्रविमानं द्विषष्टिभागान् क्रियते ततः पञ्चदशभिर्भागोऽपह्रियते ततश्चत्वारो भागाः समधिका द्विषष्टिभागानां पञ्चदशभागेन लभ्यन्ते, अत उच्यते-पञ्चदशभागे चोक्तलक्षणेन चन्द्रमधिकृत्य पञ्चदशैव दिवसांस्तद्राहुविमानं चरति, एवमपक्रामतीत्यपि भावनीयमिति, अत्रास्माभिर्यथाष्टे लिखिते उपनीते बहुश्रुतैर्निर्णयः कार्य इति । [यद्येकमंशं दर्शयश्चन्द्रश्चरति एकमेव चांशं राहुश्चरति तदा प्रत्यहं द्वावंशावाच्छादनीयौ जायेते पञ्चदशमिश्च दिनैराच्छादितोऽप्यंशद्वयमवतिष्ठते तस्याप्यर्धमाच्छादनीयमेकैकेनेति भाग एक आच्छाद्य इति द्विषष्टिभागीकरणं ॥]

'सोहम्मी' त्यादि, तत्र सौधर्मेशानयोयोदश विमानप्रस्तटा भवन्ति, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोर्द्वादश ब्रह्मलोके षट्त्वान्तके पञ्च शुक्रेचत्वार एवं सहस्रारे आनतप्राणतयोश्चत्वार एवमारणाच्युतयोः त्रैवेयकेष्वधस्तनमध्योमोपरिमेषु त्रयः २ अनुतरेष्वेक इति द्विषष्टिस्ते भवन्ति, एतेषां च मध्यभागे प्रत्येकमुडुविमानादिकाः सर्वार्थसिद्धविमानान्ता वृत्तविमानरूपा द्विषष्टिरेव विमानेन्द्रका भवन्ति, ततः पार्श्वतश्च पूर्वादिषु दिक्षु व्यचतुरवृत्तविमानक्रमेण विमानानामावलिका भवन्ति, तदेवं सौधर्मेशानयोः कल्पयोः प्रथमे प्रस्तटे-सर्वाधस्तन इत्यर्थः ।

'पट्टमावलियाए'ति प्रथमा उत्तरोत्तरावलिकापेक्षया आधाश्चतस्र आवलिका यस्मिन् स

प्रथमावलिकाकस्तत्र, अथवा प्रथमात् मूलभूताद्विमानेन्द्रकादायरभ्य याऽसावावलिका-
विमानानुपूर्वीतया अपक्षेत्तेत्तरावलिकापेक्षया एकैकस्यां दिशि या प्रथमाऽसावावलिका तस्यां
'षष्ठमावलिक'ति पाठान्तरे तु उत्तरोत्तरावलिकापेक्षया एकैकस्यां दिशि या प्रथमावलिका सा
द्विषष्टिद्विषष्टिर्विमान-प्रमाणेन प्रज्ञप्तेति ।

'एगमेगाए'ति उडुविमानाभिधानदेवेन्द्रकापेक्षया एकैकस्यां पूर्वादिकायां दिशि
द्विषष्टिद्विषष्टिर्विमानानि प्रज्ञप्तानि, द्वितीयादिषु पुनः प्रस्तटेषु एकैकहान् विमानानि भवन्ति
यावद्विषष्टितमेऽनुत्तरसुरप्रस्तटे सर्वार्थसिद्धदेवेन्द्रकः पार्श्वे तदेकैकमेव भवतीति, तथा 'सव्वे'ति
सर्वे विमानिकानां देवविशेषाणां सम्बन्धिनां द्विषष्टिर्विमानप्रस्तटा-विमान-प्रस्तराः प्रस्तटाग्रेण-
प्रस्तटपरिमाणे प्रज्ञप्ता इति ।

समवायः-६२ समाप्तः

समवायः-६३

मू. (१४१) उसभे णं अरहा कोसलिए तेसद्धिं पुव्वसयसहस्साइं महारायमज्झ वसित्ता
मुंडे भवित्ता आगाराओ अनगारियं पव्वइए ।

हरिवासरम्मयवासेसु मणुस्सातेवद्धिए राइंदिएहिं संपत्तजोव्वणा भवन्ति, निसद्धे णं पव्वए
तेवद्धिं सूर्योदया प० एवं नीलवन्तेवि ।

यू. अथ त्रिषष्टिस्थानकं, तत्र 'संपत्तजोव्वण'ति मातापितृपरिपालनानपेक्षा इत्यर्थः ।

'निसद्धे ण'मित्यादि, किल सूर्यमण्डलानां चतुरशीत्यधिकशतसंख्यानां मध्यात् जम्बूद्वीपस्य
पर्यन्तिमे अशीत्युत्तरे योजनशते पञ्चषष्टिर्भवन्ति, तत्र च निषधवर्षधरपर्वतस्योपरि
नीलवद्वर्षधरपर्वतस्योपरि च त्रिषष्टिः सूर्योदयः-सूर्योदयस्थानानि सूर्यमण्डलानीत्यर्थः, तदन्ये
तु द्वे जगत्या उपरि, शेषाणि तु लवणे त्रिषु त्रिंशदधिकेषु योजनशतेषु भवन्तीति भावार्थः ।

समवायः-६३ समाप्तः

समवायः-६४

मू. (१४२) अट्ठमियाणं भिक्खुपडिमा चउसद्धिए राइंदिएहिं दोहि य अट्ठासीएहिं
भिक्खासएहिं अहासुत्ते जाव भवइ ।

चउसद्धिं असुरकुमारावाससयसहस्सा प०,

चमरस्स णं रत्तो चउसद्धिं सामाणिय-साहस्सीओ प० ।

सव्वेवि णं दधिमुहा पव्वया पल्लासंठाणसंठिया सव्वत्थ समा विक्खंभुस्सेहेणं चउसद्धिं
जोयणसहस्साइं प० ।

सोहम्मीराणेसु वंभलोए य तिसु कप्पेसु चउसद्धिं विमाणावाससयसहस्स प० ।

सव्वस्सवि य णं रत्तो चाउरन्तचक्कवडिस्स चउसद्धिलट्ठीए महग्घे मुत्तामणिहारे प० ।

यू. अथ चतुःषष्टिस्थानकं 'अट्ठे'त्यादि, अष्टावष्टामानि दिनानि यस्यां साऽष्टाष्टमिका
यस्यां हि अष्टौ दिनाष्टकानि भवन्ति तस्यामष्टावष्टामानि भवन्त्येवेति, भिक्षुप्रतिमा-अभिग्रहविशेषः

अष्टावष्टकानि यतोऽसौ भवत्यतश्चतुःषष्ट्या रात्रिर्दिवैः सा पालिता भवति, तथा प्रथमेऽष्टके प्रतिदिनमेकैका भिक्षा एवं द्वितीये द्वे द्वे चावष्टमे अष्टावष्टाविति सङ्कलनया द्वे शते भिक्षा-
णामष्टाशीत्यधिके भवतः अत उक्तं- 'द्वाभ्यां चे' त्यादियावत्करणात् 'अहाकर्णं अहामर्गं फासिया
पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया सम्मं आणाए आराहियावि भवति'ति दृश्यं, 'सन्वेविण'मित्यादि
इतोऽष्टमे नन्दीश्वराख्ये द्वीपे पूर्वादिषु दिक्षु चत्वारोऽञ्जकपर्वता भवन्ति, तेषां च प्रत्येकं
चतसृषु दिक्षु चतस्रः पुष्करिण्यो भवन्ति, तासां च मध्यभागेषु प्रत्येकं दधिमुखपर्वता भवन्ति,
तेषां च प्रत्येकं चतसृषु दिक्षु चतस्रः पुष्करिण्यो भवन्ति, तासां च मध्यभागेषु प्रत्येकं दधिमुखपर्वता
भवन्ति, ते च षोडश पत्न्यङ्कसंस्थानसंस्थिताः, चतः सर्वत्र समा विष्कम्भेन, मूलादिषु दशसहस्र-
विष्कम्भत्वात्तेषां, क्वचित्तु 'विक्खंभुस्सेहेणं'ति पाठस्तत्र तृतीयैकवचनलोपदर्शन-द्विष्कम्भेनेति
व्याख्येयं, तथा उत्सेधेनोद्यत्वेन चतुःषष्टिश्चतुःषष्टिरिति ।

'सोहम्मी' त्यादि, सौधर्मे द्वात्रिंशदीशानेऽष्टाविंशति ब्रह्मलोके च चत्वारि विमानलक्षाणि
भवन्तीति सर्वाणि चतुःषष्टिरिति ।

'चउसड्डिलङ्गी'ति चतुःषष्टिर्यथीनां-शरीराणां यस्मिन्नसौ चतुःषष्टियष्टिकः 'मुत्ताम-
णिमये'ति मुक्ताश्च-मुक्ताफलानि मणयः-चन्द्रकान्तादिरत्नविशेषाः भुक्तारूपा वा मणयो-रत्नानि
मुक्तामणयस्तद्विकारे मुक्तामणिमयः ।

समवायः-६४ समाप्तः

समवायः-६५

मू. (१४३) जम्बुद्वीवे णं दीवे पणसड्डिं सूरमंडला प०।

थेरे णं मोरियपुत्ते पणसड्डिवासाइं अगारमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता आगाराओ अनगारियं
पव्वइए ।

सोहम्मवडिंसयस्स णं विमाणस्स एगमेगाए बाहाए पणसड्डि पणसड्डि भोमा प०।

वृ. अथ पञ्चषष्टिस्थानकं, तत्र 'मोरियपुत्ते णं'ति मौर्यपुत्रो भगवतो महावीरस्य सप्तमो
गणधरस्तस्य पञ्चषष्टिवर्षाणि गृहस्थपर्यायः, आवश्यकेऽप्येवमेवोक्तो, नवरमेतस्यैव यो बृहत्तरो
भ्राता मणिडतपुत्राभिधानः षष्ठो गणधरः तद्दीक्षादिन एव प्रव्रजितस्यस्यावश्यके त्रिपञ्चाशद्वर्षाणि
गृहस्थपर्याय उक्तो न च बोधविषयमुपगच्छति यतो बृहत्तरस्य पञ्चषष्टिर्युज्यते लघुतरस्य
त्रिपञ्चाशदिति ।

'सोहम्मे' त्यादि, सौधर्मावतंसकं विमानं सौधर्मदेवलोकस्य मध्यभागवर्ति शक्रनिवासभूतं,
'एगमेगाए'ति एकैकस्यां दिशि प्रकाराभ्यर्णवर्त्तीनि भीमानि नगराकाराणि, विशिष्टस्थानानीत्येके।

समवायः-६५ समाप्तः

समवायः-६६

मू. (१४४) दाहिणह्माणुस्सखेत्ताणं छावड्डिं चंदा पभासिसु वा ३ छावड्डिं सूरिया तविंसु
वा ३ उत्तरह्माणुस्सखेत्ताणं छावड्डिं चंदा पभासिसु वा ३ छावड्डिं सूरिया तविंसु वा ३ ।

सेजंसस्स णं अरहओ छावडिं गणा छावडिं गणहारा होत्था ।

अभिणिबोहियनाणस्स णं उक्कोसेणं छावडिं सागरोवमाइं टिइं प० ।

वृ. अथ षट्षष्टिस्थानकं, तत्र 'दाहिणे' त्यादि, मनुष्यक्षेत्रस्यार्द्धमर्द्धमनुष्यक्षेत्रं दक्षिणं च तत्तद्येति दक्षिणार्द्धमनुष्यक्षेत्रं तत्र भवा दक्षिणार्द्धमनुष्यक्षेत्रा णमित्यलङ्कारे षट्षष्टिश्चन्द्राः प्रभासितवन्तः प्रभासनीयं अथवा लिङ्गव्यत्ययाद्दक्षिणांने यानि मनुष्यक्षेत्राणामर्द्धानि तानि तथा तानि प्रकाशितवन्तः, पाठान्तरे दक्षिणार्द्धमनुष्यक्षेत्रे प्रभासनीयं प्रभासितवन्तः ।

ते च एवं-द्वौ जम्बूद्वीपे चन्द्रौ चत्वारो लवणसमुद्रे द्वादश धातकीखण्डे द्विचत्वारिंशत्-कालोदधिसमुद्रे द्विसप्ततिश्च पुष्करार्थं, सर्वे चैते द्वात्रिंशदधिकं शतं, एतद्वर्द्धं च षट्षष्टिर्दक्षिणपङ्क्तौ स्थिताः षट्षष्टिश्चोत्तरपङ्क्तौ, यदा चोत्तरा पङ्क्तिः पूर्वस्यां गच्छति तदा दक्षिणा पश्चिमायामित्येवं सूर्यसूत्रमप्यसेयमिति ।

'छावडिं गण'ति आवश्यकं तु षट्सप्ततिरभिहितेतीदं मतान्तरमिति ।

'छावडिं सागरोवमाइं टिइं'ति यद्यातिरिक्तं तदिह न विवक्षितं, यत एवमिदमन्यत्रोच्यते

॥ १ ॥

'दो वारे विजयाइसु गयस्स तिन्निऽद्युए अहव ताइ ।

अइरेणं नरभविवं नाणाजीवाण सब्बद्धा ॥ इति

समवाचः-६६ समाप्तः

समवाचः-६७

पू. (१४५) पञ्चसंवच्छरियस्स णं जुगस्स नक्खत्तमासेणं मिज्जमाणस्स सत्तसडिं नक्खत्तमासा प० ।

हेमवयएरन्नवयाओ णं वाहाओ सत्तडिं सत्तडिं जोयणसयाइं पणपत्राइं तिन्नि य भागा जोयणस्स आयामेणं प, मंदरस्स णं पव्वयस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरमंताओ गोयमदीवस्स पुरच्छिमिल्ले चरमंते एस णं सत्तसडिं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० ।

सव्वेसिंपि णं नक्खत्ताणं सीमाविकखंभेणं सत्तडिं भागं भइए समंसे प० ।

वृ. अथ सप्तषष्टिस्थानके किञ्चिद्विब्रियते, तत्र 'पञ्चसंवच्छरी' त्यादि, नक्षत्रमासो येन कालेन चन्द्रो नक्षत्रमण्डलं भुङ्क्ते, स च सप्तविंशतिहोरात्राणि एकविंशतिश्चाहोरात्रस्य सप्तषष्टि-भागाः २७^{११}/_{१००} युगप्रमाणं चाष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानीति प्राक्दर्शितम् १८३०, तदेवं नक्षत्रमास-स्योक्तप्रमाणराशिना दिनसप्तषष्टिभागतया व्यवस्थापितेन त्रिंशदुत्तराष्टादशशतप्रमाणेन युगदिन-प्रमाणराशिः सप्तषष्टिभागतया व्यवस्थापित एकं लक्षं द्वाविंशतिः सहस्राणि षट् शतानि दश चेत्येवंरूपो विभज्यमानः सप्तषष्टिनक्षत्रमासप्रमाणो भवतीति, 'वाहाओ'ति लघुहिमवज्जीवावाः पूर्वापरभागतो ये प्रवर्द्धमानक्षेत्रप्रदेशपङ्क्ती हैमवतवर्षजीवां यावत्तै हैमवतबाहू उच्येते एवमैरण्यवतबाहू अपि भावनीये, इह प्रमाणसंवादः- 'वाहा सत्तडिसए पणपत्रे तिन्नि य कलाओ'ति कला-एकोनविंशतिभागः, एतच्च बाहुप्रमाणं हैमवतधनुः पृष्ठात् 'चत्ताला सत्त सया अडतीससहस्स दस कला य धणुं'त्येवंलक्षणात् ३८७४०^{१०}/_{१००}

हिमवद्धनुः पृष्ठे 'धणुपिड्ड कलचउक्कं पणवीससहस्स दुसय तीसहिय' न्येवंलक्षणे २५२३०^{११}/_{१००}

अपनीते यच्छेषं तदूर्ध्वीकृतं सद्भवतीति, आयामेन-दध्यैर्णेति ।

‘मंदरस्से’त्यादि, मेरोः पूर्वान्ताञ्जम्बूद्वीपोऽपरस्यांदिशि जगति बाह्यांतपर्यवसानः पञ्चपञ्चाशद्योजनसहस्राणि तावदस्ति, ततः परं द्वादशयोजनसहस्राण्यतिक्रम्य लवणसमुद्रमध्ये गौतमद्वीपाभिधानो द्वीपोऽस्ति तमधिकृत्य सूत्रार्थं संभवति, पञ्चपञ्चाशतो द्वादशानां च सप्तषष्टित्वभावात्, यद्यपि सूत्रपुस्तकेषु गौतमशब्दो न दृश्यते तथाप्यसौ दृश्यः, जीवाभिगमादिषु लवणसमुद्रे गौतमचन्द्रविद्वीपान् विना द्वीपान्तरस्याश्रयमाणत्वादिति । ‘सर्व्वेसिं पि ण’मित्यादि, सर्व्वेषामपि णमित्यलङ्कारे नक्षत्राणां सीमाविष्कम्भः-पूर्वापरतश्चन्द्रस्य नक्षत्रमुक्तिक्षेत्रविस्तारः नक्षत्रेणाहो रात्रभोग्यक्षेत्रस्य सप्तषष्ट्या भागैर्भाजितो-विभक्तः समांशः-समच्छेदः प्रज्ञप्तः, भागान्तरेण तु भज्यमानस्य नक्षत्र-सीमाविष्कम्भस्य विषमच्छेदना भवति, भागान्तरेण न भक्तुं शक्यते इत्यर्थः, तथाहि-नक्षत्रेणाहोरात्र-गम्यस्य क्षेत्रस्य सप्तषष्टिभागीकृतस्यैकविंशतिर्भागा अभिजिन्नक्षत्रस्य क्षेत्रतः सीमाविष्कम्भो भवति, एतावति क्षेत्रे चन्द्रेण सह तस्य योगो व्यपदिश्यत इत्यर्थः, तथा तस्यामेवैकविंशतीं त्रिंशन्महूर्त्तत्वाद-होरात्रस्य त्रिंशता गुणितायां ६३० सप्तषष्ट्या हतभागायां यल्लब्धं तत्कालसीमा भवति, चन्द्रेण सह तस्य योगकाल इत्यर्थः, सा च नव मुहूर्त्ताः सप्तविंशतिश्च सप्तषष्टिभागाः ९ ^{२७}/_{६०} । आह च-

॥ १ ॥

“अभिइस्त चंदजोगो सत्तट्ठि खण्डि ए अहोरेत्ते ।

भागाओ एकवीसं स होति अहिगा नव मुहुत्ता ॥

इति क्षेत्रतः कालः सप्तषष्टिंशत्तमिन्महूर्त्तः यत्तत्क्षेत्रेणाहोरात्रं त्रिंशत्तमसप्तषष्टिभागास्तद्भागार्द्धं च क्षेत्रसीमाविष्कम्भो भवति, तस्यामेव सार्द्धत्रयस्त्रिंशति त्रिंशता गुणितायां १००५ सप्तषष्ट्या हतभागायां यल्लब्धं तदेषां कालसीमा, तच्च पञ्चदश मुहूर्त्ताः, आह च -

॥ १ ॥

“सयमिसया भरणीओ अद्दा असेस, साइ जेट्ठा य ।

ए ए छत्रक्खत्ता पत्ररसमुहुत्तसंजोगा ॥ इति

तथोत्तरात्रयः पुनर्वसुरोहिणीविशाखानां सप्तषष्टिभागानां शतं तद्भागार्द्धं च क्षेत्रसीमाविष्कम्भः भवति, तथा तस्मिन्नेव त्रिंशद्गुणिते ३०१५ तथैव हतभागे यल्लब्धं तदेषां कालसीमा भवति, सा च पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्त्ता इति, आह च -

॥ १ ॥

“तिन्नेव उत्तराइ पुनव्वसुरोहिणी विसाहा य ।

ए ए छत्रक्खत्ता, पणयालमुहुत्तसंजोगा ॥ इति

शेषाणां पञ्चदशानां नक्षत्राणां सप्तषष्टिरेव सप्तषष्टिभागानां क्षेत्रसीमाविष्कम्भो भवति, तस्यां च तथैव गुणितायां २०१० हतभागायां च यल्लब्धं तत्कालसीमा, तच्च त्रिंशन्मुहूर्त्ताः, आह -

॥ १ ॥

“अवशेषा नक्खत्ता पत्ररसवि हुंति तीसइमुहुत्ता ।

चंदस्स तेहिं जोगो समासओ एस वक्खामि ॥

एवं चैकस्य षण्णां २ पञ्चदशानां चेत्येवमष्टाविंशतेर्नक्षत्राणामष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि सप्तषष्टिभागानामेतदेव द्विगुणं षट्पञ्चाशतो नक्षत्राणां भवति, तच्च सहस्रत्रयं षट् शतानि षष्ट्यधिकानि

समवायः-६७ समाप्तः

समवायः-६८

मू. (१४६) धायइसंडे णं दीवे अडसडिं चक्रवडिविजया अडसडिं रायहाणीओ प उक्कोसपए अडसडिं अरहंता समुप्पजिसु वा ३ एवं चक्रवड्डी बलदेवा वासुदेवा । पुक्खरवरदीवहे णं अडसडिं विजया एवं चेव जाव वासुदेवा, विमलस्स णं अरहओ अडसडिं समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था ।

वृ. अथाष्टपट्स्थानके किञ्चिल्लिख्यते-‘धायइसंडे’ इत्यादि, इह यदुक्तम् ‘एवं चक्रवड्डी बलदेवा वासुदेव’ इति यद्यपि चक्रवर्तिनां वासुदेवानां नैकदा अष्टपटिः सम्भवति यतो जघन्य-तोऽप्येकैकस्मिन् महाविदेहे चतुर्णां २ तीर्थकरादीनामवश्यं भावः स्थानाङ्गादिष्वभिहितः, न चैकक्षेत्रे चक्रवर्ती वासुदेवश्चैकदा भवतोऽतः अष्टपटिरेवोत्कर्षतश्चक्रवर्तिनां वासुदेवानां चाष्टपट्यां विजयेषु भवति तथापीह सूत्रे एकसमयेनेत्यविशेषणात् कालभेदभाविनां चक्रवर्त्यादीनां विजय-भेदेनाष्टपटिरविरुद्धा, अभिलप्यन्ते च जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यां भारतकच्छाद्यभिलापेन चक्रवर्तिन इति

समवायः-६८ समाप्तः

समवायः-६९

मू. (१४७) समयखित्ते णं मंदरवज्जा एगूणसत्तिरिं वासा वासधरपव्वया प० तं० पणतीसं वासा तीसं वासहरा चत्तारि उसुयारा, मंदरस्स पव्वयस्स पच्चिम्मिद्धाओ चरमंताओ गोयमदीवस्स पच्चिम्मिल्ले चरमंते एस णं एगूणसत्तिरिं जोयणसहस्साइं अबहाए अंतरे प० ।

मोहणिज्जवज्जाणं सत्तण्हं कम्मपगडीणं एगूणसत्तिरिं उत्तरपगडीओ प० ।

वृ. अथैकोनसप्ततिस्थानके किञ्चिल्लिख्यते-‘समये’ इत्यादि, मंदरवज्जा-मेरुवर्जा वर्षाणि च-भरतादिक्षेत्राणि वर्षधरपर्वताश्च-हिमवदादयस्तत्सीमाकरिणो वर्षधरपर्वताः समुदिता एकोनस-प्तति प्रज्ञप्ताः, कथं ?, पञ्चसु मेरुषु प्रति बद्धानि सप्त सप्त भरतहैमवतादीनि पञ्चत्रिंशद्वर्षाणि तथा प्रतिमेरु षट् षट् हिमवदादयो वर्षधरास्त्रिंशत्तथा त्वारएवेषुकारा इति सर्वसंख्ययैकोन-सप्ततिरिति

‘मंदरस्ये’ इत्यादि, लवणसमुद्रं पश्चिमायां दिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य द्वादशसहमानः सुस्थिताभिधानस्य लवणसमुद्राधिपतेर्भवनेनालङ्कृतो जम्बूद्वीपसम्बन्धिनां द्वादशानामन्तर-सम्बन्धिनां द्वादशानामेव द्वीपविष्कम्भसम्बन्धिनां च मीलनादिति ।

मोहनीयवर्जानां कर्मणामेकोनसप्ततिरुत्तरप्रकृतयो भवन्तीति, कथं ?, ज्ञानावरणस्य पञ्च दर्शनावरणस्य नव वेदनीयस्य द्वे आयुषश्चतस्रो नाम्नो द्विचत्वारिंशद्गोत्रस्य द्वे अन्तरायस्य पञ्चेति

समवायः-६९ समाप्तः

समवायः-७०

मू. (१४८) समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए भासे वइक्कंते सत्तरिएहिं राइंदिएहिं रेसेहिं वासावासं पज्जोसवेइ, पासे णं अरहा पुरिसादानोए सत्तरिं वासाइं बहुपडिपुत्राइं सामन्नपरियाणं

पाउणिता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे, वासुपुजे णं अरहा सत्तरिं धणूइं उइं उच्चत्तेणं होत्था ।

मोहणिज्जस्स णं कम्मसस सत्तरिं सागरोवमकोडाकोडीओ अबाहूणिया कम्महिइं कम्मनिसेगे
५० ।

माहिंदस्स णं देविंदस्स देवरघो सत्तरिं सामाणियसाहस्सीओ ५० ।

वृ. अथ सप्ततिस्थानके किमपि लिख्यते-‘समणे’ इत्यादि, वर्षाणां-चतुर्मासप्रमाणस्य वर्षाकालस्य सविंशतिरात्रे-विंशतिदिवसाधिके मासे व्यतिक्रान्ते पञ्चाशति दिनेष्वतीतेष्वित्यर्थः सप्तत्यां च रात्रिदिनेषु शेषेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यामित्यर्थः, वर्षास्वावासो वर्षावासः-वर्षास्थानं ‘पज्जोसवेइ’ति परिवसति सर्वथा वासं करोति, पञ्चासति प्राक्तनेषु दिवसे, तथाविधवसत्य-भावादिकारणे स्थानान्तरमप्याश्रयति भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां तु वृक्षमूलादावपि निवसतीति हृदयमिति ‘पुरिसादानीय’ति पुरुषाणामादानीयः-उपादेयः पुरुषादानीयः ‘अबाहूणिया कम्महिइं कम्मनिसेगे पन्नत्ते’ति इह किंलात्मा अविशिष्टमेव कर्मपुद्गलोपादानं कृत्वा उत्तरकालं ज्ञानावरणीयादिकर्मणा खं स्वमबाधाकालं मुक्त्वा ज्ञानावरणीयादिप्रकृतिविभागतया अनाभोगिकेन वीर्येणोदयसहितं तद्दलिकं निषिञ्चति, उदययोग्यं रचयतीत्यर्थः ।

अतो द्विविधा स्थितिः-कर्मत्वापादनमात्ररूपा अनुभवरूपा च. यतः स्थिति-अवस्थानं तेन भावेनाप्रच्यवनं, तत्र कर्मत्वापादनरूपां तामधिकृत्य सप्तति सागरोपमकोटीकोट्यः, अनुभवरूपां त्वधिकृत्य सप्तवर्षसहस्रोनेति, तत्र ‘अबाहू’ति किमुक्तं भवति ? -बन्धावलिकाया आरभ्य यावत्सप्तवर्षसहस्राणि तावत्कर्म न बाधते, नोदयं यातीत्यर्थः, ततोऽनन्तरसमये कर्मदलिकं पूर्वनिषिक्तं उदये प्रवेशयति, निषेको नाम ज्ञानावरणादिकर्मदलिकस्यानुभवनार्थं रचना, तच्च प्रथमसमये बहुकं निषिञ्चति द्वितीयसमये विशेषहीन तृतीयसमये विशेषहीनमेवं यावदुत्कृष्टस्थिति कर्मदलिकं तावद्विशेषहीनं निषिञ्चति, तथा चोक्तम् --

॥ १ ॥

“मोत्तूण सगमबाहं पढ्माए ठिईए बहुतरं दव्वं ।

सेसे विसेसहीणं जावुक्कोसन्ति सव्वासिं ॥ इति

‘बाधू लोडने’ बाधत इति बाधा कर्मण उदय इत्यर्थः, न बाधा अबाधा, अन्तरं कर्मोदय-स्येत्यर्थः, तथा ऊनिका अबाधोनिका कर्मस्थितिः कर्मनिषेधो भवतीत्येवमेके प्राहुः, अन्ये पुनराहुः-अबाधाकालेन-वर्षसहस्रसप्तकलक्षणेनोना कर्मस्थितिः सप्तसहाधिकसप्ततिसागरोपम कोटा-कोटीलक्षणा, कर्मनिषेको भवति, स च कियान् ? , उच्यते-‘सत्तरिं सागरोवमकोडाकोडीओ’ति

समवायः-७० समाप्तः

मुनिदीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्गे सप्तति समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-७१

मू. (१४९) षउत्थस्स णं चंदसंवच्छरस्स हेमंताणं एकसत्तरीए राइंदिएहिं वीइक्कंतेहिं सव्वबाहिराओ मंडलाओ सूरिए आउडिं करेइ, वीरियपवायस्स णं पुव्वस्स एकसत्तरिं पाहुडा ५०

अजिते णं अरहा एकसत्तरिं पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता जाव पव्वइए, एवं सगरोवि राया चाउरंतचक्कवट्टी एकसत्तरि पुव्व जाव पव्वइएति ।

पृ. अथैकसप्ततिस्थानके किञ्चित् लिख्यते-‘चउत्थस्से’त्यादि, इह भावार्थोऽयं-युगे हि पञ्च संवत्सरा भवन्ति, तत्राद्यौ चन्द्रसंवत्सरौ तृतीयोऽभिवर्द्धितसंवत्सरश्चतुर्थश्चन्द्रसंवत्सर एव, तत्र च एकोनत्रिंशता दिनां द्वात्रिंशता च द्विषष्टिभागैर्दिनस्य चन्द्रमासो भवति, अयं च द्वादशगुणश्चन्द्रसंवत्सरो भवति, त्रयोदशगुणश्चायमेवाभिवर्द्धितो भवति, ततश्चन्द्रचन्द्राभिवर्द्धितलक्षणे संवत्सरत्रये दिनानां सहं दिनवतिः षट् द्विषष्टिभागा भवन्ति १०९२ । तथा आदित्यसंवत्सरे दिनानां शतत्रयं षट्षष्टिश्च भवन्ति, तत्रितये च सहमष्टनवत्यधिकं भवति ।

इह च किञ्चिच्चन्द्रयुगमादित्ययुगं चाषाढ्यामेकं पूर्यतेऽपरश्च श्रावणकृष्णप्रतिपदि आरभ्यते, एवं चादित्ययुगसंवत्सरत्रयापेक्षया चन्द्रयुगसंवत्सरत्रयं पञ्चभिर्दिनैः षटपञ्चाशता च दिनद्विषष्टिभागैरुत्तं भवतीति कृत्वा आदित्ययुगसंवत्सरत्रयं श्रावणकृष्णपक्षस्य चन्द्रदिनषट्के साधिके पूर्यते युगसंवत्सरत्रयं त्वाषाढ्यां, ततश्च श्रावणकृष्णपक्षसप्तमदिनादरभ्य दक्षिणायनेनादित्यश्चरन् चन्द्रयुगचतुर्थसंवत्सरस्य चतुर्थमासान्तभूतायामष्टादशोत्तरशततमदिनभूतायां कार्तिक्यां द्वादशोत्तरशततमे दिने सप्तमण्डले चरति, ततश्चाष्टादशोत्तरशततमिर्मण्डलानि तावत्स्वेव दिनेषु मार्गशीर्षादीनां चतुर्णां हैमन्तमासानां सम्बन्धिषु चरति, ततो द्विसप्ततितमे दिने माघमासे बहुलपक्षत्रयोदशीलक्षणे सूर्य आवृत्तिं करोति, दक्षिणायनात्रिवृत्त्योत्तरायणेन चरतीत्यर्थः, उक्ता च ज्योतिष्करण्डके पञ्चसु युगसंवत्सरेषूत्तरायणतिथयः क्रमेणैवं यदुत-

॥ १ ॥ “बहुलस्स सप्तमीए १ सूर्ये सुद्धस्स तो चउत्थीए २ ।

बहुलस्स य पाडिवए ३ बहुलस्स य तेरीसिदिवसे ४ ॥

॥ २ ॥ सुद्धस्स य दसमीए ५ पवत्तए पंचमी उ आउट्ठी ।

एआ आउट्ठीओ सव्वाओ माघमासंमि ॥

—दक्षिणायनदिनानि चैवं ।—

॥ १ ॥ “पढमा बहुलपडिवए १ बीया बहुलस्स तेरीस दिवसे २ ।

सुद्धस्स य दसमीए ३ बहुलस्स य सप्तमीए ४ उ ॥

॥ २ ॥ सुद्धस्स चउत्थीए पवत्तए पंचमी उ आउट्ठी ।

एया आउट्ठीओ सव्वाओ सावणे मासे ॥

‘विरियपुव्वस्स’ति तृतीयपूर्वस्य ‘पाहुड’ति प्राभृतमधिकारविशेषः ।

‘अजिए’इत्यादि, तस्य हि अष्टादश पूर्वलक्षाणि कुमारत्वं त्रिपञ्चाशन्नैकपूर्वाङ्गाधिका राज्यमित्येकसप्ततिरिह च पूर्वाङ्गभधिकमल्पत्वान्न विवक्षितमिति ५, सप्तरो द्वितीयश्चक्रवर्ती अजितस्वामिकात्मीनः ।

समवायः-७१ समाप्तः

समवायः-७२

पृ. (१५०) बावत्तरिं सुवन्नकुमारावाससयसहस्सा ५० ।

लवणस्स समुद्दस्स बावत्तरिं नागसाहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारंति ।

समणे भगवं महावीरे बावत्तरिं वासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धि बुद्धे जावप्पहीणे ।

येरे णं अयलमाया बावत्तरिं वासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे ।

अब्धितरपुक्खरद्धे णं बावत्तरिं चंदा पमासिसु ३ बावत्तरिं सूरिया तविसु वा ३ ।

एगमेगस्स णं रत्तो चाउरंतवक्खवट्टिस्स बावत्तरिपुरवारसाहस्सीओ प० ।

बावत्तरि कलाओ प-लेह १ गणियं २ रूपं ३ नहुं ४ गीयं वाइयं ६ सरगयं ७ पुक्खरगयं ८ समतालं ९ जूयं १० जणवायं ११ पोक्खच्चं १२ अट्ठावयं १३ दगमट्टियं १४ अत्रविहीं १५ पाणविहीं १६ वत्थविहीं १७ सयणविहीं १८ अआ १९ गट्टेलियं २० गाम्हाडियं २१ पाहं २२ सिलोगं २३ गंधजुत्ति २४ मधुसित्यं २५ आभरणविहीं २६ तरुणोपडिकम्पं २७ इत्थीलक्खणं २८ पुरिसलक्खणं २९ हयलक्खणं ३० गयलक्खणं ३१ गोणलक्खणं ३२ कुक्कुडलक्खणं ३३ मिट्ठयलक्खणं ३४ चकलक्खणं ३५ छत्तलक्खणं ३६ दंडलक्खणं ३७ असिलक्खणं ३८ गणिलक्खणं ३९ कागणिलक्खणं ४० चम्पलक्खणं ४१ चंदलक्खणं ४२ सूरचरियं ४३ राहुचरियं ४४ गहचरियं ४५ सोभागकरं ४६ दोभागकरं ४७ विज्जागयं ४८ मंतगयं ४९ रहस्सगयं ५० सयासं ५१ चारं ५२ पडिचारं ५३ वूहं ५४ पडिवूहं ५५ खंधावारमाणं ५६ नगरमाणं ५७ वत्थुमाणं ५८ खंधावारनिवेसं ५९ वत्थुनिवेसं ६० नगरनिवेसं ६१ ईसत्थं ६२ छरुप्पवायं ६३ आससिक्खं ६४ हत्थिसिक्खं ६५ धनुव्वेयं ६६ हिरण्णपागं सुवत्तं मणिपागं धातुपागं ६७ बाहुजुद्धं दंडजुद्धं मुट्ठिजुद्धं अट्ठिजुद्धं जुद्धं निजुद्धं जुद्धाई जुद्धं सुत्तखेडं ६८ नालियाखेडं वट्ठसेडं धम्मखेडं चम्पखेडं ६९ पत्तछेज्जं कडगच्छेज्जं ७० सजीवं निज्जीवं ७१ सउणरुयं ७२ संमुच्छिमखहयर-पंधिदियतिरिक्खजोणियाणं उक्कोसेणं बावत्तरिं वाससहस्साइं ठिई प० ।

वृ. अथ द्विसप्ततिस्थानके किमपि लिख्यते-सुवर्णकुमाराणां द्विसप्ततिर्लक्षाणि भवनानि, कथं?, दक्षिणनिकाये अर्धत्रिंशदुत्तरिनकाये तु चतुस्त्रिंशदिति, 'नागसाहस्सीओ'ति नागकुमार-देवसहस्राणि वेलं-षोडशसहस्रप्रमाणामुत्सेधतो विष्कम्भतश्च दशसहस्रमानां लवणजलधिशिखां बाह्यां-घातकीखण्डद्वीपाभिमुखीं ।

महावीरो द्विसप्ततिवर्षाण्यायुः पालयित्वा सिद्धः, कथं?, त्रिंशद्गृहस्थभावे द्वादशसाहस्रानि पक्षश्च छद्मस्थभावे देशोनानि त्रिंशत्केवलित्वे इति द्विसप्तति ।

'अलयभाय'ति अचलो महावीरस्य नवमो गणधरः तस्यायुर्द्विसप्ततिवर्षाणि, कथं? षट्यत्वारिंशद्गृहस्थत्वे द्वादश छद्मस्थतायां चतुर्दश केवलित्वे इति ।

पुष्करार्द्धं द्विसप्ततिश्चन्द्राः, तत्रैकस्यां पङ्क्तौ षट्त्रिंशदन्यस्यां पङ्क्तौ च तावन्त एवेति ।

'बावत्तरिं कलाओ'ति कलाः विज्ञानानीत्यर्थः, ताश्च कलनीयभेदाद्विसप्ततिर्भवन्ति, तत्र लेखनं लेखोऽक्षरविन्यासः, तद्विषया कला-विज्ञानं लेख एवोच्यते एवं सर्वत्र, स च लेखो द्विघालिपिविषयभेदात् । तत्र लिपिरष्टादशस्थानकोक्ता अथवा लाटादिदेशभेदतस्तथावि-धविचित्रोपाधिभेदतो वाऽनेकविधेति, तथाह-पत्रवल्ककाष्ठदन्तलोहताम्ररजतादयो अक्षराणाम-धारास्तथा लेखनोत्कीर्णनस्यूतव्यूतच्छिन्नभिन्नदग्धसङ्क्रान्तितोऽक्षराणि भवन्तीति, विषयोपेक्षयाप्यनेकधास्वामिभृत्यपितृपुत्रगुरुशिष्यभार्यापतिशत्रुमित्रादीनां लेखविषयाणामप्यने-कत्वात्तथाविधप्रयोजनभेदाच्च, अक्षरदोषाश्चैते -

॥ १ ॥

“अतिकाश्यमतिस्थौल्यं, वैषम्यं पङ्क्तिवक्रता ।

अतुल्यानां च सार्धश्यमभागोऽवयवेषु च ॥ इति १

तथा गणितं-सङ्ख्यानां सङ्कलितार्थानेकभेदं पाटीप्रसिद्धं २ रूप्यं-लेप्यशिलासुवर्णमणिव-

चित्रादिषु रूपनिर्माणं ३ नाट्यकला-भरतमार्गच्छलिकं कास्यविधानमित्यादिभेदाष्टधा नाट्य-
ग्रहणात् नृत्यकलापि गृहीता, सा च अभिनयिका अङ्गहारिका व्यायामिका चेति त्रिभेदा, स्वरूपं
चात्र भरतशास्त्रादवसेयं ४ तथा गीतकला, सा च निबन्धमार्गछिकमार्ग-भिन्नमार्गभिदात् त्रिधा, तत्र ।

॥ १ ॥

सप्त स्वरास्त्रयो ग्रामा, मूर्च्छना एकविंशतिः ।

ताना एकीनपञ्चाशत्, समाप्तं स्वरमण्डलम् ॥

इयं च विशाखिलशास्त्रादवसेयेति, ५ 'नाट्यं'ति नाट्यकला, सा च तत्तद्विततशुषिरधन-
वाद्यानां चतुष्पञ्चकप्रकारतया त्रयोदशधा ६ इत्यादिकः कलाविभागो लौकिकशास्त्रेभ्योऽवसेयः,
इह च द्विसप्ततिरिति कलासंख्योक्ता, बहुतराणि च सूत्रे तन्नामान्युपलभ्यन्ते, तत्र च कासांचित्
कासुचिदन्तर्भावोऽवगन्तव्य इति ।

समवायः-७२ समाप्तः

समवायः-७३

मू. (१५१) हरिवासरम्मयवासयाओ णं जीवाओ तेवत्तरिं २ जोयणसहस्साइं नव य
एगुत्तरे जोयणसए सत्तरस य एगुणवीसइभागे जोयणस्स अद्धभागं च आयामेणं प० ।

विजए णं बलदेवे तेवत्तरिं वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे ।

वृ. अथ त्रिसप्ततिस्थानके किमपि लिख्यते, 'हरिवासे'ति अत्र संवादगाथा -

॥ १ ॥

“एगुत्तरा नवसवा तेवत्तरिमे जोयणसहस्सा ।

जीवासत्तरस कला य अद्धकला चेव हरिवासेत्ति” ॥

तथा विजयो-द्वितीयो बलदेवस्तस्येह त्रिसप्ततिवर्षलक्षाण्यायुरुक्तमावश्यकं तु
पञ्चसप्ततिरितिदमपि मतान्तरमेव ।

समवायः-७३ समाप्तः

समवायः-७४

मू. (१५२) धेरे णं अग्निभूर्इ गणहरे चोवत्तरिं वासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे
निसहाओ णं वासहरपव्वयाओ तिगिच्छिओ णं दहाओ सीतोयामहानदीओ चोवत्तरिं
जोयणसयाइं साहियाइं उत्तराहिमुही पवाहिता वइरामयाए जिब्भियाए चउजोयणायायाए
पन्नासजोयणविकखंभाए वइरतले कुंडे महया घडमुहपवत्तिएणं मुत्तावल्लिहरसंठाणसंठिएणं
पवाएणं महया सद्धेणं पवडइ, एवं सीतावि दक्खिणाहिमुही भाणियव्वा ।

चउत्थवज्जासु छसु पुढवीसु चोवत्तरिं नरयावाससयसहस्सा प० ।

वृ. अथ चतुःसप्ततिस्थानके किञ्चित् लिख्यते, तत्राग्निभूतिरिति महावीरस्य द्वितीयो
गणधरः-गणनायकः तस्येह चतुःसप्ततिवर्षाण्यायुः, अत्र चायं विभागः-षट्चत्वारिंशद्वर्षाणि
गृहस्थपर्यायः द्वादश छद्मस्थपर्यायः षोडश केवलिपर्याय इति ।

‘निसहाओ णं’मित्यादि अस्य भावार्थः-किल निषधवर्षधरस्य विष्कम्भो योजनानां षोडश
सहस्राणि अष्टौ शतानि द्विचत्वारिंशत् कलाद्वयं चेति, तस्य च मध्यभागे तिगिच्छमहाहदः
सहस्रद्वयवि-ष्कम्भश्चतुःसहस्रायामः तदेवं पर्वतविषकम्भार्द्धस्य ह्रदविष्कम्भार्द्धेन न्यूनतायां

सीतोदाया महानद्याः पर्वतस्योपरि चतुःसप्ततिशतान्येकविंशत्यधिकानि कला चैकेत्येवं प्रवाहो भवति 'वदरामयाएजिब्भियाए'ति वज्रमध्याजिह्विकया प्रणालस्थत्रकरमुखजिह्विकया चतुर्योजन-दीर्घया पञ्चाशद्योज- नविष्वाभया 'वदरतले कुण्डे'ति निषधपर्वतस्याधोवर्तिनि वज्रभूमिके अशीत्यधिकचतुर्योजन- शतायामविष्कम्भे दशयोजनावगाहे सीतोदादेवीभवनाध्यासितमस्तकेन तद्दीपेनालङ्कृतमध्यभागे सीतोदाप्रपातहृदे 'महय'ति महाप्रमाणे यत्पुनः 'दुहओ'ति क्वचित् दृश्यते तदपपाठ इति मन्यते 'घटमुहपवतिएण'ति घटमुखेनेव-कलशवदनेनेव प्रवर्तितः-प्रेरितो घटमुखप्रवर्तितस्तेन मुक्ता- वलीनां-मुक्ताफलशरीराणां सम्बन्धी हारस्तस्य यत्संस्थानं तेन संस्थितो यस्तेन प्रपातः-पर्वताग्रपत- जलसमूहस्तेन महाशब्देन-महाध्वनिना प्रपतति ।

एवं सीतापि, नवरं नीलवद्वर्षधरादक्षिणाभिमुखी प्रपततीति ।

'चउत्थवज्रे'त्यादि तत्र प्रथमायां त्रिंशत् द्वितीयायां पञ्चविंशति तृतीयायां पञ्चदश पञ्चम्यां त्रीणि लक्षाणि षष्ठ्यां पञ्चोनं लक्षं सप्तम्यां पञ्चेत्येतानि मीलितानि चतुःसप्ततिर्भवति ।

समवायः-७४ समाप्तः

समवायः-७५

मू. (१५३) सुविहिस्स णं पुष्पदन्तस्स अरहओ पन्नत्तरि जिणसया होत्था ।

सीतले णं अरहा पन्नत्तरि पुव्वसहस्साइं अगारवासमज्झे वसित्ता मुंडे भवित्ता जाव पव्वइए संती णं अरहा पन्नत्तरिवाससहस्साइं अगारवासमज्झे वसित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अनगारियं पव्वइए ।

वृ. अथ पञ्चसप्ततिस्थानके किमपि लिख्यते 'सुविधेः' नवमतीर्थकरस्य नामान्तरतः पुष्पदन्तस्येति, तथा शीतलस्य पञ्चसप्तति पूर्वसहस्राणि गृहवासे, कथं?, पञ्चविंशति कुमारत्वे पञ्चाशच्च राज्य इति, तथा शान्ति पञ्चसप्ततिवर्ष सहस्राणि गृहवासमध्युष्य प्रव्रजितः कथं?, पञ्चविंशति कुमारत्वे पञ्चविंशति माण्डलिकत्वे पञ्चविंशतिश्चक्रवर्तित्वे इति ।

समवायः-७५ समाप्तः

समवायः-७६

मू. (१५४) छावत्तरिं विज्जुकुमारावाससयसहस्सा प० ।

वृ. अथ षट्सप्ततिस्थानके लिख्यते किञ्चित्-तत्र विद्युत्कुमाराणां भवनावासलक्षाणि दक्षिणस्यां चत्वारिंशदुत्तरस्यां तु षट्त्रिंशदिति षट्सप्ततिरिति ।

मू. (१५५) एवं-दीवदिसाउदहीणं विज्जुकुमारिंदथणियमग्गीणं ।

छण्हंपि जुगलयाणं बावत्तरि सयसहस्साइं ॥

वृ. 'एव'मिति इदमेव भवनमानं शेषाणां द्वीपकुमारादिभवनपतिनिकायानां, इहायं गाथा 'दीवे'त्यादि 'युगलाना'मिति-दक्षिणोत्तरनिकायभेदेन युगलं, निक्काये निकाये भवतीति ।

समवायः-७६ समाप्तः

समवायः-७७

मू. (१५६) भरहे तया चाउरंतचक्कवट्ठी सत्तहत्तरिं पुव्वसयसहस्साइं कुमारवासमज्झे

वसिता महारायाभिसेयं संपत्ते, अङ्गवंसाओ णं सत्तहत्तरि रायाणो मुंडे जाव पव्वइया ।

गदतोयतुसियाणं देवाणं सत्तहत्तरिं देवसहस्सपरिवारा प० ।

एगमेगे णं मुहुत्ते सत्तहत्तरिं लवे लवग्गेणं प० ।

वृ. अथ सप्तसप्ततिस्थानके विव्रियते किञ्चित्-तत्र भरतचक्रवर्ती ऋषभस्वामिनः षट्सु पूर्वलक्षेष्वातीतेषु जातत्रयशीतितमे च तत्रातीते भगवति च प्रव्रजिते राजा संवृत्तः, ततश्च त्र्यशीत्याः षट्सु निष्कर्षितेषु सप्तसप्ततिस्तस्य कुमारवासो भवतीति,

अङ्गवंशः-अङ्गराजसन्तानस्तस्य सम्बन्धिनः सप्तसप्तती राजानः प्रव्रजिताः ।

‘गदतोये’त्यादि ब्रह्मलोकस्वाधोवर्तिनीष्वष्टासु कृष्णराजिष्वष्टौ सारस्वतादयो लोकान्तिकाभिधाना देव्यनकाया भवन्ति, तत्र गदतोयानां तुपितानां च देवानामुभयपरिवार-संख्यामीलनेन सप्तसप्ततिर्देवसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तानीति ।

तथैकेकौ मुहुर्त्तः सप्तसप्ततिर्लवान् लवाग्रेण-लवपरिमाणेन प्रज्ञप्तः, कथं?, उच्यते ।

॥ १ ॥

हट्ठस्स अनवगल्लस्स, निरुवकिट्ठस्स जंतुणो ।

एगे ऊसासनीसासे, एस पाणुत्ति वुच्चई ॥

॥ २ ॥

सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लवे ।

लवाणं सत्तहत्तरिए, एस मुहुत्ते विवाहिए ॥

समवायः-७७ समाप्तः

समवायः-७८

मू. (१५७) सक्कस्स णं देविंदस्स देवरञ्चो वेसमणे महाराया अट्ठहत्तरीए सुवन्नकुमारदीव-कुमारावाससयसहस्साणं आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्ठित्तं महारायत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहरइ ।

धेरे णं अकंपिए अट्ठहत्तरिं वासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे ।

उत्तरायणनियट्ठे णं सूरिए पढमाओ मंडलाओ अगूणचत्तालीसइमे मंडले अट्ठहत्तरिं एगसट्ठिभाए दिवसखेत्तस्स निवुट्ठेत्ता रयणिखेत्तस्स अभिनिवुट्ठेत्ता णं चारं वरइ, एवं दक्खिणायणनियट्ठेवि ।

वृ. अथाष्टसप्ततिस्थानके किञ्चित् लिख्यते, ‘सक्कस्से’ त्यादि, ‘वेसमणे महाराय’ति सोमय-मवरुणवैश्रमणाभिधानानां लोकपालानां चतुर्थ उत्तरदिक्पालः, सहि वैश्रमणदेवनिकायिकानां सुपर्णकुमारदेवदेवीनां द्वीपकुमारदेवदेवीनां व्यन्तरव्यन्तरीणां चाधिपत्यं करोति, तदाधि-पत्याच्च तन्निवासानामप्याधिपत्यमसौ करोतीत्युच्यते, ‘अष्टसप्तत्याः सुवर्णकुमारद्वीपकुमारावास-शतसहस्राणा’मिति, तत्र सुवर्णकुमाराणां दक्षिणस्यामधर्त्रिंशद्भवनलक्षाणि द्वीपकुमाराणां च चत्वारिंशदित्येवमष्टसप्ततिरिति, द्वीपकुमाराधिपत्यमेतस्य भगवत्यां न ध्ययते, इह तूवत्तमिति मतान्तरमिदम्, ‘आहेवच्चं’ति आधिपत्यम्-अधिपतिकर्म ‘पोरेवच्चं’ति पुरोवर्तित्वं अग्रगामित्वमित्यर्थः, ‘भट्ठित्तं’ति भर्तृत्वं-पोषकत्वं ‘सामित्तं’ति स्वामित्वं-स्वामिभावं ‘महारायत्तं’ति महाराजत्वं लोकपालत्वमित्यर्थः, ‘आणाईसरसेणावच्चं’ति आज्ञाप्रधासेनानायकत्वं ‘कारेमाणे’ति अनुनायकैः सेवकानां कारयन् ‘पालेमाणे’ति आत्मनापि पालयन् ‘विहरइ’ति आस्ते ।

अकम्पितः स्थविरो महावीरस्याष्टमो गणधरस्तस्य चाष्टसप्ततिर्वर्षाणि सर्वायुः, कथं?, गृहस्थपर्याये अष्टचत्वारिंशत् छद्मस्थपर्याये नव केवलिपर्याये चैकविंशतिरिति ।

'उत्तरायणनियट्टेण'ति उत्तरायणाद्-उत्तरदिग्गमनान्निवृत्तः उत्तरायणनिवृत्तः, प्रारब्ध-दक्षिणायन इत्यर्थः 'सूरिण'ति आदित्यः 'पढमाओ मंडलाओ'ति दक्षिणां दिशं गच्छतो रवेर्यत्रयमं तस्मात् न तु सर्वाभ्यन्तरसूर्यमार्गात् 'एकूणचत्तालीसइमे'ति एकोनचत्वारिंशत्तमे मण्डले दक्षिणायनप्रथममण्डलापेक्षया सर्वाभ्यन्तरमण्डलापेक्षया तु चत्वारिंशे 'अड्डहत्तरि'ति अष्टसप्तति 'एगस-ट्टिभाए'ति मुहूर्तस्यैकषष्टिभागान् 'दिवसखेत्तस्स'ति दिवसलक्षणस्य क्षेत्रस्य दिवसस्यैवेत्यर्थः, 'निवुट्टेत्त'ति निवर्धय हापयित्वेत्यर्थः, तथा 'रयणिखेत्तस्स'ति रजन्या एव 'अभिनिवुट्टेत्त'ति अभिनिवर्धय च वर्द्धयित्वेत्यर्थः, 'चारं चरस्स'ति भ्राम्यतांत्वर्थः, भावार्थोऽस्मै चन्द्रप्रज्ञातिवाच्यैरु-पदश्यते-जम्बूद्वीपे यदैतौ सूर्यौ सर्वाभ्यन्तरमण्डलमुपसंक्रम्य चारं चरतस्तदा नवनवतियोजन-सहस्राणि षट्चत्वारिंशदधिकानि योजनशतान्यन्योऽन्यन्तरं कृत्वा चरतः, एतच्च जम्बूद्वीपेऽ-शीत्युत्तरं योजनशतं प्रविश्याभ्यन्तरं मण्डलं भवति एतस्मिंश्च द्विगुणे जंबूद्वीप-प्रमाणादपकर्षिते यथोक्तमन्तरं भवतीति ।

तथा तत्र तोश्चरतोरुत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति जघन्यका च द्वादशमुहूर्ता रात्रि-र्भवति, ततोऽभ्यन्तरमण्डलाभिष्क्रम्य प्रथमेऽहोरात्रेऽभ्यन्तरानन्तरं मण्डलमुपसंक्रम्य यदा चारं चरतस्तदा नवनवतियोजनसहस्राणि षट्चत्वारिंशदधिकानि योजनशतानि पञ्चत्रिंशच्च एकषष्टिभागा योजनस्यान्तरं कृत्वा चारं चरतः, तदा चाष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति द्वाभ्यां मुहूर्तस्यैकषष्टिभागाभ्यां न्यूनः, द्वादशमुहूर्ता च रात्रिर्भवति द्वाभ्यां मुहूर्तैकषष्टिभागाभ्यामधिकेति, एवं दक्षिणायनस्य द्वितीयादिषु मण्डलेष्वहोरात्रेषु चान्योऽन्यन्तरप्रमाणस्य पञ्चभिः पञ्चभिर्योजनैः पञ्चत्रिंशता चैकषष्टिभागैर्योजनस्य वृद्धिर्वाच्या, द्वाभ्यां द्वाभ्यां च मुहूर्तैकषष्टिभागाभ्यां दिनहानी रात्रिवृद्धिश्चेति, एवं च एकोनचत्वारिंशत्तमे मण्डले सूर्ययोरन्तरं नवनवति सहस्राण्यष्टशतानि-सप्तपञ्चाशच्च योजनानां त्रयोविंशतिश्चैकषष्टिभागाः, दिनप्रमाणं चाष्टादशानां मुहूर्तानां मध्यादेक-षष्टिभागानामष्टसप्तत्यां पातितायां षोडश मुहूर्ताश्चतुश्चत्वारिंशच्चैकषष्टिभागा मुहूर्तस्य, रात्रेस्त्वष्ट-सप्तत्यां क्षिप्तायां त्रयोदश मुहूर्ताः सप्तदशैकषष्टिभागाश्चेति ।

एवं 'दक्षिणायणनियट्टे'ति यथोत्तरायणनिवृत्त एकोनचत्वारिंशत्तमे मण्डले अष्टसप्ततिमेकषष्टिभागान् हापयति वर्द्धयति च, एवं दक्षिणायननिवृत्तोऽपि सूर्यस्तान् हापयति वर्द्धयति च, केवलं दक्षिणायने दिनभागान् हापयति रात्रिभागांश्च वर्द्धयति इह तु दिनभागान् वर्द्धयति रात्रिभागांश्च हापयति ।

समवायः-७८ समाप्तः

समवायः-७९

मू. (१५८) वलयामुहस्स णं पायालस्स हिड्डिल्लाओ चरमंताओ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरमंते एस णं एगूणासिं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे ५० ।

एवं केउस्सवि जूयस्सवि ईसरस्सवि ।

छट्टीए पुढवीए बहुमज्झदेसभायाओ छट्टस्स घनोदहिस्स हेड्डिल्ले चरमंते एस णं एगूणासीति

जोयणसहस्साइं अबाहाए अन्तरे ५० ।

जम्बुद्वीवस्स णं दीवस्स बारस्स य बारस्स य एस णं एगूणासीइं जोयणसहस्साइं साइरेगाइं
अबाहाए अन्तरे ५० ।

बृ. अथैकोनाशीतितमेस्थानके किञ्चिल्लिख्यते, तत्र 'वलयामुहस्स'ति वडवामुखाभिधानस्य
पूर्वदिग्व्यवस्थितस्य 'पायालस्स'ति महापातालकलशस्याधस्तनचरमान्ताद्रत्नप्रभापृथ्वीचरमान्त
एकोनाशीत्या (तौ) सहस्रेषु भवति, कथं ? रत्नप्रभा हि असीतिसहस्रं योजनानां लक्षं बाहल्यतो
भवति, तस्याश्चैकं समुद्रावगाहसहस्रं परिहृत्याधोलक्षप्रमाणावगाहो वलयामुखपातालकलशो
भवति, ततस्तद्वरमान्तपृथ्वीचरमान्तो यशोक्तास्तुमेव भवति एवमन्तेऽपि त्रयो वाच्या इति ।

'छट्ठीए' इत्यादि, अस्य भावार्थः षष्ठपृथिवी हि बाहल्यतो योजनानां लक्षं षोडश सहस्राणि
च भवति, घनोदधयस्तु यद्यपि सप्तापि प्रत्येकं विंशतिसहस्राणि स्युस्तथाप्येतस्य ग्रन्थस्य मतेन
षष्ठयामसावेकविंशतिः संभाव्यते, तदेवं षष्ठपृथिवीबाहल्यार्द्धमष्टपञ्चाशत् घनोदधिप्रमाणं
चैकविंशतिरित्येवमेकोनाशीतिर्भवति, ग्रन्थान्तरमतेन तु सर्वघनोदधीनां विंशतियोजन-
सहस्रबाहल्यत्वात्पञ्चमीमाश्रित्येदं सूत्रमवसेयं, यतस्तद्व्याहल्यमष्टादशोत्तरं लक्षमुक्तं, यत आह-

॥ १ ॥ "पढमासीइ सहस्सा १ बत्तीसा २ अट्ठीवीस ३ वीसा य ४ ।

अट्टार ५ सोल ६ अट्ठ य ७ सहस्स लक्खोवरिं कुञ्जा ॥ इति

अथवा षष्ठ्याः सहस्राधिकोऽपि मध्यभागो विवक्षितः, एवमर्थसूचकत्वाद्बहुशब्दस्येति ।

तथा जम्बूद्वीपस्य जगत्याश्चत्वारि द्वाराणि विजयवैजयन्तजयन्तापराजिताभिधानानि
चतुश्चतुर्योजनविष्कम्भानि गव्युतपृथुलद्वारशाखानि क्रमेण पूर्वादिषु दिक्षु भवन्ति, तेषां च द्वारस्य
च द्वारस्य चान्योऽन्यमित्यर्थः ।

'एस णं'ति एतदेकोनाशीतियोजनसहस्राणि सातिरेकाणीत्येवंलक्षणमबाधया-व्यवधानेन
व्यवधानरूपमित्यर्थान्तरं प्रज्ञप्तं, कथं ? जम्बूद्वीपपरिधेः ३१६२२७ योजनानि क्रोशाः ३
धनूषि १२८ अङ्गुलानि १३ सार्द्धानीत्येवंलक्षणस्यापकार्षितद्वारद्वारशाखाविष्कम्भस्य चतुर्विभक्त-
स्यैवफलत्वादिति ।

समवायः-७९ समाप्तः

समवायः-८०

मू. (१५९) सेज्जंस णं अरहा असीइं धणूइं उट्ठं उच्चत्तेणं होत्था ।

तिविट्ठे णं वासुदेवे असीइं धणूइं उट्ठं उच्चत्तेणं होत्था अयले णं बलदेवे असीइं धणूइं उट्ठं
उच्चत्तेणं होत्था, तिविट्ठे णं वासुदेवे असीइवाससयसहस्साइं महाराया होत्था ।

आउबहुले णं कण्डे असीइजोयणसहस्साइं बाहल्लेणं ५० ।

ईसाणस्स देविंदस्स देवरत्तो असीइ सामाणियसाहस्सीओ ५० ।

जम्बुद्वीवे णं दीवे असीउत्तरं जोयणसयं ओगाहेत्ता सूरिए उत्तरकट्ठोवगए पढमं उदयं
करेइ ।

बृ. अथाशीतितमस्थानके किञ्चिल्लिख्यते-श्रेयांसः-एकादशो जिनः । त्रिपृष्ठः श्रेयांसजिन-
कालभावी प्रथमवासुदेवः, अचलः-प्रथमबलदेवः, तथा त्रिपृष्ठवासुदेव-स्य चतुरशीतिवर्षलक्षाणि

सर्वायुरिति, चत्वारि लक्षाणि कुमारत्वे शेषं तु महाराज्ये इति ।

‘आउबहु’ इत्यादि, किल रत्नप्रभाया अशीत्युत्तरयोजनलक्षबाहल्यायीणि काण्डानि भवन्ति, तत्र प्रथमं रत्नकाण्डं षोडशविधरत्नमं षोडशसहस्रबाहल्यं द्वितीयं पञ्चकाण्डं चतुरशीतिसहस्रमानं तृतीयमव्यहलकाण्डमशीतियोजनसहस्राणीति ।

‘जम्बुद्वीवे ण’मित्यादि, ‘ओगाहित’ति प्रविश्य ‘उत्तरकट्टोवगय’ति उत्तरा काष्ठादिश-मुपगतः उत्तरकाष्ठोपगतः प्रथममुदयं करोति, सर्वाभ्यन्तरमण्डले उदेतीत्यर्थः ।

समवायः-८० समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अमयदेवसूरि विरचिता
समवायाङ्गे अशीतितम समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-८१

मू. (१६०) नवनवमिया णं भिक्षुपडिमा एक्कासीइ राइंदिएहिं चउहि य पंचुत्तरेहिं अहासुत्तं जाव आराहिया ।

कुंधुस्स णं अरहओ एक्कासीतिं मणपज्जवनाणिसया होत्था ।

विवाहपत्रत्तीए एक्कासीतिं महाजुम्मसया प० ।

वृ. अथैकाशीतिस्थानके किञ्चदुच्यते-‘नवनवमिके’ति नव नवमानि दिनानि यस्यां सा नवनवमिका भवति च नवसुनवकेषु नव नवमदिनानि, तस्यां च भिक्षुप्रतिमायामेकाशीती रात्रिदिनानि भवति, एवं नवानां नवकानामेकाशीतिरूपत्वात्, तथा प्रथमे नवमे प्रतिदिनमेकैका भिक्षा एवमेको उत्तरया वृद्ध्या नवमे नवके नव नवेति सर्वासां पिण्डने चत्वारि पञ्चोत्तराणि भिक्षाशतानि भवन्तीत्यत उक्तं ‘चउहि ये’ त्यादि, इह च भिक्षाशब्देन दत्तिरभिप्रेता ‘अहासुत्तं’ति यथासूत्रं-सूत्रानतिक्रमेण ‘जाव’तिकरणाद्यथाकल्पं यतामार्गं यथातत्त्वं सम्यक्कायेन स्पृष्टा पालिता शोभिता तीरिता कीर्तिता आज्ञयाऽऽराधितेते द्रष्टव्यं ।

‘विवाहपत्रत्तीए’ति व्याख्यापञ्चमयामेकाशीतिर्नर्मायुग्मशतानि प्रज्ञप्तानि, इह च शतशब्देनाध्ययनान्युच्यन्ते, तानि कृतयुग्मादिलक्षणराशिर्विशेषविचाररूपाणि अत्रान्तराध्ययनस्वभावानि तदवगमावगम्यानीति ।

समवायः-८१ समाप्तः

समवायः-८२

मू. (१६१) जम्बुद्वीवे दीवे बासीयं मंडलसयं जं सूरिए दुक्खुत्तो संकमिता णं चारं चरइ तं० -निकखममाणे य पविसमाणे य ।

समणे भगवं महावीरे बासीए राइंदिएहिं वीड्कंतेहिं गब्बाओ गब्भं साहरिए ।

महाहिमवतस्स णं वासहरपव्वयस्स उवरिद्धाओ चरमंताओ सोगंधियस्स कंडस्स हेडिद्धे चरमंते एस णं बासीइं जोयणसयाइं अवाहाए अंतरे प एवं रुप्पिस्सवि ।

वृ. अथ द्वयशीतिस्थानके किमपि लिख्यते, अत्र जम्बूद्वीपे द्वयशीत्यधिकं मण्डलशतं-सूर्यस्य मार्गशतं तद्भवतीति वाक्यशेषः, किंभूतं ?-यत् सूर्यो द्विकृत्वो-द्वौ वारौ सङ्क्रम्य-

प्रविश्य चारं चरति, तद्यथा-निष्कामंश्च जम्बूद्वीपात् प्रविशंश्च जम्बूद्वीप एवेति, अयमत्र भावार्थः-
किं चतुरशीत्यधिकं सूर्यमण्डलशतं भवति, तत्र सर्वाभ्यन्तरे सर्वबाह्ये सकृदेव सङ्क्रमति
शेषाणि तु द्वी वाराविति, इह च द्वयशीतिविवक्षयैवेदं द्वयशीतिस्थानकेऽधीतमिति भावनीयं,
यद्यपि जम्बूद्वीपे पञ्चषष्टिरेव मण्डलानां भवति तथापि जम्बूद्वीपादिकसूर्यचारविषयत्वाच्छेषाण्यपि
जम्बूद्वीपेन विशेषितानीति ।

‘समणे’ इत्यादि आपादस्य शुक्लपक्षषष्ठ्या आरभ्य द्वयशीत्यां रात्रिन्दिवेष्वतिक्रान्तेषु
त्र्यशीतितमे वर्तमाने अश्वयुजः कृष्णत्रयोदशस्यामित्यर्थः, गर्भात्-गर्भाशयाद्देवानंदाब्राह्मणीकुक्षित
इत्यर्थः गर्भ-त्रिशलाभिधानक्षत्रियाकुक्षिं संहृतो-नीतो देवेन्द्रवचनकारिणा हरिणेगमेष्वाभिधान-
देवेनेति, इदं च सूत्रं द्वयशीतिरात्रिन्दिवान्यधिकृत्य द्व्यशीतिस्थानकेऽधीयते त्र्यशीतितमं रात्रिन्दिव-
माश्रित्य तु त्र्यशीतितमस्थानके इति । ‘महाहिमवतस्से’ त्यादि महाहिमवतो द्वितीयवर्षधरपर्वतस्य
योजनशतद्वयोच्छ्रितस्य ‘उवरिल्लाओ’ति उपरिमाद्वरमान्तात्सौगन्धिककाण्डस्याधस्तनश्चरमान्तो
द्वयशीतिर्योजनशतानि, कथं ? रत्नप्रमापृथेव्यां हि त्रीणि काण्डानि-खरकाण्डं पङ्ककाण्डमब्बहुल-
काण्डं चेति, तत्र प्रथमं काण्डं षोडशविधं, तद्यथा-रत्नकाण्डं १ वज्रकाण्डं २ एवं वैडूर्य ३
लोहिताक्ष ४ मसारगच्छ ५ हंसगर्भ ६ पुलक ७ सौगन्धिक ८ ज्योतीरस ९ अञ्जन १० अञ्जनपुलक
११ रजत १२ जातरूप १३ अङ्ग १४ स्फटिक १५ रिष्ठकाण्डं चेति १६, एतानि च प्रत्येकं
सहस्रप्रमाणानि ततश्च सौगन्धिककाण्डस्याष्टमत्वादशीतिशतानि द्वे च शते महाहिमवदुच्छ्रय
इत्येवं द्वयशीतिशतानि इति, एवं रुक्मिणोऽपि पञ्चमवर्षधरस्य बाध्यं, महाहिमवत्स-
मानोच्छ्रयत्वात्तस्येति

समवायः-८२ समाप्तः

समवायः-८३

मू. (१६२) समणे भगवं महावीरे बासीइराइंदिएहिं वीइक्कंतेहिं तेयासीइमे राइंदिए वड्डमाणे
गब्भाओ गब्भं साहरिए, सीयलस्स णं अरहओ तेसीइं गणा तेसीइं गणहरा होत्था ।

धेरे णं मंडियपुत्ते तेसीइं वासाइं सव्वाजयं पालइत्ता सिद्धे जावण्णीणे ।

उसभे णं अरहा कोसलिए तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता णं
जाव पव्वइए ।

भरहे णं राया चाउरंतचक्कवट्ठी तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्जे वसित्ता जिणे जाए
केवली सव्वत्रू सव्वभावदरिसी ।

वृ. अथ त्र्यशीतितमस्थानके किमपि लिख्यते-इह शीतलजिनस्य त्र्यशीतिर्गणाः त्र्यशीति-
र्गणधरा उक्ता आवश्यकं त्वेकाशीतीरिति मतान्तरमिदमिति ।

तथा स्थविरो मण्डितपुत्रो-महावीरस्य षष्ठो गणधरः तस्य च त्र्यशीतिर्वर्षाणि सर्वायुः,
कथं ? त्रिपञ्चाशद्गृहस्थपर्याये चतुर्दश छद्मस्थपर्याये षोडश केवलित्वे इत्येवं त्र्यशीतिरिति ।

तथा ‘कोसलिए’ति कोशलदेशे भवः कौशलिकः ‘तेसीइं’ति विंशति पूर्वलक्षाणि कुमारत्वे
त्रिषष्टि राज्ये इत्येवं त्र्यशीति ।

तथा भारतश्चक्रवर्ती सप्तसप्तति पूर्वलक्षाणि कुमारत्वे षट् चक्रवर्तित्वे इत्येवं त्र्यशीति-

भगवत्समध्युष्यजिनो जातः-राज्यावस्थस्यैव रागादिक्षयात्केवली-संपूर्णसहायविशुद्धज्ञानादित्रययोगात् सर्वज्ञो विशेषबोधात् सर्वभावदर्शी सामान्यबोधात्ततः पूर्वलक्षं प्रव्रज्याग्रहणपूर्वकं केवलित्वेन विहृत्य सिद्ध इति ।

समवायः-८३ समाप्तः

संज्ञावर्धः ८४

मू. (१६३) चउरासीइ निरयावाससयसहस्सा ५० ।

उसमे णं अरहा कोसलिए चउरासीइं पुव्वसयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे, एवं भरहो बाहुबली बंभी सुंदरी, सिज्जंसे णं अरहा चउरासीइं वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे ।

तिविट्ठे णं वासुदेवे चउरासीइं वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता अप्पइट्ठाणे नरए नेरइयत्ताए उववओ ।

सक्कस्स णं देविंदस्स देवरओ चउरासीइं सामाणियसाहस्सीओ ५०, सव्वेवि णं बाहिरया मंदरा चउरासीइं २ जोयणसहस्साइं उहं उच्चत्तेणं ५०, सव्वेवि णं अंजणगपव्वया चउरासीइं २ जोयणसहस्साइं उहं उच्चत्तेणं पन्नत्ता ।

हरिवासरम्मवयासियाणं जीवाणं धनुपिट्ठा चउरासीं जोयणसहस्साइं सोलस जोयणाइं चत्तारि य भागा जोयणस्स परिक्खेवेणं ५० ।

पंकबहुलस्स णं कण्डस्स उवरिळाओ चरमंताओ हेड्डिळे चरमंते एस णं चोरासीइं जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे ५० ।

विवाहपञ्चत्तीए णं भगवतीए चउरासीइं पयसहस्सा पदग्गेणं ५० ।

चोरासीइनागकुमारावाससयसहस्सा ५०, चोरासीइ पइन्नगसहस्साइं ५०, चोरासीइ जोणिप्पमुहसयसहस्सा ५०, पुव्वाइयाणं सीसपहेलियापञ्चवसाणाणं सट्ठाणट्ठानंतराणं चोरासिए गुणकारे ५० ।

उसभस्स णं अरहओ चउरासीइं समणसाहस्सीओ होत्था ।

सव्वेवि चउरासीइं विमाणावाससयसहस्सा सत्ताणउइं सहस्सा तेवीसं च विमाणा भवंतीति मक्खायं ।

बृ. चतुरशीतिस्थानके किमपि लिख्यते, चतुरशीतिर्नरकलक्षणायमुना विभागेन ।

॥ १ ॥ तीसा य ३ पन्नवीसा २० पनरस १५ दसेव ९ तिन्नि य ३ हवंति ।

पञ्चूणसयसहस्सं १ पंचेव ५ अनुत्तरा निरया ॥ इति

श्रेयांसः-एकादशस्तीर्थकरः एकविंशतिर्वर्षलक्षाणि कुमारत्वे तावन्त्येव प्रव्रज्यायां द्विवत्वारिंशद्वाज्ये इत्येवं चतुरशीतिमायुः पालयित्वा सिद्धः, तथा 'तिविट्ठ'ति प्रथमवासुदेवः श्रेयांसजिनकालभावीति अप्रतिष्ठनो नरकः-सप्तमपृथिव्यां पञ्चानां मध्यम इति ।

तथा 'सामाणिय'ति समानर्हयः तथा 'बाहिरयं'ति जम्बूद्वीपकमेरुव्यतिरिक्ताक्षत्वाते मन्दराश्चतुरशीति सहस्राणि प्रज्ञप्ताः 'अंजणगपव्वय'ति जम्बूद्वीपादष्टमे नन्दीश्वरामिधाने द्वीपे चक्रवालविष्कम्भमध्यभागे पूर्वादिषु दिक्षु चत्वारोऽक्षरलमया अञ्जकपर्वताः ।

‘हरिवासे’त्यादि ‘चत्वारि य भागा जीयणस्स’ति एकोनविंशतिभागाः इहार्थे गाथाद्ध-
‘धनुषिद्वकलचउक्कं चुलसीइसहस्स सोलसहिय’ति तथा पङ्कचहुलं काण्डं द्वितीयं तस्य च बाहल्यं
चतुरशीति सहस्राणीति यथोक्तः सूत्रार्थ इति ।

तथा व्याख्याप्रज्ञप्तरां-चगन्त्यां चतुरशीतिः पयसहस्राणि पक्षप्रेण-पदपरिमाणेन, इह
च यत्रार्थोपलब्धिस्तत्पदं, मतान्तरेण तु अष्टादशपदसहस्रपरिमाणत्वादाचारस्य एतद्विवगुणत्वाच्च
शेषाङ्गानां व्याख्याप्रज्ञप्तिर्द्वे लक्षे अष्टाशीति सहस्राणि पदानां भवन्तीति ।

तथा चतुरशीतिर्नागकुमारावासलक्षाणि-चतुश्चत्वारिंशतो दक्षिणार्था चत्वारिंशतश्चोत्तरार्था
भावादिति, चतुरशीतिर्योनयो-जीवोत्पत्तिस्थानानि ता एव प्रमुखानि-द्वाराणि योनिप्रमुखानि
तेषां शतसहस्राणि-लक्षाणि योनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, कथं ?

॥ १ ॥ ‘पुढविदगअगणिमारुय एक्केके सत्त जोणिलक्खाओ ।

वण पत्तेय अनन्ते दस चउदस जोणिलक्खाओ ॥

॥ २ ॥ विगल्लिंदिएसु दो दो चउरो चउरो य नायसुरेसु ।

तिरिएसु होति चउरो चोदसलक्खा उ मणुएसु ॥

इह च जीवोत्पत्तिस्थानानामसंख्येत्वेऽपि समानवर्णगन्धरसस्पर्शानां तेषामेकत्वविवक्षणात्र
यथोक्तयोनिसंख्याव्यभिचारो मन्तव्य इति, ‘पुव्वाइयाण’मित्यादि, पूर्वमादिर्येषां तानि पूर्वादिकानि
तेषां शीर्षप्रहेलिका पर्यवसाने येषां तानि शीर्षप्रहेलिकापर्यवसानानि तेषां स्वस्थानात्-
पूर्वपूर्वस्थानादुत्तरोत्तरस्य संस्थानस्योत्पत्तिस्थानात् संख्याविशेषलक्षणात् गुणनीयादित्यर्थः
‘स्थानान्तराणि’ स्थानान्तराण्यपि अनन्तरस्थानान्यव्यहितसङ्ख्याविशेषा गुणकारनिष्पन्ना येषु
तानि स्वस्थानस्थानान्तराणि क्रमव्यवस्थितसङ्ख्यानविशेषा इत्यर्थः अथवा स्वस्थानानि च-
पूर्वस्थानानि स्थानान्तराणि च-अनन्तरस्थानानि स्वस्थानान्तराणि अथवा स्वस्थानात्-प्रथमस्थानात्
पूर्वाङ्गलक्षणात् स्थानान्तराणि-विवक्षितस्थानानि स्वस्थानस्थानान्तराणि तेषां चतुरशीत्या लक्षैरिति
शेषः, गुणकारः-अभ्यासरासिः प्रज्ञप्तः ।

तथाहि-किल चतुरशीत्या वर्षलक्षैः पूर्वाङ्गं भवतीति स्वस्थानं, तदेव चतुरशीत्या लक्षैर्गुणित
पूर्वमुच्यते, तच्च स्थानान्तरमिति, एवं पूर्वं स्वस्थानं तदेव चतुरशीत्या लक्षैर्गुणितमनन्तरस्थानं
त्रुटिताङ्गाभिधानं भवतीति, इह सङ्ग्रहगाथा ।

॥ १ ॥ ‘पुव्वतुडियाडडाववहुहूय तह उप्पले य पउमे य ।

नल्लिणच्छिनिउर अउए नउए पउए य नायव्वो ॥

॥ २ ॥ चूलियसीसपहेलिय चोदस नामा उ अङ्गसंजुत्ता ।

अट्ठावीसं ठाणा चउणउयं होइ ठाणसयं ॥

अभिलापश्रीषां-पूर्वाङ्गं पूर्वं त्रुटिताङ्गं त्रुटितमित्यादिरिति, ‘चउरासिति’मित्यादि,
चतुरशीतिसंख्यास्थानकविवरणलेख्यं, इह विभागोऽयं ।

॥ १ ॥ बत्तीस अट्ठावीसा बारहु चउर सयसहस्साइं ।

आरेण बंभलोगा विमाणसंखा भवे एसा ॥

॥ २ ॥ पञ्चास चत्त छेवेव सहस्सा लंत सुक्क सहसारे ।

सय चउरो आणयपाणएसु तिण्णारणघुयओ ॥

॥ ३ ॥

एकारसुत्तरं हेद्विमेसु ससुत्तरं च मज्झिमए ।

सयमेगं उवरिमए पञ्चेव अनुत्तरविमाणा ॥ इति

भवन्तीति मल्लायंति एतानि विमानान्येवं भवन्ति इति-हेतोराख्यातानि भगवता सर्वज्ञत्वात् सत्यवादित्वाच्चेति ॥

समवायः-८४ समाप्तः

समवायः-८५

मू. (१६४) आयास्स णं भगवओ सचूलियागस्स पंचासीइ उद्देशणकाला प० ।

धायइसण्डस्स णं मदरा पंचासीइ जोयणसहससाइ सव्वग्गेणं प० ।

रुयए णं मण्डलियपव्वए पंचासीइ जोयणसहससां सव्वग्गेणं प० ।

नन्दनवनस्स णं हेद्विज्जाओ चरमंताओ सोगंधियस्स कंडस्स हेद्विल्ले चरमंते एस णं पंचासीइ जोयणसयाइ अयाहाए अंतरे प० ।

वृ. अथ पञ्चाशीतिस्थानके किञ्चिच्छिख्यते, तत्राचारस्य-प्रथमाङ्कस्य नवाध्ययनात्मकप्रथम-श्रुतस्कन्धरूपस्य 'सचूलियागस्स' इति द्वितीये हि तस्य श्रुतस्कन्धे पञ्च चूलिकाः तासु च पञ्चमी निशीयाख्येह न गृह्यते भिन्नस्थानरूपत्वात्तस्याः, तासु च प्रथमद्वितीये सप्तसप्ताध्ययनात्मिके तृतीयचतुर्थ्यवैकैकाध्ययनात्मिके तदेवं सह चूलिकाभिर्वर्तत इति सचूलिकाकस्तस्य पञ्चाशीतिरुद्देशनकाला भवन्तीति, प्रत्यध्ययनं उद्देशनकालानामेतावत्संख्यत्वात्, तथाहि-प्रथम-श्रुतस्कन्धे नवस्वध्ययनेषु क्रमेण सप्त ७ षट् १३ चत्वार १७ श्रत्वारः २१ षट् २७ पञ्च ३२ अष्ट ४० चत्वारः ४४ सप्त ५१ चेति, द्वितीयश्रुतस्कन्धे तु प्रथमचूलिकायां सप्तस्वध्ययनेषु क्रमेण एकादश ६२ त्रय ६५ सयः ८ चतुर्षु द्वौ द्वौ ७६ द्वितीयायां सप्तैकसराणि ८३ अध्ययनान्येवं तृतीयैकाध्ययनात्मिका ८४ एवं चतुर्थ्यपीति ८५ सर्वमीलने पञ्चाशीतिरिति ।

तथ घातकीखण्डमन्दरौ सहस्रमवगाढौ चतुरशीतिसहस्राण्युच्छ्रिताविति पञ्चाशीतियोजन-सहस्राणि सर्वाग्नेण भवतः, पुष्करार्द्धमन्दरावप्येवं, नवरं सूत्रे नाभिहिती विचित्रत्वात्सूत्रगतेरिति, तथा रुचको-रुचकाभिधानस्त्रयोदशद्वीपान्तर्गतः प्राकाराकृती रुचकद्वीपविभागकारितया स्थितः, अत एव मण्डलिकपर्वतो, मण्डलेन व्यवस्थितत्वात्, स च सहस्रमवगाढश्चतुरशीतिरुच्छ्रित इति पञ्चाशीतिः सहस्राणि सर्वाग्नेयेति । तथा 'नन्दनवनस्य' मेरोः पञ्चयोजनशतोच्छ्रितायां प्रथममेखलायां व्यवस्थितस्याधस्ताद्वरमान्तात् ।

'सौगन्धिककाण्डस्य' रत्नप्रभापृथिव्याः खरकाण्डाभिधानप्रथमकाण्डस्यावान्तर-काण्डभूतस्याष्टमस्य सौगन्धिकाभिधानरत्नमयस्य गौगन्धिककाण्डस्याधस्त्यश्चरमान्तः पञ्चाशीति-योजनशतान्यन्तरमाश्रित्य भवति, कथम् ? , पञ्च शतानि मेरोः सम्बन्धीनि प्रत्येकं च सहस्रप्रमाण-त्वादवान्तरकाण्डानामष्टमकाण्डमंशीतिशतानीति ।

समवायः-८५ समाप्तः

समवायः-८६

मू. (१६५) सुविहिस्स णं पुप्फदन्तस्स अरहओ छलसीइ गणा छलसीइ गणहरा होत्था,

सुपासस्स णं अरहओ छलसीई वाइसया होत्था,

दोच्चाए णं पुढवी बहुमज्झदेसभागाओ दोच्चास्स धनोदहिस्स हेडिल्ले चरमंते एस णं छलसीई जोयणसहस्साई अबाहाए अंतरे ५०।

वृ. अथ षडशीतिस्थानके किमपि लिख्यते, तत्र सुविधेः-नवमजिनस्येह षडशीतिर्गणा गणधराश्चोक्ता आवश्यकं तु अष्टाशीतिरिति मतान्तरमिदं।

तथा द्वितीया पृथिवी-शर्करप्रभा, सा च बाह्व्यतो द्वात्रिंशत्सहस्राधिकलक्षमाना तदर्द्ध षट्षष्टिः सहस्राणि धनोदधिश्च तदधोवर्त्ती द्वितीया पृथिवीसम्बन्धित्वात् द्वितीयो विंशति सहस्राणि बाह्व्यत इति षडशीतिर्वथोक्तमन्तरं भवतीति।

समवायः-८६ समाप्तः

समवायः-८७

वृ. (१६६) मंदरस्स णं पव्वयस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरमंताओ गोथुमस्स आवासपव्वयस्स पच्चमिच्छमिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीई जोयणसहस्साई अबाहाए अंतरे ५०, मंदरस्स णं पव्वयस्स द्दक्खिमिल्लाओ चरमंताओ दगभासस्स आवासपव्वयस्स उत्तरिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीई जोयणहस्साई अबाहाए अंतरे ५, एवं मंदरस्स पच्चच्छिमिल्लाओ चरमंताओ संखस्सावा पुरच्छिमिल्ले चरमंते, एवं चेव मंदरस्स उत्तरिल्लाओ चरमंताओ दगसीमस्स आवासपव्वयस्स दाहिणिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीई जोयणसहस्साई अबाहाए अंतरे ५०।

छण्हं कम्मपगडीणं आइमउवरिल्लवज्जाणं सत्तासीई उत्तरपगडीओ ५०।

महाहिमवत्तकूडस्स णं उवरिमंताओ सोगन्धियस्स कंडस्स हेडिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीई जोयणसयाई अबाहाए अंतरे ५०, एवं रुप्पिकूडस्सवि।

वृ. अथ सप्ताशीतिस्थानके किञ्चिल्लिख्यते, 'मन्दरे'त्यादि, मेरोः पारोस्त्यान्तात् जम्बूद्वीपान्तः पञ्चचत्वारिंशत्सहस्राणि द्विचत्वारिंशच्च सहस्राणि लवणजलधिमवगाह्य गोस्तुभो देलन्धरनागराजावासपर्वतः प्राच्यां दिशि भवति, एवं सूत्रोक्तमन्तरं भवतीति, एवमन्येषां त्रयाणामन्तरमवसेयमिति।

तथा षण्णां कर्मप्रकृतीनामादिमोपरिमवर्जानां-ज्ञानावरणान्तरायरहितानां दर्शनावरणवेदनीयमोहनीयायुष्कनामगोत्रसंज्ञितानामित्यर्थः सप्ताशीतिरुत्तरप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, कथं?, दर्शनावरणादीनां षण्णां क्रमेण नव द्वे अष्टाविंशति चतस्रो द्विचत्वारिंशद्देवेत्यतस्तासां मीलने सूत्रोक्तसंख्या स्यादिति।

'महाहिमवन्ते'त्यादि, महाहिमवन्ति द्वितीयवर्षदरपर्वते अष्टौ सिद्धायतनकूटमहाहिमवत्कटादीनि कूटानि भवन्ति, तानि पञ्चशतोच्छ्रितानि, तत्र महाहिमवत्कूटस्य पञ्च शतानि द्वे शते महाहिमवद्बर्षधरोच्छ्रयस्य अशीतिश्च शतानि प्रत्येकं सहस्रमानानामथानां सौगन्धिककाण्डावसानानां रत्नप्रभाखरकाण्डावान्तरकाण्डानामित्येवं मीलिते सप्ताशीतिरन्तरं भवतीति।

एवं 'रुप्पिकूडस्सवि'ति रुक्मिणि पञ्चमवर्षधरे यद्वितीयं रुक्मिकूटमिधानं कूटतस्याप्यन्तरं महाहिमवत्कूटस्येव वाच्यं, समानप्रमाणत्वाद्द्वयोरपीति।

समवायः-८७ समाप्तः

समवायः-८८

सू. (१६७) एगमेगस्स णं चंदिमसूरियस्स अट्ठासीइ अट्ठासीइ महग्गहा परिवारो प०।
दिट्ठिवायस्स णं अट्ठासीइ सुत्ताइ प०, तं०-उत्तुसुयं परिणयापरिणयं एवं अट्ठासिइ सुत्ताणि
भाणियव्वाणि जहा नंदीए ।

मंदरस्स णं पव्वयस्स पुरच्छिमिद्धाओ चरमंताओ गोथुभस्स आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिद्धे
चरमंते एस णं अट्ठासीइ जोयणसहस्साइ अवाहाए अंतरे प, एवं चउसुवि दिसासु नेयव्वं ।

बाहिराओ उत्तराओ णं कट्ठाओ सूरिए पढमं छम्मासं अयमाणे चोयालीसइमे मंडलगते
अट्ठासीति इगसट्ठिभागे मुहुत्तस्स दिवसखेत्तस्स निवुट्ठेत्ता रयणिखेत्तस्स अभिनिवुट्ठेत्ता सूरिए
चारं चरइ, दक्खिणकट्ठाओ णं सूरिए दोच्चं छम्मासं अयमाणे चोयालीसतिमे मंडलगते अट्ठासीइ
इगसट्ठिभागे मुहुत्तस्स रयणिखेत्तस्स निवुट्ठेत्ता दिवसखेत्तस्स अभिनिवुट्ठेत्ता णं सूरिए चारं चरइ

वृ. अष्टाशीतिस्थानके किञ्चिद्विप्रियते, एकैकस्यासंख्यातानामपि प्रत्येकमित्यर्थः, चन्द्रमाश्च
सूर्यश्च चन्द्रमः सूर्यतस्य, चन्द्रसूर्ययुगलस्य इत्यर्थः, अष्टाशीतिर्महाग्रहाः, एते च यद्यपि चन्द्रस्यैव
परिवारोऽन्यत्र श्रूयते तथापि सूर्यस्यापीन्द्रत्वादेत एव परिवारतयाऽवसेया इति ।

‘दिट्ठिवाए’त्यादि, दृष्टिवादस्य-द्वादशाङ्गस्य परिकर्मसूत्रपूर्वगतप्रथमानुयोगचूलिकाभेदेन
पञ्चप्रकारस्य ‘सुत्ताइ’ति द्वितीयप्रकारभूतानि अष्टाशीतिर्भवन्ति ‘जहा नंदीए’ति अतिदेशतः
सूत्राणि दर्शितानि तानि चाग्रे व्याख्यास्यामः ।

‘मंदरस्से’त्यादि, मेरोः पूर्वान्तात् जम्बूद्वीपस्य पञ्चचत्वारिंशद्योजनसहस्रमानात् जम्बूद्वीपा-
न्ताच्च द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्रेषु गोस्तुभस्य व्यवस्थितत्वात् तस्य च सहस्रविष्कम्भत्वाद् यथोक्तः
सूत्रार्थो भवतीति, अनेनैव क्रमेण दक्षिणादिदिग्व्यवस्थितान् दकावभासशंख-दकसीमाख्यान-
वेलन्धरनागराजनिवा सपर्वतानाश्रित्य वाच्यमत एवाह-‘एवं चउसुवि दिसासु नेयव्व’मिति ।

‘बाहिराओ ण’मित्यादि, बाह्यायाः सर्वाभ्यन्तरमण्डलरूपाया उत्तरस्याः काष्ठायाः क्वचित्
‘बाहिराओ’ति न ध्रूयते सूर्य प्रथमं षण्मासं दक्षिणायनलक्षणं दक्षिणायनादित्वात् संवत्सरस्य
‘अयमाणे’ति आयान्-आगच्छन् चतुश्चत्वारिंशत्तममण्डलगतोऽष्टाशीतिमेकषष्टिभागान्,
‘दिवसखेत्तस्स’ति दिवसस्यैव ‘निवुट्ठेत्त’ति निवर्धय्य हापयित्वा ‘रयणिखेत्तस्स’ति रजन्यास्तु
अभिवर्धय्य ‘सूरिए चारं चरइ’ति भ्राम्यतीति, इह च भावनैवं-प्रतिमण्डलं दिनस्य मुहूर्तैकष-
ष्टिभागद्वयहानेर्दक्षिणायनापेक्षया चतुश्चत्वारिंशत्तमे अष्टाशीतिर्भागा हीयन्ते, रात्रेस्तु त एव वर्द्धन्
इति, द्विः सूर्यग्रहणं चेह दिनरात्र्याश्रितवाक्याद्वयभेदकल्पनया ततो न पुनरुक्तमवसेयं, इदं च
सूत्रमष्टसप्ततिस्थानकसूत्रवद्भावनीयमिति, ‘दक्खिणकट्ठाओ’ इति आदिसूत्रं पूर्वसूत्रवदवगन्तव्यं
नवरमिह दिनवृद्धि रात्रिहानिश्च भावनीयेति ।

समवायः-८८ समाप्तः

समवायः-८९

सू. (१६८) उसमेणं अरहा कोसलिए इमीसे ओसप्पिणीए ततियाए सुसमदूसमाए पच्छिमे
भागे एगूणउए अट्ठमासेहिं सेसेहिं कालगए जाव सव्वदुक्खप्पहीणे ।

समणे भगवं महात्तीरे इमीये ओसण्णिणीए नत्तयाए दममस्समाए समाए पच्छिमे भागे एगूणनउड्ढे अद्धमासेहिं सेसेहिं कालगाए जाव सव्वदुक्खण्णीणे ।

हरिसेणे णं राया चाउरंतवक्कवट्ठी एगूणनउड्ढं वाससयाइं महाराया होत्था,

संतिस्स णं अरहओ एगूणनउड्ढं अज्जासाहस्सीओ उक्कोसिया अज्जियासंपया होत्था ।

वृ. अर्थकोननवतिस्थानके किञ्चिद्विचार्यते-‘तईयाए समाए’ति सुषम्पदुष्यमाभिधानाया एकोननवत्यामर्द्धमासेषुत्रिषु वर्षेषु अर्द्धनवसु च मासेषु सत्त्विति गम्यते, ‘जाव’ति करणात् ‘अन्तगडे सिद्धे बुद्धे मुत्ते’ति दृश्यं ।

हरिषेणचक्रवर्त्तीदशमस्तस्य च दशवर्षसहस्राणि सर्वायुस्तत्र च शतोनानि नव सहस्राणि राज्यं शेषाण्येकादश शतानि कुमारत्वमाण्डलिकत्वानगरत्वेषु अवसेयानि ।

इह शान्तिजिनस्यैकोननवतिरार्यिकासहस्राण्युक्तान्यावश्यके त्वेकषष्टि सहस्राणि शतानि च षडभिधीयन्त इति मतान्तरमेतदिति ।

समवायः-८९ समाप्तः

समवायः-९०

मू. (१६९) सीयले णं अरहा नउड्ढं धणूड्ढं उहं उच्चतेणं होत्था, अजियस्स णं अरहओ नउड्ढं गणा नउड्ढं गणहरा होत्था, एवं संतिस्सवि,

सयंभुस्स णं वासुदेवस्स नउड्ढवासाइं विजए होत्था,

सव्वेसि णं वड्ढवेयहूपव्वयाणं उवरिछाओ सिहरतलाओ सोगंधियकण्डस्स हेड्डिल्ले चरमंते एस णं नउड्ढजोयणसयाइं अबाहाए अंतरे ५० ।

वृ. अथ नवतिस्थानके किञ्चिद् व्याख्यायते, तत्राजितनाथस्य शान्तिनाथस्य चेह नवतिर्गणा गणधराश्चोक्ताः आवश्यके तु पञ्चनवतिरजितस्य षट्त्रिंशत्तु शान्तेरुक्तास्तदिदमपि मतान्तरमिति तथा स्वयम्भूः-तृतीयवासुदेवस्तस्य नवतिवर्षाणि विजयः-पृथिवीसाधनव्यापारः ।

‘सव्वेसि ण’मित्यादि, सर्वेषां विंशतेरपि वर्तुलवैताढ्यानां-शब्दापातिप्रभृतीनां योजनसहस्रोच्छिन्नात्वात् सौगन्धिककाण्डचरमान्तस्य चाष्टसु सहस्रेषु व्यवस्थितत्वात् नवसु सहस्रेषु नवतेः शतानां भावात् सूत्रोक्तमन्तरमनवद्यमिति ।

समवायः-९० समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्गे नवति समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

समवायः-९१

मू. (१७०) एकानउड्ढं परवेयावक्ककम्मपडिमाओ ५०,

कालोए णं समुद्धे एकानउड्ढं जोयणसयसहस्साइं सहियाइं परिकखेवेणं ५० ।

कुंथुस्स णं अरहओ एकानउड्ढं आहोहियसया होत्था ।

आउयगोयवज्जाणं छण्हं कम्मपगडीणं एकानउड्ढं उत्तरपगडीओ ५० ।

वृ. अथैकनवतिस्थानके किञ्चिद्विचिन्त्यते, तत्र परेषां-आत्मव्यतिरिक्तानां वैयावृत्यकर्मणि-

भक्तपानादिभिरुपष्टम्भक्रियास्तद्विषयाः प्रतिमाः-अभिग्रहविशेषाः परवैयावृत्यकर्मप्रतिमाः, एतानि च प्रतिमात्वेनाभिहितानि क्वचिदपि नोपलब्धानि, केवलं विनयवैयावृत्यभेदा एते सन्ति, तथाहि-दर्शनगुणाधिकेषु सत्कारादिर्दशधा विनयः, आह च -

॥ १ ॥ “सकार १ ब्रुह्माणे २ सम्माणे ३ आसणगहो ४ तहय ।

आसणअणुप्पयाणं ५ किइकम्मं ६ अञ्जलिगहो य ७ ॥

॥ २ ॥ इंतस्सगुणच्छणया ८ ठियस्स तह पञ्जुवासणा भणिया ९ ।

गच्छंताणुव्वयणं १० एसो सुस्सुसणाविणओ’ ॥

तत्र सत्कारो-वन्दनस्तवनादि १ अभ्युत्थानं-आसनत्यागः २ सन्मानो-वस्त्रादिपूजनं ३ आसनाभिग्रहः तिष्ठत एवासनानयनपूर्वकमुपविशतात्रेति भणनमिति ४ आसानुप्रदानं-आसनस्य स्थानात् स्थानान्तरसञ्चारणं ५ कृतिकमर्मादीनि प्रकटानि, तथा तीर्थङ्करादीनां पञ्चदशानां पदानामनाशातनादिपदचतुष्टयगुणितत्वे षष्टिविधोऽनाशातनाविनयो भवति, तथाहि ।

॥ १ ॥ तित्थयर १ धम्म २ अणुरिय ३ वायग ४ शेरे ५ कुल ६ गणे ७ सङ्खे ८ ।

सम्भो इय ९ किरियाए १० मइनाणार्इ १५ य तहेव ॥

अत्र भावना-तीर्थकराणामनाशातना तीर्थकराशातना, तीर्थङ्करप्रज्ञप्तस्य धर्मस्य अनाशातनाविनयः, एवं सर्वत्र भावना कर्तव्या ।

॥ १ ॥ “अणसाधणा य भत्ती बहुमाणो तहय वण्णवाओ य ।

अरहंतमाइयाणं केवलनाणावसाणाणं ॥

तथौपचारिकविनयः सप्तधा यदाह ।

॥ १ ॥ “अब्भासासण १ छंदाणुवत्तणं २ कयपडिकिई तहय ३ ।

कारियनिमित्तकरणं ४ दुक्खत्तगवेसणा तहय ॥

॥ २ ॥ तह देसकालजाणण सव्वत्थे तहय अणुमई भणिया ७ ।

—उवयारिओ उ विणओ एसो भणिओ समासेणं ॥ इति

अभ्यासासनं-उपचरणीयस्यान्तिकेऽवस्थानं छन्दोऽनुवर्तनं-अभिप्रायानुवृत्तिः कृत-प्रतिकृतिर्नाम-प्रसन्ना आचार्या सूत्रादि दास्यन्ति न नाम निश्चरिति मन्यमानस्याहारदिदानं कारित-निमित्तकरणं-सम्यक्शास्त्रपदमध्यापितस्य विशेषेण विनये वर्तनं तदर्थानुष्ठानं च, शेषाणि प्रसिद्धानि, तथा वैयावृत्यं दशधा, यदाह -

॥ १ ॥ “आयरिय उवज्झाए थेरतवस्सी गिलाणसेहाणं ।

साहम्मिय कुलगणसंघयसङ्गयं तमिह कायव्वं ॥

तत्र प्रव्राजना १ दिगु २ देश ३ समुद्देश ४ वाचना ५ चार्यविनयो भवति, तथौपचारिकविन-योऽभ्यासवृत्तादि सप्तधा, तथा वैयावृत्यं दशभेदाचार्यस्य च पञ्चविधत्वात्तदेवं चतुर्दशधेत्येकन-वतिर्विनयभेदा एते एव अभिग्रहविषयीभूताः प्रतिमा उच्यन्त इति ।

दर्श० १० अना० ६० औप० ७ वैया० १४ ।

तथा ‘कालोएणं’ति कालोदः समुद्रः, स चैकनवतिर्लक्षाणि साधिकानि परिक्षेपेण, आधिक्यं च सप्तत्या सहैः षडभि शतैः पञ्चोत्तरैः सप्तदशभिर्धनुःशतैः पञ्चदशोत्तरैः सप्ताशीत्या चाहुलैः साधिकैरिति ‘आहोहिय’ति नियतक्षेत्रविषयावधयः ।

आयुर्गोत्रवज्रानां 'वण्णा'मिति ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयमोहनीयनामान्तरायाणां क्रमेण पञ्चनवद्यष्टविंशतिर्द्विचत्वारिंशत्पञ्चभेदानामिति ।

समवायः-९१ समाप्तः

समवायः-९२

मू. (१७१) बाणउई पडिमाओ पं० ।

थेरे णं इंदभूती बाणउई वासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे ।

मंदरस्स णं पव्वयस्स बहुमज्झदेसभागाओ गोथुभस्स आवासपव्वयस्स पच्चच्छिमिल्ले चरमंते एस णं बाणउई जोयणसहस्साइं अब्बाहाए अंतरे प० एवं चउण्हंपि आवासपव्वयाणं ।

वृ. अथ द्विनवतिस्थानके किमप्यभिधीयते, द्विनवति प्रतिमाः-अभिग्रहविशेषाः, ताश्च दशाश्रुतस्कन्धनिर्युक्तानुसारेण दर्शयन्ते, तत्र किल पञ्च प्रतिमा उक्ताः, तद्यथा-समाधिप्रतिमा द्विविधा १ उपधानप्रतिमा २ विवेकप्रतिमा ३ प्रतिसंलीनताप्रतिमा ४ एकविहारप्रतिमा चेति ५

तत्र समाधिप्रतिमा द्विविधा श्रुतस्वधिप्रतिमा न विग्रहनामिप्रतिमा न, दर्शनं ज्ञानान्तर्गतमिति न भिन्ना दर्शनप्रतिमा विवक्षिता, तत्र श्रुतसमाधिप्रतिमा द्विषष्टिभेदा, कथं ? आचारे प्रथमे श्रुतरकन्धे पञ्च द्वितीये सप्तत्रिंशत् स्थानाङ्गे षोडश व्यवहारे चतस्र इत्येता द्विषष्टिः, एताश्च चारित्रस्वभावा अपि विशिष्टश्रुतवतां भवन्तीति श्रुतप्रधानतया श्रुतसमाधिप्रतिमात्वेनोपदिष्टा इति सम्भावयामः, पञ्च सामायिकच्छेदोपस्थापनीयाद्याश्चारित्रसमाधिप्रतिमाः, उपधानप्रतिमा द्विविधा भिक्षुश्चावकभेदात्, तत्र भिक्षुप्रतिमा 'मासाइसत्तंता' इत्यादिनाऽभिहितस्वरूपा द्वादश उपासकप्रतिमास्तु 'दंसणवय' इत्यादिनाऽभिहितस्वरूपा एकादशेति सर्वायोर्विंशतिविवेकप्रतिमा त्वेका क्रोधादेरभ्यन्तरस्य गणशरीरोपधिभक्तपानादेर्बाह्यस्य च विवेचनीयस्थानेकत्वेऽप्येकत्वविवक्षणादिति, प्रतिसंलीनताप्रतिमाऽप्येकैव इन्द्रियस्वरूपस्य पञ्चविधस्य नोऽन्द्रियस्वभावस्य च योगकषायविविक्तशयनासनभेदतस्त्रिविधस्य प्रतिसंलीनताविषयस्य भेदेनाविवक्षणादिति, पञ्चम्येकविहारप्रतिमैकैव, न चेह सा भेदेन विवक्षिता, भिक्षुप्रतिमास्वन्तर्भावितत्वादित्येवं द्विषष्टि पञ्च त्रयोविंशतिरेका एका च द्विनवतिस्ता भवन्तीति ।

स्थविर इन्द्रभूतिर्महावीरस्य प्रथमगणनायकः, स च गृहस्थपर्याये पञ्चाशत् वर्षाणि त्रिंशत् उद्यस्थपर्यायं द्वादश च केवलित्वं पालयित्वा सिद्ध इति सर्वाणि द्विनवतिरिति ।

'मंदरस्से'त्यादि, भावार्थः, मेरुमध्यभागात् जम्बूद्वीपस्य पञ्चाशत्सहस्राणि ततो द्विचत्वारिंशत् सहस्राण्यतिक्रम्य गोस्तुभपर्वत इति सूत्रोक्तमन्तरं भवतीति, एवं शेषाणामपि ।

समवायः-९२ समाप्तः

समवायः-९३

मू. (१७२) चंदप्पहस्स णं अरहओ तेणउई गणा तेणउई गणहरा होत्था,

संतिस्स णं अरहओ तेणउई चउहसपुव्विसया होत्था ।

तेणउईमंडलगते णं सूरिए अतिवड्डाणे निवड्डमाणे वा समं अहोरत्तं विसमं करेइ ।

वृ. अथ त्रिनवतिस्थानके किमपि वितन्यते, 'तेणउईमंडले'त्यादि, तत्र अतिवर्तमानो

वा-सर्वबाह्यात् सर्वाभ्यन्तरं प्रति गच्छन् निवर्त्तमानो वा-सर्वाभ्यन्तरात् सर्वबाह्यं प्रति गच्छन् व्यत्ययो वा व्याख्येयः, सममहोरात्रं विषमं करोतीत्यर्थः, अहश्च रात्रिश्च अहोरात्रं तयोः समता तदा भवति यदा पञ्चदश पञ्चदश मुहूर्त्ता उभयोरपि भवन्ति, तत्र सर्वाभ्यन्तरमण्डले अष्टादश-मुहूर्त्तमहर्भवति रात्रिश्च द्वादशमुहूर्त्ता, सर्वबाह्ये तु व्यत्ययः, तथा त्र्यशीत्याधिकमण्डलशते द्वौ द्वावेकषष्टिभागौ वर्द्धन्ते हीयन्ते च, यदा च दिनवृद्धिस्तदा रात्रिहानि रात्रिवृद्धौ च हिनहानिरिति,

तत्र द्विनवतितमे मण्डले प्रतिमण्डलं मुहूर्त्तैकषष्टिभागद्वयवृद्ध्या त्रयो मुहूर्त्ता एकेनैकषष्टिभागेनाधिकाः वर्द्धन्ते वा हीयन्ते वा, तेषु च द्वादशमुहूर्त्तेषु मध्ये क्षिप्तेषु अष्टादशभ्योऽ-पसारितेषु वा पञ्चदश मुहूर्त्ता उभयत्रैकेनैकषष्टिभागेनाधिका हीना वा भवन्तो द्विनवतितम-मण्डलस्यार्द्धं समाहोसत्रता तस्यैव चान्ते विषमाहोरात्रता भवति, द्विनवतितमं मण्डलं चादित आरभ्य त्रिनवतितमं तत्र च मण्डले यथोक्तः सूत्रार्थ इति ।

समवायः-९३ समाप्तः

समवायः-९४

मू. (१७३) निसहनीलवन्तियाओ णं जीवाओ चउनउइ जोयणसहस्साइं एकं छप्पन्नं जोयणसयं दोत्रि य एगूणवीसइभागे जोयणस्स आयामेणं ५० ।

अजियस्स णं अरहओ चउनउइ ओहिनाणिसया होत्था ।

वृ. अथ चतुर्नवतिस्थानके किञ्चिद्विविच्यते, 'निसहे'त्यादि, इह पादोना संवादगाथा 'चउणउइसहस्साइं छप्पण्हियं सयं कला दोय । जीवा निसहस्सेस'

समवायः-९४ समाप्तः

समवायः-९५

मू. (१७४) सुपासस्स णं अरहओ पंचानउइ गणा पंचानउइ गणहरा होत्था ।

जम्बुदीवस्स णं दीवस्स चरमन्ताओ चउदिसिं लवणसमुदं पंचानउइ पंचानउइ जोयणसहस्साइं ओगाहिता चत्तारि महापायालकलसा ५० तं०-वलयामुहे केऊए जूयए ईसरे लवणसमुदस्स उभओपासंपि पंचानउयं पंचानउयं पदेसाओ उव्वेहुस्सेहपरिहाणीए ५० कुंथू णं अरहा पंचानउइ वाससहस्साइं परमाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव पहीणे ।

थेरे णं मोरियपुत्ते पंचानउइवासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे ।

वृ. अथ पञ्चनवतिस्थानके किञ्चिद्विविच्यते, लवणसमुद्रस्योभयपार्श्वतोऽपि पञ्चनवति प्रदेशा उद्बेधोत्सेधपरिहान्या विषये प्रज्ञप्ताः, अयमत्र भावार्थः-लवणसमुद्रमध्ये दशसाहस्रिकक्षेत्रस्य समधरणीतलापेक्षया सहमुद्बेधः उण्डत्वमित्यर्थः, तदनन्तरं पञ्चनवति प्रदेशानतिक्रम्योद्बेधस्य प्रदेशो हीयते, ततोऽपि पञ्चनवति प्रदेशान् गत्वा उद्बेधस्य प्रदेशः परिहीयते, एवं पञ्चनवतिर प्रदेशातिक्रमे प्रदेशमात्रस्य प्रदेशमात्रस्योद्बेधस्य हान्या पञ्चनवत्यां योजनसहेष्वतिक्रान्तेषु समुद्रतट-प्रदेशेषु उद्बेधसहस्यापरि परिहानिर्भवतीत्यर्थः, समभूतलत्वं भवतीति, तथा समुद्रमध्यभागापेक्षया तत्तटस्य साहस्रिक उत्सेधो भवति, उत्सेधश्चोच्चत्वं, तत्र समधरणीतलरूपात्तत्तटात्पञ्चनवति प्रदेशानतिक्रम्य एकप्रदेशिका उत्सेधस्य परिहानिर्भवति, ततोऽपि पञ्चनवति प्रदेशान् गत्वा

प्रादेशिवयेवोत्सेधहानिर्भवति, एवं पञ्चनवतिपञ्चनवतिप्रदेशातिक्रमेण प्रादेशिक्यां प्रादेशिक्यां उत्सेधहान्यां पञ्चनवत्यां योजनसहेष्वतिक्रान्तेषु सहस्रमध्यभागे सहस्रमपि उत्सेधस्य परिहीयते, एवं साहकोत्सेधपरिहानी साहकोद्वेधता भवति 'लवणस्से'ति, अथचोद्वेधार्तं योत्सेधपरिहानिस्तस्यां च पञ्चनवतिप्रदेशाः-प्रज्ञप्तास्तेष्वतिलङ्घितेषु उत्सेधतः प्रदेशपरिहान्यामुद्वेधः प्रादेशिको भवतीति

तथा कुन्धुनाथस्य-सप्तदशतीर्थकरस्य कुमारत्वमाण्डलिकत्वाचक्रवर्तित्वनगारत्वेषु प्रत्येकत्रयोविंशतेर्वर्षसहस्राणामर्द्धाष्टमवर्षशतानां च भावात्सर्वायुः पञ्चनवतिर्वर्षसहस्राणि भवन्तीति

तथा मौर्यपुत्रो-महावीरस्य सप्तमगणधरस्तस्य पञ्चनवतिर्वर्षाणि सर्वायुः, कथं?, गृहस्थत्वछद्मस्थत्वकेवलित्वेषु क्रमेण पञ्चषष्टिचतुर्दशषोडशानां वर्षाणां भावादिति ।

समवायः-१५ समाप्तः

समवायः-१६

मू. (१७५) एगमेगस्स णं रत्तो चाउरंतचक्कवट्टिस्स छन्नउई छनउई गामकोडीओ होत्था वायुकुमाराणं छन्नउई भवणावाससयसहस्सा ५० ।

ववहारिए णं दंडे छन्नउई अङ्गुलाई अंगुलमाणेणं ।

एवं धणू नालिया जुगे अक्खे मुसलेवि हु ।

अर्द्धभन्तराओ अर्द्धमुहूर्तं छन्नउई अंगुलछाए ५० ।

वृ. अथ पन्नवतिस्थानके किमपि व्याख्यायते, वायुकुमाराणां षण्णवतिर्भवनलक्षाणि दक्षिणस्यां पञ्चाशत उत्तरस्यां च षट्चत्वारिंशतो भावादिति 'ववहारिए'ति व्यावहारिको येन गव्यूतादि प्रमाणं चिन्त्यते, अव्यवाहारिकस्तु लघुः दीर्घो वा भवत्युक्तप्रमाणात् दण्डो हि चतुः कर उक्त करश्चतुर्विंशत्यङ्गुलः एवं चतुर्विंशती चतुर्गुणितायां षण्णवति स्यादेवेति ।

'अर्द्धभन्तराओ' इत्यादि अभ्यन्तराद्, अभ्यन्तरमण्डलमाश्रित्येत्यर्थः, आदिमुहूर्तः षण्णवत्यङ्गुलच्छायः प्रज्ञप्तः, अयमत्र भावार्थः-सर्वाभ्यन्तरमण्डले यत्र दिने सूर्यश्चरति तस्य दिनस्य प्रथमो मुहूर्तो द्वादशाङ्गुलमानं शङ्कुमाश्रित्य षण्णवत्यङ्गुलच्छायो भवति, तथाहि-तद्दिनमष्टादशमुहूर्त-प्रमाणं भवतीति मुहूर्तोऽष्टादशभागो दिनस्य भवति, ततश्च छायागणितप्रक्रियया छेदेनाष्टादशलक्षणेन द्वादशाङ्गुलः शङ्कुगुण्यत इति, ततो द्वे शते षोडशोत्तरे भवतः २१६, तयोरर्द्धीकृतयोरष्टोत्तरं शतं भवति १०८, ततश्च शङ्कुप्रमाणे १२ऽपनीते षण्णवतिरङ्गुलान लभ्यन्ते इति ।

समवायः-१६ समाप्तः

समवायः-१७

मू. (१७६) मंदरस्स णं पव्वयस्स पच्चच्छिमिल्लाओ चरमंताओ गोथुभस्स णं आवास-पव्वयस्स पच्चच्छिमिल्ले चरमंते एस णं सत्ताणउई जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरेप एवं वउदिसिंपि अट्ठण्हं कम्पगडीणं सत्ताणउई उत्तरपगडीओ ५० ।

हरिसेणे णं राया चाउरंतचक्कवट्टी देसूणाई सत्ताणउई वाससयाई अगारमज्जे वरित्ता मुंडे भवित्ता णं जाव पव्वइए ।

वृ. अथ सप्तनवतिस्थानके किञ्चिदभिधीयते, 'मंदरे' त्यादि, भावार्थोऽयं-मेरोः पश्चिमान्तात् जम्बूद्वीपान्तः पञ्चपञ्चाशत् सहस्राणि ततो द्विचत्वारिंशतो गोस्तुभ इति यथोक्तमेवान्तरमिति । हरिषेणो दशमचक्रवर्ती देशोनानि सप्तनवतिं वर्षशतानि गृहमध्युषितस्त्रीणि चाधिकानि प्रव्रज्यां पालितवान् दशवर्षसहस्रत्वात्तदायुष्कस्वेति ।

समवायः-९७ समाप्तः

समवायः-९८

मृ. (१७७) नन्दनवनस्स णं उवरिल्लाओ चरमंता पंडुयवनस्स हेट्ठिल्ले चरंते एस णं अट्ठानउड जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० ।

मंदरस्स णं पव्वयस्स पच्चच्छिमिल्लाओ चरमंताओ गोथुमस्स आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिल्ले चरमंते एस णं अट्ठानउड जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० एवं चउदिसिंपि, दाहिणभरहस्स णं धनुप्पिट्ठे अट्ठानउड जोयणसयाइं किंचूणाइं आयामेणं प० ।

उत्तराओ कट्ठाओ सूरिए पढमं छम्मासं अयमाणे एगूणपन्नासत्तिमे मण्डलगते अट्ठानउड एकसट्ठिभागे मुहुत्तस्स दिवसखेत्तस्स निवुट्ठेत्ता रयणिखेत्तस्स अभिनिवुट्ठित्ता णं सूरिए चारं चरइ, दक्खिणाओ णं कट्ठाओ सूरिए दोछं छम्मासं अयमाणे एगूणपन्नासइमे मंडलगते अट्ठानउड एकसट्ठिभाए मुहुत्तस्स रयणिखित्तस्स निवुट्ठेत्ता णं कट्ठाओ सूरिए दोछं छम्मासं अयमाणे एगूणपन्नाइत्तमे मंडलगते अट्ठानउड एकसट्ठिभाए मुहुत्तस्स रयणिखित्तस्स निवुट्ठेत्ता दिवसखेत्तस्स अभिनिवुट्ठित्ता णं सूरिए चारं चरइ ।

रेवईपढमजेट्ठापज्जवसाणाणं एगूणवीसाए नक्खत्ताणं अट्ठानउड ताराओ तारगेणं प० ।

वृ. अथाष्टनवतिस्थानके किञ्चिदभिधीयते- 'नन्दनवणे' त्यादि, भावार्थोऽयं-नन्दनवनं मेरोः पञ्चयोजनशतोच्छ्रितप्रथममेखलाभावि पञ्चयोजनशतोच्छ्रितं तद्गतपञ्चयोजनशतोच्छ्रितकूटाष्ट-कस्य तद्ग्रहणेन ग्रहणात् तथा पण्डकवनं च मेरुशिखरव्यवस्थितं अतो नवनवत्या मेरोरुद्धैस्त्वस्य आद्ये सहस्रे अपकृष्टे यथोक्तमन्तरं भवतीति ।

गोस्तुभसूत्रभूवार्थः पूर्ववन्नवरं गोस्तुभविष्कम्भसहस्रे क्षिते यथोक्तमन्तरं भवतीति । 'वेयट्ठस्स णं'मित्यादि यः केषुचित्पुस्तकेषु दृश्यते सोऽपपाठः, सम्यकपाठश्चायं- 'दाहिणभरहस्स णं धनुप्पिट्ठे अट्ठानउड जोयणसयाइं किंचूणाइं आयाणेणं पन्नत्ते' इति, यतोऽन्यत्रोक्तं ।

॥ १ ॥ 'नव चेव सहस्साइं छावट्ठाइं सयाइं सत्त भवे ।

सविसेसे कला चेगा दाहिणभरहे धनुप्पिट्ठं ॥

-वैताद्व्यधनुःपृष्ठं त्वेवमुक्तमन्वत्र -

॥ १ ॥ 'दस चेव सहस्साइं सत्तेव सया हवंति तेयाला ।

धनुप्पिट्ठं वेयट्ठे कला य पन्नारस हवंति ॥

'उत्तराओ णं'मित्यादि, भावार्थः पूर्वोक्तभावनानुसारेणावसेयः, नवरमिह 'एकतालीसइमे' इति केषुचित्पुस्तकेषु दृश्यते सोऽपपाठः, 'एगूणपञ्चासइमे'ति एकोनपञ्चाशतो द्विगुणत्वे अष्टन-वतिर्भवति, द्वयगुणनं च प्रतिमण्डलं मुहूर्तैकषष्टिभागद्वयवृद्धेर्दिनस्य रात्रेर्वेति ।

'रेवई' त्यादि, रेवतिः प्रथमा येषां तानि रेवतिप्रथमानि तथा ज्येष्ठा पर्यवसाने येषां तानि

ज्येष्ठापर्यवसानानि तानि च तानि चेति कर्मधारयः तेषामेकोनविंशतेर्नक्षत्राणामष्टनवतिस्तारास्तारापरिमाणेन प्रज्ञप्ताः, तथाहि-रेवतिनक्षत्रं द्वात्रिंशत्तारं ३२ अश्विनि त्रितारं ३५ भरणी ३८ कृत्तिका षट् तारं ४४ रोहिणी पञ्चतारं ४९ मृगशिरस्त्रितारं ५२ आर्द्रा एकतारं ५३ पुनर्वसुः पञ्चतारं ५८ पुष्यस्त्रितारं ६१ अश्लेषा षट् तारं ६७ मघा सप्ततारं ७४ पूर्वाफाल्गुनी द्वितारं ७६ उत्तराफाल्गुनी द्वितारं ७८ हस्तः पञ्चतारं ८३ चित्रा एकतारं ८४ स्वातिरेकतारं ८५ विशाखा पञ्चतारं ९० अनुराधा चतुस्तारं ९४ ज्येष्ठा त्रितारमित्येवं ७९ सर्वतारामीलने यथोक्तं तारागमेकोनं ग्रन्थान्तराभिप्रायेण भवति, अधिकृतग्रन्थाभिप्रायेण तेषामेकतरस्य एकताराधिकत्वं सम्भाव्यते ततो यथोक्ता तत्संख्या भवतीति ।

समवायः-१८ समाप्तः

समवायः-१९

मू. (१७८) मंदरे णं पव्वए नवनउइ जोयणसहस्साइं उहं उच्चत्तेणं प०, नंदनवनस्स णं पुरच्छिमिल्लाओ चरमंताओ पच्चच्छिमिल्ले चरमंते एस णं नवनउइ जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे प०, एवं दक्खिणिल्लाओ चरमंताओ उत्तरिल्ले चरमंते एस णं नवनउइ जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे प० ।

उत्तरे पदमे सूरियमंडले नवनउइजोयणसहस्साइं साइरेगाइं आयामविक्रंभेणं प०, दोहं सूरिंडले नवनउइ जोयणसहस्साइं साहियाइं आयामविक्रंभेणं प०, तइए सूरियमंडले नवनउइ जोयणसहस्साइं साहियाइं आयामविक्रंभेणं प० ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अंजणस्स कंडस्स हेड्डिल्लाओ चरमंताओ वाणमंतर-भोमेज्जविहाराणं उवरिमंते एस णं नवनउइ जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे प० ।

वृ. अथ नवनवतिस्थानके किमपि लिख्यते-‘नंदनवणे’त्यादि, अस्य भावार्थः-मेरुविष्कम्भो मूले दश सहस्राणि, नन्दनवनस्थाने तु नवनवतियोजनशतानि चतुःपञ्चाशच्च योजनानि षट् योजनै-कादशभागा बाह्यो गिरिविष्कम्भो नन्दनवनाभ्यन्तरस्तु मेरुविष्कम्भ एकोननवति शतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि षट् चैकादशभागास्तथा पञ्च शतानि नन्दनवनविष्कम्भः, तदेवमभ्यन्तर-गिरिविष्कम्भो द्विगुणनन्दनवनविष्कम्भश्च मिलितो यथोक्तमन्तरं प्रायो भवति ।

‘पदमसूरियमंडले’ति, इह जम्बूद्वीपप्रमाणस्याशीत्युत्तरशते द्विगुणिते अपहृते यो राशि स प्रथममण्डलस्यायामविष्कम्भः, स च नवनवति सहस्राणि षट् च शतानि चत्वारिंशदधिकानि, द्वितीयं तु नवनवति सहस्राणि षट् शतानि पञ्चचत्वारिंशच्च योजनानि योजनस्य च पञ्चत्रिंशदेक-षष्टिभागाः, कथं ?, मण्डलस्य मण्डलस्य चान्तरं द्वे द्वे योजने, सूर्यविमानविष्कम्भश्चाष्टच-त्वारिंशदेकषष्टिभागाः, एतद्विगुणितं पञ्च योजनानि पञ्चत्रिंशदेकषष्टिभागाश्चेति जातमेतच्च पूर्वमण्डलविष्कम्भे क्षिप्तं जातमुक्तप्रमाणमिति, तृतीयमण्डलविष्कम्भोऽप्येवमेवावसेयः, स च नवनवति सहस्राणि षट् शतानि एकपञ्चाशत् योजनानि नवैकषष्टिभागाश्चेति ।

‘इमीसे णं’मित्यादि, भावार्थोऽयं अञ्जनकाण्डं दशमं, तत्र च रत्नप्रभोपरिमान्ताच्छतं शतानां भवति, प्रथमकाण्डे प्रथमशते च व्यन्तरनगराणि सन्तीति तस्मिन्नपसारिते नवनवति-शतान्यन्तरं सूत्रोक्तं भवतीति ।

समवायः-१९ समाप्तः

समवायः-१००

मू. (१७९) दसदसमिया णं भिक्खुपडिमा एगेणं राईदियसतेणं अद्धछट्ठेहिं भिक्खासतेहिं
अहामुत्तं जाव आराहियावि भवइ ।

सयभिसया नक्खत्ते एकसयतारे प० ।

सुविही पुप्फदंते णं अरहो एगं धणूसयं उहं उच्चत्तेणं होत्था, पासे णं अरहा पुरिसादानीए
एकं वाससयं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे, एवं धेरेवि अज्जसुहम्मे ।

सव्वेवि णं दीहवेयहपव्वया एगमेगं गाउयसयं उहं उच्चत्तेणं प०, सव्वेवि णं चुल्लिहिमवंत-
सिहरीवासहरपव्वया एगमेगं जोयणसयं उहं उच्चत्तेणं प०, एगमेगं गाउयसयं उव्वेहेणं प०,
सव्वेऽवि णं कंचणगपव्वया एगमेगे जोयणसयं उहं उच्चत्तेणं प०, एगमेवं गाउयसयं उव्वेहेणं
प०, एगमेगं जोयणसयं मूले विक्खंभेणं प० ।

वृ. अथ शतास्थानके किञ्चिल्लिख्यते, तत्र दश दशमानि दिशानि यस्यां सा दशदशमिका,
याहि दिनानां दश दशकानि भवन्ति, दश दशमदिनानि शतं च दिनानामत उच्यते एकेन रात्रिदिवस०
शतेनेति, यस्यां च प्रथमे दशके प्रतिदिनमेकैका भिक्षा द्वितीये द्वे द्वे एवं यावद्दशमे दश दशेत्येवं
सर्वभिक्षासङ्कलने सूत्रोक्तसंख्या भवत्येव इति ।

‘पार्श्वनाथस्त्रिशद्वर्षाणि कुमारत्वं सप्ततिं चानगारत्वमित्येवं शतमायुः पालयित्वा सिद्धः,
एवं ‘धेरेवि अज्जसुहमे’ति आर्यसुधम्मो-महावीरस्य पञ्चमो गणधरः सोऽपि वर्षशतं सर्वायुः
पालयित्वा सिद्धस्तथा च तस्यागारवासः पञ्चाशद्वर्षाणि छद्मस्थपर्यायो द्विचत्वारिंशत्केवलिप-
र्यायोऽष्टौ, भवति चैतद्राशित्रयमीलने वर्षशतमिति ।

वैताल्यादिपूज्यत्वचतुर्थांशः उद्धेधः काञ्चनका उत्तरकुरुषु देवकुरुषु क्रमव्यवस्थितानां
पञ्चानां महाहृदानामुभयतो दश दश व्यवस्थितास्ते च जम्बूद्वीपे शतद्वयसंख्याः समवसेया इति

समवायः १०० समाप्त

पुनिदीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादित । अभयदेवसूरि विरचिता

समवायाङ्के शत समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

प्रकिर्णकाः समवायाः

मू. (१८०) चंदप्पमे णं अरहा दिवहं धणुसयं उहं उच्चत्तेणं होत्था, आरणे कप्पे दिवहं
विमाणावाससय प०, एवं अच्चएवि १५० ।

वृ. अथैकोत्तरस्थानवृद्धा सूत्ररचनां परित्यज्य पञ्चाशच्छतादिवध्या तां कुर्वन्नाह-
‘चंदप्पहे’त्यादि ।

मू. (१८१) सुपासे णं अरहा दो धणुसया उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

सव्वेवि णं महाहिमवंतरुप्पीवासहरपव्वया दोदो जोयणसयाइं उहं उच्चत्तेणं प०, दो दो
गाउयसयाइं उव्वेहेणं प० । जम्बुद्वीपे णं दीवे दो कंचणपव्वयसया प० ।

वृ. सुगमं सर्वमाद्यादशाङ्गणपिटकसूत्रात् ।

मू. (१८२) पउमप्पमे णं अरहा अह्माइज्जाइं धणुसयाइं उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

असुरकुमाराणं देवाणं प्रासादवर्द्धिसगा अद्वाइजाइ जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० ।

वृ. नवरं 'प्रासादवर्द्धिसगा'ति अवतंसका-देवरक्षाः कर्णपूराणि वा अवतंसका इव अवतंसकाः प्रधाना इत्यर्थः प्रासादाश्च ते अवतंसकाः प्रासादानां वा मध्ये अवतंसकाः प्रासादावतंसकाः ।

मू. (१८३) सुमई णं अरहा तिन्नि धणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था, अरिद्विनेमी णं अरहा तिन्नि वाससयाइ कुमारवासमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता जाव पव्वइए, वेमाणियाणं देवाणं विमाणपागारा तिन्नि तिन्नि जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प०, समणस्स भगवओ महावीरस्स तिन्नि सयाणि चोदसपुब्बीणं होत्था, पंचधणुसइयस्स णं अंतिमसारीरियस्स सिद्धिगयस्स सातिरेकाणि तिन्नि धणुसयाणि जीवण्यदेसोगाहणा प० ।

मू. (१८४) पासस्स णं अरहओ पुरिसादानीयस्स अद्दुइसयाइ चोदसपुब्बीणं संपया होत्था, अभिनंदणे णं अरहा अधुइजाइ धणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

वृ. तथा 'पंचधणुस्सइयस्स णं'मित्यादि, पञ्चधनुःशतप्रमाणस्य 'अंतिसारीरियस्स'ति चरमशरीरस्य सिद्धिगतस्य सातिरेकाणि त्रीणि शतानि धनुषां जीवप्रदेशावगाहना प्रज्ञप्ता, यतोऽसौ शैलेशीकरणसमये शरीररन्ध्रपूरणेन देहत्रिभागं विमुच्य घनप्रदेशो भूत्वा देहत्रिभागद्वयावगाहनः सिद्धिमुपगच्छति, सातिरेकत्वं चैव ।

॥ १ ॥ 'तिन्नि सया तेत्तीसा धणुत्तिपागो य होइ बोद्धव्वो ।

एसा खलु सिद्धाणं उक्कोसोगाहणा भणिय ॥ ति

मू. (१८५) संभवे णं अरहा चत्तारि धणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

सव्वेवि णं निसढनीलवंता वासहरपव्वया चत्तारि चत्तारि जोयमसयाइ उहं उच्चत्तेणं चत्तारि चत्तारि गाउयसयाइ उव्वेहेणं प०, सव्वेवि णं वक्खारपव्वया निसढनीलवंतवासहरपव्वयए णं चत्तारि चत्तारि जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं चत्तारि चत्तारि गाउयसयाइ उव्वेहेणं प० ।

आणयपाणएसु दोसु कप्पेसु चत्तारि विमाणसया प० ।

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चत्तारि सया वाईणं सदेवमणुयासुरंभि लोगंमि वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाइसंपया होत्था ।

वृ. 'सव्वेऽवि णं वक्खारपव्वए'त्यादि, वक्षस्कारपर्वता एकक्षेत्रप्रतिवद्धा विंशतिस्ते च वर्षधराः ते च चतुः चतुः शतोद्धाः ।

मू. (१८६) अजिते णं अरहा अद्धपंचमाइ धणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था, सगरे णं राया चाउरंतचक्कवही अद्धपंचमाइ धणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

मू. (१८७) सव्वेवि णं वक्खारपव्वया सीआ सीओआओ महानईओ मंदरपव्वयंतेणं पंच पंच जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं पंच पंच गाउयसयाइ उव्वेहेणं प०, सव्वेवि णं वासहरकूडा पंच पंच जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था मूले पंच पंच जोयणसयाइ विक्खंभेणं प० ।

उसभे णं अरहा कोसलिए पंच धणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था, भरहेणं राया चाउरंतचक्कवही पंचधणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

सोमनसगंधमादणविजुप्पभमालवंताणं वक्खारपव्वयाणं मंदरपव्वयंतेणं पंच २ जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं पंच पंच गाउयसयाइ उव्वेहेणं प०, सव्वेवि णं वक्खारपव्ववक्कूडा

हरिहरिसहकूडवज्रा पंच पंच जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं मूले पंच पंच जोयणसयाइ आयामविक्रंभेणं प०, सव्वेविणं नंदनकूडा बलकूडवज्रा पंच पंच जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं मूले पंच पंच जोयणसयाइ आयामविक्रंभेणं प० ।

सोहम्पीसाणेसु कप्पेसु विमाणा पंच २ जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० ।

वृ. सव्वेविणं वक्खारेत्यादि शीतादिनदीप्रत्यासत्ती मेरुप्रत्यासत्तौ च पञ्चशतोद्या इति, तथा 'सव्वेविणं वासे' त्यादि, तत्र वर्षधरकूटानि शतद्वयमशीत्यधिकं, कथं ? ।

॥ १ ॥ "लहुहिमवं हिमवं निसद्वे एक्कारस अह नव य कूडाइ ।

नीलाइसु तिसु नवगं अट्टेक्कारस जहासंखं ॥

एतेषां च पञ्चगुणत्वात्, वक्षस्कारकूटानि त्वशीत्यधिकचतुःशतीसंख्यानि कथं ? ।

॥ १ ॥ "विजुपहमालवंते नव नव सेसेसु सत्त सत्तेव ।

सोलस वक्खारेसुं चउरो चउरो य कूडाइ" ॥

एतेषांपञ्चगुणत्वात्, पञ्चगुणत्वं च जम्बूद्वीपादिमेरुपलक्षितक्षेत्राणां पञ्चत्वात्, सर्वान्येतानि पञ्चशतोच्छ्रितानि, एवं मानुषोत्तरादिष्वपि, वैतल्लक्ष्यकूटानि तु सक्त्रोशषडयोजनोच्छ्रयाणि, वर्षकूटानि तु ऋषभकूटादीन्यष्टयोजनोच्छ्रितानीति, हरिकूटहरिसहकूटवर्जनं त्विह तयोः सहोच्छ्रयत्वाद्, आह च —

॥ १ ॥ "विजुप्पभहरिकूडो हरिस्सहो मालवंतवक्खारे ।

नंदनवनबलकूडो उव्विद्धा जोयणसहस्सं" ॥

मू. (१८८) सणकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु विमाणा छजोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० ।

चुल्लहिमवंतकूडस्स उवरिल्लाओ चरमंताओ चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स समधरणितले एस णं छ जोयणसयाइ अवाहाए अंतरे प०, एवं सिंहरीकूडस्सवि ।

पासस्स णं अरहओ छ सया वाईणं सदेवमणुयासुरे लोए वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाईसंपया होत्था ।

अभिचंदे णं कुलगरे छ धणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

वासुपुजे णं अरहा छहिं पुरिससएहिं सद्धि मुंडे भविता अगाराओ अनगारियं पव्वइए ।

वृ. 'चुल्लहिमवंतकूडस्से' त्यादि, इह भावार्थो हिमवान् योजनशतोच्छ्रितस्ततकूटं च पञ्चशतोच्छ्रितं इति सूत्रोक्तमन्तरं भवतीति, 'अभिचंदे णं कुलगरे'ति अभिचन्द्रः कुलकरोऽस्यामवसर्पिण्यां सप्तानां कुलकराणां चतुर्थः, तस्योच्छ्रयः षट् धनुःशतानि पञ्चाशदधिकानि ।

मू. (१८९) वंभलंतएसु कप्पेसु विमाणा सत्त सत्त जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० ।

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स सत्त जिणसया होत्था, समणस्स भगवओ महावीरस्स सत्त वेउव्वियसया होत्था, अरिद्धनेमी णं अरहा सत्त वाससयाइ देसूणाइ केवलपरियागं पाउणिता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे ।

महाहिमवंतकूडस्स णं उवरिल्लाओ चरमंताओ महाहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स समधरणितले एस णं सत्त जोयणसयाइ अवाहाए अंतरे प०, एवं रुप्पिकूडस्सवि ।

वृ. श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सप्त जिनशतानि केवलिशतानीत्यर्थः, तथा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सप्त वैक्रियशतानि वैक्रियलब्धिमत्साधुशतानीत्यर्थः, 'अरिद्धे' त्यादि,

‘देसूणाइ’ति चतुःपञ्चाशतोदिनानामूनानि, तत्रमाणत्वात् छद्मस्थकालस्येति, ‘महाहिमवंते’त्यादी भावार्थोऽयं-महाहिमवान् योजनशतद्वयोच्छ्रितस्तत्कूटं च पञ्चशतोच्छ्रितमिति सूत्रोक्तमन्तरं भवतीति ।

मू. (१९०) महासुक्तसहस्रारेसु दोसु कप्पेसु विमाणा अहु जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए पढमे कंडे अहुसु जोयणसएसु वाणमंतरभोज्ञविहारा प० समणस्स णं भगवओ महावीरस्स अहुसया अनुत्तरोववाइयाणं देवाणं गइकल्लाणाणं ठिइकल्लाणाणं आगमेसिभद्दाणं उक्कोसिया अनुत्तरोववाइयसंपया होत्था ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ अहुहिं जोयणसएहिं सूरिए चारं चरति ।

अरहओ णं आरेड्ढेनोभंस्स अहु सयाइ वाइणं तदेवमणुयासुरोभं लोंगांमे वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाइसंपया होत्था ।

वृ. ‘इमीसे णं’मित्यादि, प्रथमं काण्डं खरकाण्ड खरकाण्डस्य षोडशविभागस्य प्रथम-विभागरूपं रत्नकाण्ड, तत्र योजनसहस्रप्रमाणे अध उपरि च योजनशतद्वयं विमुच्यान्येष्वष्टसु योजनशतेषु वनेषु भवा वानास्ते च ते व्यन्तराश्च तेषां सम्बन्धिनः भूमिविकारत्वाद्भीमेयकास्ते च ते विहरन्ति-क्रिडन्ति तेष्विति विहाराश्च-नगराणि वानव्यन्तरभीमेयकविहारा इति ।

‘अहु सय’ति अष्ट शतानि, केषामित्याह-‘अनुत्तरोववाइयाणं देवाणं’ति देवेषूत्पत्त्य-मानत्वात् देवा द्रव्यदेवा इत्यर्थः तेषां गति-देवगतिलक्षणा कल्याणं येषां ते गतिकल्याणास्तोषामेवं स्थिति-त्रयशित्सागरोपमलक्षका कल्याणं येषां ते तथा तेषां, तथा ततश्चयुतानामागमिष्वद्-आगमि भद्रं-कल्याणं निर्वाणगमनलक्षणं येषां ते आगमिष्वद्भद्राः तेषां, किमित्याह-‘उक्कोसिए’त्यादि ।

मू. (१९१) आणयपाणयआरणअहुएसु कप्पेसु विमाणा नव नव जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० ।

निसदकूडस्स णं उवरिल्लाओ सिहरतलाओ निसदस्स वासहरपव्वयस्स समे धरणितले एस णं नव जोयणसयाइ अबाहाए अंतरे प०, एवं नीलवंतकूडस्सवि ।

विमलवाहणे णं कुलगरे णं नव धणुसयाइ उहं उच्चत्तेणं होत्था ।

इमीसे णं रयणप्पभाए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ नवहिं जोयणसएहिं सव्वुवरिमे ताराखवे चारं चरइ, निसदस्स णं वासहरपव्वयस्स उवरिल्लाओ सिहरतलाओ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए पढमस्स कंडस्स बहुमज्झदेसभाए एस णं नव जोयणसयाइ अबाहाए अंतरे प०, एवं नीलवंतस्सवि ।

वृ. ‘निसदकूडस्स णं’मित्यादि, इहायं भावः-निषधकूटं पञ्चशतोच्छ्रितं निषधश्च चतुःशतोच्छ्रित इति यथोक्तमन्तरं भवतीति ।

मू. (१९२) सव्वेवि णं गेवेज्जविमाणे दस दस जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० ।

सव्वेवि णं जमगपव्वया दस दस जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० दस दस गाउयसयाइ उव्वेहेणं प० मूले दस दस जोयणसयाइ आयामविकखंभेणं प०, एवं वित्तविचित्तकूडावि भाणियव्वा, सव्वेवि णं चट्टवेयहपव्वया दस दस जोयणसयाइ उहं उच्चत्तेणं प० दस दस गाउयसयाइ उव्वेहेणं

५० मूले दस दस जोयणसयाइं विक्खंभेणं ५०, सव्वत्थ समा पल्लगसंठाणसंठियाप०, सव्वेवि णं हरिहरिस्सहकूडा वक्खारकूडवज्जा दस दस जोयणसयाइं उहं उच्चत्तेणं ५०, मूले दस जोयणसयाइं विक्खंभेणं, एवं बलकूडावि नन्दनकूडवज्जा ।

अरहावि अरिद्धनेमी दस वाससयाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, पासस्स णं अरहओ दस सयाइं जिणाणं होत्था, पासस्स णं अरहओ दस अन्तेवासीसयाइं कालगयाइं जाव सव्वदुक्खप्पहीणाइं ।

पउमद्दहपुंडरीयद्दहा य दस दस जोयणसयाइं आयामेणं ५० ।

वृ. 'सव्वेवि णं जमगे'त्यादि, उत्तरकुरुषु नीलवद्वर्षधरस्य-उत्तरतः शीताया महानद्या उभयोः कूलयोर्द्वौ यमकाभिधानौ पर्वतौ स्तः, ते च पञ्चस्वप्युत्तरकुरुषु द्वयोर्द्वयोर्भावाद्दश, एवं 'चित्तविचित्तकूडावि' ति पञ्चसु देवकुरुषु यमकवत्तत्सद्भावात् पञ्च चित्रकूटाः पञ्च विचित्रकूटा इति, 'सव्वेवि णं' मित्यादि, सर्वेऽपि वृत्ता वैताढ्या विंशति शब्दापात्यादयः, 'सव्वेवि णं हरी'त्यादि, हरिकूटं विद्युत्प्रभाभिधाने गजदन्ताकारवक्षस्कारपर्वते हरिस्सहकूटं तु मात्स्यवद्वक्षस्कारे, तानि च पञ्चस्वपि मन्दरेषु भावात् पञ्च पञ्च भवन्ति सहोच्छ्रितानि च, 'वक्खारकूडवज्ज'ति शेषवक्षस्कारकूटेष्वेवमुच्चत्वं नास्त्येतेष्वेवास्तीत्यर्थः, एवं 'बलकूडावि'ति पञ्चसु मन्दरेषु पञ्च नन्दनवनानि तेषु प्रत्येकमैशान्या दिशि बलकूटाभिधानं कूटमस्ति, ततः पञ्च, तानि सहोच्छ्रितानि च, 'नन्दनकूडवज्ज'ति शेषाणि नन्दनवनेषु प्रत्येकं पूर्वादिदिग्बुधिविद्व्यवस्थितानि चत्वारिंशत्संख्यानि नन्दनकूटानि वर्जयित्वा, तानि साहस्रिकाणि न भवन्तीत्यर्थः । 'अरहंते'त्यादि, कुमारत्वे त्रीणि वर्षशतान्यनगरत्वे सप्तेत्येवं दश शतानि, 'पउमद्दहपुंडरीयद्दहा'ति पद्महृदः श्रीदेवीनिवासो हिमवद्वर्षधरपर्वतोपरिवर्ती पुण्डरीकहृदो लक्ष्मीदेवीनिवासः शिखरिवर्षधरोपरिवर्तीति ।

मू. (१९३) अनुत्तरोववाइयां देवाणं विमाणा एक्कारस जोयणसयाइं उहं उच्चत्तेणं ५० । पासस्स णं अरहओ इक्कारस सयाइं वेजव्वियाणं होत्था ।

मू. (१९४) महापउममहापुंडरीयद्दहाणं दोदो जोयणसहस्साइं आयामेणं ५० ।

वृ. तथा महापद्ममहापुण्डरीकहृदौ महाहिमवद्रुक्मिवर्षधरयोरुपरिवर्तिनी हीबुद्धि-देव्योर्निवासभूताविति ।

मू. (१९५) इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए वइरकंडस्स उवरिल्लाओ चरमंताओ लोहियक्खकंडस्स हेड्डिल्ले चरमंते एस णं तिन्नि जोणसहस्साइं अब्बाहाए अंतरे ५० ।

वृ. इमीसेणं रयणे त्यादि, अयमिह भावार्थः-रत्नप्रभापृथिव्याः प्रथमस्य षोडशविभागस्य खरकाण्डाभिधानकाण्डस्य प्रथमं रत्नकाण्डं वज्रकाण्डं नाम काण्डं द्वितीयं वैडूर्यकाण्डं तृतीयं लोहिताक्षकाण्डं चतुर्थं तानि च प्रत्येकं साहस्रिकाणीति त्रयाणां यथोक्तमन्तरं भवतीति ।

मू. (१९६) तिगिच्छिकेसरिदहाणं चत्तारि चत्तारि जोयणसहस्साइं आयामेणं ५० ।

वृ. तिगिच्छिकेसरिहृदौ निषधनीलवद्वर्षधरोपरिस्थितौ धृतिकीर्तिदेवीनिवसाविति ।

मू. (१९७) धरणितले मंदरस्स णं पव्वयस्स बहुमज्झदेसभाए रुयगनाभीओ चउदिसि पञ्च २ जोयणसहस्साइं अब्बाहाए अंतरे मंदरपव्वए ५० ।

वृ. 'धरणितले' इत्यादि, धरणितले-धरण्यां समे भूभाग इत्यर्थ, 'रुयगनाभीओ'ति ।

॥ १ ॥

‘अद्वपएसो रुयगो तिरियं लोगस्स मज्झवारंभि ।

एसणभवो दिसाणं एसेव भवे अणुदिसाणं ॥

रुचक एव नाभिचक्रस्य तुम्बभिवेति रुचकनाभि, ततश्चतसृष्यपि दिक्षु पञ्च पञ्च सहस्राणि मेरुस्तस्य दशसहस्रविष्कम्भत्वादिति ।

मू. (१९८) सहस्रारे णं कप्पे छ विमाणावाससहस्साप० ।

मू. (१९९) इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए रयणस्स कंडस्स उवरिळाओ चरमंताओ पुलगस्स कंडस्स हेड्डिल्ले चरमंते एस णं सत्त जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० ।

वृ. ‘इमीसे ण’मित्यादि, रत्नकाण्डं प्रथमं पुलककाण्डं सप्तममिति सप्तसहस्राणि ।

मू. (२००) हरिवासरम्मयाणं वासा अद्व जोयणसहस्साइं साइरेगाइं वित्थरेणं प० ।

वृ. ‘हरिवासे’त्यादि, इहार्थे गाथार्द्ध-‘हरिवासे इगवीसा चुलसी य सया कला य एक्का य’ति ।

मू. (२०१) दाहिणह्मभरहरस णं जीवा पार्हणपड्डीणारयण दुहओ समुदं पुढा नव जोयणसहस्साइं आयामेणं प० ।

वृ. ‘दाहिणे’त्यादि दक्षिणो भागो भरतस्येति दक्षिणार्द्धभरतं तस्य जीवेव जीवा-क्रज्जी सीमा प्राचीन-पूर्वतः प्रतीचीन-पश्चिमतः आयता-दीर्घा प्राचीनप्रतीचीनायता ‘दुहओ’ति उभयतः पूर्वापरपाश्वर्योरित्यर्थः, समुद्रं-लवणसमुद्रं स्पृष्टाः क्षुभ्वती नव सहस्राण्ययामत इहोक्ता, स्थानान्तरे तु तद्विशेषोऽयं नव सहस्राणि सप्त शतान्यष्टचत्वारिंशदधिकानि द्वादश च कला इति ।

मू. (२०२) मंदरे णं पव्वाए धारणितले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं प० ।

मू. (२०३) जम्बूदीवेणं दीवे एणं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं प० ।

मू. (२०४) लवणे णं समुदे दो जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं प० ।

मू. (२०५) पासस्स णं अरहओ तिन्नि सयसाहस्सीओ सत्तावीसं च सहस्साइं उक्कोसिया सावियासंपया होत्था ।

मू. (२०६) धायइखंडे णं दीवे चत्तारि जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं प० ।

मू. (२०७) लवणस्स णं समुदस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरमंताओ पच्चच्छिमिल्ले चरमंते एस णं पंच जोयणसयसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० ।

वृ. ‘लवणे’त्यादि, तत्र जम्बूद्वीपस्य लक्षं चत्वारि च लवणस्येति पञ्च ।

मू. (२०८) भरहे णं राया चाउरंतचक्कवड्डी छ पुव्वसयसहस्साइं रायमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अनगारियं पव्वइए ।

मू. (२०९) जम्बूदीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिल्लाओ वेइयंताओ धायइखंडचक्कवालस्स पच्चच्छिमिल्ले चरमंते सत्त जोयणसयसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० ।

वृ. ‘जम्बूदीवस्से’त्यादि, तत्र लक्षं जम्बूद्वीपस्य द्वे लवणस्य चत्वारि धातकीखण्डस्येति सप्त लक्षाण्यन्तरं सूत्रोक्तं भवतीति ।

मू. (२१०) माहिंदे णं कप्पे अद्व विमाणावाससयसहस्साइं प० ।

मू. (२११) अजियस्स णं अरहओ साइरेगाइं नव ओहिनाणिसहस्साइं होत्था ।

वृ. अजितस्यार्हतः सातिरेकाणि नवावधिज्ञानिसहस्राणि, अतिरेकश्चत्वारि शतानि, इदं

च सहस्थानकमपि लक्षस्थानकाधिकारे यदधीतं तत् सहस्रशब्दासाधर्म्याद्विवचित्रत्वाद्वा सूत्रगतेर्लेखकदोषाद्वेति ।

मू. (२१२) पुरिससीहे णं वासुदेवे दस वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता पञ्चमाए पुढवीए नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने ।

वृ. पुरुषसिंहः पञ्चमवासुदेवः ।

मू. (२१३) समणे भगवं महावीरे तित्थगरभवग्गहणाओ छट्ठे पोडिलभवग्गहणे एगं वासकोडिं सामन्नपरियागं पाउणिता सहस्सारे कप्पे सव्वट्ठविमाणे देवत्ताए उववन्ने ।

वृ. 'समणे'त्यादि, यतो भगवान् पोडिलाभिधानराजपुत्रो बभूव, तत्र वर्षकोटिं प्रव्रज्यां पालितवानित्येको भवः, ततो देवोऽभूदिति द्वितीयः, ततो नन्दनाभिधानो राजसूनुः छत्राग्रनगर्यां जज्ञे इति तृतीयः, तत्र वर्षलक्षं सर्वदा मासक्षपणेन तपस्तप्त्वा दशमदेवलोके पुण्योत्तरवरविजय-पुण्डरीकाभिधाने विमाने देवोऽभवदिति चतुर्थस्ततो ब्राह्मणकुण्डग्रामे ऋषभदत्तब्राह्मणस्य भार्याया देवानन्दाभिधानायाः कुक्षावुत्पन्न इति पञ्चमस्ततस्त्रयशीतितमे दिवसे क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे सिद्धार्थमहाराजस्य त्रिशलाभिधानभार्यायाः कुक्षाविन्द्रवचनकारिणा हरिनैगमेषिनाम्ना देवेन संहतस्तीर्थकरतया च जात इति षष्ठः, उक्तभवग्रहणं हि विना नान्यद्भवग्रहणं षष्ठं श्रूयते भगवत इत्येतदेव षष्ठभवग्रहणतया व्याख्यातं, यस्माच्च भवग्रहणादिदं षष्ठं तदप्येतस्मात् षष्ठमेवेते सुलूच्यते तीर्थकरभवग्रहणात्षष्ठे पोडिलभवग्रहणे इति ।

मू. (२१४) उसभसिरिस्स भगवओ चरिमस्स य महावीरवत्तमाणस्स एगा सागरोवम-कोडाकोडी अवाहाए अंतरे प० ।

वृ. 'उसभे'त्यादि, 'उसभसिरिस्स'ति प्राकृ तत्वेन श्रीऋषभ इति वाच्ये व्यत्ययेन निर्देशः कृतः, एका सागरोपमकोटाकोटी द्विचत्वारिंशता वर्षसहस्रैः किञ्चित्साधिकैरूनाऽप्यल्पत्वा-द्विशेषस्याविशेषितोक्तेति ।

इह य एते अनन्तरं संख्याक्रमसम्बन्धमात्रेण सम्बद्धा विविधा वस्तुविशेषा उक्तास्त एव विशिष्टतरसम्बन्धसम्बद्धा द्वादशाङ्गे प्ररूप्यन्त इति द्वादशाङ्गस्यैव स्वरूपमभिधित्सुराह-

मू. (२१५) दुवालसंगे गणिपिडगे प० तं० -आयारे सूयगडे ठाणे समवाए विवाहपन्नत्ती नायाधम्मकहाओ उवासगदसाओ अंतगडदसाओ अनुत्तरोववाइयदसाओ पण्हावागरणाइं विवागसुए दिड्ढियाए ।

से किं तं आयारे ?, आयारे णं समणाणं निग्गंथाणं आयारगोयरविणयवेणइयद्वाणगम-णचंकमणपाणजोगजुंजणभासासमितिगुत्तीसेजोवहिभत्तपाणउग्गमउप्पायणएसणाविसोहि-सुद्धाद्धग्गहणवयणियमतवोवहाणसुप्पसत्थमाहिज्जइ, से समासओ पञ्चविहे प०, तं० -नाणायारे दंसणायारे वरित्तायारे तवायारे विरियायारे, आयारस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अनुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ निजुत्तीओ ।

से णं अंगड्डयाए पढमे अंगे दो सुयक्खंधा पणवीसं अज्झयणा पंचासीइं उद्देसणकाला पंचासीइं समुद्देसणकाला अड्डारस पदसहस्साइं पदग्गेणं संखेज्जा अक्खरा अनंता गमा अनंता पज्जया परित्ता तसा अनंता थावरा सासया कडा निबद्धा निकाइया जिनपन्नता भावा आधविज्जंति पण्णविज्जंति परुविज्जंति दंसिज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति ।

से एवं नाया एवं विष्णाया एवं चरणकरणपरुवणया आधविजंति पण्णविजंति परुविजंति
दंसिजंति निदंसिजंति उवदंसिजंति । सेलं आयारे ।

वृ. 'दुवालसंगे' इत्यादि, अथवोत्तरोत्तरसंख्याक्रमसंबद्धार्थप्ररूपणमनन्तरमकारि, साम्प्रतं
संख्यामात्रसंबद्धपदार्थप्ररूपणायोपक्रम्यते- 'दुवालसंगे' इत्यादि, तत्र श्रुतपरमपुरुषस्याङ्गानी-
वाङ्गानि, द्वादशाङ्गानि-आचारादीनि यस्मिन्द्वादशाङ्गं, गुणानां गणोऽस्यास्तीति गणी-आचार्य-
स्तस्य पिटकमिव पिटकं-सर्वस्वभाजनं गणिपिटकं, अथवा गणिशब्दः परिच्छेदवचनः, तथा
चोक्तम्

॥ १ ॥

“आचारंमि अहीए जं नाओ होइ समणधम्मो उ ।

तम्हा आचारधरो भण्णइ पदमं गणिङ्गणं ॥

परिच्छेदस्थानमित्यर्थः, ततश्च परिच्छेदसमूहो गणिपिटकं, अत्र चैवं पदघटना-यदेतद्ग-
णिपिटकं तत् द्वादशाङ्गं प्रज्ञप्तं, तद्यथा-आचारः सूत्रकृत इत्यादि ।

‘से किं त’मित्यादि, अथ किं तदाचारवस्तु ? यद्वा अथ कोऽयमाचारः ?, आचर्यत इति
वा आचारः साध्याचरितो ज्ञानाद्यासेवनविधिरिति भावार्थः, एतद्व्यतिपादको ग्रन्थोऽप्याचार
एवोच्यते, ‘आयारे णं’ति अनेनाचारेण करणभूतेन श्रमणानामाचारो व्याख्यायत इति योगः,
अथवा आचारेऽधिकरणभूते णमिति वाक्यालङ्कारे ‘श्रमणानां’ तपःश्रीसमालिङ्गितानां ‘निर्ग्रन्थानां’
सबाह्याभ्यन्तरग्रन्थरहितानां, आह-श्रमणा निर्ग्रन्था एव भवन्तीति विशेषणं किमर्थमिति ?,
उच्यते, शाक्यादिव्यवच्छेदार्थम्, उक्तं च-“निर्गन्धसक्क तावसगेरुयआजीव पंचहा समणत्ति

तत्राचारो-ज्ञानाद्यनेकभेदभिन्नः गोचरो-भिक्षाग्रहणविधिलक्षणो विनयो-ज्ञानादिविनयः
वैतथिकं-तत्फलं कर्मक्षयादिस्थानं-कायोत्सर्गोपवेशनशयनभेदात्त्रिरूपं गमनं-विहारभूम्यादिषु
गतिश्चङ्क्रमणं-उपाश्रयान्तरे शरीरश्रमव्यपोहार्थितस्ततः सञ्चरणं प्रमाणं-भक्तपानाभ्यवहारोप-
ध्यादेर्मानं योगयोजनं-स्वाध्यायप्रत्युपेक्षणादिव्यापारेषु परेषां नियोजनं भाषाः-संयतस्य भाषाः
सत्यासत्यामृषारूपाः समितयः-ईर्यसमित्याद्याः पञ्च गुप्तयो-मनोगुप्त्यादयस्तिष्ठः तथा शय्या
च-वसतिरुपधिश्च-वस्त्रादिको भक्तं च-अशनादि पानं च-उष्णोदकादीति द्वन्द्वः, तथा उद्गमोत्पा-
दनैषणालक्षणानां दोषाणां विशुद्धिः-अभाव उद्गमोत्पादनैषणाविशुद्धिस्ततः शय्यादीनामुद्गमा-
दिविशुद्ध्या शुद्धानां तथाविधकारणेऽशुद्धानां च ग्रहणं शय्यादिग्रहणं ।

तथा व्रतानि-मूलगुणा नियमाः-उत्तरगुणास्तपउपधानं-द्वादशविधं तपः, तत आचारश्च
गोचरश्चेत्यादि यावद्गुप्तयश्च शय्यादिग्रहणं च व्रतानि च नियमाश्च तपउपधानं चेति समाहार-
द्वन्द्वस्ततस्तच्च तत्सुप्रशस्तं चेति कर्मधारयः, एतत्सर्वमाख्यायते-अभिधीयते, एतेषु आचारदिपदेषु
यत्र क्वचिदन्यतरोपादाने अन्यतरस्य गतार्थस्याभिधानं तत्सर्वं तत्प्राधान्यख्यापना-
र्थमेवेत्यवसेयमिति

‘से समासओ’ इत्यादि, सः आचारो यमधिकृत्य ग्रन्थस्याचार इति संज्ञा प्रवर्तते ‘समासतः’
संक्षेपतः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-ज्ञानाचार इत्यादि, तत्र ज्ञानाचारः-श्रुतज्ञानविषयः कालाध्ययन-
विनयाध्ययनादिरूपो व्यवहारोऽष्टधा ‘दर्शनाचारः’ सम्यक्त्ववतां व्यवहारो निशङ्कितादिरूपोऽष्टधा
‘चारित्र्याचारः’ चारित्रिणां समित्यादिपालनात्मको व्यवहारः ‘तपआचारो’ द्वादशविधपत-
पोविशेषानुष्ठितिः ‘वीर्याचारो’ ज्ञानादिप्रयोजनेषु वीर्यस्यागोपनमिति !

‘आचार’ति आचारग्रन्थस्य णमित्यलङ्कारे ‘परित्ता संख्येया आद्यन्तोपलब्धेर्नानन्ता भवन्तीत्यर्थः, काः ?-वाचनाः-सूत्रार्थप्रदानलक्षणाः, अवसर्पिण्युत्सर्पिणीकालं वा प्रतीत्य, ‘परीते’ति संख्येयान्यनुयोगद्वाराणि-उपक्रमादीनि, अध्ययनानामेव संख्येयत्वात् प्रज्ञापकवचनगोचरत्वाच्च ‘संखेज्ञा वेद’ति वेष्टकाः-छन्दोविशेषाः, एकार्थप्रतिबद्धवचनसङ्कलिकेत्यन्ये, ‘संखेज्ञा सिलोग’ति श्लोकाः-अनुष्टुपछन्दांसि ‘संख्याताः निर्युक्तयः’ निर्युक्तानां-सूत्रेऽभिधेयतया व्यवस्थापितानामर्थानां युक्तिः-घटना विशिष्टा योजना निर्युक्तयुक्तिः, एतस्मिंश्च वाक्ये युक्त-शब्दलोपात्रिर्युक्तिरित्युच्यते, एताश्च निक्षेपनिर्युक्त्याद्याः संख्येया इति ।

‘से ण’मित्यादि स आचारो णमित्यलङ्कारे ‘अङ्गार्थतया’ अङ्गलक्षणवस्तुत्वेन प्रथममङ्गं स्थापनामधिकृत्य, रचनापेक्षया तु द्वादशमङ्गं, प्रथमं पूर्वतस्य सर्वप्रवचनात् पूर्वक्रियमाणत्वादिति, द्वौ श्रुतस्कन्धौ अध्ययनसमुदायलक्षणौ, पञ्चविंशतिरध्ययनानि, तद्यथा -

॥ १ ॥ “सत्थपरिण्णा १ लोगविजओ २ सीओसणिज्ज ३ संमत्तं ४ ।

आवंति ५ पुण्ण ६ विमोहो ७ सत्थपरिण्णो ८ नङ्गणसुयं ९ ॥

—इति प्रथमः श्रुतस्कन्धः—

॥ २ ॥ “पिंडेसण १ सेज्जि २ रिया ३ भासज्जाया य ४ वत्थ ५ पाएसा ६ ।

उग्गहपडिमा ७ सत्तसत्तिक्कया १४ भावण १५ विमुत्ती १६ ॥

—इति द्वितीयः श्रुतस्कन्धः—

एवमेतानि निशीयवर्जानि पञ्चविंशतिरध्ययनानि, तथा पञ्चाशीतिरुद्देशनकालाः, कथं ?, उच्यते, अङ्गस्य श्रुतस्कन्धस्याध्ययनस्योद्देशकस्य चैतेषां चतुर्णामप्येक एवोद्देशनकालः, एवं शस्त्रपरिज्ञादिषु पञ्चविंशतावध्ययनेषु क्रमेण सप्त १ षट् २ चतु ३ श्वतुः ४ षट् ५ पञ्च ६ अष्ट ७ सप्त ८ चतु ९ रेकादश १० त्रि ११ त्रि १२ द्वि १३ द्वि १४ द्वि १५ १६ संख्या उद्देशनकालाः षोडशस्वध्ययनेषु शेषेषु नवसु नवैवेति, इह सङ्ग्रहगाथा ।

॥ १ ॥ “सत्त य छ चउ झउरो छ पञ्च अट्टेव सत्त चउरो य ।

एक्कारा ति ति दो दो दो दो सत्तेक्क एक्कोय ॥

एवं समुद्देशनकाला अपि भणितव्याः, अष्टादश पदसहस्राणि पदाग्रेण प्रज्ञप्तः, इह यत्रार्थोपलब्धिस्तत्पदं, ननु यदि द्वौ श्रुतस्कन्धौ पञ्चविंशतिरध्ययनान्यष्टादश पदसहस्राणि पदाग्रेण भवन्ति ततो यद्भणितं “नववंभवेरमइओ अट्टारसपदसहस्सिओ वेउ”ति तत्कथं न विरुध्यते ?, उच्यते यत् द्वौ श्रुतस्कन्धावित्यादि तदाचारस्य प्रमाणं भणितं, यत्पुनरष्टादश पदसहस्राणि तत्रवब्रह्मचर्याध्ययनात्मकस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्य प्रमाणं ।

विचित्रार्थबद्धानि च सूत्राणि, गुरुपदेशतस्तेषामर्थोऽवसेय इति, संख्येयानि अक्षराणि, वेष्टकादीनां संख्येयत्वात्, अनन्ता गमाः, इह गमाः-अर्थगमा गृह्यन्ते अर्थपरिच्छेदा इत्यर्थः, ते चानन्ताः, एकस्मादेव सूत्रात्तत्तद्धर्मविशिष्टानन्तधर्मात्मकवस्तुप्रतिपत्तेः, अन्ये तु व्याचक्षते-अभिधानाभिधेयवशतो गमा भवन्ति, ते चानन्ताः, मनन्ताः पर्यायाः स्वपरभेदभिन्ना अक्षरार्थपर्याया इत्यर्थः, परित्तप्तासा आख्यायन्त इति योगः ।

असन्तीति त्रसाः-द्वीन्द्रियादयस्ते च परित्ता नानन्ताः, एवंप्रत्ययादेव तेषां, अनन्ताः स्थावरा

वनस्पतिकायसहिताः, किंभूता एते ? - 'सासा कडा निबद्धा निकाइय' ति शाश्वताः द्रव्यार्थतया अविच्छेदेन प्रवृत्तेः कृताः पर्यायार्थता प्रतिषमयमन्यथात्वावाप्तेर्निबद्धाः-सूत्र एव ग्रथिता निकाचिता-निर्युक्तिङ्ग्रहणिहेतुदाहरणादिभिः प्रतिष्ठिता जिनैः प्रहृष्टा भावाः-पदार्था अन्येऽप्यजीवादयः 'आघविज्जंति' ति प्राकृतशैल्या आख्यायन्ते-सामान्यविशेषाभ्यां कथ्यन्त इत्यर्थः, प्रज्ञाप्यन्ते नामादिभेदाभिधानेन, प्ररूप्यन्ते नामादिस्वरूपकथनेन, यथा 'पञ्जायाणभिधेय' मित्यादि, दर्शयन्ते उपमामात्रतः 'यथा गौर्गवयस्तथा' इत्यादि, निदर्शयन्ते हेतुद्वष्टान्तोपन्यासेन उपदर्शयन्ते उपनय-निगनाभ्यां सकलनथाभिप्रायतो वंति, साम्प्रतमाचाराङ्गग्रहणफलप्रतिपादनायाह -

'से एव' मित्यादि, स इत्याचाराङ्गग्राहको गृह्यते, 'एवं आय' ति अस्मिन् भावतः सम्बन्धधृते सत्येवमात्मा भवति, तदुक्तक्रियापरिणामाव्यतिरेकात् स एव भवतीत्यर्थः, इदं च सूत्रं पुस्तकेषु न दृष्टं नद्यां तु दृश्यते इतीह व्याख्यातमिति, एवं क्रियासारमेव ज्ञानमिति ख्यापनार्थं क्रियापरिणाम-पभिधायाधुना ज्ञानामधिकृत्य आह-

'एवं नाय' ति इदमधीत्य एवं ज्ञात भवति यथैवेहोक्तमिति, 'एवं विज्ञाय' ति विविधो विशिष्टो वा ज्ञाता विज्ञाता एवं विज्ञाता भवति-तन्त्रान्तरीयज्ञाता भवति, तन्त्रान्तरीयज्ञातृभ्यः प्रधानतर इत्यर्थः, 'एव' मित्यादि निगमनवाक्यं, एवं-अनेन प्रकारेमाचारगोचरविनयाद्यभिधान-रूपेण 'चरणकरणप्ररूपणता आख्यायत' इति चरणं व्रतश्रमणधर्मसंयमाद्यनेकविधं करणं-पिण्डविशुद्धिसमित्याद्यनेकविधं तयोः प्ररूपणता-प्ररूपणैव आख्यायते इत्यादि पूर्ववदिति ।

'सेत्तं आयारे' ति तदिदमाचारवस्तु अथवा सोऽयमाचारो यः पूर्वं दृष्ट इति ।

मू. (२१६) से किं तं सुअगडे ?, सुअगडे णं ससमया सुइज्जंति परसमया सुइज्जंति ससमयपरसमया सुइज्जंति जीवा सुइज्जंति अजीवा सुइज्जंति जीवाजीवा सुइज्जंति लोगो सुइज्जंति अलोगो सुइज्जंति लोगालोगो सुइज्जंति, सुअगडे णं जीवाजीवपुण्णपावासवसंवरनिज्जरण-बंधमोक्खावसाणा पयत्था सुइज्जंति, समणाणं अचिरकालपव्वइयाणं कुसमयमोहमोहमइमोहियाणं संदेहजायसहजबुद्धिपरिणामसंसइयाणं पावकरमलिनमइगुणविसोहणत्वं असीअस्स किरियावा-इयसयस्स चउरासीए अकिरियवाईणं सत्तट्ठीए अण्णाणियवाईणं बत्तीसाए वेणइयवाईणं तिण्हं तेवट्ठीणं अन्नदिड्डियसयाणं वूहं किच्चा ससमए ठाविज्जंति नाणदिट्ठंतवयणनिस्सारं सुद्ध दरिसयंता विविहवित्थरानुगमपरमसत्त्वावगुणविसिद्धा मोक्खपोयारगा उदाहार अन्नाणत-मंधकारदुग्गेसु दीवभूआ सोवाणा चेव सिद्धिसुगइगिहुत्तमस्स निक्खोभनिष्पकंपा सुत्तत्था ।

सुयगडस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अनुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जा वेदा संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ निज्जुत्तीओ ।

से णं अङ्गद्वयाए दोच्चे अंगे दो सुयक्खंधा तेवीसं अज्झयणा तेत्तीसं उद्देसणकाला तेत्तीसं समुद्देसणकाला छत्तीसं पदसहस्साइ पयग्गेणं प० संखेज्जा अक्खरा अनंता गमा अनंता पञ्जवा परित्ता तसा अनंता थावरा सासया कडा निबद्धा निकाइया जिनपन्नत्ता भावा आघविज्जंति पन्नविज्जंति परुविज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति ।

से एवं आया एवं नाया एवं विन्नाया एवं चरणकरणप्ररूपणया आघविज्जंति पन्नविज्जंति परुविज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति ॥ से तं सुअगडे २ ।

वृ. 'से किं तं सुयगडे' 'सूच सूचायां' सूचनात् सूत्रं सूत्रेण कृतं सूत्रकृतमिति रुढ्योच्यते,

‘सूयगडेण’ति सूत्रकृतेन सूत्रकृते वा स्वसमयाः सूच्यन्ते इत्यादि कण्ठयं, तथा सूत्रकृतेन जीवाजी-
वपुण्यपापाश्रवसंवरनिर्जरावन्धमोक्षावसानाः पदार्था सूच्यन्ते, तथा ‘समणाण’मित्यादि, अत्र
श्रमणानां मतिगुणविशोधनार्थं स्वसमयः स्थाप्यत इति वाक्यार्थः, तत्र श्रमणानां किंभूतानां ? -
अचिरकालप्रव्रजितानां, चिरकालप्रव्रजिता हि निर्मलमतयो भवन्ति, अहर्निशं शास्त्रपरिच-
याद्बहुश्रुतसंपर्काच्चेति, पुनः किंभूतानां ? - ‘कुसमयमोहमोहमइमोहियाणं’ति कुत्सितः समयः-
सिद्धान्तो येषां ते कुसमयाः-कुतीर्थकास्तेषां मोहः-पदार्थेष्वयथावबोधः कुसमयमोहस्तस्माद्यो
मोहः-श्रोतृमनोमूढता तेन मतिर्मोहिता-मूढता नीता येषां ते कुसमयमोहमतिमोहिताः, अथवा
कुसमयाः-कुसिद्धान्तास्तेषां ओधः-संधो मकारस्तु प्राकृतत्वात् तस्माद्यो मोहः-श्रोतृमनोमूढता
तेन मतिर्मोहिता येषां ते कुसुमयौधमोहमतिमोहिताः, अथवा कुसमयानां-कुतीर्थकानां मोहो
मोद्यो वा-शुभफलापेक्षया निष्फलो यो मोहस्तेन मतिर्मोहिता येषां ते कुसमयमोहमोहमतिमोहिताः
कुसमयमोद्यमोहमतिमोहिता वा तेषां, तथा संदेहाः-वस्तुतत्त्वं प्रति संशयाः कुसमयमोहमति-
मोहितानामिति विशेषणसात्रिध्यात् कुसमयेभ्यः सकाशात् जाता येषां ते सन्देहजाताः ।

तथा सहजात्-स्वभावसम्पन्नात् न कुसमयश्रवणसम्पन्नाद्बुद्धिपरिणामात्-मतिस्वभावात्
संशयो जातो येषां ते सहजबुद्धिपरिणामसंशयिताः सन्देहजातास्च सहजबुद्धिपरिणामसंशयिताश्च
ये ते तथा तेषां श्रमणानामिति प्रक्रमः, किमत आह-‘पापकरो’ विपर्ययसंशयात्मकत्वेन कुत्सित-
प्रवृत्ति निवन्धनत्वादशुभकर्महेतुरत एव च मलिनः-स्वरूपाच्छादनादनिर्मलो यो मतिगुणो-
बुद्धिपर्यायस्तस्य विशोधनाय-निर्मलत्वाधानाय पापकर्मलिनमतिगुणविशोधनार्थः ।

‘असीयस्स किरियावाइयसयस्स’ति अशीत्यधिकस्य क्रियायादिशतस्य व्यूहं कृत्वा
स्वसमयः स्थाप्यत इति योगः, एवं शेषेष्वपि पदेषु क्रिया योजनीयेति, तत्र न कर्तारं विना क्रिया
संभवतीति तामात्मसमवायिनीं वदन्ति ये तच्छीलाश्च ते क्रियावादिनः, ते पुनरात्माद्यस्ति-
त्वप्रतिपत्तिलक्षण अमुनोपायेनाशीत्यधिकशतासंख्या विज्ञेयाः-जीवाजीवाश्रवबन्धसम्बर-
निर्जरापुण्यापुण्यमोक्षा-ख्यात्रव पदार्थान् विरचय्य परिपाठ्या जीवपदार्थस्याधः स्वपरभेदावुप-
न्यसनीयौ, तयोरधोनित्या-नित्यभेदौ, तयोरप्यधः कालेश्वरात्मनियतिस्वभावभेदाः पञ्च न्यसनीयाः,
पुनरित्यं विकल्पाः कर्तव्याः-अस्ति जीवः स्वतो नित्यः कालत इत्येको विकल्पो, विकल्पार्थश्चायं
विद्यते खल्वात्मा स्वेन रूपेण नित्यश्च कालवादिनः, उक्तेनैवाभिलापेन द्वितीयो विकल्प ईश्वरकार-
णिकस्य, तृतीयः आत्मवादिनश्चतुर्थो नियतिवादिनः पञ्चमः स्वभाववादिनः, एवं स्वत इत्यपरित्य-
जता लब्धाः पञ्च विकल्पाः, परत इत्यनेनापि पञ्च लभ्यन्ते, नित्यत्वापरित्यागेन चैते दश विकल्पाः,
एवमनित्यत्वेनापि दशैव, एवं विंशतिर्जीवपदार्थेन लब्धाः ।

अजीवादिष्वप्यष्टास्वेवमेव प्रतिपदं विंशतिर्विकल्पानामतो विंशतिर्नवगुणा शतमशीत्युत्तरं
क्रियावादिनामिति, ‘चउरासीए अकिरियवाईणं’ति एतेषां च स्वरूपं यथा नन्दादिषु तथा वाच्यं,
नवरमे तद्व्याख्याने पुण्यापुण्यवर्जा सप्त पदार्था स्थाप्यन्ते, तदधः स्वतः परतश्चेति पदद्वयं,
तदधः कालादीनां षष्ठी यद्दृष्ट्वा न्यस्यते, ततश्च नास्ति जीवः स्वतः कालत इत्येको विकल्पः,
एवमेते चतुरशीतिर्भवन्ति ।

‘सत्तङ्कीए अत्राणियवाईणं’ति एतेऽपि तथैव, नवरं जीवादीत्रव पदार्थानुत्पत्तिदशमानुपरि
व्यवस्थाप्याधः सप्त सदादयः स्थाप्याः, तद्यथा-सत्त्वमसत्त्वं सदसत्त्वमवाच्यत्वं सदवाच्यत्वमसद-

वाच्यत्वं सदसदवाच्यत्वमिति, तत्र को जानाति जीवस्य सत्त्वमित्येको विकल्पः, एवमसत्त्व-
मित्यादि, तत एते सप्त नवकास्त्रिषष्टि, उत्पत्तेस्त्वाद्या एव चत्वारो वाच्याः, इत्येवं सप्तषष्टिरिति
तथा 'वत्तीसाए वेणइयवाईणं'ति, एते चैवं-सुरनृपतिज्ञातियतिस्थविराधममातृपितृणां प्रत्येकं
कायवाङ्मनोदानैश्चुद्धा विनयः कार्य इत्यभ्युपगमवन्तो द्वात्रिंशदिति ।

एवं चैतेषां चतुर्णां वादिप्रकाराणां मीलने त्रीणि त्रिषष्ट्यधिकानि अन्यदष्टिशतानि भवन्त्यत
उच्यते- 'तिण्ह' मित्यादि, 'वूहं किच्च'ति प्रतिकेपं कृत्वा 'स्वसमयो' जैनसिद्धान्तः स्थाप्यते, यत
एवं सूत्रकृतेन विधीयते अतस्तसूत्रार्थयोः स्वरूपमाह -

'नाणे'त्यादि, नाना-अनेकविधाः बहुभि प्रकारैरित्यर्थः, 'दिट्ठंवयणनिस्सारं'ति स्याद्वादिना
पूर्वपक्षीकृतानां प्रवादिनां स्वपक्षस्थापनाय यानि दृष्टान्तवचनान्युपलक्षणत्वाद्धेतुवचनानि च
तदपेक्षया निस्सारं-सारताशून्यं पोषां मतमिति गम्यते, सुष्ठु-पुनरप्रतिक्षेणीयत्वेन दर्शयन्तौ-
प्रकटयन्तौ तथाविधश्चासौ सत्यदप्ररूपणाद्यकेनायुगोद्वाराश्रितत्वेन विस्तारानुगमश्च-अनुगम-
नीयानेकजीवादितत्त्वानां विस्तरप्रतिपादनं विविधविस्तारानुगमः तथा परमसद्भावः-अत्यन्त-
सत्यता वस्तुनामैदम्पर्यमित्यर्थस्तावेव गुणैः तत्त्वैः निशिष्टौ विनिधिविस्तारानु-गमपरमसद्भाव-
गुणविशिष्टौ 'मोक्खपहोयारग'ति मोक्षपथावतारकौ, सम्यग्दर्शनादिषु प्राणिनां प्रवर्तकावित्यर्थः,
'उदार'ति उदाराः सकलसूत्रार्थदोषरहितत्वेन निखिलतद्गुणसहितत्वेन च, तथाऽज्ञानमेव तमः-
अन्धकारमात्यन्तिकान्धकारमथवा प्रकृष्टमज्ञानमज्ञानतमं तदेवान्धकारम-ज्ञानतमोऽन्धकारम-
ज्ञानतमोऽन्धकारमज्ञानतमान्धकारं वा तेन ये दुर्गा-दुरधिगमास्ते तथा तेषु तत्त्वमार्गेष्विति
गम्यते 'दीवभूय'ति प्रकाशकारित्वाद्दीपोपमौ 'सोवाणा चेव'ति सोपानानीव-उन्नतारोहणमार्गविशेष
इव सिद्धिसुगतिगृहोत्तमस्य-सिद्धिलक्षणा सुगति सिद्धिसुगतिरथवा सिद्धिश्च सुगतिश्च-
सुदेवत्वसुमानुषत्व लक्षणा सिद्धिसुगती तल्लक्षणं यद्गृहाणामुत्तमं गृहोत्तमं-वरप्रासादस्तस्य
सिद्धिसुगतिगृहोत्तमस्यारोहण इति गम्यते 'निक्खोभनिष्कम्प'ति निष्कोभी वादिना क्षोभयितुं-
चालयितुमशक्यत्वात् निष्प्रकम्पौ स्वरूपतोऽपीषदव्यभिचारलक्षणकम्पाभावात्, काचित्याह ?

'सूत्रार्थी' सूत्रं चार्थश्च-निर्युक्तिभाष्यसङ्ग्रहणवृत्तिचूर्णिपञ्जिकादिरूप इति सूत्रार्थी, शेषं
कण्ठ्यं यावत् 'सेत्तं सूयगडे'ति, नवरं त्रयस्त्रिंशदुद्देशनकालाः ।

॥ १ ॥ 'चउ ४ तिय ३ चउरो ४ दो २ दो २ एक्कारस चेव हुंति एक्कसरा ।

सत्तेव मज्झयणा एगसरा बीयसुयखंधे ॥

इत्यतो गाथातोऽवसेया इति ॥

मू. (२१७) से किं तं ठाणे ? , ठाणेणं ससमया ठाविज्जन्ति परसमया ठाविज्जन्ति ससमय-
परसमया ठाविज्जन्ति जीवा ठाविज्जन्ति अजीवा ठाविज्जन्ति जीवाजीवा० लोगा० अलोगा०
लोगालोगा ठाविज्जन्ति, ठाणेणं दव्वगुणखेत्तकालपञ्जव पयत्थाणं ।

वृ. 'से किं तं ठाणे' इत्यादि, अथ किं तत् स्थानं ? , तिष्ठन्त्यस्मिन् प्रतिपाद्यतया जीवादय
इति स्थानं, तथा चाह 'ठाणेण'मित्यादि, स्थानेन स्थाने वा जीवाः स्थाप्यन्ते यथावस्थितस्व-
रूपप्रतिपादनायेति हृदयं, शेषं प्रायो निगदसिद्धमेव, नवरं ठाणेण इत्यपुनरुच्चारणं सामान्येनेव
पूर्वोक्तस्यैव स्थापनीयविशेषप्रतिपादनाय वाक्यान्तरमिदमिति ज्ञापनार्थं, तत्र 'दव्वगुणखेत्तकाल-
पञ्जव'ति प्रथमाबहुवचनलोपाद्दव्वगुणक्षेत्रकालपर्यवाः पदार्थानां-जीवादीनां स्थानेन स्थाप्यन्ते

इति प्रक्रमः, तत्र द्रव्यं द्रव्यार्थता यथा जीवास्तिकायोऽनन्तानि द्रव्याणि गुणः-स्वभावो यथोपयोग-
स्वभावो जीवः क्षेत्रं-यथा असंख्येयप्रदेशावगाहनोऽसौ, कालो यथा अनाद्यपर्यवसितः, पर्यवाः-
कालकृता अवस्था यथा नारकत्वादयो बालत्वादयो वेति, 'सेला' इत्यादि गाथाविशेषः -

मू. (२१८) सेला सलिला य समुद्रा सूरभवणविमाण आगर नदीओ ।

निहिओ पुरिसजाया सरा य गोता य जोइसंचाला ॥

वृ. तत्र शैला-हिमवदादिपर्वताः स्थाप्यन्ते स्थानेनेति योगः सर्वत्र, सलिलाश्च गङ्गाद्या
महानद्यः समुद्राः-लवणादयः सूर्याः-आदित्य भवनानि-असुरादीनां विमानानि चन्द्रादीनां आकराः-
सुवर्णाद्युत्पत्तिभूमयो नद्यः-सामान्या महीकोसीप्रभृतयो निधयः-चक्रधातैस्सम्बन्धेनो नेसम्पादयं
नव 'पुरिस-जाय'ति पुरुषप्रकारा उन्नतप्रणतादिभेदाः पाठान्तरेण 'पुस्सजोय'ति उपलक्षणात्
पुष्यादिनक्षत्राणां चन्द्रेण सह पश्चिमाग्निभयप्रमर्द्वादियोगाः स्वराश्च-षडजादयः सप्त गोत्राणि
च-काश्यपादीनि एकोनपञ्चाशत्, 'जोइसंचालय'ति ज्योतिषः-तारकरूपस्य सञ्चलनानि 'तिहिं
ठाणेहिं ताराख्वे चलेजा'इत्यादिना सूत्रेण स्थाप्यन्ते स्थानेनेति प्रक्रमः स्थाप्यत इति योगः,

मू. (२१९) एक्केविहवत्तव्वयं दुविह जाव दसविहवत्तव्वयं जीवाण पोग्गलाण य लोग्गुइ
च णं परूवणया आघविज्जंति, ठाणस्स णं परित्ता वायणा संखेजा अनुओगदारा संखेजाओ
पडिवत्तीओ संखेजा वेढा संखेजा सिलोगा संखेजाओ संगहणीओ ।

से णं अंगड्याए तइए अंगे एगे सुयक्खंधे दस अज्झयणा एक्कवीसं उद्देसणकाला वावत्तरिं
पयसहस्साइं पयग्गेणं प०, संखेजा अक्खरा अनंता पज्जवा परित्ता तसा अनंता थावरा सासया
कडा निक्खडा निक्काइया जिणपन्नत्ता भावा आघविज्जंति पन्नविज्जंति परूविज्जंति निदंसिज्जंति
उचदंसिज्जंति । से एवं आया एवं नाया एवं विन्नाया एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति ।

सेत्तं ठाणे ३ ।

वृ. तथा एकविधं च तद्वक्तव्यं च तदभिधेयमित्येक विधवक्तव्यं प्रथमे अध्ययने ।

एवं द्विविधवक्तव्यकं द्वितीयेऽध्ययने, एवं तृतीयादिषु यावद्दशविधवक्तव्यकं
दशमेऽध्ययने, तथा जीवानां पुद्गलानां च प्ररूपणताऽऽख्यायत इति योगः, तथा 'लोग्गुइ च
णं'ति लोकस्थायिनां च धर्मा धर्मास्तिकायादीनां प्ररूपणता- प्रज्ञापना, शेषमाचारसूत्र
व्याख्यानवदवसेयं, नवरमेकविंशतिरुद्देशन कालाः, कथं ?, द्वितीयतृतीयचतुर्थेष्वध्ययनेषु
चत्वारश्चत्वार उद्देशकाः पञ्चमे त्रय इत्येते पञ्चदश, शेषास्तु षट्, षण्णामध्ययनानां
षडुद्देशनकालत्वादिति 'वावत्तरिं पदसहस्साइं'ति अष्टादशपदसहस्रमादादाचारद्विवगुणत्वात्
सूत्रकृतस्य ततोऽपि द्विगुणत्वात् स्थानस्येति ।

मू. (२२०) से किं तं समवाए ?, समवाएणं ससमया सूइज्जंति परसमया सूइज्जंति
ससमयपरसमया सूइज्जंति जाव लोगलोगा सूइज्जंति, सवाएणं एकाइयाणं एगद्धाणं एगत्तुरिय-
परिवुद्धिणं दुवालसंगस्स य गणिपिडगस्स पत्तवग्गे समणुगाइज्जइ ठाणगसयस्स बारसवि वित्थरस्स
सुवनाणस्स जगजीयहियस्स भगवओ समासेणं समोयारे आहिज्जति, तत्थ य नानाविहणगारा
जीवाजीवा य वण्णिया वित्थरेण अवरेवि अ बहुविहा विसेसा नरगतिरियमणुअसुरगणाणं
आहारस्सासलेसाआवाससंखआययप्पमाणउववायचवणउग्गहणोवहिवेयणविहाणउव-
ओगजोगइदियकसायविदिहा य जीवजोणी विक्खभुस्सेहपरियप्पमाणं विहिविसेसा य मंदरादीणं
महीधराणं कुलगरतित्थगरणहराणं सम्पत्तभरहाहिवाण चक्कीणं चैव चक्करहलहराण य वासाण

य निगमा य समा ए ए अन्ने य एवमाइ एत्थ विस्तरेणं अत्था समाहिज्जंति ।

समवायस्स णं परित्ता वायणा जाव से णं अङ्गुत्थाए ।

चउत्थे अणे एगे सुयक्खंध एगे अज्झयणे एगे उद्देसणकाले एगे चउयाले पदसहस्से पदगणेणं ५०, संखेज्जाणि अक्खराणि जाव चरणकरणपरुवणया आधविज्जंति । सेत्तं समवाए ४

बृ. 'से किं त' मित्यादि, अथ कोडसौ समवायः?, सूत्रेषु प्राकृतत्वेन वकारलोपात् समाये इत्युक्तं, समवायनं समवायः सम्यक् परिच्छेद इत्यर्थः, तद्धेतुश्च ग्रन्थोऽपि समवायः, तथा चाहसमवायेन समवाये वा स्वसमयाः सूच्यन्ते इत्यादि कण्ठ्यं, तथा समवायेन समवाये वा 'एगाइयाणं'-ति एकद्वित्रिचतुरादीनां शतान्तानां कोटाकोट्यन्तानां वा 'एगत्थाणं'ति एके च ते अर्थाश्चेत्येकार्थास्तेषां, अयमर्थ एकेषां केषाञ्चित् न सर्वेषां निखिलानां वक्तुमशक्यत्वादर्थानां जीवादीनां 'एगुत्तरिय'ति एक उत्तरो वस्यां सा एकोत्तरा सैव एकोत्तरिका, इह प्राकृतत्वात् ह्रस्वत्वं, 'परि-बुद्धिय'त्त परिवृद्धिश्चेति समनुगीयते समवायेनेति योगः, तत्र च परिवर्द्धन संख्यायाः समवसेयं, चशब्दस्य चान्यत्र सम्बन्धादेकोत्तरिका अनेकोत्तरिका च, तत्र शतं यावदेकोत्तरिका परतोऽनेकोत्तरिकेति, तथा द्वादशाङ्गस्य च गणिपिटकस्य 'पल्लवगं'ति पर्यवपरिमाणं अभिधेयादितद्धर्मसंख्यानं यथा 'परित्ता तसा' इत्यादि पर्यवशब्दस्य च 'पल्लव'ति निर्देशः प्राकृतत्वात् पर्यङ्कः पल्यङ्क इत्यादिवदिति, अथवा पल्लवा इव पल्लवाः-अवयवास्तत्परिमाणं 'समणुगाइज्जति'ति-समनुगीयते-प्रतिपाद्यते, पूर्वोक्तमेवार्थं प्रपञ्चयन्नाह-'ठाणगसयस्स'ति स्थानकशतस्यैकादीनां शतान्तानां संख्यास्थानानां तद्विशेषात्मादिपदार्थानामित्यर्थः, तथा द्वादशविधो विस्तरो यस्या-चारादिभेदेन तत् द्वादशविधविस्तरं तस्य श्रुतज्ञानस्य-जिनप्रवचनस्य किंभूतस्य? -जगज्जीवहितस्य, 'भगवतः' श्रुतातिशययुक्तस्य 'समासेन' संक्षेपेण समाचारः-प्रतिस्थानं प्रत्यङ्गं च विविधाभिधायकत्वलक्षणो व्यवहारः 'आहिज्जइ'ति आख्यायते, अथ समाचाराभिधानानन्तरं यदुक्तं तदभिधा-तुमाह -

'तत्थ ये'त्यादि, 'तत्थ य'ति तत्रैव समवाये इति योगः नानाविधः प्रकारो येषां ते नानाविधप्रकाराः तथाहि-एकेन्द्रियादिभेदेन पञ्चप्रकारा जीवाः पुनरेकैकः प्रकारः पर्याप्तापर्याप्तादिभेदेन नानाविधः, 'जीवाजीवा य'ति जीवा अजीवाश्च वर्णिता 'विस्तरेण' महता वचनसन्दर्भेण, अपरेऽपि च बहुविधा 'विशेषा' जीवाजीवधर्मा वर्णिता इति योगः, तानेव लेशत आह-'नरये'त्यादि, 'नरय'ति निवासनिवासिनामभेदोपचाराश्रयकाः, ततश्च नारकतिर्यग्मनुजसुरगणानां सम्बन्धिन आहारादयः, तत्र आहारः-ओजआहारादिराभोगिकानां भोगकस्वरूपोऽनेकधा उच्छ्वासोऽनु-समयादिकालभेदेनानेकधा लेश्या कृष्णादिका षोढा आवाससंख्या यथा नरकावासानां चतुरशीति-लक्षाणीत्यादिका आयतप्राणभावासानामेव संख्यातासंख्यातयोजनायामता उपलक्षणत्वादस्य विष्कम्भबाहल्यपरिधिमानान्यप्यत्र द्रष्टव्यानि, उपपात एकसमयेनैतावतामेतावता वा कालव्यवधानेनोत्पत्ति च्यवनमेकसमयेनैतावतामियता वा कालव्यवधानेन मरणं ।

अवगाहना-शरीरप्रमाणमङ्गुलासंख्येयभागादि अवधि-अङ्गुलासंख्येयभागक्षेत्रविषयादि वेदना-शुभाशुभस्वभावा विधानानि-भेदा यथा सप्तविधा नारका इत्यादि उपयोगः-आभिनिबोधि-कादिर्द्वादशविधः योगः-पञ्चदशविधः इन्द्रियाणि-पञ्च द्रव्यादिभेदाद् विंशतिवार्थात्रादि-च्छिद्रादुपेक्षयाऽष्टौ वा कषायाः-क्रोधादयः आहारश्चोच्छ्वासश्चेत्यादिर्द्वन्द्वस्ततः कषायशब्दा-

अथमाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः तथा विविधा च जीवयोनि-क्रोधादयः आहारश्चोच्छासश्चेत्यादि-
द्वन्द्वस्ततः कषायशब्दात्प्रथमाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः तथा विविधा च जीवयोनि-सचितादिकं
जीवानामुत्पत्तिस्थानं, तथा विष्कम्भोत्सेधपरिरयप्रमाणं विधिविशेषाश्च मन्दरादीनां महीधराणा-
मिति, तत्र विष्कम्भो-विस्तार उत्सेधः-उद्भूतत्वं परिरयः-परिधिः विधिविशेषा इति विधयो-भेदा
यथा मन्दरा जम्बूद्वीपीयधातकीखण्डीयपौष्करार्द्धिकभेदात्त्रिधा तद्विशेषस्तु जम्बूद्वीपको लक्षोच्चः
शेषास्तु पञ्चाशीतिसहोच्छ्रिता इति, एवमन्येष्वपि भावनीयं ।

तथा कुण्डलरतीर्थवर्णाधराणां तथा सप्तस्तभरतधिष्णानां-चक्रिणां चैव तथा
चक्रधरहलधराणां च विधिविशेषाः समाश्रीयन्ते इति योगः, तथा वर्षाणां च-भरतादिक्षेत्राणां
निर्गमाः-पूर्वभ्यः उत्तरेषामाधिक्यानि 'समा'एति समवाये चतुर्थे अङ्गे वर्णिता इति प्रक्रमः,
अथैतन्निगमयन्नाह-एते चोक्ताः पदार्था अन्ये च धनतनुवातादयः पदार्था, एवमादयः-एवंप्रकाराः
अत्र समवाये विस्तरेणार्थाः समाश्रीयन्ते, अविपरीतस्वरूपगुणभूषिता बुद्ध्याऽङ्गीक्रियन्ते इत्यर्थः,
अथवा समस्यन्ते-कुरूपरूपणाभ्यः सम्यक्प्ररूपणायां क्षिप्यन्ते ।

शेषं निगदसिद्धमानिगमनादिति ।

मू. (२२१) से किं तं वियाहे ? , वियाहेणं ससमया विआहिजंति परसमया विआहिजंति
ससमयपरसमया विआहिजंति जीवा विआहिजंति अजीवा विआहिजंति जीवाजीवा विआहिजंति
लोगे विआहिजइ अलोए वियाहिजइ लोगालोगे विआहिजइ, वियाहेणं नानाविहसुरनरिंदराय-
रिसिविविहसंसइअपुच्छियाणं जिणेणं वित्थरेण भासियाणं दव्वगुणखेत्तकालपज्जवपदेस-
परिणामजहच्छिद्वियभावअनुगमनिक्खेवणयप्पमाणसुनिउणोवक्कमविविहप्पकारपगडपयासियाणं
लोगालोगपयासियाणं संसारसमुदरुंदउत्तरणसमत्थाणं सुरवइसंपूजियाणं भवियजणपयहिय-
याभिनिंदियाणं तमरयविद्धंसणाणं सुदिद्वीवभूयईहामतिबुद्धिवद्धणाणं छत्तीससहस्समणूणयाणं
वागारणाणं दंसणाओ सुयत्थबहुविहप्पगारा सीसहियत्था य गुणमहत्था ।

वियाहस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अनुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जा वेढा
संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ निजुत्तीओ ।

से णं अंगद्वापाए पञ्चमे अगे एगे सुयक्खंधे एगे साइरेगे अज्झयणसत्ते दस उद्देसगसहस्साइं
दस समुद्देसगसहस्साइं छत्तीसं वागरणसहस्साइं चउरासीई पयसहस्सां पयग्गेणं पन्नत्ता ।

संखेज्जाइं अक्खराइं अनंता गमा अनंता पज्जवा परित्ता तसा अनंता थावरा सासया कडा
निवद्धा निकाइया जिणपन्नत्ता भावा आघविज्जतं पन्नविज्जंति परुविज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति
से एवं आया से एवं नाया एवं विन्नाया एवं चरणकरणपरुवणया आघविज्जंति ।

सेतं वियाहे ५ ।

वृ. 'से किं तं वियाहे' इत्यादि, अथ केयं व्याख्या ? , व्याख्यायन्ते अर्था यस्यां सा व्याख्या,
वियाहे इति च पुंलिङ्गनिर्देशः प्राकृतत्वात्, 'वियाहेणं'ति व्याख्यया व्याख्यायां वा ससमया
इत्यादीनि नव पदानि सूत्रकृतवर्णके व्याख्यातत्वादिह कण्ठ्यानि, 'वियाहेण' मित्यादि, नानाविधैः
सूरैः नरेन्द्रैः राजर्षिभिश्च 'विविहसंसइय'ति विविधसंशयितैः-विविधसंशयवद्भिः पृथानि यानि
तानि तथा तेषां नानाविधसुरनरेन्द्राजक्र पिविवधिसंशयितपृथानां व्याकराणानां षट्त्रिंशतसहस्राणां
दर्शनात् श्रुतार्था व्याख्यायन् इति पूर्वापरेण वाक्यासंबन्धः, पुनः किंभूतानां व्याकराणानां ?-

‘जिनेने’ति भगवता महावीरेण ‘वित्थरेण भासियाणं’ विस्तरेण भणितानामित्यर्थः पुनः किंभूतानां ?-

‘दब्बे’त्यादि, द्रव्यगुणक्षेत्रकालपर्यवप्रदेशपरिणामावस्थायथास्तिभावाऽनुगमनिक्षेपनयप्रमाणसुनिपुणोपक्रमैर्विविधप्रकारैः प्रकटः प्रदर्शितो यैव्यार्करीस्तानि तथा तेषां, तत्र द्रव्याणि-धर्मास्तिकायादीनि गुणाः ज्ञानावर्णादयः क्षेत्रं-आकाशं कालः-समयादि पर्यवाः-स्वपर-भेदभिन्ना धर्माः अथवा कालकृता अवस्था नवपुराणादयः पर्यवाः प्रदेशा-निरंशावयवाः परिणामाः-अवस्थातोऽवस्थातरगमनानि यथा-येन प्रकारेणास्तिभावः अस्तित्वं-सत्ता यथाऽस्तिभावं अनुगमः-संहितादिव्याख्यानप्रकाररूपः उद्देशनिर्देशनिर्गमादिद्वारकलापात्मको वा निक्षेपो-नामस्थापना-द्रव्यभावैर्वस्तुनो न्यासः ‘नयप्रमाणं’ नया-नैगमादयः सप्त द्रव्यास्तिकपर्यायास्तिकभेदात् ज्ञान-नयक्रियानयभेदाद्विश्वव्यवहारभेदाद्वा द्वौ ते एव तावेव वा प्रमाणं-वस्तुतत्परिच्छेदनं नयप्रमाणं तथा सुनिपुणः-सुसूक्ष्मः सुनिपुणो वा सुष्ठु निश्चितगुण उपक्रमः-अनुपूर्व्यादिः, विविधप्रकारता येषां भेदभणनत एवोपदर्शितेति, पुनः किंभूतानां व्याकरणानां ?

लोकलोकौ प्रकाशितौ येषु तानि तथा तेषां तथा ‘संसारसमुद्ररुंदउत्तरणसमत्थाणं’ति संसारसमुद्रस्य रुंदस्य-विस्तीर्णस्य उत्तरणे-तारणे समर्थानामित्यर्थः अत एव सुरपतिसंपूजितानां प्रच्छकनिर्णायकपूजनात् सूक्तत्वेन श्लाघितत्वाद्वा तथा ‘भवियजणपयहिययाभिणंदियाणं’ति भव्यजनानां-भव्यप्राणिनां प्रजा-लोको भव्यजप्रजा भव्यजनपदो वा तस्यास्तस्य वा हृदयैः-चित्तरभिनन्दितानां-अनुमोदितानामिति विग्रहः, तथा तमोरजसी-अज्ञानपातके विध्वंसयति-नाशयति यत्तत्तमोरजोविध्वंसं तच्च तद् ज्ञानं च तमोरजोविध्वंसज्ञानं तेन सुष्ठु दृष्टानि-निर्णीतानि यानि तानि तथा अत एव तानि च तानि दीपभूतानि चेति, अथ एव तानि ईहामतिबुद्धिबद्धनानि चेति, तेषां तमोरजोविध्वंसज्ञानुद्धृष्टदीपभूतेहामतिबुद्धिबद्धनानां, तत्र ईहा-वितर्को मति-अवायो निश्चय इत्यर्थः बुद्धिः-औत्पत्तिक्यादिचतुर्विधेति, अथवा तमोरजोविध्वंसनानामिति पृथगेव पदपाठान्तरेण सुद्धृष्टदीपभूतानामिति च, तथा ‘छत्तीससहस्समणूणयाणं’ति अन्यूनकानि षट्त्रिंशत् सहस्राणि येषां तानि तथा, इह मकारोऽन्यथा पदनिपातश्च प्राकृतत्वादनवध इति ।

‘वागरण्णं’ति व्याक्रियन्ते-प्रश्नानन्तरमुत्तरतयाऽभिधीयन्ते निर्णायकेन यानि तानि व्याकरणानि तेषां दर्शनात्-प्रकाशनादुपनिबन्धनादित्यर्थः, अथवा तेषां दर्शना-उपदर्शका इत्यर्थः, क इत्याह-‘सुतत्थवहुविहप्पयारे’ति श्रुतविषया-अर्थाः श्रुतार्था अभिलाषार्थविशेषा इत्यर्थः श्रुता वा आकर्णिता जिनसकाशे गणधरे ये अर्थास्ते श्रुतार्थाः, अथवा श्रुतमिति सूत्रं अर्था-निर्युक्त्यादय इति श्रुतार्थास्ते च ते बहुविधप्रकाराश्चेतिविग्रहः श्रुतार्थानां वा बहवो विधाः-प्रकारा इति विग्रहः, किमर्थं ते व्याख्यायन्त इत्याह-‘शिष्यहितार्थाय’ शिष्याणां हितं अनर्थप्रतिघातार्थप्राप्तिरूपं तदेवार्थः प्रार्थ्यमानत्वात्तस्य तस्मै इति, किंभूतास्ते अत आह-गुणहस्ता-गुण एवार्थप्राप्तयादिलक्षणो हस्त इव हस्तः प्रधानावयवो येषां ते तथा ।

‘विद्याहस्से’त्यादि तु निगमनान्तं सूत्रसिद्धं, नवरं शतमिहाध्ययनस्य संज्ञा, चतुरशीति पदसहस्राणि पदाग्रेणेति समवायापेक्षया द्विगुणताया इहानाश्रयणादन्यथा तद्विगुणत्वे द्वे लक्षे अष्टाशीति सहस्राणि च भवन्तीति ।

मू. (२२२) से किं तं नायाधम्मकहाओ ?, नायाधम्मकहासुणं नायाणं नगराईं उज्जाणाइ चेइआइं वनखंडा रायाणो ५ अम्मापियरो समोसरणाइं धम्मावरिया धम्मकहाओ इहलोइय-

परलोइअइहीविसेसा १० भोगपरिद्याया पव्वज्जाओ सुयपरिग्गहातवोवहाणाइं परियागा १५
 संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणाइं पाओवगमणाइं देवलोगगमणाइं सुकुलपच्चायायाइं २० पुणबोहिलाभा
 अंतकिरियाओ २२ य आघविज्जंति जाव नायाधम्मकहासु णं पव्वइयाणं विणयकरणजिण-
 सामिसासणवरे संजमपइण्णपालणधिइमइववसायदुब्बलाणं १ तवनियमतवोवहाणरण-दुब्बरभर-
 मग्गयणिस्सहयनिसिद्धाणं २ घोरपरीसहपराजियाणं सहपारस्सरुद्धसिद्धालयमग्गनिग्गयाणं ३
 विसयसुहतुच्छआसावसदोसमुच्छियाणं ४ विराहियचरित्तनाणदंसणजइगुणविवेहपयारनिस्सार-
 सुन्नयाणं ५ संसारअपारदुक्खदुग्गइभवविहपरंपरापवंचा ६ धीराणय जियपरिसहकसायसेण्णधिइ-
 धणियसंजमउच्छाहनिच्छियाणं ७ आराहियनाणदंसणवरित्तजोगनिस्सल्लसुद्धसिद्धालयमग्गम-
 भिमुहाणं सुरभवणविमाणसुक्खाइं अणोवमाइं भुत्तूण चिरं च भोगोभोगाणि ताणि दिव्वाणि
 महरिहाणि ततो य कालकमचुयाणं जह य पुणो लद्धसिद्धिमग्गाणं अंतकिरिया चलियाण य
 सदेवमाणस्सधीरकरणकारणाणि बोधणअनुसासणाणि गुणदोसदरिस-णाणि दिडुंते पच्चये य
 सोऊणलोगमुणिणो जहइयसासणम्मिजरमरणनासणकरे आराहिअसंजमा य सुरलोगपडिनियत्ता
 ओवेन्ति जह सासयं सिवं सव्वदुक्खमोक्खं ।

एए अन्ने य एवमाइअत्था वित्थरेण य, नायाधम्मकहासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा
 अनुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ ।

से णं अंगइयाए छडे अंगे दो सुअक्खंधना एगूणवीसं अज्जयणा, ते समासओ दुविहा
 पन्नत्ता, तंजहा-चरित्ता य कप्पिया य, दस धम्मकहाणं वग्गा, तत्थ णं एगमेगाए धम्मकहाए पंच
 पंच अक्खाइयासयाइं एगमेगाए अक्खाइयाए पंच पंच उवक्खाइयासयाइं एगमेगाए उवक्खाइयाए
 पंच पंच अक्खाइयउवक्खाइयासयाइं एवमेव सपुव्वावरेणं अद्धद्धाओ अक्खाइयाकोडीओ भवेंतीति
 मक्खायाओ ।

एगूणतीसं उद्देसणकाला एगूणतीसं समुद्देसणकाला संखेज्जां पयसहस्साइं पयग्गेणं पन्नत्ता
 संखेज्जा अक्खरा जाव चरणकरणपरुवणया आघविज्जंति ॥ सेत्तं नायाधम्मकहाओ ६ ।

वृ. 'से किं त'मित्यादि, अथ कास्ता ज्ञाताधर्मकथा ? - ज्ञातानि-उदाहरणानि तत्राधाना
 धर्मकथा ज्ञाताधर्मकथा दीर्घत्वं संज्ञात्वाद् अथवा प्रथमश्रुतस्कन्धो ज्ञाताभिधायकत्वात् ज्ञातानि
 द्वितीयस्तु तथैव धर्मकथाः, ततश्च ज्ञातानि च धर्मकथाश्च ज्ञाताधर्मकथाः, तत्र प्रथम व्युत्पत्त्यर्थं
 सूत्रकारो दर्शयन्नाह- 'नायाधम्मकहासु ण'मित्यादि, ज्ञाताना-उदाहरणभूतानां मेघकुमारादीनां
 नगरादीन्याख्यायन्ते, नगरादीनि द्वाविंशतिः पदानि कण्ठयानि च, नवरमुधानं-पत्रपुष्पफल-
 च्छायोगपगतवृक्षोपशोभितं विविधवेषोन्नतमानश्च बहुजनो यत्र भोजनार्थं यातीति, चैत्यं-
 व्यन्तरायतनं, वनखण्डोऽनेकजातीयैरुतमैर्वृक्षैरुपशोभित इति, 'आघविज्जंति' इह यावत्करणा-
 दन्यानि पंच पदानि दृश्यानि यावदवं सूत्रावयवो यथा 'नायाधम्मे'त्यादि ।

तत्र ज्ञाताधर्मकथासु णमित्यलङ्कारे प्रव्रजितानां, क्व ? - 'विनयकरणजिनस्वामिशासनवरे'
 कर्मविनयकरे जिननाथसम्बन्धिनि शेषप्रवचनापेक्षया प्रधाने प्रवचने इत्यर्थः, पाठान्तरेण 'समणा-
 णंविणयकरणजिणसासणमिपवरे' किंभूतानां ? - संयमप्रतिज्ञा-संयमाभ्युपगमः सैव दुग्धिगम्यत्वात्
 कातरनरक्षोभकत्वाद्गम्भीरत्वाच्च पातालमिव पातालं तत्र धृतमतिव्यवस्था दुर्लभा येषां ते तथा,
 पाठान्तरेण संयमप्रतिज्ञापालने ये धृतिमतिव्यवसायास्तेषु दुर्बला ये ते तथा तेषां, तत्र धृतिः-

चित्तस्वास्थ्यं भूति-बुद्धिर्व्यवसायः-अनुष्ठानोत्साह इति, तथा तपसि नियमः-अवश्यकरणं तपोनियमो नियन्त्रितपः यच्च तप उपायः तानि विनिर्दिष्टं तप एव श्रुतोपचारः तपोनियमतउपपधाने ते एव रणश्च-कातरजनक्षोभकत्वात् सङ्ग्रामो 'दुर्द्धरभर'ति श्रमकारणत्वाद्दुर्द्धरभरश्च-दुर्वह-लोहादिभारस्ताभ्यां भग्ना इति(एव)-भग्नकाः-पराङ्मुखीभूतास्तथा-

'निसहगनिसङ्घाणं'ति निसहा-नितरामशक्तास्त एव निसहका निसृष्टाश्च-निसृष्टाङ्गा मुक्ताङ्गा ये ते तपोनियमतपउपधानरणदुर्द्धरभरभग्नकनिसहकनिसृष्टाः, पाठान्तरेण निसह-कनिविष्टास्तेषां, इह च प्राकृतत्वेन ककारलोपसन्धिकरणाभ्यां भग्ना इत्यादौ दीर्घत्वमवसेयं, तथा घोरपरीषहैः पराजिताश्चासहाश्च-असमर्था सन्तः पारब्धाश्च-परीषहैरेव वशीकर्तुं रुद्धाश्च मोक्षमार्गमने ये ते घोरपरीषहपराजितासहप्रारब्धरुद्धाः अत एव सिद्धालयमार्गात्-ज्ञानादेर्निर्गताः-प्रतिपतिता ये ते तथा ते च ते चेति तेषां घोरपरीषहपराजितासहप्रारब्धरुद्धसिद्धालयमार्गनिर्गतानां, पाठान्तरेण घोरपरीषहपराजितानां तथा सहयुगपदेव परीषहैर्विशिष्टगुणश्रेणिमारोहन्तः प्ररुद्धरुद्धाः-अतिरुद्धाः सिद्धालयमार्गनिर्गताश्च ये ते तथा तेषां सहप्ररुद्धसिद्धालयमार्गनिर्गतानां

-तथा विषयसुखेषु तुच्छेषु स्वरूपतः आशावशदोषेण-मनोरथपारतन्त्र्यवैगुण्येन मूर्च्छिता-अध्युपपन्ना ये ते तथा तेषां विषयसुखतुच्छाशावशदोषमूर्छितानां पाठान्तरेण विषयसुखे या महेच्छा कस्यांचिदवस्थायां या चावस्थान्तरे तुच्छाशा तयोर्वशः-पारतन्त्र्यं सत्त्वक्षणेन दोषेण मूर्च्छिता ये ते तथा तेषां विषयसुखमहेच्छतुच्छाशावशदोषमूर्छितानां, तथा विराधितानि चारित्रज्ञानदर्शनानि यैस्ते तथा, तथा यतिगुणेषु विविधप्रकारेषु मूलगुणोत्तरगुणरूपेषु निःसाराः-सारवर्जिताः पलप्रियायगुणधान्या इत्यर्थः, तथा तैरेव यतिगुणैः शून्यकाः सर्वथा अभावाच्चे ते तथेति, पदत्रयस्य च कर्मधारयोऽतस्तेषां विराधितचारित्रज्ञानदर्शनयतिगुणविविधप्रकारनिःसारशून्यकानां, किमत आह-संसारे-संसृतौ अपारदुःखा-अनन्तक्लेशा ये दुर्गतिषु नारकतिर्यक्कुमानुषकुदेवत्वरूपासु भवा-भवग्रहणानि तेषां ये विविधाः परम्पराः-परम्पर्याणि तासां ये प्रपञ्चास्ते संसारा-पारदुर्गतिभवविविधपरम्परा प्रपञ्चाः ।

आख्यायन्ते इति पूर्वेण योगः, तथा धीराणां च-महासत्त्वानां, किंभूतानां ? -जितं परीषह-कषायसैन्यं यैस्ते तथा, धृतेः-मनःस्वास्थ्यस्य धनिकाः-स्वामिनो धृतिधनिकाः तथा संयमे उत्साहो-वीर्यं निश्चितः-अवश्यंभावी येषां संयमोत्साहनिश्चितास्ततः पदत्रयस्य कर्मधारयोऽतस्तेषां जितपरीषहकषायसैन्यधृतिधनिकसंयमोत्साहनिश्चितानां, तथा आराधिता ज्ञानदर्शनचारित्रयोगा यैस्ते तथा निशल्यो-मिथ्यादर्शनादिशल्यरहितः शुद्धश्च-अतीचारविमुक्तो यः सिद्धालयस्य-सिद्धेयो मार्गस्तस्याभिमुखा ये ते तथा ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः अतस्तेषामाराधितज्ञान-दर्शनचारित्रयोगनिशल्यशुद्धसिद्धालयमार्गाभिमुखानां ।

किमत आह-सुरभवने-देवतयोत्पादेयानि विमानसौख्यानि तानि सुरभवनविमानसौख्यानि अनुपमानि ज्ञाताधर्मकथास्वाख्यायन्त इति प्रक्रमः, इह च भवनशब्देन भवनपतिभवनानि न व्याख्यातान्यविराधितसंयमप्रव्रजितप्रस्तावात्, ते हि भवनपतिषु नोत्पद्यन्त इति, तथा मुक्त्वा चिरं च भोगभोगान्-मनोज्ञशब्दादीन् तांस्तथाविधान् दिव्यान्-स्वर्गभवान् 'महार्हान्' महतः-आत्यन्तिकान् अर्हान्-प्रशस्ततया पूज्यानिति भावः, ततश्च-देवलोकात् कालक्रमच्युतानां यथा पुनर्लब्धसिद्धिमार्गाणां-मनुजगताववाप्तज्ञानादीनामन्तक्रिया-मोक्षो भवति तथाऽऽख्यायन्त इति

प्रक्रमः, तथा चलितानां च-कथञ्चित्कर्मवशतः परीषदावधीरतया संयमप्रतिज्ञायाः प्रप्रथनां सहदेवैर्मानुषाः सदेवमानुषास्तेषां सम्बन्धीनि धीरकरणे-धीरत्वोत्पादने यानि करणानि-ज्ञातानि तानि सदेवमानुषधीरकरणकारणानि आख्यायन्त इति प्रक्रमः ।

इयमत्र भावना-यथा आर्याषाढो देवेन धीरीकृतो यथा वा मेघकुमारो भगवता शैलकाचार्यो वा पन्थकसाधुना धीरीकृतः एवं धीरकरणकारणानि तत्राख्यायन्ते, किंभूतानि तानीत्याह- 'बोधनानुशासनानि' बोधनानि-मार्गप्रष्टस्य मार्गस्थापनानि अनुशासनानि-दुःस्थस्य सुस्थतासम्पादनानि अथवा बोधनं-आमन्त्रणं तत्पूर्वकान्यनुशासनानि बोधनानुशासनानि, तथा गुणदोषदर्शनानि-संयमाराधनायां गुणा इतरत्र दोषा भवन्तीत्येवंदर्शनानि वाक्यान्त्याख्यायन्त इति योगः ।

तथा धृष्टान्तान् ज्ञातानि प्रत्ययांश्च बोधिकारणभूतानि वाक्यानि श्रुत्वा 'लोकमुनयः' शुकपरिव्राजकादयो 'यथा' चेन प्रकारेणस्थिताः शासने जरामरणनाशनकरे जिनानां सम्बन्धिनीति भावः, तथाऽऽख्यायन्त इति योगः, तथा 'आराहितसञ्जम'ति एत एव लौकिकमुनयः संयमं वलिताश्च जिनप्रवचनं प्रपन्नाः पुनः परिपालितसंयमाश्च सुरलोकं गत्वा चैते सुरलोकप्रतिनिवृत्ता उपयान्ति यथा शाश्वतं-सदाभाविनं शिवं-अबाधाकं सर्वदुःखमोक्षं निर्वाणमित्यर्थः, एते चोक्तलक्षणाः अन्ये च 'एवमादिअत्थ'ति एवमादय आदिशब्दस्य प्रकारार्थत्वादेवंप्रकारा अर्थाः-पदार्थाः, 'वित्थरेण य'ति विस्तरेण चशब्दात् क्वचित्केचित् संक्षेपेण आख्यायन्त इति क्रियायोगः 'नाया धम्मकहासु ण' मित्यादि कण्ठ्यमानिगमनात् ।

नवरं 'एगूणवीसमज्झयण'ति प्रथमश्रुतस्कन्धे एकोनविंशतिर्द्वितीयं च दशेति, तथा 'दस धम्मकहाणं वग्गा' इत्यादौ भावनेयं-इहैकोनविंशतिर्ज्ञातार्थ्ययनानि दाष्टान्तिकार्थज्ञापनलक्षण-ज्ञातप्रतिपादकत्वात्तानि प्रथमश्रुतस्कन्धे, द्वितीये त्वर्हिसादिलक्षणधर्मस्य कथा धर्मकथा-आख्यानकानीत्युक्तं भवति, तासां च दश वर्गा, वर्ग इति समूहः, ततश्चार्थाधिकारसमूहात्मकान्य-धयनान्येव दश वर्गा द्रष्टव्याः, तत्र ज्ञातेष्वदिमानि दश यानि तानि ज्ञातान्येव, न तेष्वाम्नायिकादि-सम्भवः, शेषाणि नव ज्ञातानि ।

तेषु पुनरेकैकस्मिन् पञ्च पञ्च चत्वारिंशदधिकानि आख्यायिकाशतानि, तत्राप्येकैकस्या-माख्यायिकायां पञ्च पञ्चोपाख्यायिकाशतानि, तत्राप्येकैकस्यामुपाख्यायिकायां पञ्च पञ्चाख्या-यिकोपाख्यायिकाशतानि, एवमेतानि संपिण्डितानि कं सञ्जातं ।

॥ १ ॥ इग्वीसं कोडिसयं लक्खा पन्नासमेव बोद्धव्या ।

एवं ठिए समाणे अहिगयसुत्तस्स पत्थारो ।

तद्यथा 'दस धम्मकहाणं वग्गा, तत्थ णं एगमेगाए धम्मकहाए पञ्च पञ्च अक्खाइयासयाइं एगमेगाए अक्खाइयाए पञ्च पञ्चउवक्खाइयासयाइं एगमेगा उवक्खाइयाए पञ्च पञ्च अक्खाइउवक्खाइयासयाइं'ति, एवमेतानि संपिण्डितानि किं सञ्जातं ।

॥ १ ॥ पणवीसं कोडिसयं एत्थ य समलक्खणाइया जम्हा ।

नवनाययसंवद्धा अक्खाइयमाइया तेणं ॥

॥ २ ॥ ते सोहिज्जंति फुडं इमाउ रासीओ वेगलाणं तुं ।

पुणरुत्तवज्जियाणं पमाणमेयं विणिदिट्ठं ॥

शोधिते चैतस्मिन् सति अर्द्धचतुर्था एव कथानककोटयो भवन्तीति, अत एवाह- 'एवमेव

सपुव्याघरेण'ति भणितप्रकारेण गुणनशोधने कृते सतीत्युक्तं भवति 'अद्भुद्वाओ अक्खाइया-कोडीओ भवन्तीतिमक्खाओ'ति आख्यायिकाः-कथानकानि एता-एवमेतत्संख्या भवन्तीति कृत्वा आख्याता भगवता महावीरेणेति, तथा संख्यातानि 'पदसयसहस्साणी'ति किल पञ्च लक्षाणि षट्सप्ततिश्च सहस्राणि पदाग्रेण अथवा सूत्रालापकपदाग्रेण संख्यातान्येव पदसहस्राणि भवन्तीत्येवं सर्वत्र भावयितव्यमिति ।

मू. (२२३) से किं तं उवासगदसाओ ?, उवासगदसासु णं उवासयाणं नगराण्डं उज्जाणाण्डं चेइआण्डं वनखंडा रायाणो अम्मापियरो समोसरणाण्डं धम्मायरिया धम्मकहाओ इहलोइयपरलोइयइ-द्विविसेसा उवासयाणं सीलव्ययवेरमणगुणपच्चक्खाणपोसहोववासापडिवज्जणयाओ सुयपरिग्गहा-तवोवहाणा पडिमाओ उवसग्गा संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणाण्डं पाओवगमणाण्डं देवलोगगमणाण्डं सुकुलपच्चयाया पुणो बोहिलाभा अंतकिरियाओ आघविज्जति, उवासगदसासु णं उवासयाणं रिद्धिविसेसा परिसा वित्थरधम्मसवणाणि बोहिलाभअभिगमसम्भत्तविमुद्धया धिरत्तं मूगुणउत्तरगुणाइयारा ठिईविसेसा य बहुविसेसा पडिमाभिग्गहग्गहणपालणा उवसग्गाहियासंणा निरुयसग्गा य तवा य विचित्ता सीलव्ययगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासा अपच्छिममारणंतिया य संलेहणाओसणाहिं अप्पाणं जह य भावइत्ता बहुणि भत्ताणि अनसणाए य छेअइत्ता उववन्ना कप्पवरविमाणुत्तमेसु जह अनुभवन्ति सुरवरविमाणपरपोंडीएसु सोक्खाण्डं अनोवमाण्डं कमेण भुत्तूण उत्तमाण्डं तओ आउक्खएणं चुया समाणा जह जिणमयम्मि बोहिं लद्धूण य संजमुत्तमं तमरयोयविष्पमुक्का उव्वेति जह अक्खयं सव्वदुक्खमोक्खं । एते अत्रे य एवमाइअत्था वित्थरेण य ।

उवासयदसासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अनुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ ।

से णं अंगइयाए सत्तमे अंगे एगे सुयक्खंधे दस अज्झयणा दस उद्देसणकाला दस समुद्देसणकाला संखेज्जाण्डं पयसयसहस्साण्डं पयग्गेणं प० संखेज्जाण्डं अक्खराण्डं जाव एवं चरण-करणपरुवणया आघविज्जति । सेत्तं उवासगदसाओ ७ ।

बृ. 'से किं त'मित्यादि अथ कास्ता उपासकदशाः ?, उपासकाः श्रावकास्तद्गतक्रियाकला-पप्रतिबद्धा दशाः-दशाध्ययनोपलक्षिता उपासकदशाः, तथा चाह-'उपासकदसासु णं' उपासकानां नगराणि उद्यानानि चैत्यानि वनखण्डा राजानः अम्बापितरौ समवसरणानि धर्माचार्या धर्मकथा ऐहलौकिकपारलौकिका ऋद्धिविशेषा उपासकानां च शीलव्रतविरमणगुणप्रत्याख्यानपौषधोप-वासप्रतिपादनताः, तत्र शीलव्रतानि-अणुव्रतानि विरमणानि-रागादिविरतयः गुणा-गुणव्रतानि प्रत्याख्यानानि-नमस्कारसहितादीनि पौषधः-अष्टम्यादिपर्वदिनं तत्रोपवसनमाहारशरीर-सत्कारादित्यागः पौषधोपवासः, ततो द्वन्द्वे सत्येतेषां प्रतिपादनताः-प्रतिपत्तय इति विग्रहः ।

श्रुतपरिग्रहास्तपउपधानानि प्रतीतानि 'पडिमाओ'ति एकादश उपासकप्रतिमाः कायोत्सर्गा वा उपसर्गा-देवादिकृतोपद्रवाः संलेखनाभक्तपानप्रत्याख्यानानि, पादपोषगमनानि देवलोकग-मनानि सुकुलप्रत्यायाति पुनर्बोधिक्लाभोऽन्तक्रिया चाख्यायन्ते पूर्वाक्तमेवेतो विशेषत आह-'उवासगे'त्यादि, तत्र ऋद्धिविशेषा-अनेककोटीसंख्याद्रव्यादिसम्पद्धिशेषाः तथा परिषदः-परिवार-विशेषा यथा मातापितृपुत्रादिका अभ्यन्तरपरिषत् दासीदासमित्रादिका बाह्यपरिषदिति, विस्तरधर्मश्रवणानि महावीरसन्निधौ, ततो बोधिकक्लाभोऽभिगमः-सम्यक्त्वस्य विशुद्धतास्थिरत्वं-सम्यक्त्वशुद्धिरेव मुलगूणोत्तरगुणा-अणुव्रतादयः अतिचारास्तेषामेव-वधबन्धादितः खण्डनानि

स्थितिविशेषाश्च-उपासकपर्यायस्य कालमानभेदाश्च बहुविशेषाः प्रतिमाः-प्रभूतभेदाः सम्यग्दर्शनादिप्रतिमाः अभिग्रहग्रहणानि तेषामेव च पालनानि उपसर्गाधिसहनानि निरुपसर्गश्च-उपसर्गाभावश्चेत्यर्थः ।

तथासि च विचित्राणि शीलव्रतादयोऽनन्तरोक्तरूपा अपश्चिमाः पश्चात्कालभाविन्यः अकारस्त्वमङ्गलपरिहारार्थं मरणरूपे अन्ते भवा मारणान्तिक्यः आत्मनः-शरीरस्य जीवस्य च संलेखनाः तपसा रागादिजयेन च कृशीकरणानि आत्मसंलेखनाः ततः पदत्रयस्य कर्मधारयस्तासां, 'झोसणं'ति जोषणाः सेवनाः कारणानीत्यर्थः, ताभिरपश्चिममारणान्तिकात्मसंलेखनाजोषणा-भिरात्मानं यथा च भावयित्वा बहूनि भक्तानि अनशनतया च-निर्भोजनतया छेदयित्वा-व्यवच्छेदयित्वा व्यवच्छेद्य उपपन्ना मृत्येति गम्यते, केषु ?

कल्पवरेषु यानि विमानानि उत्तमानि तेषु, तथा यथानुभवन्ति सुरवरविमानानि वरपुण्डरीकाणीव वरपुण्डरीकाणि यानि तेषु कानि ?-सौख्यान्यनुपमानि क्रमेण भुक्त्वोत्तमानि ततः आयुष्कक्षयेण घ्युताः सन्तो यथा जिनमते बोदिं लब्ध्वा इति शेषः लब्ध्वा च संयमोत्तमं-प्रधानं संयमं तमोरजओघविप्रमुक्ता-अज्ञानकर्मप्रवाहविप्रमुक्ता उपयान्ति यथा अक्षयं-अपुनरावृत्तिकं सर्वदुःखमोक्षं कर्मक्षयमित्यर्थः, तथोपासकदशास्वाख्यायन्त इति प्रक्रमः, एते चान्येचेत्यादि प्राग्वन्नवरं ॥ 'संखेज्जाइं पयसयसहस्साइं पयग्गेणं'ति किलेकादश लक्षाणि द्विपञ्चाशच्च सहस्राणि पदानामिति ।

मू. (२२४) से किं तं अंतगडदसाओ ?, अंतगडदसासु णं अंतगडदसां नगराईं उज्जाणाईं चेइयाईं वनाईं राया अम्मापियरो समोर सरणा धम्मायरिया धम्मकहा इहलोइयपरलोइ अइड्डिविसेसा भोगपरिद्याया पव्वज्जाओ सुयपरिग्गहा तवोवहाणाईं पडिमाओ बहुविहाओ खमा अज्जवं मदवं च सोअं च सच्चसहियं सत्तरसविहो य संजमो उत्तमं च बंभं आकिंचणया तवो चियाओ समिड्गुत्तीओ चेव तह अप्पमायजोगो सज्झायज्झाणेण य उत्तमाणं दोण्हं पि लक्खणाईं पत्ताण य संजमुत्तमं जियपरीसहाणं च उव्विहकम्मक्खयम्मि जह केवलस्स लंभो परियाओ जत्तिओ य जह पालिओ मुणिहिं पायोवगओ य जो जहिं जत्तियाणि भत्ताणि छेअइत्ता अंतगडो मुनिवरो तमरयोघविपुक्को मोक्खसुहमनंतरं च पत्ता एए अत्रे य एवमाइअत्था वित्थारेणं परूवेई ।

अंतगडदसासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अनणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ, जाव से णं अंगड्वायाए अड्डमे अंगे एगे सुयक्खंधे दस अज्झयणा सत्त वग्गा दस उद्देसणकाला दस समुद्देसणकाला संखेज्जाईं पयसहस्साईं पयग्गेणं पन्नत्ता संखेज्जा अक्खरा जाव एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति ॥ सेत्तं अंतगडदसाओ ।

वृ- 'से किं त'मित्यादि, अथ कास्ता अन्तकृद्दशाः ?, तत्रान्तो-विनाशः, स च कर्मण-स्तत्फलस्य वा संसारस्य कृतो यैस्ते अन्तकृतास्ते च तीर्थकरादयस्तेषां दशाः-प्रथमं वर्गं दशाध्यय-नानीति तत्संख्यया अन्तकृद्दशाः, तथा चाह 'अंतगडदसासुण'मित्यादि कण्ठ्यं, वरं नगरादीनि चतुर्दश पदानि षष्ठाङ्गवर्णकाभिहितान्येव, तथा 'पडिमाओ'ति द्वादशभिक्षुप्रतिमा मासिक्यादयो बहुविधाः तथा क्षमा मार्दवं आर्जवं च शौचं च सत्यसहितं, तत्र शौचंपरद्रव्या-पहारमालिन्या-भावलक्षणं सप्तदशविधश्च संयम उत्तमं च ब्रह्म-मैथुनविरतिरूपं 'आकिंचणिय'ति आकिञ्चन्यं तपस्त्याग इति ।

आगमोक्तं दानं समितयो गुप्तयश्चैव तथा अप्रमादयोगः स्वाध्यायध्यानयोश्च उत्तमयो-
र्द्वयोरपि लक्षणानि-स्वरूपाणि, तत्र स्वाध्यायस्य लक्षणं 'सज्ज्ञाएण पसत्थं ज्ञाण'मित्यादि,
ध्यानलक्षणं यथा- "अंतोमुहुत्तमितं चित्तावस्थाणमेगवत्थुंमी"त्यादि, व्याख्यायन्त इति सर्वत्र
योगः, तथा प्राप्तानां च संयमोत्तमं-सर्वविरतिं जितपरीषद्वाणां चतुर्विधकर्मक्षये सति-घातिकर्मक्षये
सति यथा देवतास्य ज्ञानमेवार्थः पर्यायः अत्रान्वयः अणो वाः-अवद्वर्षादिप्रमाणो 'यथा'
येन तपोविशेषाश्रयणादिना प्रकारेण पालितो मुनिभिः पादपोषणतश्च-पादपोषणमाभिधानमनशनं
प्रतिपन्नो य मुनिर्यत्र शत्रुञ्जयपर्वतादौ यावन्ति च भक्तानि-भोजनानि छेदयित्वा, अनशनिना हि
प्रतिदिनं भक्तद्वयच्छेदो भवति, अन्तकृतो मुनिवरो जात इति शेषः, तमोरजओधविप्रमुक्तः ।

एवं च सर्वेऽपि क्षेत्रकालदिविशेषिता मुनयो मोक्षसुखमनुत्तरं च प्राप्ता आख्यायन्त इति
क्रियायोगः, एते अन्ये चेत्यादि प्राग्वत् ।

नवरं 'दस अज्झयण'ति प्रथमवर्गपिक्षयैव घटन्ते, नन्दां तथैव व्याख्यातत्वात्, यद्येह
पठ्यते 'सत्त वर्ग'ति तत्प्रथमवर्गादन्यवर्गपिक्षया, यतोऽत्र सर्वेऽप्यष्ट वर्गाः, नन्दांमपि तथा
पठितत्वात्, तदवृत्तिश्चेयं "अट्ठ वर्ग'ति" अत्र वर्ग समूहः, स चान्तकृतानामध्ययनानां वा,
सर्वाणि चैकवर्गगतानि युगपदुद्दिश्यन्ते, ततो भणितं 'अट्ठ उद्देसणकाला' इत्यादि, इह च दश
उद्देशनकाला अधीयन्ते इति नास्याभिप्रायः-मवगच्छामः, तथा संख्यातानि पदशतसहस्राणि
पदाग्रेणेति, तानि च किल त्रयोविंशतिर्लक्षाणि चत्वारि च सहस्राणीति ।

मू. (२२५) से किं तं अनुत्तरोववाइयदसाओ ?, अनुत्तरोववाइयदसासु णं अनुत्तरोव-
वाइयाणं नगराइं उज्जाणाइं चेइयाइं वनखंडा रायाणो अम्मापियरो समोसरणाइं धम्मायरिया
धम्मकहाओ इहलोगपरलोगइद्विविसेसा भोगपरिद्याया पव्वज्जाओ सुयपरिग्गहा तवोवहाणाइं
परियागो पडिमाओ संलेहणाओ भत्तपाणपच्चक्खाणाइं पाओवगमणाइं अनुत्तरोववाओ
सुकुलपच्चायाया पुणो बोहिलाओ अंतकिरियाओ य आधविज्जंति, अनुत्तरोववाइयदसासु णं
तित्थकरसमोसरणाइं परमंगलजगहियाणि जिणातिसेसा य बहुविसेसा जिणसीसाणं चैव समण-
गणपवरगंधहत्थीणं धिरजसाणं परिसहसेण्णरिउबलपमद्दणाणं तवदित्तचरित्तनाणसम्पत्त-
सारविविहप्पगारवित्थरपसत्थगुणसंजुयाणं अनगारमहरिसीणं अनगारगुणाणवण्णओ उत्तमवर-
तवविसिद्धिनाणजोगजुत्ताणं जहयजगहियं भगवओ जारिसा इद्विविसेसा देवासुरमाणुसाणं परिसाणं
पाउब्बावा य जिनसमीवं जहय उवासंति जिनवरं जहय परिकहंति धम्मंलोगगुरू अमरनरसुरगणां
सोऊण य तस्स भासियं अवसेसकम्मविसयविरत्ता नरा जहा अब्भुवेति धम्ममुरालं संजमं तवं
चावि बहुविहप्पगारं जह बहूणि वासाणि अनुचरित्ता आराहियनाणदंसणचरित्तजोगा जिनवय-
णमनुगयेमहियं भासित्ता जिनवराण हिययेणमणुण्णेत्ता जे य जहिं जत्तियाणि भत्ताणि छेअइत्ता
लद्धूण य समाहिमुत्तमज्झाणजोगजुत्ता उववन्ना मुनिवरोत्तमा जह अनुत्तरेसु पावन्ति जह अनुत्तरं
तत्थ विसयसोक्खं तओ य चुआ कमेण काहिति संजया जहा य अंतकिरियं एए अत्रेय एवमाइअत्था
वित्थरेण ।

अनुत्तरोववाइयदसासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अनु ओगदारा संखेज्जाओ संगहणीओ

से णं अंगइयाए नवमे अंगे एगे सुयक्खंधे दस अज्झयणा तिन्नि वर्गा दस उद्देसणकाला

दस समुद्देसणकाला संखेज्जाइं पयसयसहस्साइं पयग्गेणं ५०, संखेज्जाणि अक्खराणि जाव एवं

चरणकरणपखणया आधविज्रंति । सेतं अनुत्तरोववाइयदसाओ ।

बृ. 'सेकिं त'मित्यादि, नास्मादुत्तरो विद्यते इत्यनुत्तर उपपत्तनमुपपातो जन्मेत्यर्थः अनुत्तरः-प्रधानः संसारे अन्यस्य तथाविधस्याभावात्पपातो येषां ते तथा त एवानुत्तरोपपातिकाः, तद्वक्तव्यताप्रतिबन्धादशा-दशाध्ययनोपलक्षिता अनुत्तरोपपातिकदशाः, तथा चाह- 'अनुत्तरोववाइयदसासु ण'मित्यादि, तत्रानुत्तरोपपातिकानामिति-साधूनां नगरादीनि द्वाविंशति पदानि ज्ञाताधर्मकथा-वर्णकोक्तानि यथा तथा (ज्ञेयानि), एतेषामेव च प्रपञ्च रचयन्नाह -

अनुत्तरोपपातिकदशासु तीर्थकरसमवसरणानि, किम्भूतानि ? -परममाङ्गल्यत्वेन जगद्धितानि परममाङ्गल्यजगद्धितानि जिनातिशेषाश्च-बहुविशेषा 'देहं विमलसुयंध'मित्यादयश्चतुस्त्रिंशदधिकतरा वा तथा जिनशिष्याणं चैव-गणधरादीनां, किम्भूतानामत आह-श्रमण-गणप्रवरगन्धहस्तिनां-श्रमणोत्तमानामित्यर्थः, तथा स्थिरयशसां तथा परीषहसैन्यमेव-परीषह-वृन्दमेव-स्त्रिपुबलं-परचक्रं तत्प्रमर्दनानां, तथा दववद्-दावाग्निरिव दीप्तानि-उज्ज्वलानि पाठान्तरेण तपोदीप्तानि यानि चारित्रज्ञानसम्यक्त्वानि तैः साराः-सफलाः विविधप्रकारविस्तारा-अनेकविधप्रपञ्चाः प्रशस्ताश्च ये क्षमादयो गुणास्तैः संयुतानां, कचिद्गुणध्वजानामिति पाठः ।

तथा अनगराश्च ते महर्षयश्चेत्यनगरमहर्षयस्तेषामनगरगुणानां वर्णकः-श्लाघा आख्यायन्त इति योगः, पुनः किम्भूतानां जिनशिष्याणां ? -उत्तमाश्च ते जात्यादिभिर्वरतपसश्च ते विशिष्टज्ञानयोगयुक्ताश्चेत्यतस्तेषामुत्तमवरतपोविशिष्टज्ञानयोगयुक्तानां, किञ्चापरं ? , यथा च जगद्धितं भगवत इत्यत्र जिनस्य शासनमिति गम्यते, यादृशाश्च ऋद्धिविशेषा देवासुरमानुषाणां रत्नोज्ज्वललक्ष्योजनमानविमानरचनं सामानिकाद्यनेकदेवदेवीकोटिसमवायनं मणिखण्डमण्डितदण्डपटुप्रचत्पताकिकाशतोपशोभितमहाध्वजपुरः प्रवर्त्तनं विविधातोद्यनादगगनाभोगपूरणं चैवमादिलक्षणाः प्रतिकल्पितगन्धसिन्धुरस्कन्धारोहणं चतुरङ्गसैन्यपरिवारणं छत्रचामरमहाध्वजादिमहाराजचिह्नप्रकाशनं च एवमादवश्च सम्पद्धिशेषाः समवसरणगमनप्रवृत्तानां वैमानिकज्योतिष्काणां भवनपतिव्यन्तराणां राजादिमनुजानां च अथवा अनुत्तरोपपातिकसाधूनां ऋद्धिविशेषा देवादिसम्बन्धिनस्तादृशा आख्यायन्त इति क्रियायोगः ।

तथा पर्षदां च 'संजयवेमाणित्थी संजइ पुव्वेण पविसिउं वीर'मित्यादिनोक्तस्वरूपाणां प्रादुर्भावाश्च-आगमनानि, क ? -'जिनसमीवं'ति जिनसमीपे यथा-न्येन च प्रकारेण पञ्चविधाभिगमादिना उपासते सेवन्ते राजादयो जिनवरं तथाऽऽख्यायन्त इति योगः, यथा च परिकथयति धर्मलोकगुरुरिति-जिनवरोऽमरनरासुरगणानां, श्रुत्वा च तस्येति-जिनवरस्य भाषितं अवशेषाणि क्षीणप्रायाणि कर्माणि येषां ते तथा ते च ते विषयविरक्ताश्चेति अवशेषकर्मविषयविरक्ताः, के ? -नराः, किं ? -यथा अभ्युपयन्ति धर्ममुदारं, किंस्वरूपमत आह-संयमं तपश्चापि, किम्भूतमित्याहबहुविधप्रकारं, तथा यथा बहूनि वर्षाणि 'अनुचरित'ति अनुचर्य आसेव्य संयमं तपश्चेति वर्त्तते, तत आराधितज्ञानदर्शनचारित्रयोगास्तथा 'जिनवयणमनुगयमहियभासिय'ति जिनवचनं-आचारदि अनुगतं-सम्बद्धं नाह्वितवर्मित्यर्थः महितं-शूजितमधिकं वा भाषितं यैरध्यापनादिना ते तथा, पाठान्तरे जिनवचनमनुगत्या-आनुकूल्येन सुष्ठु भाषितं यैस्ते जिनवचनानुगतिसुभाषिताः

तथा 'जिनवराण हियएणमणुण्णेत्त'ति इति षष्ठी द्वितीयार्थे तेन जिनवरान् हृदयेन-मनसा अनुनीच-प्राप्य ध्यात्वेतियावत्, ये च यत्र यावन्ति च भक्तानि छेदयित्वा लब्ध्वा च

समाधिमुत्तमं ध्यानयोगयुक्ताः उपपन्ना मुनिवरोत्तमा वधा अनुत्तरेषु तथा आख्यायन्त इति प्रक्रमः, तथा प्राप्नुवन्ति यथाऽनुत्तरं 'तत्त्व'ति अनुत्तरविमानेषु विषयसुखं तथाऽऽख्यायन्ते इति योगः, 'तत्त्वो य'ति अनुत्तरविमानेभ्यश्च्युताः क्रमेण करिष्यन्ति संयता यथा चान्यक्रियां ते तथाऽऽख्यायन्ते अनुत्तरोपपातिकदशास्त्विति प्रकृतं, एते घान्ये चेत्यादि पूर्ववत् ।

नवरं 'दस अङ्गयणा तिन्नि वग्ग'ति, इहाध्ययनसमूहो वर्गो, वर्गे दशाध्ययनानि, वर्गश्च युगपदेवोद्दिश्यते इत्यतस्त्रय एवोद्देशनकाला भवन्तीत्येवमेव च नन्द्यामभिधीयन्ते, इह तु दृश्यन्ते दशेत्यत्राभिप्रायो न ज्ञायत इति, तथा संख्यातानि 'पदसयसहस्साई पयग्गेण'ति किल षट्चत्वारिंशदङ्गक्षान्यथै च सहस्राणि । ९ ।

मू. (२२६) से किं तं पण्हावागरणाणि ?, पण्हावागरणेषु अद्भुतरं पसिणसयं अद्भुतरं अपसिणसयं अद्भुतरं पसिणापसिणसयं विज्जाइसया नागसुवप्नेहिं सद्धिं दिव्वा संवाया आघ-विज्जंति, पण्हावागरणदसासु णं ससमयपरसमयपन्नवयपत्तेअबुद्धविविहत्थभासाभासियाणं अइसयगुणउवसमणणप्पगारआयरियभासियाणं वित्थरेणं वीरमहेसीहिं विविहवित्थरमासियाणं च जगहियामं अद्दागंगुड्ढबाहुअसिमणिखोमआइच्चभासियाणं विविहमहापसिणविज्जामण-पसिणविज्जादेवयपयोगपहाणगुणप्पगासियाणं सब्भूयदुगुणप्पभावनरगणमइविम्वयकराणं अईसयमईयकालसमयदमसमतित्थकरुत्तमस्स ठिइकरणकारणाणं दुरहिगमदुरवगाहस्स सव्वसव्वनुसन्मअस्स अबुहजणविवोहणकरस्स पच्चक्खयपच्चयकराणं पण्हाणं विविहगुणमहत्था जिणवरप्पणीया आघविज्जंति ।

पण्हावागरणेषु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अनुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ ।

से णं अंगद्वायए दसमे अंगे एगे सुयक्खंधे पणयालीसं उद्देसणकाला पणयालीसं समुद्देसण-काला संखेज्जाणि पयसयसहस्साणि पयग्गेणं प०, संखेज्जा अक्खरा अनन्ता गमा जाव चरणकरण-परुवणया आघविज्जंति ॥ सेत्तं पण्हावागरणाई ।

बृ. 'से किं त'मित्यादि, प्रश्नः-प्रतीतस्तन्निर्वचनं-व्याकरणं प्रश्नानां च व्याकरणानां च योगात्प्रश्नव्याकरणानि तेषु 'अद्भुतरं पसिणसयं' तत्राङ्गुष्ठबाहुप्रश्नादिका मन्त्रविद्याः प्रश्ना या पुनर्विद्या मन्त्रविधिना जप्यमाना अपृष्टा एव शुभाशुभं कथयन्ति एताः अप्रश्नाः तथाऽङ्गुष्ठादिप्रश्न-भावं तदभावं च प्रतीत्य या विद्याः शुभाशुभं कथयन्ति ताः प्रश्ना-प्रश्नाः 'विज्जाइसय'ति तथा अन्ये विद्यातिशयाः स्तम्भस्तोभवशीकरण-विद्वेषीकरणोच्चाटनादयः नागसुपर्णेश्च सह-भवनपतिविशेषैरुपलक्षणत्वाद्यक्षादिभिश्च सह साधकस्येति गम्यते दिव्याः-तात्त्विकाः संवादाः-शुभाशुभगताः संलापाः आख्यायन्ते, एतदेव प्रायः प्रपञ्चयन्नाह -

'पण्हावागरणदसे'त्यादि, स्वसमयपरसमयप्रज्ञापका ये प्रत्येकबुद्धास्तैः करकड्वादिस-दृशैर्विविधार्था यका भाषागम्भीरेत्यर्थः तथा भाषिताः-गदिताः स्वसमयपरसमयप्रज्ञापक-प्रत्येकबुद्धिविविधार्थभाषाभाषितास्तासां, किम्? -आदर्शाङ्गुष्ठादीनां सम्बन्धिनां प्रश्नानां विविधगुण-महार्था प्रश्नव्याकरणदशास्वाख्यायन्त इति योगः, पुनः किम्भूतानां प्रश्नानां ? -'अइसय-गुणउवसमणणप्पगारआयरियभासियाणं'ति अतिशयाश्च-आमर्षौषध्यादयो गुणाश्च-ज्ञानादय उपशमश्च-स्वपरमेदः एते नानाप्रकारा येषां ते तथा ते च ते आचार्यश्च तैर्भाषिता यास्तास्तथा तासां, कथं भाषितानामित्याह- 'वित्थरेणं'ति विस्तरेण-महता वचनसन्दर्भेण तथा स्थिरमहर्षिभिः

पाठान्तरे वरमहर्षिभिः 'विविधवित्तरभासियाणं च'ति विविधवितरेण भाषितानां च, चकारस्तृतीयप्रणायकभेदसमुच्चयार्थः ।

पुनः कथंभूतानां प्रश्नानां ? - 'जगद्विद्याणं'ति जगद्धितानां पुरुषार्थोपयोगित्वात् किंस्व-
न्धिनीनामित्याह 'अद्वाग'ति आदर्शश्चाङ्गुष्ठश्च बाहू च असिश्च मणिश्च क्षीमं च-वस्त्रं आदित्यश्चेति
द्वन्द्वस्ते आदिर्येषां कुड्यशङ्खघटादीनां ते तथा तेषां सम्वन्धिनीनां, प्रश्नविद्याभिरादर्शकादीनामा-
वेशनात्, किंभूतानां प्रश्नानामत आह-विविध महाप्रश्नविद्याश्च-वाचैव प्रश्ने सत्युत्तरदायिन्यः
मनःप्रश्नविद्याश्च-मनःप्रश्नेतार्थोत्तरदायिन्यस्तासां दैवतानि-तदधिष्ठातृदेवतास्तेषां प्रयोग-
प्राधान्येन-तद्व्यापारप्रधानतया गुणं-विविधार्थसंवादनलक्षणं प्रकाशयन्ति-लोके व्यञ्जयन्ति यास्या
विविधमहाप्रश्नविद्यामनःप्रश्नविद्यादैवतप्रयोगप्राधान्यगुणप्रकाशिकास्तासां ।

पुनः किंभूतानां प्रश्नानां ? -सद्भूतेनतात्त्विकेन द्विगुणेन पुन उपलक्षणत्वालौकिक-
प्रश्नविद्याप्रभावापेक्षया बहुगुणेन पाठान्तरे विविधगुणेन प्रभावेन-माहात्म्येन नरगणमतेः-
मनुजसमुदयबुद्धेर्विस्मयकार्यः-चमत्कारहेतवो याः प्रश्नास्ताः सद्भूतद्विगुणप्रभाव-नरगण-
मिति विस्मयकार्यस्तासां, पुनः किंभूतानां तासां ? - 'अतिसयमतीतीकालसमये'ति अतिशयेन
योऽतीतः कालः समयः स तथा तत्र, अतिव्यवहिते काले इत्यर्थः, दमः-शमस्ततप्रधानः तीर्थकराणां-
दर्शनान्तरशास्तृणामुत्तमो यः स तथा भगवान्-जिनस्तस्य दमतीर्थकरोत्तमस्य स्थितिकरणं-स्थापनं,
आसीद् अतीतकाले सातिशयज्ञानादिगुणयुक्तः सकलप्रणायकशिरःशेखरकल्पः पुरुषविशेषः
एवंविधप्रश्नानामन्यथागुणवतींस्त्वेवंरूपं, तस्य प्रतिष्ठापनस्य कारणानि-हेतवो यस्तास्तथा तासां,
पुनस्ता एव विसिनष्टि-दुरभिगमं-दुःखबोधं गम्भीरं सूक्ष्मार्थत्वेन दुरवगाहं च-दुःखाध्येयं
सूत्रबहुत्वाद्यतस्य सर्वेषां सर्वज्ञानां सम्मतं-इष्टं सर्वसर्वज्ञसम्मतं अथवा सर्वं च तत्सर्वज्ञसम्मतं
चेति सर्वसर्वज्ञसम्मतं प्रवचनत्वमित्यर्थः, तस्य अबुधजनविबोधनकरस्य एकान्तहितस्येति भावः

'पञ्चकखयपञ्चयकारणं'ति प्रत्यक्षकेनज्ञानेन साक्षादित्यर्थो यः प्रत्ययः-सर्वातिशयनिधान-
मतीन्द्रियार्थोपदर्शनाव्यभिचारि चेदं जिनप्रवचनमित्येवंरूपा प्रतिपत्ति अथवा प्रत्यक्षेणेवानेनार्था
प्रतीयन्त इति प्रत्यक्षमिवेदमित्येवं प्रत्ययः प्रत्यक्षकप्रत्ययस्तत्करणशीलाः-प्रत्यक्षकप्रत्ययकार्य
प्रत्यक्षताप्रत्ययकार्यो वा तासां प्रत्यक्षकप्रत्ययकारीणां प्रत्यक्षताप्रत्ययकारीणां वा, कासामित्याह-
प्रश्नानां-प्रश्नविद्यानां उपलक्षणत्वादन्यासां च यासामष्टोत्तरशतान्यादी प्रतिपादितानि, विविधगुणा-
बहुविधप्रभावास्ते च ते माहार्थाश्च-महान्तोऽभिधेयाः-पदार्था शुभशुभसूचनादयो विविधगुण-
महार्थाः, किंभूता ? -जिनवरप्रणीताः ।

किमित्याह-'आघविज्जंति'ति आख्यायन्ते शेषं पूर्ववत्, नवरं 'पणयालीस'मित्यादि
यद्यपीहाध्ययनानां दशत्वादशेवोद्देशनकाला भवन्ति तथापि वाचनान्तरापेक्षया पञ्चचत्वारिंशदिति
सम्भाव्यते इति 'पणयालीस'मित्याद्यविरुद्धमिति, 'संखेज्जाणि पयस्यसहस्राणि पयग्गेणं'ति
तानि च किल द्विनवतिर्लक्षाणि षोडश च सहस्राणीति । १० ।

मू. (२२७) से किं तं विवागसुयं ?, विवागसुए णं सुक्कडुक्कडाणं कम्माणं फलविवागे
आघविज्जंति, से समासओ दुविहे पन्नते, तंजहा दुहविवागे चेव सुहविवागे चेव, तत्थ णं दस
दुहविवागाणि दस सुहविवागाणि, से किं तं दुहविवागाणि ?, दुहविवागेसु णं दुहविवागाणं

नगराई उज्जाणाई चेइयाई वनखंडा रायाणो अम्पापियरो समोसरणाई धम्मायरिया धम्मकहाओ नगरगमणाई संसारपबंधे दुहपरंपराओ य आघविज्जंति, सेतं दुहविवागाणि ।

से किं तं सुहविवागाणि ? , सुहविवागेसु सुहविवागणं नगराई उज्जाणाई चेइयाई वनखंडा रायाणो अम्पापियरो समोसरणाई धम्मकहाओ इहलोइयपरलोइयइड्डिविसेसा भोगपरिद्याया पव्वजाओ सुयपरिग्गहा तवोवहाणाई परियागा पडिमाओ संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणाई पाओव-गमणाई देवलोगगमणाई सुकुलपच्चायाया पुणबोहिलाहा अंतकिरियाओ य आघविज्जंति, दुहविवागेसु णं पाणाइवायअलियवयणचोरिक्ककरणपरदामेहुणससंगयाए महतिव्वकसाय-इंदियप्पमायपावप्पओयअसुहज्जवसाणसंचियाणं कम्माणं पावगाणं पावअणुभगफलविवागा निरयगतिरिक्खजोणिबहुविहवसणसयपरंपरापवद्धाणं मणुयस्सेवि आगयाणं जहा पावकम्मसेसेण पावगा होन्ति फलविवागा वहवसणविनासनासाकनुड्डगुड्ड करचरणनहच्छेयण जिक्खछेअण अंजणकडग्गिदाह गयचलणमलणफालण उल्लंघणसूललयालउडलड्डिभंजण तउसीसगतत्तेल्लक-लकलअहिसिंचणकुंभियागकंपण थिरबंधण वेहवज्जकत्तण पतिभयकरकरपल्लीवणादिदारुणाणि दुक्खाणि अणोवमाणि बहुविहपरंपराणुबद्धा न मुञ्छंति पायकम्मवल्लीए ।

अवेयइत्ता हु नत्थि मोक्खो तवेण थिइधणियबद्धकच्छेण साहेणं तस्स वावि हुआ, एत्तो य सुहविवागेसु णं सीलसंजमणियमगुणतवोवहाणेसु साहसु सुविहिएसु अनुकंपासयप्पओगति-कालमइविसुद्धभत्तपाणाई पययमणसाहेयसुहनोसेसातेव्वपरिणामानिच्छेयमई पयच्छिऊणं पयोगसुद्धाई जह य निव्वत्तेति उ बोहिलाभं जह य परितीकरोति नरनरयतिरियसुरगमणविपुल-परियट्ठअरतिभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं अन्नाणतमंधकारचिक्खिल्लसुदुत्तारं जरमरण-जोणिसंखुभियचक्कवालं सोलसकसायसावयपयंडवंडं अणाइअं अणवदग्ग संसारसागरमिणं जह य निबंधंति आउगं सुरगणेसु जह य अनुभवंति सुरगणविमाणसोक्खाणि अणोवमाणि ततो य कालंतरे बुआणं इहेव नरलोगमागयाणं आउवपुप्पणरूवजातिकुलजम्मआरोग्गबुद्धिमेहा-विसेसा मित्तजणसयणधणधण्णविभवसमिद्धासरसमुदयविसेसा बहुविहकामभोगुब्भवाण सोक्खाण सुहविवागोत्तमेसु ।

अनुवरयपरंपरानुबद्धा असुभाणं सुभाणं चेव कम्माणं भासिआ बहुविहा विवागा विवाग-सुयप्पि भगवया जिणवरेण संवेगकारणत्था अत्रेवि य एवमाइया बहुविहा वित्थरेणं अत्थपरूवणया आघविज्जंति ।

विवागसुअस्स णं परिता वायणा संखेज्जा अनुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ, से णं अंगइयाए एक्कारसमे अंगे वीस अज्झयणा वीसं उद्देसणकाला वीसं समुद्देसणकाला, संखेज्जाई पयसयसहस्साई पयग्गेणं ५०, संखेज्जाणि अक्खराणि अनंता गमा अनंता पज्जवा जाव एवं चरमकरणपरूवणया आघविज्जंति, सेतं विवागसुए ।

४. 'से किं त'मित्यादि, विपचनं विपाकः-शुभाशुभकर्मपरिणामस्तद्व्यतिपादकं श्रुतं विपाकश्रुतं 'विवागसुए ण'मित्यादि कण्ठयं, नवरं 'फलविपाके'ति फलरूपो विपाकः फलविपाकः तथा 'नगरगमणाई'ति भगवतो गीतमस्य भिक्षाघर्थं नगरप्रवेशनानीति, एतदेव पूर्वोक्तं प्रपञ्चयन्नाह- 'दुहविवागेसु ण'मित्यादि ।

तत्र प्राणातिपातालीकवचनचौर्यकरणपरदारमैद्युनैः सह 'ससंगायए'ति या ससङ्गता-

सपरिग्रहता तथा संचितानां कर्मणामिति योगः, महातीव्रकषायेन्द्रियप्रमादपापप्रयोगा-शुभाध्य-
वसायसञ्चितानां कर्मणां पापकानां पापानुभागा-अशुभरसा ये फलविपाका-विपाकोदयास्ते तथा
ते आख्यायन्त इति योगः, केषामित्याह-निरयगतीं तिर्यगयोनीं च ये बहुविधव्यसनशतपर-
म्पराभिः प्रबद्धाः ते तथा तेषां जीवानामिति गम्यते, तथा 'मणुयते'ति मनुजत्वेऽप्यागतानां
यथा पापकर्मशेषण पापका भवन्ति फलविपाका अशुभा विपाकोदया इत्यर्थः, तथा आख्यायन्ते
इति प्रकृतं, तथाहि-वधो-यष्ट्यदिताङ्गनं वृषणविनाशो-वर्जितकत्करणं तथा नासायाश्च कर्णयोश्च
ओष्ठस्य घ्राङ्गुष्ठानां च करयोश्च चरणयोश्च नखानां य यच्छेदनं तत्तथा जिह्वाछेदनं

'अंजण'ति अञ्जनं तप्तायः शलाकया नेत्रयोः प्रक्षेपणं वा देहस्य क्षारतैलादिना 'कङ्गिदाणं'ति
कटानां-विदलवंशादिमयानामग्निः कटाग्निस्तने दाहनं कटाग्निदाहनं, कटेन परिवेष्टितस्य
बाधनमित्यर्थः, तथा गजचलनमलनं फालनं-विदारणं उल्लम्बनं वृक्षशाखादाबुद्धन्धनं तथा शूलेन
लतया लकुटेन यष्ट्या च भञ्जनं गात्राणां तथा त्रपुणा-धातुविशेषेण सीसकेण घ-तेनैव तप्तेन
तैलेन च 'कलकल'ति सशब्देनाभिषेचनं तथा कुम्भ्यां-भाजनविशेषे पाकः कुम्भीपाकः कम्पनं-
शीतलजलाच्छोटनादिना शीतकाले गात्रोत्कम्पजननं तथा स्थिरबन्धनं निविडनियन्त्रणं वेधः-
कुन्तादिना शस्त्रेण भेदनं वर्द्धकर्त्तनं-त्वगुत्त्रोटनं प्रतिभयकरं-भयजननं तच्च तत् करप्रदीपनं च-
वसनावेष्टितस्य तैलाभिषिक्तस्य करयोरग्निप्रबोधनमिति कर्मधारयः, ततश्च वधश्च
वृषणविनाशश्चेत्यादि यावत्प्रतिभयकरकरप्रदीपनं चेति द्वन्द्वः ।

—ततस्तानि आदिर्येषां दुःखानां तानि च तानि दारुणानि चेति कर्मधारयः, कानीमानीत्याह-
दुःखानि, किंभूतानि ?-अनुपमानि दुःखविपाकेष्व्याख्यायन्त इति प्रक्रमः, तथेदमाख्यायते
बहुविधपरम्पराभिः दुःखानामिति गम्यते, अनुबद्धाः-सन्ततमालिङ्गिता बहुविधपरम्परानुबद्धा
जीवा इति गम्यते न मुच्यन्ते-न त्यज्यन्ते, कया ?-पापकर्मवल्त्या दुःखफलसम्पादिकया, किमित्याह-
यतोऽवेदयित्वा अननुभूय कर्मफलमित गम्यते हुर्यस्मादर्थे नास्ति-न भवति मोक्षो-वियोगः कर्मणः
सकाशात्, जीवानामिति गम्यते, किं सर्वथा नेत्याह-तपसा-अनशनादिना किम्भूतेन ?-धृति-
चित्तसमाधानं तद्रूपा ।

—'धणिय'ति अत्यर्थं बद्धा-निष्पीडिता कच्छा-बन्धविशेषो यत्र तत्तथा तेन, धृतिवल-
युक्तेनेत्यर्थः, शोधनं-अपनयनं तस्य कर्मविशेषस्य 'वावि'ति सम्भावनायां 'होञ्जा' सम्पद्येत
नान्यो मोक्षोपायोऽस्तीति भावः, 'एतो ये'त्यादि इतश्चानन्तरं सुखविपाकेषु द्वितीयश्रुत-स्कन्धाध्य-
यनेष्वित्यर्थः यदाख्यायते तदभिधीयत इति शेषः, शीलं-ब्रह्मचर्यं समाधिर्वा संयमः-प्राणाति-
पातविरतिर्निधमा-अभिग्रहविशेषाः गुणाः-शेषमूलगुणाः उत्तरगुणाश्च तपोऽनशनादि
एतेषामुपधानं-विधानं येषां ते तथा अतस्तेषु शीलसंयमनियमगुणतपउपधानेषु, केचित्त्याह-
साधुषु-यतिषु, किम्भूतेषु ?

—सुहु विहितं-अनुष्ठितं येषां ते सुविहितास्तेषु भक्तादि दत्त्वा यथा बोधिलाभादिनिर्वर्तयन्ति
तथेहाख्यायत इति सम्बन्धः, इह च सम्प्रदानेऽपि सप्तमी न दुष्टा, विषयस्य विवक्षणात्, अनुकम्पा-
अनुक्रोशस्तत्प्रधान आशयः-चित्तं तस्य प्रयोगो व्यावृत्तिरनुकम्पाशयप्रयोगस्तेन, तथा 'तिकाल-
मति'ति त्रिषु कालेषु या मति-बुद्धिर्यदुत दास्यामीति परितोषो दीयमाने परितोषो दत्ते च परितोष
इति सा त्रैकालिभतिस्तथा च यानि विशुद्धानि तानि तथा तानि च तानि भक्तपानानि चेति

अनुकम्पाशयप्रयोगत्रिकालमतिविशुद्धभक्तपानानि प्रदायेति क्रियायोगः, केन प्रदायेत्याह-
प्रयत्नमनसा-आदरभूतचेतसा, हितोऽनर्थपरिहाररूपत्वात् सुखहेतुत्वात् सुखः शुभो वा 'नीसेस'ति
निश्चयसः कल्याणकरत्वात् तीव्रः-प्रकृष्टः परिणामः-अध्यवसानं यस्याः सा तथा सा निश्चिता-
असंशया मति-बुद्धिर्येषां ते हितसुखनिः-श्रेयसतीव्रपरिणानिश्चितमतयः किं ? -

—पयच्छिऊणंति प्रदाय, किंभूतानि भक्तपानानि ? -प्रयोगेषु शुद्धानि दायकदानव्यापार-
पेक्षया सकलाशंसादिदोषरहितानि ग्राहकग्रहणव्यापारपेक्षया चोद्गमादिदोषवर्जितानि ततः
किं ? - यथा च-येन च प्रकारेण पारम्पर्येण-भोक्षसाधकत्वलक्षणेन निर्वर्त्तयन्ति, भव्यजीवा इति
गम्यते, तुशब्दो भाषामात्रार्थः, बोधिलाभं, यथा च परिस्तीकुर्वन्ति-ह्रस्वतां नयन्ति संसारसागरमिति
योगः, किंभूतं ? -नरनिरयतिर्यक्सुरगतिषु यस्त्रीवानां गमनं-परिभ्रमणं स एव विपुलो-विस्तीर्णः
परिवर्त्तो-मत्स्यादीनां परिवर्त्तनमनेकधा सञ्चरणं यत्र स तथा -

—तथा अरतिभयविषादशोकमिथ्यात्वान्येव शैलाः-पर्वतास्तैः सङ्कटः-सङ्कीर्णो यः स तथा
ततः कर्मधारयोऽतस्तं, इह च विषादो-दैन्यमात्रं शोकस्त्वाक्रन्दनादिचिह्न इति, तथा अज्ञानमेव
तमोऽन्धकारं-महान्धकारं यत्र स तथा अतस्तं, 'चिक्खिल्लसुदुत्तारं'ति चिक्खिल्लं-कर्ममः संसारपक्षे
तु चिक्खिल्लं-विषयधनस्वजनादिप्रतिबन्धस्तेन सुदुस्तरो-दुःखोत्तारो यः स तथा तं, तथा
जरामरणयोऽनय एव संक्षुभितं-महामत्स्यमकराद्यनेकजलजन्तुजातसम्मर्देन प्रविलोडितं चक्रवालं-
जलपारिमाण्डल्यं यत्र स तथा तं, तथा षोडश कषाया एव स्वापदानि-मकरग्राहादीनि प्रकाण्ड-
चण्डानि-अत्यर्थरौद्राणि यत्र स तथा तं, अनादिकमनवदग्रमनन्तं संसारसागरमिमं प्रत्यक्षमित्यर्थः,
तथा यथा च सागरोपमादिना प्रकारेण निबध्नन्त्यायुः सुरगणेषु साधुदानप्रत्ययमिति भावः ।

—यथा चानुभवन्ति सुरगणविमानसौख्यानि अनुपमानि, ततश्च कालान्तरेण च्युतानाम्
'इहेव'ति तिर्यग्लोके नरलोकमागतानामायुर्वपुर्वर्णरूपजातिकुलजन्मारोग्यबुद्धिमेधाविशेषा
आख्यायन्त इति योगः, तत्रायुषो विशेष इतरजीवायुषः सकाशात् शुभत्वं दीर्घत्वं च एवं वपुः-
शरीरं तस्य स्थिरसंहननता वर्णस्योदारगौरत्वं रूपस्यातिसुन्दरता जातेरुत्तमत्वं कुलस्याप्येवं
जन्मनो विशिष्टक्षेत्रकाली निराबाधत्वं आरोग्यस्य प्रकर्षं बुद्धिरीत्यक्तिक्यादिका तस्याः प्रकृष्टता
मेधा अपूर्वश्रुतग्रहणशक्तिस्तस्या विशेषः प्रकृष्टतैवेति, तथा मित्रजनः-सुहृल्लोकः स्वजनः-
पितृपितृव्यादिः धनधान्यरूपो यो विभवो लक्ष्मीः स धनधान्यविभवस्तथा समृद्धेः-पुरान्तःपुरकोश-
कोष्ठागा-रत्नलवाहनरूपायाः सम्पदो यानि साराणि-प्रधानानि वस्तूनि तेषां यः समुदयः-समूहः
स तथा इत्येतेषां द्वन्द्वस्तत एषां ये विशेषाः-प्रकर्षास्ते तथा -

—तथा बहुविधकामभोगोद्भवानां सौख्यानां विशेषा इतीहापि सम्बन्धनीयं, शुभविपाक
उत्तमो येषां ते शुभविपाकोत्तमास्तेषु जीवेष्विति गम्यं, इह चेयं षष्ठ्यर्थे सप्तमी, तेन शुभविपाका-
ध्ययनवाच्यानां साधूनामायुष्कादिविशेषाः शुभविपाकाध्ययनेवाख्यायन्ते इति प्रकृतं, अथ
प्रत्येकं श्रुतस्कन्धयोरभिधेयं पुण्यपापविपाकरूपे प्रतिपाद्य तयोरेव यौगपधेन ते आह-'अनुव-
रये'त्यादि, अनुपरता-अविच्छिन्ना ये परम्परानुवद्धाः-पारम्पर्यप्रतिबद्धाः, के ? -विपाका इति
योगः, केषां ? -अशुभानां शुभानां चैव कर्मणां प्रथमद्वितीयश्रुतस्कन्धयोः क्रमेणैव च भाषिता-उक्ता ।

बहुविधा विपाकाः विपाकश्रुते एकादशाङ्गे भगवता जिनवरेण संवेगकारणार्था-संवेगहेतवो
भावाः अन्येऽपि चैवमादिका आख्यायन्त इति पूर्वोक्तक्रियया वचनपरिणामाद्वोत्तर क्रियया

योगः, एवं च बहुविधा विस्तरेणार्थप्ररूपणता आख्यायन्त इति, शेषं, कण्ठ्यं, नवरं संख्यातानि पदशतसहस्राणि पदाग्रेणेति, तत्र किल एका पदकोटी चतुरशीतिश्च लक्षाणि द्वात्रिंशच्च सहस्राणीति

मू. (२२८) से किं तं दिङ्गिवाए, ? दिङ्गिवाए णं सव्वभावपरुवणया आघविज्जंति, से समासओ पंचविहे ५०, तं० परिकम्भं सुत्ताइं पुव्वगयं अनुओगो घूलिया ।

से किं तं परिकम्भे ? - परिकम्भे सत्तविहे ५० तं सिद्धसेणियापरिकम्भे मणुस्ससेणियापरिकम्भे पुट्टसेणियापरिकम्भे ओगाहणसेणियापरिकम्भे उवसंपज्जसेणियापरिकम्भे विप्पजहसेणिया-परिकम्भे चुआचुअसेणियापरिकम्भे, से किं तं सिद्धसेणियापरिकम्भे ? सिद्धसेणिया परिकम्भे चोदसविहे ५० तं० माउयापणाणि एगद्धियपयाणि पादोद्धपयाणि आगासपयाणि कोउभूयं रासिबद्धं एगगुणं दुगुणं तिगुणं केउभूयं पडिग्ग हो संसारपडिग्गहो नंदावत्तं सिद्धबद्धं, से तं सिद्ध सेणिया पयिकम्भे, से किं तं मणुस्ससेणियापरिकम्भे चोदसविहे पन्नत्ते, तं जहा-ताइं चैव माउआपयाणि जाव नंदावत्तं मणुस्सबद्धं, से तं मणुस्स-सेणियापरिकम्भे, अवसेसा परिकम्भाइं पुट्टाइयाइं एक्कारसविहाइं पन्नत्ताइं, इच्चेयाइं सत्त परिकम्भाइं ससमइयाइं सत्त आजीवियाइं सत्त उक्कणइयाइं सत्त तेरासियाइं, एवामेव सपुव्वावरेणं सत्त परिकम्भाइं तेसीति भवंतीतिमक्खयाइं, से तं परिकम्भाइं ।

से किं तुं सुत्ताइं ?, सुत्ताइं अट्ठासीति भवंतीतिमक्खयाइं, तं जहा-उजुगं परिणयापरियं बहुभंगिय विप्पच्चइयं अनंतरं परंपरं समाणं संजूहं सं भिन्नं अहाच्चयं सोवत्थियं नंदावत्तं बहुलं पुट्टापुट्टं वियावत्तं एवंभूयं दुआवत्तं वत्तमाणप्पयं समभिरुद्धं सव्वओभइं पमाणं दुपडिग्गहं इच्चेयाइं बावीसं सुत्ताइं छिन्नछेअणइआइं ससमयसुत्तपरिवाडीए । इच्चेआइं बावीसं सुत्ताइं अछिन्नछेयनइयाइं आजीवियसुत्तपरिवाडीए, इच्चेआइं बावीसं सुत्ताइं तिकणइयाइं तेरासियसुत्तपरिवाडीए इच्चेआइं बावीसं सुत्ताइं उक्कणइयाइं ससमयसुत्त-परिवाडीए, एवामेव सपुव्वावरेणं अट्ठासीति सुत्ताइं भवंतीतिमक्खयाइं, से तं सुत्ताइं ।

से किं तं पुव्वगयं । पुव्वगयं चउदसविहं पन्नत्तं, तं जहा-उप्पायपुव्वं अग्गेणीयं वीरियं अत्थिनत्थिप्पवायं नाणप्पवायं सच्चप्पवायं आयप्पवायं कम्मप्पवायं पच्चक्खाणप्पवायं विज्जाणुप्पवायं अवंझ० पाणाउ० किरियाविसालं लोगबिंदुसारं १४, उप्पायपुव्वस्स णं दस वत्थू ५० चत्तारि घूलियावत्थू ५०, अग्गेणियस्स णं पुव्वस्स चोदस वत्थू बारस घूलियावत्थू, वीरियपवायस्स णं पुव्वस्स अट्ठ वत्थू अट्ठ घूलियावत्थू ५०, अत्थिनत्थिप्पवायस्स णं पुव्वस्स अट्ठारस वत्थू दस घूलियावत्थू ५०, नाणप्पवायस्स णं पुव्वस्स बारस वत्थू ५०, सच्चप्पवायस्स णं पुव्वस्स दो वत्थू ५०, आयप्पवायस्स णं पुव्वस्स सोलस वत्थू ५०, कम्मप्पवायपुव्वस्स तीसं वत्थू ५०, पच्चक्खाणस्स णं पुव्वस्स बीसं वत्थू ५०, विज्जाणुप्पवायस्स णं पुव्वस्स पनरस वत्थू ५०, अवंझस्स णं पुव्वस्स बारस वत्थू ५०, पाणाउस्स णं पुव्वस्स तेरस वत्थू ५०, किरियाविसालस्स णं पुव्वस्स तीसं वत्थू ५०, लोगबिंदुसारस्स णं पुव्वस्स पणवीसं वत्थू ५० ।

मू. (२२९) दस चोदस अट्ठाट्ठारसे व बारस दुवे य वत्थूणि ।

सोलस तीसा बीसा पन्नरस अणुप्पवायंमि ॥

मू. (२३०) बारस एक्कारसमे बारसमे तेरासेव वत्थूणि ।

तीसा पुण तेरासमे चउदसमे पन्नवीसाओ ।

मू. (२३१) चत्तारि दुवालस अड् चव दस चव चूलवत्पूणि ।

आतिस्त्राणं चउण्हं संसाणं चूलिया नाथे ॥

मू. (२३२) सेत्तं पुब्बगयं से किं तं अनुओगे ?, अनुओगे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा-मूलपदमानुओगे य गंडियानुओगे य, से किं तं मूलपदमानुओगे ?, एत्थ णं अरहंताणं भगवंताणं पुब्बभवा देवलोगगमणाणि आउं चवणाणि जम्भणाणि अ अभिसेया रायवरसिरीओ सीयाओ पव्वजाओ तवा य भत्ता केवलनाणुप्पाया अ तित्थपवत्तणाणि अ संघयणं संठाणं उच्चत्तं आउं वन्नविभागो सीसा गणा गणहरा य अज्जा पवत्तीणीओ संघस्स चउच्चिहस्स जं वावि परिमाणं जिणमणपज्जवओहिनाणसम्भत्तयुयनाणिणो य वाई अनुत्तरगई य जत्तिया सिद्धा पाओवगआ य जे जहिं जत्तियाई भत्ताई छेअइत्ता अंतगडा मुणिवरुत्तमा तमरओघविप्पमुक्का सिद्धिपहमनुत्तरं च पत्ता । एए अत्रे य एवमाइया भावा मूलपदमाणुओगे कहिआ आघविज्जंति पन्नविज्जंति परुविज्जंति सेत्तं मूलपदमानुओगे ।

से किं तं गंडियाणुओगे ?, अनेगविहे पन्नत्ते, तंजहा-कुलगरगंडियाओ तित्थगरगंडियाओ चक्करगंडियाओ दसारगंडियाओ बलदेवगंडियाओ वासुदेवगंडियाओ हरवंसगंडियाओ भद्दा-हुगंडियाओ तवोकम्मगंडियाओ चित्तंतरगंडियाओ उस्सप्पिणीगंडियाओ ओसप्पिणीगंडियाओ अमरनरतिरियनिरयगइगमणाविविहपरियट्ठणाणुओगे, एवमाइयाओ गंडियाओ आघविज्जंति पन्नविज्जंति परुविज्जंति, सेत्तं गंडियानुओगे ।

से किं तं चूलियाओ ?, जण्णं आइस्त्राणं चउण्हं पुब्बाणं चुलियाओ, सेसाई पुब्बाई अचूलियाई, सेत्तं चूलियाओ ।

दिट्ठिवायस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अनुओगदारा संखेज्जाओ पडिबत्तीओ पडिबत्तीओ संखेज्जाओ निजुत्तीओ संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ संगहणीओ, से णं अंगदुयाए बारसमे अंगे एगे सुयखंधे चउइस पुब्बाई संखेज्जा वत्थू संखेज्जा चूलवत्थू संखेज्जा पाहुडा संखेज्जा पाहुडपाहुडा संखेज्जाओ पाहुडियाओ संखेज्जाओ पाहुडपाहुडियाओ संखेज्जाणि पयसयसहस्साणि पयग्गेणं पन्नत्ता, संखेज्जा अक्खरा अनंता गमा अनंता पज्जवा परित्ता तसा अनंता थावरा सासया कडा निबद्धा निकाइया जिनपन्नत्ता भावा आघविज्जंति पन्नविज्जंति परुविज्जंति दंसिज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति, एवं नाया एवं विन्नाया एवं घरणकरणपरुवणया आघविज्जंति ।

सेत्तं दिट्ठिवाए, सेत्तं दुवालसंगे गणिपिडगे ।

वृ. 'से किं तं दिट्ठिवाए'ति दृष्टयो-दर्शनानि वदनं वादो दृष्टीनां वादो दृष्टिवादः दृष्टीना वा पातो यत्रासी दृष्टिपातः सर्वनयदृष्टय एवेहाख्यान्त इत्यर्थः, तथा चाह- 'दिट्ठिवाए ण'मित्यादि, दृष्टिवादेन दृष्टिपातेन वा सर्वभावप्ररूपणाऽऽख्यायते, 'से समासओ पंचविहे' इत्यादि सर्वमिदं प्रायो व्यवच्छिन्नं तथापि यथादृष्टं किमपि लिख्यते ।

तत्र सूत्रादिग्रहणयोग्यतासम्पादनसमर्थानि परिकर्माणि गणितपरिकर्मवत्, तच्च परिकर्मश्रुतं सिद्धश्रेणिकादिपरिकर्ममूलभेदतः सप्तविधं, उत्तरभेदतस्तु त्र्यशीतिविधं मातृकापदादि, एतच्च सर्वं समूलोत्तरभेदे सूत्रार्थतो व्यवच्छिन्नं, एतेषां च परिकर्मणां षट् आदिमानि परिकर्माणि स्वसामयिकान्येव, गोशालकप्रवर्तिताजीविकपाखण्डिकसिद्धान्तमतेन पुनः च्युताच्युतश्रेणिका-परिकर्मसहितानि सप्त प्रज्ञाप्यन्ते, इदानीं परिकर्मसु नयचिन्ता, तत्र नैगमो द्विविधः-साङ्ग्राहि-

कोऽसाङ्ग्राहिकश्च, तत्र साङ्ग्राहिकः सङ्ग्राहं प्रविष्टोऽसाङ्ग्राहिकश्च व्यवहारं, तस्मात्सङ्ग्राहो व्यवहार ऋजुसूत्रः शब्दादयश्चैक एवेत्येवं चत्वारो नयाः, एतैश्चतुर्भिर्नयैः षट् स्वसामयिकानि परिकर्माणि चिन्त्यन्ते, अतो भणितं 'छ चउक्कनयाइ'ति भवन्ति, त एव चाजीविकीराशिका भणिताः, कस्माद् ?, उच्यते, यस्मात्ते सर्वं व्यात्मकं इच्छन्ति, यथा जीवोऽजीवो जीवाजीवः लोकोऽलोकोत्तोलोकः सन् असत् सदसत् इत्येवमादि, नयचिन्तायामपि ते त्रिविधं नयमिच्छन्ति, तद्यथा-द्रव्यार्थिकः पर्ययार्थिकः उभयार्थिकः ।

'सेत्तं परिकम्मे'ति निगमनं, 'से किं तं सुत्ताइ' मित्यादि, तत्र सर्वद्रव्यपर्यायनयाध्वर्थसूचनात् सूत्राणि अष्टाशीत्यपि च सूत्रार्थतो व्यवच्छिन्नानि तथापि दृष्टानुसारतः किञ्चिद्विच्छ्यते, एतानि किल ऋजुकादीनि द्वाविंशति सूत्राणि, तान्येव विभागतोऽष्टाशीतिर्भवन्ति, कथम् ?, उच्यते, 'इच्चेइयाइं बावीसं सुत्ताइं छिन्नच्छेदनइयाइं ससमयसुत्तपरिवाडीए'ति इह यो नयः सूत्रं छिन्नं छेदेनेच्छति स छिन्नच्छेदनयो यथा "धम्मो मंगलमुक्किड्ड" मित्यादिश्लोकः सूत्रार्थतः प्रत्येकच्छेदेन स्थितो न द्वितीयादिश्लोकमपेक्षते, प्रत्येककल्पितपर्यन्त इत्यर्थः, एतान्येव द्वाविंशति स्वसमय-सूत्रपरिपाट्या सूत्राणि स्थितानि, तथा इत्येतान् द्वाविंशति सूत्राणि अछिन्नच्छेदनयिकान्या-जीविकसूत्रपरिपाट्येति, अयमर्थ-इह यो नयः सूत्रमच्छिन्नं छेदेनेच्छति सोऽछिन्नच्छेदनयो यथा 'धम्मो मंगलमुक्किड्ड' मित्यादि श्लोक एवार्थतो द्वितीयादिश्लोकमपेक्षमाणो द्वितीयादयश्च प्रथममिति अन्योऽन्यसापेक्षा इत्यर्थः ।

एतानि द्वाविंशतिराजीविकगोशालकप्रवर्तिताखण्डसूत्रपरिपाट्या अक्षररचनाविभाग-स्थितान्यप्यर्थतोऽन्योऽन्यमपेक्षमाणानि भवन्ति, इच्चेइयाइं इत्यादि सूत्रं, तत्र 'तिकनइयाइं'ति नयत्रिकाभिप्रायतश्चिन्त्यन्त इत्यर्थे राशिकाश्चाजीविका एवोच्यन्ते इति, तथा 'इच्चेइयाइं' इत्यादि सूत्रं, तत्र 'चउक्कनइयाइं'ति नयचतुष्काभिप्रायतश्चिन्त्यन्त इति भावना, 'एवमेवे'त्यादिसूत्र, एवं चतस्रो द्वाविंशतयोऽष्टाशीतिः सूत्राणि भवन्ति 'सेत्तं सुत्ताइं'ति निगमनवाक्यं ।

'से किं तं पुब्बगयं' इत्यादि, अथ किं तत् पूर्वगतं ?, उच्यते, यस्मात्तीर्थकरः तीर्थप्रवर्तनाकाले गणधराणां सर्वसूत्राधारत्वेन पूर्वं पूर्वगतं सूत्रार्थं भाषते तस्मात्पूर्वाणीति भणितानि, गणधराः पुनः श्रुतरचनां विदधाना आचाराक्रमेण रचयन्ति स्थापयन्ति च, मतान्तरेण तु पूर्वगतसूत्रार्थः पूर्वमर्हता भाषितो गणधरैरपि पूर्वगतश्रुतमेव पूर्वं रचितं पश्चादाचारादि ।

नन्वेवं यदाचारनिर्युक्तयामभिहितं 'सव्वेसिं आयारो पढमो' इत्यादि तत्कथम् ?, उच्यते, तत्र स्थापनामाश्रित्य तथोक्तमिह त्वक्षररचनां प्रतीत्य भणितं पूर्वं पूर्वाणि कृतानीति, तच्च पूर्वगतं चतुर्दशीविधं प्रज्ञप्तं, तद्यथा-'उप्पाये'त्यादि, तत्रोत्पादपूर्वं प्रथमं, तत्र च सर्वद्रव्याणां पर्यवाणां चोत्पादभावमङ्गीकृत्य प्रज्ञापना कृता, तस्य च पदपरिमाणमेका कोटी, अग्रेणीयं द्वितीयं, तत्रापि सर्वेषां द्रव्याणां पर्यवाणां जीवविशेषाणां चाग्रं-परिमाणं धर्ण्यत इत्यग्रेणीयं तस्य पदपरिमाणं षण्णवति पदशतसहस्राणि, 'वीरियं'ति वीर्यप्रवादं तृतीयं, तत्राप्यजीवानां जीवानां च सकर्मंतराणां वीर्यं प्रोच्यत इति वीर्यप्रवादं, तस्यापि सप्तति पदशतसहस्राणि परिमाणं ।

अस्तिनास्तिप्रवादं चतुर्थं, यद्यल्लोके यथास्ति यथा वा नास्ति, अथवा स्याद्वादाभिप्रायतः तदेवास्ति तदेव नास्तीत्येवं प्रवदतीति अस्तिनास्तिप्रवादं भणितं, तदपि पदपरिमाणतः षष्टि पदशतसहस्राणि, ज्ञानप्रवादं पञ्चमं, तस्मिन् मतिज्ञानादिपञ्चकस्य भेदप्ररूपणा यस्मात् कृता

तस्मात् ज्ञानप्रवादं, तस्मिन् पदपरिमाणमेका कोटी एकपदोनेति, सत्यप्रवादं षष्ठं सत्यं-संयमः सत्यवचनं वा तद्यत्र सभेदं सप्रतिपक्षं च वर्ण्यते तत्सत्यप्रवादं, तस्य पदपरिमाणं एका पदकोटी षट् च पदा-नीति, आत्मप्रवादं सप्तमं 'आय'ति आत्मा सोऽनेकधा यत्र नयदर्शनैर्वर्ण्यते तदात्म-प्रवादं, तस्य पदपरिमाणं षड्विंशति पदकोटयः कर्मप्रवादमष्टमं ज्ञानावरणादिकमष्टिविधं कर्मप्रकृतिस्थित्य-नुभागप्रदेशादिभिर्भेदैरन्यैश्चोत्तरोत्तरभेदैर्यत्र वर्ण्यते तत्कर्मप्रवादं, तत्परिमाणमेका पदकोटी अशीतिश्च सहस्राणीति ।

प्रत्याख्यानं नवमं तत्र सर्वं प्रत्याख्यानस्वरूपं वर्ण्यते इति प्रत्याख्यानप्रवादं, तत्परिमाणं चतुरशीति पदशतसहस्राणीति, विद्यानुप्रवादं दशमं तत्रानेके विद्यातिशया वर्णितास्तत्परिमाणमेका पदकोटी दश च पदशतसहस्राणीति, अवन्ध्यमेवकादशं, वन्ध्यं नाम निष्फलं न वन्ध्यमवन्ध्यं सफलमित्यर्थः, तत्र हि सर्वे ज्ञानतपःसंयमयोगाः शुभफलेन सफला वर्ण्यन्ते अप्रशस्ताश्च प्रमादा-दिकाः सर्वे अशुभफला वर्ण्यन्ते अतोऽवन्ध्यं, तस्य च परिमाणं षड्विंशति पदकोटयः, प्राणायुर्द्वादशं तत्राप्थुयुःप्राणविधानं सर्वं सभेदमन्ये च प्राणा वर्णितास्तत्परिमाणमेका पदकोटी षटपञ्चाशच्च पदशतसहस्राणीति, क्रियाविशालं त्रयोदशं, तत्र कायिक्यादयः क्रियाविशालास्ति-सभेदाः संयमक्रिया छन्दक्रिया विधानानि च वर्ण्यन्ते इति क्रियाविशालं, तत्पदपरिमाणं नव पदकोटयः, लोकविन्दुसारं च चतुर्दशमं, तस्मिन् लोके श्रुतलोके वा विन्दुरियाक्षरस्य सर्वोत्तममिति, सर्वाक्षरसन्निपात-प्रतिष्ठितत्वेन च लोकविन्दुसारं भणितं, तत्परिमाणमर्द्धत्रयोदश पदकोटय इति ।

'उप्यायपुव्वस्से'त्यादि कण्ठयं, नवरं वस्तु-नियतार्थाधिकारप्रतिबद्धो ग्रन्थविशेषोऽ-ध्ययनवदिति, तथा चूडा इव चूडा, इह दृष्टिवादे परिकर्मसूत्रपूर्वगतानुयोगोक्तानुक्तार्थसङ्ग्रहपरा ग्रंथपद्धतयश्चूडा इति, 'सेतं पुव्वगते'ति निगमनं ।

'से किं त'मित्यादि, अनुरूपोऽनुकूलो वा योगोऽनुयोगः सूत्रस्य निजेनाभिधेयेन सार्द्धम-नुरूपः सम्बन्ध इत्यर्थः, स च द्विविधः प्रज्ञातः, तद्यथा-मूलप्रथमानुयोगश्च गण्डिकानुयोगश्च, 'से किं त'मित्यादि, इह धर्मप्रणयनात् मूलं तावत्तीर्थकरास्तेषां प्रथमसम्यक्त्वासिलक्षणपूर्वभवा-दिगोचरोऽनुयोगो मूलप्रथमानुयोगः, तथा चाह —

'से किं तं मूलपदमानुओगे' इत्यादि सूत्रसिद्धं यावत् 'सेतं मूलपदमानुओगे', 'से किं त'मित्यादि इहैकवक्तव्यतार्थाधिकारानुगता वाक्यपद्धतयो गण्डिका उच्यन्ते तासामनुयोगः-अर्थकथनविधि गण्डिकानुयोगः, तथा चाह 'गण्डियानुओगे अनेगे'त्यादि, कुलकरगण्डिकासु कुलकराणां विमलवाहनादीनां पूर्वजन्माद्यभिधीयत इति, एवं शेषास्वपि अभिधानवशतो भावनीयं, यावत् चित्रान्तरगण्डिकाः, नवरं दशार्हा-समुद्रविजयादयो दश वसुदेवान्ताः तथा चित्रा-अनेकार्था अन्तरे-ऋषभाजिततीर्थकरान्तरे गण्डिका-एकवक्तव्यतार्थाधिकारानुगतास्ततश्च चित्राश्च ता अन्तरगण्डिकाश्च चित्रान्तरगण्डिकाः, एतदुक्तं भवति-ऋषभाजिततीर्थकरान्तरे तद्वंशजभूपतीनां शेषगतिगमनव्युदासेन शिवगमनानुत्तरोपात्ताप्राप्तिप्रतिपादिकाश्चित्रान्तरगण्डिका इति, ताश्च ।

॥ १ ॥

'चोइसलक्खा सिद्धा निवईणेक्को य होइ सव्वडे ।

एवेक्केकट्ठाणे पुरिसजुगा हुंति संखेजे' ॥

—त्यादिना ग्रन्थेन नन्दिटीकायामभिहितास्तत एवावधार्या, इह सूत्रगमनिकामात्रस्य विवक्षितत्वादिति, शेषं सूत्रसिद्धमानिगमनात् ।

नवरं 'संखेज्जा वत्थु'ति पञ्चविंशत्युत्तरे द्वे शते 'संखेज्जा चूलवत्थु'ति चतुस्त्रिंत् ।

साम्प्रतं द्वादशाङ्गे विराघनानिष्पन्नं त्रैकालिकं फलमुपदर्शयन्नाह—

मू. (२३३) अनागए काले अनन्ता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकंतारं अनुपरियट्ठिस्संति, इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडगं अतीतकाले अनन्ता जीवा आणाए आराहिता चाउरंतसंसारकंतारं वीइवइंसु एवं पडुप्पन्नेऽवि एवं अणागएवि ।

दुवालसंगे णं गणिपिडगे न कयावि नत्थि ण कयाइ नासी न कयाइ न भविस्सइ भुविं च भवति य भविस्सति य धुवे णितिए सासए अक्खए अव्वए अवट्ठिए णिच्चे से जहा णामए पंच अत्थिकाया न कयाइ न आसि न कयाइ नत्थि न कयाइ न भविस्सतित भुविं च भवति य भविस्सति य धुवा नितिया सासया अक्खया अव्वया अवट्ठिया निच्चा एवामेव दुवालसंगे गणिपिडगे न कयाइ न आसि न कयाइ नत्थि न कयाइ णनभविस्सइ भुविं च भवति य भविस्सइ य धुवे जाव अवट्ठिए निच्चे ।

एत्थ णं दुवालसंगे गणिपिडगे अनन्ता भावा अनन्ता अभावा हेऊ अनन्ता अहेऊ अनन्ता कारणा अनन्ता अकारणा अनन्ता जीवा अनन्ता अजीवा अनन्ता भवसिद्धिया अनन्ता अभवसिद्धिया अनन्ता सिद्धा अनन्ता असिद्धा आद्यविज्जांते पन्नवेज्जांते पत्तावेज्जांते दांसेज्जांते निदांसेज्जांते उवदांसिज्जांते एवं दुवालसंगं गणिपिडगं इति ॥

वृ. 'इच्चेय'मित्यादि, इत्येतद्वादशाङ्गं गणिपिटकमतीतकाले अनन्ता जीवा आज्ञया विराध्य चतुरन्तं संसारकान्तारं 'अनुपरियट्ठिंसु'ति अनुपरिवृत्तवन्तः, इदं हि द्वादशाङ्गसूत्रार्थोभयभेदेन त्रिविधं, ततश्च आज्ञया सूत्राज्ञया अभिनिवेशतोऽन्यतापाठादिलक्षणया अतीतकाले अनन्ता जीवाश्चतुरन्तं संसारकान्तारं नारकतिर्यगरामरविविधवृक्षजालदुस्तरं भवाटवीगहनमित्यर्थः, अनुपरावृत्तवन्तो जमालिवत् अर्थाज्ञया पुनरभिनिवेशतोऽन्यथाप्ररूपणादिलक्षणया गोष्ठमाहिलवत् उभयाज्ञया पुनः पञ्चविधाचारपरिज्ञानकरणोद्यतगुर्वदिशादेशादेरन्यथा- कारणलक्षणया गुरुप्रत्यनीकद्रव्यलिङ्गधार्यनेकश्रमणवत् सूत्रार्थोभयैर्विराध्येत्यर्थः, अथवा द्रव्यक्षेत्रकाल-भावापेक्षमागमोक्तानुष्ठानमेवाज्ञा तथा तदकरणेनेत्यर्थः, 'इच्चेय'मित्यादि यतार्थमेव

—नवरं 'परित्ता जीवा' इति संख्येया जीवाः, वर्तमाने विशिष्टविराधकमनुष्यजीवानां संख्येयत्वात् 'अनुपरियट्ठिंति'ति अनुपरावर्तन्ते भ्रमन्तीत्यर्थः, 'इच्चेय'मित्यादि इदमपि भाविता-र्थमेव, नवरम् अनुपरियाट्ठिस्संतिंति अनुपरावर्तिष्यन्ते पर्यटिष्यन्तीत्यर्थः,

इच्चेयमित्यादि कण्ठ्यं, नवरं 'विइवइंसु'ति व्यतिव्रजितवन्तः चतुर्गतिकसंसारोलङ्घनेन मुक्तिमवाप्ता इत्यर्थः, एवं प्रत्युत्पन्नेऽपि, नवरं अयं विशेषः—'विइवयंति'ति व्यतिव्रजन्ति-व्यतिक्रामन्तीत्यर्थः, अनागतेऽप्येवं, नवरं 'वीइव-इस्संति'ति व्यतिव्रजिष्यन्ति-व्यतिक्रमिष्यन्तीत्यर्थः, यदिदमनिष्टेतरभेदभिन्नफलं प्रतिपादितमेत-त्सदावस्थायित्वे सति द्वादशाङ्गस्योपजायत इत्याह—

'दुवालसंगे' इत्यादि, द्वादशाङ्गं णमित्यलङ्कारे गणिपिटकं न कदाचिन्नासीदनादित्वात् न कदाचिन्न भवति सदैव भावात् न कदाचिन्न भविष्यति अपर्यवसितत्वात्, किं तर्हि?, 'भुविं चे'त्यादि अभूद्य भवति च भविष्यति च, ततश्चेदं त्रिकालभावित्वादयलं अचलत्वाच्च ध्रुवं मेवादिवत् ध्रुवत्वादेव नियतं पश्चास्तिकायेषु लोकवचनवत् नियतत्वादेव शाश्वतं समयावलिकादिषु

कालवचनवत् शाश्वतत्वादेव वाचनादिप्रदानेऽप्यक्षयं गङ्गासिन्धुप्रवाहेऽपि पद्मह्रदवत् अक्षयत्वादेवाव्ययं मानुषोत्तराद्बहिः समुद्रवत् अव्ययत्वादेव स्वप्रमाणेऽवस्थितं जम्बूद्वीपादिवत् अवस्थितत्वादेव नित्यमाकाशवदिति, साम्प्रतं दृष्टान्तमत्रार्थे आह—

‘से जहा नाम ए’ इत्यादि, तद्यथा नाम पञ्चास्तिकायाः धर्मास्तिकायादयः न कदाचिन्ना-सन्नित्यादि प्राग्वत्, ‘एवमेवे’ त्यादि दृष्टान्तिकसंयोजना निगमसिद्धयेति ।

‘एत्थ ण’मित्यादि अत्र द्वादशाङ्गे गणिपिटके अनन्ता भावा आख्यायन्त इति योगः, तत्र भवन्तीति भावा-जीवादयः पदार्था, एते च जीवपुद्गलानामनन्तत्वादनन्ता इति, तथा अनन्ता अभावाः, सर्वभावनामेव पररूपेणासत्त्वन्ति एवानन्ता अभावा इति, स्वपरसत्ताभावाभावोभया-धीनत्वाद्दस्तुतत्वस्य, तथाहि-जीवो जीवात्मना भावोऽजीवात्मना चाभावोऽन्यथाऽजीव-त्वप्रसङ्गादिति, अन्ये तु धम्मपिक्खया अनन्ता भावाः अनन्ता अभावाः प्रतिवस्त्वस्तित्वनास्तित्वाभ्यां प्रतिबद्धा इति व्याचक्षते, तथाऽनन्ता हेतवः, तत्र हि नोति-गमयति जिज्ञासितधर्म्मविशिष्टानर्थानिति हेतुस्ते चानन्ताः, वस्तुनोऽनन्तधर्म्मात्मकत्वात्, तत्रतिबद्धधर्म्मविशिष्टवस्तुगमकत्वाच्च हेतोः सूत्रस्य चानन्तगमपर्यायात्मकत्वादिति यथोक्तहेतुप्रतिपक्षतोऽनन्ता अहेतवः, तथा अनन्तानि कारणानि मृत्पिण्डतत्त्वादीनि घटपटादिनिर्वर्तकानि, तथा अनन्तान्यकारणानि सर्वकारणानामेव कार्यान्तकारणत्वात्, नहि मृत्पिण्डः पटं निर्वर्तयतीति, तथा अनन्ता जीवाः-प्राणिनः एवमजीवाः-द्वयणुकादयः भवसिद्धिका-भव्याः सिद्धा-निष्ठितार्था इतरे-संसारिणः, ‘आघविज्जंती’त्यादि पूर्ववदिति द्वादशाङ्गस्य स्वरूपमनन्तरमभिहितमथ तदभिधेयस्य राशिद्वयान्तर्भावतः स्वरूपम-धित्सुराह—

मू. (२३४) दुवे रासी पन्नत्ता, तंजहा जीवरासी अजीवरासी य, अजीवरासी दुविहा पन्नत्ता, तंजहा-रूवीअजीवरासी अरूवीअजीवरासी य ।

से किं तं अरूवीअजीवरासी ?, अरूविअजीवरासी दसविहा पन्नत्ता, तंजहा-धम्मत्थिकाए जाव अद्धासमए, रूवीअजीवरासी अणेगविहा ० प० जाव ।

से किं तं अनुत्तरोववाइआ ?, अनुत्तरोववाइआ पंचविहा पन्नत्ता, तंजहा-विजयवेजयंत-जयंत अपराजितसब्बद्वसिद्धिआ । सेत्तं अनुत्तरोववाइआ, सेत्तं पंचिंदियसंसारसमा-वण्णजीव-रासी, दुविहा नेरइया पन्नत्ता, तंजहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, एवं दंडओ भाणियव्वो जाव वेमाणियत्ति

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए केवइयं खेत्तं ओगाहेत्ता केवइया निरयावासा प० ?, गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्ठसत्तरि जोयणसयसहस्से एत्थ णं रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं तीसं निरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खाया, ते णं निरयावासा अंतो यट्ठा बाहिं चउरंसा जाव असुभा निरया असुभाओ निरएसु वेयणाओ, एवं सत्तवि भाणियव्वो जं जासु जुज्झइ ।

चू. इह च प्रज्ञापनायाः प्रथमपदं प्रज्ञापनाख्यं सर्वं तदक्षरमध्येतव्यं, किमवसानमित्याह-‘जाव से किं त’मित्यादि, केवलमस्य प्रज्ञापनासूत्रस्य चायं विशेषः, इह ‘दुवे रासी पन्नत्ता’-इत्यभिलापसूत्रं (तत्र) तु ‘दुविहा पन्नवणा पन्नत्ता जीवपन्नवणा अजीवपन्नवणा य’ति, अतिदि-ष्टस्य च सूत्रतः सर्वस्य प्रज्ञापनापदस्य लेखितुमशक्यत्वादर्थतस्तल्लेश उपदर्श्यते-तत्राजीव-

राशिद्विविधो रूप्यरूपिभेदात्, तत्रारूप्यजीवराशिर्दशधा-धर्मास्तिकायस्तद्देशास्तत्पदशश्चेत्येव-
मधर्मास्तिकायाकाशास्तिकायावपि वाच्यावेवं नव दशभोऽद्धासमय इति, रूप्यजीवराशिश्चतु-
र्द्धस्कन्धा देशाः प्रदेशाः परमाणवश्चेति, ते च वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानभेदतः पञ्चविधाः संयोगतोऽ-
नेकविधा इति ।

जीवराशिद्विविधः संसारसमापन्नोऽसंसारसमापन्नश्च, तत्रासंसारसमापन्ना जीवा द्विविधाः
अनन्तरपरम्परसिद्धभेदात्, तत्रानन्तरसिद्धाः पञ्चदशप्रकाराः, परम्परसिद्धास्त्वनन्तरप्रकारा इति,
संसारसमापन्नास्तु पञ्चधैकेन्द्रियादिभेदेन, तत्रैकेन्द्रियाः पञ्चविधाः पृथिव्यादिभेदेन, पुनः प्रत्येकं
द्विविधाः-सूक्ष्मवादरभेदेन, पुनः पर्याप्तापर्याप्तभेदेन द्विधा, एवं द्वित्रिचतुरिन्द्रिया अपि, पञ्चेन्द्रिया-
श्चतुर्ध्वानारकादिभेदात्, तत्र नारकाः सप्तविधाः रत्नप्रभादिपृथ्वीभेदात्, पञ्चेन्द्रियति-स्त्रिधाजल-
स्थलखचरभेदा, तत्र जलचराः पञ्चविधा मत्स्यकच्छग्राहमकरसुसुमारभेदात् ।

पुनर्मत्स्या अनेकधा-श्लक्ष्णमत्स्यादिभेदात्, कच्छपा द्विधा अस्थिकच्छपमांसकच्छपभेदात्,
ग्राहाः पञ्चधा दिलिवेष्टकमद्गुपुलकसीमाकारभेदात् मकरा-मत्स्यविशेषा द्विविधाः-शुण्डामकरा
करिमकराश्च, सुसुमारास्त्वेकविधाः, स्थलचरा द्विधा-चतुष्पदपरिसर्पभेदात्, तत्र चतुष्पदाश्चतुर्धा-
एकखुरद्विखुरगण्डीपदसनखपदभेदात्, क्रमेण चैते अश्वगोहस्तिर्सिंहादयः, परिसर्पा द्विधा-
उरःपरिसर्पभुजपरिसर्पभेदात्, उरःपरिसर्पाश्चतुर्धा-अहिअजगरशालिकमहोरगभेदात्, तत्राह्यां
द्विधा-दर्वाकरा मुकुलिनश्चेति, खचराश्चतुर्धा-चर्मपक्षिणो लोभपक्षिणः समुद्रपक्षिणो वितत-
पक्षिणश्च, तत्राद्यौ द्वौ वल्गुलीहंसादिभेदावितरौ द्वीपान्तरेष्वेव स्तः, सर्वे च पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षो
मनुष्याश्च द्विधा-सम्भूच्छिमा गर्भव्युक्कान्तिकाश्च, तत्र सम्भूच्छिमाः नपुंसका एव, इतरे तु त्रिलिङ्ग
इति गर्भव्युक्कान्तिकमनुष्याधि-कर्मभूमिजा अकर्मभूमिजाअन्तरद्वीपजाश्चेति ।

कर्मभूमिजा द्विविधाः-आर्या श्लेष्ठाश्च, आर्या द्वेधा-ऋद्धिप्राप्ता इतरे घ, तत्र प्रथमा
अर्हदादयः, द्वितीया नवविधाः-क्षेत्रजातिकुलकर्मशिल्पभाषाज्ञानदर्शनचारित्रभेदात्, ।

देवाश्चतुर्विधाः भवनवास्यादिभेदाद्भवपतयो दशधा असुरनागादयः व्यन्तरा अष्टविधा
पिशाचादयः ज्योतिष्काः पञ्चधा चन्द्रादयः वैमानिका द्विधाकल्पोपयाः कल्पातीताश्च, कल्पोपया
द्वादशधा सौधर्मादिभेदात्, कल्पातीता द्वेधा-ग्रैवेयका अनुत्तरोपपातिकाश्चग्रैवेयका नवधा
अनुत्तरोपपातिकाः पञ्चधेति, एतत्समस्तं सूचयतोक्तं 'जाव से किं तं अनुत्तरे'त्यादि ।

पूर्वोक्तमेव जीवराशिं दण्डकक्रमेण द्विधा दर्शयन्नाह-'दुविहे'त्यादि, सुगमं नवरं
'दण्डओ'ति

॥ १ ॥ 'नेरइया १ असुराई १० पुढवाइ ५ वेइंदियादओ ४ मणुया १ ।

वंतर १ जोइस १ वेमाणिया य १ अह दंडओ एवं ॥

अथानन्तरं प्रज्ञप्तानां नारकादीनां पर्याप्तापर्याप्तभेदानां स्थाननिरूपणायाह-'इमीसे ण'
मित्यादि, अवगाहनासूत्रादर्वाक् सर्वं कण्ठ्यं, नवरं 'ते णं निरया' इत्यादि, अत्र च जीवाभिग-
मचूर्णनुसारेण लिख्यते-किल द्विविधा नरका भवन्ति आवलिकाप्रविष्टाः आवलिकाबाह्याश्च,
तत्रावलिकाप्रविष्टा अष्टासु दिक्षु भवन्ति, ते च वृत्तव्यस्रचतुरस्रक्रमेण प्रत्यवगन्तव्याः, एतेषां च
मध्ये इन्द्रकाः सीमन्तकादयो भवन्ति, आवलिकाबाह्यास्तु पुष्पावकीर्णा दिग्बिदिशाभन्तरालेषु
भवन्ति, नानासंस्थानसंस्थिता इति निरयसंस्थानव्यवस्था, तत्र च बाहुल्यमङ्गीकृत्येदमभिधीयते-

‘अंतो वहे’त्यादि, उक्तं च सूत्रकृद्वृत्तिकृता ।

नारकाः सीमन्तकाविका बाहुल्यमंगीकृत्यान्तः-मध्ये वृत्ता बहिरपि चतुरस्रा अथश्च क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः, एतच्च संस्थानं पुष्पावकीर्णकानाश्रित्योक्तं तेषामेव प्रचुरत्वात्, आवलिका-प्रविष्टस्तु वृत्तव्यक्षचतुरस्रसंस्थाना भवन्ती’ति, तत्रान्तवृत्ता मध्ये शुभिरमाश्रित्य बहिश्च चतुरा कुड्यपरिधिमाश्रित्य, यावत्करमादिदं दृश्यं यदुत अधः क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः-भूतलमाश्रित्य क्षुरप्राकारस्ताद्भूतलस्य संचारिसत्वपादच्छेदकत्वात् अन्ये त्वाहुः-तेषामधस्तनांशः क्षुरप्र इवाग्रेऽग्रे प्रतलो विस्तीर्णश्चेति क्षुरप्रसंस्थानता, तथा ‘निच्यं धयारतमसा चवगयगहचंदसूरनक्खत्तजोइसप्पहा मेयवसापूयरुहिरमंसचिक्खिल्लित्तानुलेवणतला असुइवीसा परमदुब्धिगंधा काऊअगणिवण्णाभा कक्खडफासा दुरहियासा’ इति तत्र नित्यं-सर्वदा अन्धारं-अन्धत्वकारकं बहलबलाहकपट-लाच्छादितगगनमण्डलामावास्यार्द्धरात्रान्धकारवत्तमः-तमिस्रं येषु ते नित्यान्धकारतमसः, अथवा नित्येनान्धकारेण सार्वकालिकेनेत्यर्थः तमसः-तमिस्रं नित्यान्धकारतमसः, जात्यन्धमेद्यान्धकारामा-वास्यानिशीथतुल्या इत्यर्थः ।

कथमित्यत आह-व्यपगता-अविद्यमाना ग्रहचन्द्रसूरनक्षत्ररूपाणां ज्योतिषां-ज्योतिष्कल-क्षणविमानविशेषाणां ज्योतिषो वा-दीपाद्यग्नेः प्रभाप्रकाशो येषु ते तथा, ‘पह’ति पथशब्दो वाऽयं व्याख्येयः, तथा मेदोवसापूयरुधिरमांसानि शरीरावयवास्तेषां यच्चिक्खिल्लं-कर्मस्तेन लिप्तं-उपदिग्धमुलेपनेन सक्खलित्तस्य पुनः पुनरुपलेपनेन तलं-भूमिका येषां ते मेदोवसापूयरुधिर-मांसचिक्खिल्लित्तानुलेपनतलाः, यद्यपि च तत्र मेदःप्रभृतीन्वीदारिकपञ्चोन्द्रेयशरीरावयवरूपाणि न सन्ति वैक्रियशरीरत्वान्नारकाणां तथापि तदाकारास्तदवयवास्तत्र प्रोच्यन्त इति, अशुचयो विश्राः-आमगन्धयः पूतिगन्धय इत्यर्थः ।

अत एव परमदुरभिगन्धाः ‘काऊअगमिवण्णाभा’ति कृष्णाग्निर्लोहादीनां ध्यायमानानां तद्वर्णवदाभा येषां ते कृष्णाग्निवर्णाभाः, तथा कर्कशः स्पर्शो येषां ते कर्कशस्पर्शा, अत एव दुःखेन-कृच्छ्रेणाधिसोढुं शक्यते वेदना येषु ते दुरधिसह्याः, अत एवाशुभा नरका स्पर्शो येषां ते कर्कशस्पर्शा, अत एव दुःखेन-कृच्छ्रेणाधिसोढुं शक्यते वेदना येषु ते दुरधिसह्याः, अत एवाशुभा नरका अशुभा नरकेषु वेदना इति ‘एवं सत्तवि भाणियव्व’ति प्रथमाममुञ्चता सप्त इत्युक्तं, ‘जं जासु जुञ्जइ’ति यच्च यस्यां पृथिव्यां बाहलयस्य नरकाणां च परिमाणं युज्यते स्थानान्तरोक्तानुसारेण तच्च तस्यां वाच्यं, तच्चेदं ।

मू. (२३५) आसीयं वत्तीसं अट्ठावीसं तहेव वीसं च ।

अट्ठारसं सोलसगं अट्ठत्तरमेव बाहल्लं ॥

मू. (२३६) तीसा य पन्नवीसा पन्नारसं दसेव सयसहस्साइ ।

तिन्नेगं पंचूणं पंचेव अनुत्तरा नरगा ॥

वृ. ‘आसीतं’ गाहा ‘तीसा य’ गाहा अशीतिसहस्राधिकयोजनलक्षं रत्नप्रभायां बाहल्यमेवं शेषासु भावनीयं । तथा त्रिंशल्लक्षाणि प्रथमायां नरकावासानामित्येवं शेषास्वपि नेयमिति, ।

एवं चैव सूत्राभिलापो दृश्यः, ‘सक्करप्पभाए णं पुढवीए केवइयं ओगाहिता केवइया निरया पन्नत्ता ? , गोयमा ! सप्पक्करप्पभाए णं पुढवीए वत्तीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्सं ओगाहिता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे तीसुत्तरे जोयणसयसहस्से

एत्थ णं सक्करप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं पणवीसं निरयावाससयसहस्सा भवन्तीतिमक्खाया, ते णं निरया' इत्यादि, एवं गाथानुसारेणान्येऽपि (पञ्चालापका)वाच्या इति, एतदेवाह -

मू. (२३७) दोच्चाए णं पुढवीए तच्चाए णं पुढवीए चउत्थीए पुढवीए पंचमीए पुढवीए उट्ठीए पुढवीए सत्तमीए पुढवीए गाहाहिं भाणियव्वा, सत्तमाए पुढवीए पुच्छा, गोयमा ! सत्तमाए पुढवीए अट्ठत्तरजोयणसयसहस्साइं बाहल्लाए उवरि अट्ठत्तेवन्नं जोयणसहस्साइं ओगाहेत्ता हेट्ठावि अट्ठत्तेवन्नं जोयणसहस्साइं वज्जित्ता मज्झे तीएु जोयणसहस्सेऽपि एत्थ णं सत्तमाए पुढवीए ते इयाणं पंच अणुत्तरा महइमहालया महानिरया पन्नत्ता, तंजहा-काले महाकाले रोरुए महारोरुए अप्पइट्ठाणे नामं पंचमे, ते णं निरया वट्ठे य तंसा य अहे खुरप्पसंठाणसंठिया जाव असुभा नरगा असुभावो नरएसु वेयणाओ ।

वृ. 'दोच्चाए' इत्यादि 'वेयणाओ' इत्येतदन्तं सुगमं, नवरं 'गाहाहिं'ति गाथाभः करण-भूताभिर्गाथानुसारेणेत्यर्थः, भणितव्या-वाच्या नरकवासा इति प्रक्रमः, तथा 'वट्ठे य तंसा य'ति मध्यमो वृत्तः शेषाया इति ॥ अथासुराद्यावासविषयमभिलापं दर्शयति-

मू. (२३८) केवइया णं भंते ! असुरकुमारावासा प० ?, गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरि एयं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता मज्झे अट्ठत्तरजोयणसयसहस्से एत्थ णं रयणप्पभाए पुढवीए चउत्तं असुरकुमारावा- सयसहस्सा प०, ते णं भवणा वाहिं वट्ठा अंतो चउत्तंसा अहे पोक्खरकण्णि-आसंठाणसंठिया उक्किण्णं तरविउल्लगंभीरखायफलिहा अट्ठालयवरियदारगोउरकवाडतोरण-पडिदुवारेदसभागा जंतमुसलमुसंदियसयग्धिपरिवारिया अउज्झा अडयालकोट्टरइया अडयालकयवणमाला लाउल्लोइयमहिया गोसीसरसरत्तचंदणदरदिण्णपंचंगुलितला कालागुहवपय-रकुंदुरुकतुठ्ठड-ज्जंतधूवमधमधंतगंधुन्दुयाभिरामा सुगंधिया गंधवट्ठिभूया अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा नीरया निम्मला वितिमिरा विमुद्धा सप्पभा समिरीया सउज्जोआ पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥ एवं जं जस्स कमती तं तस्स जं जं गाहाहिं भणियं तह चेव वण्णओ ।

वृ. 'केवई'त्यादि सुगमं, नवरं तानि भवनानि बहिर्वृत्तानि वृत्तप्राकारावृत्तनगरवत् अन्तः समचतुरास्रणि तदवकाशदेशस्य चतुरस्रत्वात्, अधःपुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि, पुष्कर-कर्णिकपद्ममध्यभागः, सा चोन्नतसमधिन्नविन्दुकिनी भवतीति, तथा 'उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीर-खातपरिखे'ति उत्कीर्ण-भुवमुत्कीर्य पालीरूपं कृतमन्तरं-अन्तरालं ययोस्ते उत्कीर्णान्तरे ते विपुल-गम्भीरे खातपरिखे येषां तानि तथा, तत्र खातमध उपरि च समं परिखा तूपरि विशाला अधः सङ्कुचिता तयोरन्तरेषु पाली यत्रास्तीति भावः, तथा अट्ठालका-प्राकारस्योपर्याश्रयविशेषाः चरिका-नगरप्राकारयोरन्तरमध्यहस्तो मार्ग पाठान्तरेण 'चतुरस्य'न्ति चतुरकाः सभाविशेषाः ग्रामप्रसिद्धाः 'दारगोउर'ति गोपुरद्वाराणि प्रतोत्यो-नगरस्यैव कपाटानि प्रतीतानि तोरणान्यपि तथैव प्रतिद्वाराणि-अवांतरद्वाराणि तत एतेषां द्वन्द्व एतानि देशलक्षणेषु भागेषु येषां तानि तथा-

इह देशो भागश्चानेकार्थः, ततोऽन्योऽन्यमनयोर्विशेष्यविशेषणभावो दृश्य इति, तथा जंताणि-पाषाणक्षेपणयन्त्राणि मुशलानि प्रतीतानि मुसुन्द्यः-प्रहरणविशेषाः शतस्यः-शतानामुप-घातकारिण्यो महाकायाः काष्ठशैलस्तम्भयध्यः ताभि 'परिवारिय'ति-परिवारितानि परिकलि-तानीत्यर्थः, तथा अयोध्यानि-योधयितुं-सङ्ग्रामयितुं दुर्गत्वाच्च शक्यन्ते परवलैर्यानि तान्ययोध्यानि

अविद्यमाना वा योधाः-परबलसुभटा यानि प्रति तान्ययोधानि, तथा 'अडयालकोङ्गरइय'ति अष्टचत्वारिंशद्भेदभिन्नविचित्रच्छन्दगोपुररचितानि, अन्ये भणन्ति-अडयालिय शब्दः किल प्रशंसावाचकः, तथा 'अडयालकयवणमाल'ति अष्टचत्वारिंशद्भेदभिन्नाः प्रशंसार्हा कृता वनमाला-वनस्पतिपल्लवस्रजो येषु तानि तथा, 'लाइयं'ति यद्भूमेश्छगणादिनोपलेपनं 'उल्लोइयं'ति कुड्यमालानां सेटिकादिभिः सम्मृष्टीकरणं ततस्ताभ्यामिव महितानि-पूजितानि लाउल्लोइयमहितानि ।

तथा गोशीर्ष-चन्दनविशेषः सरसंच-रसोपेतं यद्रक्तचन्दनं-चन्दनविशेषः ताभ्यां ददराभ्यां-धनाभ्यां दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला-हस्तकाः कुड्यादिषु येषु, अथवा गोशीर्षसरसरक्तचन्दनस्य सत्का ददरेण-चपेटाभिधाने ददरेषु वा-सोपानवीर्याषु दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला येषु तानि गोशीर्ष-सरसरक्तचन्दनददरदत्तपञ्चाङ्गुलितलानि, तथा 'कालागुरु-कृष्णागुरुगन्धद्रव्यविशेषः प्रवरः-प्रधानः कुन्दुरुक्कः-चीडा तुरुक्कः-सिल्हकं गन्धद्रव्यमेव एतानि च तानि 'डज्जंति'ति दह्यमानानि यानि तानि तथा तेषां यो धूमो 'मघ-मघेंत'ति अनुकरणशब्दोऽयं मधमधायमानो बहलगन्ध इत्यर्थः तेनोद्धुराणि-उत्कटानि यानि तानि तथा तानि च तान्यभिरामाणि-रमणीयानीति समासः, तथा सुगन्धयः-सुरभयो ये वरगन्धाः-प्रधानवासास्तेषां गन्धः-आमोदो येष्वस्ति तानि सुगन्धिवरगन्धि-कानि, तथा गन्धवर्त्ति-गन्धद्रव्याणां गन्धयुक्तिशोपदेशेन निर्वर्त्तितगुटिका तद्भूतानि-तत्कल्पानीति गन्धवर्त्तिभूतानि प्रवरगन्धगुणानीत्यर्थः, तथा अच्छानि आकाशस्फटि-कवत् 'सण्ह'ति श्लक्ष्णानि सूक्ष्मस्कन्धनिष्पन्नत्वात् श्लक्ष्णदलनिष्पन्नपटवत् 'लण्ह'ति श्लक्ष्णानि मसृणानीत्यर्थः, घुटितपटवत्, 'घट्ट'ति घृष्टानीव घृष्टानि खरशाणया पाषाणप्रतिमावत् 'मट्ट'ति मृष्टानीव मृष्टानि सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव शोधितानि वा प्रमार्जनीकयेव ।

अत एव 'नीरय'ति नीरजांसि रजोरहितत्वात् 'निम्मल'ति निर्मलानि कठिनमलाभावात् 'वित्तिमिर'ति वित्तिमिराणि निरन्धकारत्वात् 'विमुद्ध'ति विशुद्धानि निष्कलङ्कत्वात् चन्द्रवत् सकलङ्कानीत्यर्थः तथा 'सण्ह'ति सप्रभाणि सप्रभावाणि अथवा स्वेन-आत्मना प्रभान्ति-शोभन्ते प्रकाशन्ते चेति स्वप्रमाणि यतः 'समिरीय'ति समरीचीनि-सकिरणानि, अत एव 'सउज्जोय'ति सहोद्योतेन-वस्त्वन्तरप्रकाशनेन वर्तन्ते इति सोद्योतानि वस्त्वन्तरप्रकाशनेन वर्तन्ते इति सोद्योतानि 'पासाईय'ति प्रासादीयानि मनःप्रसत्तिकराणि 'वरिसणिज्ज'ति दर्शनीयानि, तानि हि पश्यंश्चक्षुषा न श्रमं गच्छतीति भावः, 'अभिरूव'ति अभिरूपाण् कमनीयानि 'पडिरूव'ति प्रतिरूपाणि द्रष्टारं द्रष्टारं प्रति रमणीयानि नैकस्य कस्यचिदेवेत्यर्थः ।

'एव'मित्यादि, तथाऽसुरकुमारावाससूत्रे तत्परिमाणमभिहितमेवमिति-तथा यद्भवना-दिपरिमाणं यस्य नागकुमारादिनिकायस्य क्रमते-घटते तत्तस्य वाच्यमिति, किंविधं तस्य परिमाणमत आह-'जं जं गाहाहिं भणियं' यद्यद् गायामिः ।

मू. (२३९) चउसङ्गि असुराणं चउरासीइं च होइ नागाणं ।

बावत्तरि सुवन्नाण वाउकुमाराण छन्नउइ ॥

मू. (२४०) दीवदिसाउदहीणं विज्जकुमारिंदियणियमग्गीणं ।

छण्हंपि जुवत्तयाणं बावत्तरिमो य सयसहसा ॥

धृ. 'चउसङ्गि असुराण'मित्यादिकाभिरभिहितं, किं परिमाणमेव तथा वाच्यं नेत्यह-'इह चेव वण्णओ'ति यथा असुरकुमारभवनानां वर्णक उक्तस्तथा सर्वेषामसौ वाच्य इति, तथाहि-

'केवइया णं भंते ! नागकुमारावाससयसहस्सा पन्नत्ता ? , गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्टहत्तरे जोयणसहस्से एत्थ णं रयणप्पभाए चुलसीई नागकुमारावाससयसहस्सा भवन्ति त्ति मक्खायंति, ते णं भवणा' इत्यादि, द्वीपकुमारादीनां तु षण्णां प्रत्येकं षट्सप्ततिर्वाच्येति

मू. (२४१) केवइया णं भंते ! पुढविकाइयावासा प. ? , गोयमा ! असंखेज्जा पुढवीकाइयावासा प०, एवं जाव मणुस्सत्ति ।

केवइया णं भंते ! वाणमंतरावासा प० ? , गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए रयणा-मयस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसयं वज्जेत्ता मज्झे अट्टसु जोयणसएसु एत्थ णं वाणमंतराणं देवाणं तिरियमसंखेज्जा भोमेज्जा नगरावाससयसहस्सा प०, ते णं भोमेज्जा नगरा बाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा, एवं जहा भवणवासीणं तहेव नेयव्वा, णवरं पडागमालाउला सुरम्मा पासाईया दरिसणिज्जा अभूत्वा पडिक्खा ।

केवइया णं भंते ! जोइसीयाणं विमाणावासा प० ? , गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सत्तनउयाइं जोयणसयाइं उहं उप्पइत्ता एत्थ णं दसुत्तजोयणसयबाहल्ले तिरियं जोइसविसए जोइसियाणं देवाणं असंखेज्जा जोइसियविमाणावासा प०, ते णं जोइसियविमाणावासा अब्भुग्गयभूसियपहसिया विविहरमणिरयणभत्तिचित्ता वाउद्धयुय-विजयवेजयंतीपडागछत्ताइछत्तकलिया तुंगा गगणतलमणुलिहंतसिहरा जालंतररयणपञ्जरुम्भेलियच्च मणिकणगधूमियागा वियसियसयपत्तपुण्ड-रीयतिलयरयणद्धचंदचित्ता अंतो बाहिं च सण्हा तवणिज्जवालुआपत्थडा सुहफासा सस्सिरीयरुवा पासाईया दरिसणिज्जा ॥

केवइया णं भंते ! वेमाणियावासा प० ? , गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जा भूमिभागाओ उहं चंदिमसूरियगहगणनक्खत्तताराक्खाणं वीइवइत्ता बहूणि जोयणाणि बहूणि जोयणसयाणि बहूणि जोयणसहस्साणि (बहूणि जोयणसयसहस्साणि) बहुइओ जोयणकोडीओ बहुइओ जोयणकोडाकोडीओ असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ उहं दूरं वीइवइत्ता एत्थ णं विमाणंयाणं देवाणं सोहम्पीसाणसणंकुमारमाहिंदवंभलंतगसुक्कसहस्सा-आणयपाणयआरणअच्चुएसु मेवेज्जगमणुत्तरेसु य चउरासीई विमाणावाससयसहस्सा सत्ताणउई च सहस्सा तेवीसं च विमाणा भवन्तीति मक्खाया, ते णं विमाणा अच्चिमालिप्पभा भासरासिवण्णाभा-अरया नीरया निम्भला वितिमिरा विसुद्धा सच्चरयणामया अच्छ सण्हा घट्ठा मट्ठा निप्पंका निक्कं कडच्छाया सप्पभा समरीया सउज्जोया पासाईया दरिसणिज्जा अभिक्खा पडिक्खा ।

सोहम्मे णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावासा पन्नत्ता ? , गोयमा ! वत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता, एवं ईसाणाइसु अट्ठावीस बारस अट्ट चत्तारि एयाइ सयसहस्साइं पन्नासं चत्तालीसं छ एयाइं सहस्साइं आणए पाणए चत्तारि आरणच्चुए तिन्नि एयाणि सयाणि, एवं गाहाहिं भाणियव्वं ।

वृ. 'केवइया णं भंते ! पुढवी' त्यादि गतार्थं, नवरं मनुष्याणां संख्यातानामेव गर्भव्युत्क्रान्तिकानां असंख्यातानामभावात् संख्याता एवावासाः, सम्भूचिर्मानां त्वसंख्येयत्वेन प्रतिशरीरमावासभावादसंख्येयानि इति भावनीयमिति । 'केवइया णं भंते ! जोइसियाणं विमाणावासा' इत्यादि, 'अब्भुग्गयभूसियपहसिय'ति अभ्युद्गता-सज्जाता उत्सृता-प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या

प्रभा-दीप्तिस्तया सिताः-शुक्ला इत्यभ्युदतोत्सृज्यप्रभासिताः, तथा विविधा-अनेकप्रकारा मणयः-चन्द्रकान्ताद्या रत्नानि-कर्कटतनादीनि तेषां भक्तयो-विच्छित्तिविशेषास्ताभिश्चित्राः-चित्रवन्तः आश्चर्यवन्तो वेति विविधमणिरत्नभक्तिचित्राः, तथा वातोद्धूता-वातकम्पिता विजयः-अभ्युदयस्त-त्संसूचिका वैजयन्तीत्यभिधाना याः पताका अथवा विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्रधानाया वैजयन्तीश्च तद्वर्जिताः पताकाश्च छत्राति छत्राणि च-उपर्युपरिस्थितातपत्राणि तैः कलिता-युक्ता वातोद्धूतविजयवैजयन्तीपताकाछत्रातिछत्रकलिता इति ।

तुङ्गा-उच्चैस्त्वगुणयुक्ता, अत एव 'गगनतलमणुलिहंतसिहर'ति गगनतलं-अम्बरतल-मणुलिखद्-अभिलङ्घयच्छिखरं येषां ते गगनतलानुलिखच्छिखराः, तथा जालान्तरेषु-जालकम-ध्यभागेषु रत्नानि येषां ते जालान्तररत्नाः, इह प्रथमादबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः, जालकानि च भवन-भित्तिषु लोके प्रतीतान्येव तदन्तरेषु च शोभार्थं रत्नानि सम्भवन्त्येवेति, तथा पञ्जरोन्मीलिता इव-पञ्जरवहिष्कृता इव, यथा किल किञ्चिद्वस्तु पञ्जराद्-वंशादिमयप्रच्छादन विशेषाद्वहिकृत-मत्यन्तम-विनष्टच्छाद्यत्याच्छोभते एवं तेऽपीति भावः, तथा मणिकनकानां सम्बन्धिनी स्तूपिका-शिखरं येषां ते मणिकनकस्तूपिकाकाः, तथा विकसितानि यानि शतपत्रपुण्डरीकाणि द्वारादीं प्रतिकृतित्वेन तिलकाश्च-मित्यादिषु पुण्ड्राणि रत्नमयाश्च ये अर्द्धचन्द्रा द्वाराग्रादिषु तैश्चित्रा ये ते विकसितशत-पत्रपुण्डरीकतिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राः, तथा अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णा मसृणा इत्यर्थः ।

तथा तपनीयं-सुवर्णविशेषस्तन्मय्या वालुकायाः-सिकतायाः प्रस्तटः-प्रतरो येषु ते तपनीयवालुकाप्रस्तटाः अथवा सण्डशब्दस्य वालुकाविशेषणत्वात् श्लक्ष्णतपनीयवालुकाप्रस्तटा इति व्याख्येयं, तथा सुखस्पर्शा शुभस्पर्शा वा, तता सीकं-सशोभं रूपं आकारो येषां अथवा सश्रीकाणि-शोभावन्ति रूपाणि-नरयुग्मादीनि रूपकाणि येषु ते सश्रीकरूपाः, प्रासादनीया दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपा इति पूर्ववत् ।

'केवइए'त्यादि, रत्नप्रभायाः पृथिव्या 'बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ'ति बहुसम-रमणीयस्य भूमिभागस्य उर्ध्व-उपरि तथा चन्द्रमसः-सूर्यग्रहगणनक्षत्रतारारूपाणि णमित्यलङ्कारे किं ?- 'वीड्वइत्त'ति व्यतिव्रज्य-व्यतिक्रम्येत्यर्थः, तारारूपाणि चेह तारका एवेति, तथा 'बहूनी'-त्यादि, किमित्याह उर्ध्वम्-उपरी दूरमत्यर्थं व्यतिव्रज्य चतुरशीतिविमानलक्षाणि भवन्तीति सम्बन्धः, 'इतिमक्खाय'ति इति-एवंप्रकारा अथवा यतो भवन्ति तत् आख्याताः सर्ववेदिनेति, 'ते णं'ति तानि विमानानि णमिति वाक्यालङ्कारे 'अच्चिमालिप्पभ'ति अर्चिर्मालि-आदित्यस्तद्वत्प्रभाप्ति-शोभन्ते यानि तान्यर्चिर्मालिप्रभाणि, तथा भासानां-प्रकाशानां राशि-भासराशिः आदित्यस्तस्य वर्णस्तद्वदाभा-छायावर्णो येषां केषांचित्तानि भासराशिवर्णमानि, तथा 'अरय'ति अरजांसि स्वभाविकरजोरहितत्वात् 'नीरय'ति नीरजांसि आगन्तुकरजोविरहात् 'निम्मल'ति निर्मलानि कखड मलाभावात् 'वित्तिमिर'ति वित्तिभिराणि आहार्यान्धकाररहितत्वात् विशुद्धानि स्वाभाविक-तमोविरहात् सकलदोषविरामाद्वा सर्वरत्नमयानि न दावीदिदलमयानीत्यर्थः

अच्छान्याकाशस्फटिकवत् श्लक्ष्णानि सूक्ष्मस्कन्धमयत्वात् धृष्टानीव धृष्टानि खरशाणया पाषाणप्रतिमेव मृष्टानि सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेवेति निष्पङ्का निकलङ्कविकलत्वात् कर्दमविशेषरहितत्वाद्वा निष्कङ्कटा-निष्कवचा निरावरणा निरुपधातेत्यर्थं छाया-दीप्तिर्येषां तानि निष्कण्डकच्छायाणि सप्रभाणि-प्रभावन्ति समरीचीनि-सकिरणानीत्यर्थः 'सोद्योतानि-वस्त्वन्तर-

प्रवृत्तान्तराणीत्यर्थः, 'एतसां ईदं' इति वाच्यम् ।

'सोहम्मे णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावासा पन्नत्ता ? , गोयमा ! बत्तीसं विमाणावास-
सयसहस्सा पन्नत्ता' एवमीशानादिष्वपि द्रष्टव्यं, एतदेवाह- 'एवं ईसाणाइसु'ति, 'गाहाहिं
भाणियव्वं'ति ।

मू. (२४२) बत्तीसद्वावीसा बास अड चउरो य सयसहस्सा ।

पण्णा चत्तालीसा छच्च सहस्सा सहस्सारे ॥

मू. (२४३) आणयपाणयकप्पे चत्तारि सयाऽऽरण्युए तिन्नि ।

सत्त विमाणसयाइं घउसुवि एएसु कप्पेसु ॥

मू. (२४४) एक्कासुत्तरं हेड्डिमैसु सत्तुत्तरं च मज्झिमए ।

सयमेगं उवरिमए पंचेव अनुत्तरविमाणा ॥

वृ. 'बत्तीस अड्वावीसा' इत्यादिकाभिः पूर्वोक्तगाथाभिस्तदनुसारेणेत्यर्थः, प्रतिकल्पं
भिन्नपरिमाणा विमानावासा भणितव्यास्तद्वर्णकश्च वाच्यो 'जाव ते णं विमाणे'त्यादि यावत्
'पडिस्सवा', नवरमभिलापभेदोऽयं यथा 'ईसाणेणं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावाससयसहस्सा
पन्नत्ता ? , गोयमा ! अड्वावीसं विमाणावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खाया, ते णं विमाणा जाव
पडिस्सवा' एवं सर्वं पूर्वोक्तगाथानुसारेण प्रज्ञापनाद्वितीयपदानुसारेण च वाच्यमिति ।

अनन्तरं नारकादिजीवानां स्थानान्युक्तानि, अथ तेषामेव स्थितिमुपदर्शयितुमाह-

मू. (२४५) नेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? , गोयमा ! जहन्नेणं दस वाससहस्साइं
उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई प०, अपज्जत्तगाणं नेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई प० ? ,
जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं, पज्जत्तगाणं जहन्नेणं दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तणाइं
उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं ।

इमीसे णं रयणथभाए पुढवीए एवं जाव विजयवेजयंतजयंत अपराजियाणं देवाणं केवइयं
कालं ठिई प० ? , गोयमा ! जहन्नेणं बत्तीसं सागरोवमाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, सव्वड्डे
अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ।

वृ. 'नेरइयाणं भंते !' इत्यादि सुगमं, नवरं स्थितिः-नारकादिपययिण जीवानामवस्थानकालः
'अपज्जत्तयाणं'ति नारकाः किल लब्धितः पर्याप्तका एव भवन्ति, करणतस्तूपपातकाले अन्तर्मुहूर्तं
यावदपर्याप्तका एव भवन्ति ततः पर्याप्तकाः, ततस्तेषामपर्याप्तकत्वेन स्थिर्जघन्यतोऽप्युत्कर्षतोऽपि
चान्तर्मुहूर्तमेव, पर्याप्तकानां पुनरौघिक्येव जघन्योत्कृष्टा चान्तर्मुहूर्तानां भवतीति, अयं चेह
पर्याप्तकापर्याप्तकविभागः ।

॥ १ ॥ "नारयदेवा तिरिमणुयगब्भया जे असंखवासाऊ ।

एते उ अपज्जत्ता उववाए चेव बोद्धव्वा ॥

॥ २ ॥ सेसा य तिरियमणुय लद्धि पण्णोववायकाले य ।

दुहओविय भइयव्वा पज्जत्तिरिरे य जिनवयणं ॥

उक्ता सामान्यतो नारकाणां स्थितिर्विशेषतस्तामभिधातुमिदमाह- 'इमीसे णं'मित्यादि,
स्थितिप्रकरणं च सर्वं प्रज्ञापनाप्रसिद्धमित्यतिदिशन्नाह- 'एव'मिति यथा प्रज्ञापनायां सामान्यप-

पर्याप्तकार्याप्तकलक्षणेन कमत्रयेण नारकाणां नारकविशेषाणां तिर्यगादिकानां च स्थितिरुक्ता एवमिहापि वाच्या ।

कियदूरं यावदित्याह-‘जाव विजये’त्यादि, अनुत्तरसुराणामौधिकापर्याप्तकपर्याप्तकलक्षणं गमत्रयं यावदित्यर्थः, इह चैवमतिदिष्टसूत्राण्यर्थतो वाच्यानि रत्नप्रभानारकाणां भवन्त ! कियती स्थितिः ? गौतम ! जघन्येन दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतः सागरोपमं १, अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवी-नारकाणां भवन्त ! कियत्सं कालं स्थितिः प्रवृत्ता ? , गौतम ! उभयधापि जन्तुर्दुर्लभेन, पर्याप्तकानां तु सामान्योक्तैवान्तर्मुहूर्त्तानां वाच्या, एवं शेषपृथ्वीनारकाणां प्रत्येकं दशानामसुरादीनां पृथिवीकायिकानां तिरश्चां मर्मजेतरभेदानां मनुष्याणां व्यन्तराणामधिविधानां ज्योतिष्काणां पञ्चप्रकाराणां सौधर्मादीनां वैमानिकानां च गमत्रयं वाच्यं, कियदूरं यावदित्याह-‘जाव विजये’त्यादि, इह च विजयादिषु जघन्यतो द्वात्रिंशत्सागरोपमाण्युक्तानि, गन्धहस्त्यादिष्वपि तथैव दृश्यते ।

प्रज्ञापनायां त्वेकत्रिंशदुक्तेति मतान्तरमिदं, पर्याप्तकापर्याप्तकगमद्वयमिह समूहम्, एवं सर्वार्थसिद्धिस्थितिरपि त्रिभिर्गमैर्वाच्येति ।

अनन्तरं नारकादिजीवानां स्थितिरुक्तेदानीं तच्छरीरीणामवगाहनाप्रतिपादनायाह-

मू. (२४६) कति णं भंते ! सरीरा प० ? , गोयमा ! पंच सरीरा प०, तं० -ओरालिए वेउ-
व्विए आहारए तेयए कम्मए । ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे प० ? , गोयमा ! पंचविहे प०,
तं० -एगिंदियओरालियसरीरे जाव गब्भवक्कंतियमणुस्संपच्चिंदियओरालियसरीरे य, ओरालिय-
सरीरस्स णं भंते ! केमहालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? , गोयमा ! जहन्नेणं अंगुलअसंखेज्जति
भागं उक्कोसेणं साइरेगं जोयणसहस्सं एवं जहा ओगाहणसंठाणे ओरालियपमाणं तहा निरवसेसं,
एवं जाव मणुस्सेत्ति उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं ।

कइविहे णं भंते वेउव्वियसरीरे प० ? , गोयमा दुविहे प०, एगिंदियवेउव्वियसरीरे य
पंचिंदिय- वेउव्वियसरीर अ, एवं जाव सणकुमारे आढत्तं जाव अनुत्तराणं भवधारणिज्जा जाव
तेसिं रयणी रयणी परिहायइ ।

आहारयसरीरे णं भंते ! मणुस्सआहारयसरीरे नो अमणुस्सआहारयसरीरे, एवं जइ
मणुस्सआहारयसरीरे किं गब्भवक्कंतियमणुस्सआहारयसरीरे संमुच्छिममणुस्सआहारयसरीरे ? ,
गोयमा ! गब्भवक्कंतियमणुस्सआहारयसरीरेनो संमुच्छिममणुस्सआहारयसरीरे, जइ
गब्भवक्कंतिय० किं कम्मभूमिगा० अकम्मभूमिगा० ? , गोयमा ! कम्मभूमिगा० नो अकम्मभूमिगा०,
जइ कम्मभूमिग० किं संखेज्जवासाउय० असंखेज्जवासाउय० ? , गोयमा ! संखेज्जवासाउय० नो
असंखेज्जवासाउय०, जइ संखेज्जवासाउय० किं पज्जत्तय० अपज्जत्तय० ? , गोयमा ! पज्जत्तय० नो
अपज्जत्तय०, जइ पज्जत्तय० किं सम्मदिट्ठी० मिच्छदिट्ठी० सम्मामिच्छदिट्ठी० ? , गोयमा ! सम्मदिट्ठी०
नो मिच्छदिट्ठी० नो सम्मामिच्छदिट्ठी०, जइ सम्मदिट्ठी० किं संजय० असंजय० संजयासंजय ? ,
गोयमा ! संजय० नो असंजय० नोसंजयासंजय०, जइ संजय० किं पम्मत्तसंजय० अपम्मत्तसंजय०
गोयमा ! पम्मत्तसंजय० नो अपम्मत्तसंजय०, जइ पम्मत्तसंजय० किं इट्ठिपत्त० अणिट्ठिपत्त० ? ,
गोयमा ! इट्ठिपत्त० नो अणिट्ठिपत्त० वयणा विमाणियव्वा आहारयसरीरे समचउरंसंठाण-
संठिए, आहारयसरीरस्स केमहालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? , गोयमा ! जहन्नेणं देसूणा रयणी
उक्कोसेणं पडिपुण्णा रयणी ।

तेआसरीरे णं भंते ! कतिविहे पत्रत्ते ?, गोयमा ! पंचविहे पत्रत्ते, एगिंदियतेयसरीरे वितिचउपंच० एवं जाव गेवेअस्स णं भंते ! देवस्स णं मारणंतियसमुग्धाएणं समोहयस्स समाणस्स केमहालिया सरीरेग्गहा पत्रत्ता ?, गोयमा ! तरीग्गग्गमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं आयामेणं जहन्नेणं अहे जाव विआहरसेदीओ उक्कोसेणं जाव अहोलोइयग्गामाओ, उहं जाव सयाइं विमाणाइं, तिरियं जाव मणुस्सखेत्तं, एवं जाव अनुत्तरोववाइया ॥ एवं कम्मयसरीरं भाणियव्वं ।

वृ. 'कइ णं भंते' इत्यादि कण्ठ्यं, नवरमेकेन्द्रियैदारिकशरीरमित्यादौ यावत्करणाद् द्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियैदारिकशरीराणि पृथिव्याद्येकेन्द्रियजलचरादिपञ्चेन्द्रियभेदेन प्रागुपदर्शितजीव-राशिक्रमेण वाच्यानि, कियद्दूरमित्याह-'गब्भवक्कंतिये'त्यादि ।

'ओरालियसरीरस्से' तत्रोदारं-प्रधानं तीर्थकरादिशरीराणि प्रतीत्य अथवोरालं-विस्तरालं विशालं समधिकयोजनसहप्रमाणत्वात् वनस्पत्यादि प्रतीत्य अथवा उरालं-स्वल्पप्रदेशोपचितत्वात् बृहत्त्वाच्च भेण्डवदिति, अथवा मांसास्थिपूयबद्धं यच्छरीरं तत्समयपरिभाषया उरालमिति, तच्च तच्छरीरं चेति प्राकृतत्वादोरालियं शरीरं, तस्यावगाहन्ते यस्यां साऽवगाहना-आधारभूतं क्षेत्रं शरीराणामवगाहना शरीरावगाहना अथवैदारिकशरीरस्य जीवस्य औदारिकशरीररूपावगाहना सा भदन्त ! केमहालिया-किम्महती प्रज्ञासा ?, तत्र जघन्येनाङ्गुलासंख्येयभागं यावत्पृथिव्याद्यपेक्षया उत्कर्षेण सातिरेकं योजनसहमिति बादरवनस्पत्यपेक्षयेति 'एवं जाव माणुस्से'ति इह एवं यावत्करणादवगाहनासंस्थानाभिधानप्रज्ञापनैकविंशतितमपदाभिहितग्रन्थोऽर्थतोऽ-यमनुसरणीयः ।

तथाहि-एकेन्द्रियैदारिकस्य पृच्छा निर्वचनं च तदेव, तथा पृथिव्यादीनां चतुर्णां बादरसूक्ष्म-पर्याप्तपर्याप्तानां जघन्यत इत्कृष्टाङ्गुलासंख्येयभागो, वनस्पतीनां बादरपर्याप्तानामुत्कर्षतः साधिकं योजनसहस्रं, शेषाणां त्वङ्गुलासंख्येयभाग एव, द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तानामुत्कर्षतोऽ-नुक्रमेण द्वादश योजनानि त्रीणि गव्युतानि चत्वारि चेति, पञ्चेन्द्रियतिरश्चां जलचराणां पर्याप्तानां गर्भजानां सम्मूर्च्छनजानां चोत्कर्षतो योजनसहस्रं, एवं स्थलचराणां चतुष्पदानां सम्मूर्च्छनजानां पर्याप्तानां गव्युतपृथक्त्वं गर्भव्युक्कान्तिकानां तेषां षड् गव्युतानि उरःपरिसर्पाणां गर्भव्युक्कान्तिकानां योजनसहस्रं एषामेव सम्मूर्च्छनजानां योजनपृथक्त्वं भुजपरिसर्पाणां गर्भजानां गव्युतपृथक्त्वं सम्मूर्च्छनजानां च धनुः-पृथक्त्वं खचराणां गर्भजानां सम्मूर्च्छनजानां च धनुःपृथक्त्वमेव, तथा मनुष्याणां गर्भव्युक्कान्तिकानां गव्युतत्रयं सम्मूर्च्छनजानामङ्गुलासंख्येयभागः, एष एव सर्वत्र जघन्यपदे अपर्याप्तपदे चेति ।

तथा 'कइविहे ण'मित्यादि स्पष्टं, नवरं विविधा विशिष्टा वा क्रिया विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियं विविधं विशिष्टं वा कुर्वन्ति तदिति वैकुर्विकमिति वा, तत्रैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं वायुकायस्य पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं नारकादीनां 'एवं जावे'त्यादेरतिदेशादिदं द्रष्टव्यं, यदुत 'जइ एगिंदियवेउव्वि-पसरीए किं वाउकाइयएगिंदियवेउव्वियसरीरए अवाउकाइयएगिंदियवेउव्वियसरीरए ? , गोयमा ! वाउकाइयएगिंदियसरीरए नो अवाउकाइय' इत्यादिनाऽभिलापेनायमर्थो ध्येयः, यदि बायोः किं सूक्ष्मस्य बादरस्य वा ?, बादरस्यैव, यदि बादरस्य किं पर्याप्तकस्यापर्याप्तकस्य वा ?, पर्याप्तकस्यैव, यदि पञ्चेन्द्रियस्य किं नारस्य पञ्चेन्द्रियतिरश्चो मनुजस्य देवस्य वा ?, गीतम् ! सर्वेषां, तत्र नारकस्य सप्तविधस्य पर्याप्तकस्येतरस्य च, यदि तिरश्चः किं सम्मूर्च्छिमस्य इतरस्य वा ?

इतरस्य, तस्यापि संख्यातवर्षायुष एव पर्याप्तस्य, तस्यापि च जलचरादिभेन त्रिविधस्यापि,

तथा मनुष्यस्य गर्भजस्यैव, तस्यापि कर्मभूमिजस्यैव, तस्यापि संख्यातवर्षायुषः पर्याप्तकस्यैव, तथा देवस्य भवनावास्यादेः, तत्रासुरादेर्दशविधस्य पर्याप्तकस्येतरस्य च, एवं व्यन्तरस्याष्टविधस्य ज्योतिष्कस्य पञ्चविधस्य, तथा यदि वैमानिकस्य किं कल्पोपपन्नस्य कल्पातीतस्य ?, उभयस्यापि पर्याप्तस्यापर्याप्तस्य चेति, तथा वैक्रियं भदन्त ! किंसंस्थितं ?, उच्यते, नानासंस्थितं, तत्र वायोः पताकासंस्थितं, नारकाणां भवधारणीयमुत्तरवैक्रियं च हुण्डसंस्थितं, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याणां नानासंस्थितं, देवानां भवधारणीयसमचतुरध्रसंस्थानसंस्थितमुत्तरवैक्रियं नानासंस्थितं, केवलं कल्पातीतानां भवधारणीयमेव ।

तथा वैक्रियशरीरावगाहना भदन्त ! किमहती ?, गौतम ! जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येय-भागमुत्कर्षतः सातिरेकं योजनलक्षं, वायोरुभयथा अङ्गुलासंख्येयभागं, एवं नारकस्य जघन्येन भवधारणीयं, उत्कर्षतः पञ्च धनुःशतानि, एषा च सप्तम्यां, षड्यादिषु त्वियमेव अर्द्धार्द्धहीनेति, उत्तरवैक्रियं तु जघन्यतः सर्वेषामप्यङ्गुलसंख्येयभागमुत्कर्षतश्च नारकस्य भवधारणीयद्विगुणेति, पञ्चेन्द्रियतिरश्चा योजनशतपृथक्त्वमुत्कर्षतः, मनुष्याणां तूत्कर्षतः सातिरेकं योजनानां लक्षं, देवानां तु लक्षमेवोत्तरवैक्रियं, भवधारणीया तु भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानानां सप्त हस्ताः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः षट् ब्रह्मलान्तकयोः पञ्च महाशुक्रसहस्रारयोश्चत्वार आनतादिषु त्रयो ग्रैवेयकेषु द्वावनुत्तरेष्वेक इति । अनन्तरोक्तं सूत्रं एवाह- 'एवं जाव सणकुमारे त्यादि, एवमिति-दुविहे पन्नत्ते एगिन्दिय इत्यादिना पूर्वदर्शितक्रमेण प्रज्ञापनोक्तं वैक्रियावगाहनामानसूत्रं वाच्यं, कियद्दूरमित्याह-यावत्सन- कुमारे आरब्धं भवधारणीयवैक्रियशरीरपरिहानिमिति गम्यं ततोऽपि यावदनुत्तराणि-अनुत्तरसुरसम्बन्धीनि भवधारणीयानि शरीराणि यानि भवन्ति तेषां रत्नी रत्निः परिहीयत इति, एतदर्थसूत्रं भवेत् तावदिति, पुस्तकान्तरे त्विदं वाक्यमन्यथापि दृश्यते, तत्राप्यक्षरघटनैतदनुसारेण कार्येति ।

'आहारये'त्यादि सुगमं, नवरं 'एव'मिति यथा पूर्वं आलापकः परिपूर्ण उच्चारित एवमुत्तरत्रापि, तथाहि 'जइ मणुस्स'ति-जइ मणुस्साहारगसरीरे किं गब्भवक्कंतियमणुस्साहारगसरीरे किं संमुच्छिममणुस्साहारगसरीरे ?, गोयमा ! गब्भवक्कंतियमणुस्साहारगसरीरे नो संमुच्छिममणुस्साहारगसरीरे, जइ गब्भवक्कंतिय०, 'इत्यादि सर्वमूहं 'जाव जइ पमत्तसंजयसम्मदिट्ठिपज्जत्तयसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगग्भवक्कंतियमणुस्साहारगसरीरे' किं इट्ठिपत्तमपत्तसंजयसम्मदिट्ठिपज्जत्तयसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगग्भवक्कंतियमणुस्साहारगसरीरे अपि इट्ठिपत्तमपत्तसंजयसम्मदिट्ठिपज्जत्तयसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगग्भवक्कंतियमणुस्साहारगसरीरे ?, गोयमा !' द्वितीयस्य निषेधः प्रथमस्य जानुज्ञा वाच्या । एतदेवाह-'वयणा विभाणियव्व'ति सूचितवचना-न्यप्युक्तन्यायेन सर्वाणि मणनीयानि, विभागेन पूर्णान्युच्चारणीयानीत्यर्थः, 'आहारय'ति 'आहारगसरीरस्स केमहालिया सरीरोगाहणा प० ?, गोयमा !' इत्येतत् सूचितं, 'जहन्नणेणं देसूणा रयणी'ति कथम् ?, उच्यते, तथाविधप्रय-त्वविशेषतस्तथारम्भकद्रव्यविशेषतश्च प्रारम्भकाले-ऽप्युक्तप्रमाणभावात्, न हीहीदारिकादे-रिवाङ्गुलासंख्येयभागमात्रता प्रारम्भकाले इति भावः ।

'तेयासरीरे णं भंते'इत्यादि, एवं यावत्करणात् प्रज्ञापनासत्कैकविंशतितमपदोक्ता तैजसशरीरवक्तव्यता इह वाच्या, सा चैयमर्थतः-'एगिन्दियतेयगसरीरे णं भंते ! किति विहे प० ?, गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तंजहा-पुढवीजाववणस्सइकाइयएगिन्दियतेयगसरीरे,' एवं जीवराशि प्ररूपणाऽनुसारेण सूत्रं भावनीयं, यावत् 'सव्वइसिद्धगनुत्तरोववाइयकप्पातीतवे-भाणियदेव-

पंचेन्द्रियतेयगसरीरे णं भन्ते ! किंसंठिए ? , नानासंठाणसंठिए' यस्य पृथिवादिजीवस्य पदीदारिकादिशरीरसंस्पर्शानं तदेव तैजसस्य कार्माणस्य च, तस्या जीवस्य मारणान्तिकसमुद्घातगतस्य कियती तैजसी शरीरावगाहना ? , शरीरमात्राविष्कम्भबाहल्याभ्यामायामतस्तु जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभाग उत्कर्षत ऊर्ध्वमधश्च लोकान्तालोकान्तं यावदेकेन्द्रियस्य, ततस्तत्रोत्पत्तिमङ्गीकृत्येति भावः, एवं सर्वेषामेवैकेन्द्रियाणां द्वीन्द्रियाणां तु आयामत उत्कर्षेण तिर्यग्लोकालोकान्तं यावत्त्रायस्तिर्यगलोके द्वीन्द्रियादितिरश्चां भावात् ।

नारकस्य जघन्यतो योजनसहस्रं, कथं ? , नरकात्पातालकलशस्य सहमानं कुड्यं भित्त्या तत्र मत्स्यतयोत्पद्यमानस्य, उत्कर्षेण तु अधःसप्तमीं यावत् सप्तमपृथ्वीनारकं समुद्रादिमत्स्येषूपद्यमानं प्रतीत्य, तिर्यक् स्वयम्भूरणं यावत् ऊर्ध्वं पण्डकवनपुष्करिणीं यावत्, यतस्य योनारक उत्पद्यते, न परतः, मनुष्यस्य लोकान्तं यावत् ।

भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवानां जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येयतमभागः स्वस्थान एव पृथिव्यादितयोत्पादात्, उत्कर्षतस्तु अधस्तृतीयपृथ्वीं यावत् तिर्यक् स्वयम्भूमणबहिर्वेदिकान्तं ऊर्ध्वमीषत्राग्नारां यावत्, यत एते शुभपर्याप्तबादरेष्वेव पृथिव्यादिपूतपद्यन्ते अतो न परतोऽपीति, सनत्कुमारादिसहस्रारान्तदेवानां तु जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येयभागः, कथं ? , पण्डकवनादिपुष्करिणीम-ञ्जनार्थमवतारे मृतस्य तत्रैव मत्स्यतयोत्पद्यमानत्वात् पूर्वसम्बन्धिनीं वा मनुष्योपभुक्तयि परिष्वज्य मृतस्य तदगर्भे समुत्पादादिति, उत्कर्षतस्तु अधो यावन्महापातालकलशानां द्वितीयभागः, तत्र हि जलसद्भावान्मत्स्येषूपद्यमानत्वात्, तिर्यक् स्वयम्भूरमणसमुद्रं यावत्, ऊर्ध्वमच्युतं यावत्, तत्र हि सङ्गतिकदेवनिश्चया गतस्य मृत्वेहोत्पद्यमानत्वादिति ।

आनतादीनामच्युतानां तु जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येय भागः, कतं ? , इहागतस्य मरणकालविपर्यस्तमतेर्मनुष्योपभुक्तयिमप्यभिष्वज्य मृतस्य तत्रैवोत्पत्तेरिति, उत्कर्षतस्तधो यावदधोलोकग्रामान् तिर्यङ्मनुष्यक्षेत्रोऊर्ध्वमच्युतविमानानि यावत् मनुष्येष्वेवोत्पद्यन्ते इति भावना तथैव कार्या, त्रैवेयकानुत्तरोपपातिकदेवानां जघन्यतो विद्याधरश्रेणीं यावत् उत्कर्षतोऽधो यावदधोलोकग्रामान् तिर्यङ्मनुष्यक्षेत्रं ऊर्ध्वतद्विमानान्येवेति, एवं कार्माणस्याप्यवगाहना ध्या समानत्वादेव तयोरिति ।

उक्तार्थमेव सूत्रांशमाह- 'गैवेज्जगस्य ण' मित्यादि । अनन्तरं शरीरिणामवगाहना धर्म उक्तोऽधुना त्ववधिधर्मप्रतिपादनायाह -

॥ १ ॥

मेय विसयसंठाणे अड्ढिमतर बाहिरे य देसोही ।

ओहिस्स वुद्धिहाणी पडिवाई चेव अपडिवाई ॥

द्वारगाथा, तत्र भेदोऽवधेर्वस्तव्यो, यथा द्विविधोऽवधिर्मवति-भवप्रत्ययः क्षायोपशमिकश्च, तत्र भवप्रत्ययो देवनारकाणां क्षायोपशमिको मनुष्यतिरश्चांमिति, तथा विषयो-गोचरोऽवधेर्वाच्यः, स च चतुर्धा-द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतो जघन्येन तेजोभाषयोरग्रहणप्रायोग्यानि द्रव्याणि जानाति, उत्कर्षतस्तु सर्वमेकाणुकाद्यनन्ताणुकान्तं रूपिद्रव्यजातं जानाति, क्षेत्रं जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येयभागं जानाति उत्कर्षतोऽसंख्येयान्यलोके लोकमात्राणि खण्डानि जानाति, कालं जघन्यत आवलिकाया असंख्येयभागमतीतमनागतं च, जानाति, उत्कर्षतः संख्यातीता उत्सर्पिण्यवसर्पिणीजानाति, भावतो जघन्यतः प्रतिद्रव्यं चतुरो वर्णादीन् उत्कर्षतः

प्रतिद्रव्यमसंख्येयान् सर्वद्रव्यापेक्षया त्वनन्तानिति ।

तथा संस्थानमववेर्वाच्यं, यथा नारकाणां तप्राकारोऽवधि पल्याकारो भवनपतीनां पडहाकारो व्यन्तराणां झल्लर्याकृतिज्योतिष्काणां मृदङ्गाकाराः कल्पोपपन्नानां पुष्पावलीरचितशिखर चङ्गेर्याकारो प्रवेयकानां कन्याचोलकसंस्थानोऽनुत्तरसुराणां लोकनाल्याकृतिरित्यर्थः, तिर्यङ्गनुष्याणां तु नानासंस्थान इति, तथा 'अब्धितर'ति के अवधिप्रकाशितक्षेत्रस्याभ्यन्तरे वर्तन्ते इति वाच्यं, यथा 'नेरइयदेवतित्यंकरा य ओहिस्सऽबाहिराहुंती' त्यादि, तथा 'वाहिंर'य'ति केऽवधिक्षेत्रस्य बाह्या भवन्तीति वाच्यं, तत्र शेषा जीवा बाह्यावधयोऽभ्यन्तरावधयश्च भवन्ति, तथा 'देसोहि'ति अवधिप्रकाश्यवस्तुनो देशप्रकाशी अवधिर्देशावधिसंकेषां भवतीति वाच्यं, तद्विपरीतस्तु सर्वावधिः

तत्र मनुष्याणां उभयमन्येषां देशावधिरेव, यतः सर्वावधि केवलज्ञानलाभप्रत्यासत्ता-वेवोत्पद्यत इति, तथाऽवधेर्वृद्धिर्हानिश्च वाच्या, यो येषा भवति, तत्र तिर्यग्मनुष्याणां वर्द्धमानो हीयमानश्च भवति, शेषाणामवस्थित एष तत्र वर्द्धमानोऽङ्गुलासंख्येयभागादि दृष्ट्वा बहुबहुतरं पश्यति विरीतस्तु हीयमान इति, तथा प्रतिपाती चाप्रतिपाती चावधिर्वाच्यः, तत्रोत्कर्षतो लोकमात्रः प्रतिपात्यतः परमप्रतिपाती, तत्र भवप्रत्यस्तं भवं यावन्न प्रतिपतति, क्षायोपशमिकस्तु भवयेति ।

एतदेव दर्शयति—

मू. (२४७) कइविहे णं भंते ! ओही पन्नत्ता ?, गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता भवपच्चइए य खओवसमिए य, एवं सव्वं ओहिपदं भाणियव्वं ।

वृ. 'कइविहे' इत्यादि, अत्रावसरे प्रज्ञापनायास्त्रयशित्तमं पदमन्यूनमध्येयमिति, अन्तरमुपयोगविशेषः क्षायोपशमिको जीवपर्यायः उक्तोऽधुना स एवौदयिको वेदनालक्षणोऽभिधीयते

मू. (२४८) सीया य दव्व सारीर साया तह वेयणा भवे दुक्खा ।

अब्भुवगमुवक्कमिया नीयाए चेव अनियाए ॥

वृ. 'सीया' इत्यादि द्वारगाथा, तत्र 'सीया य'ति चशब्दोऽनुक्तसमुच्चये तेन त्रिविधा वेदना-शीता उष्णा शीतोष्णा चेति, तत्र शीतामुष्णां च वेदयन्ति नारकाः, शेषास्त्रिविधामपि, 'दव्वे'ति उपलक्षणत्वाद्भुविधा वेदना द्रव्यादिभेदेन, तत्र पुद्गलद्रव्यसम्बन्धात् द्रव्यवेदना नारकाद्युपपातक्षेत्रसम्बन्धात् क्षेत्रवेदना नारकाद्यायुःकालसम्बन्धात् कालवेदना वेदनीयकर्मोद-याद्भाववेदना, तत्र नारकादयो वैमानिकान्ताश्चतुर्विधामपि वेदनां वेदयन्तीति, तथा 'सारीर'ति त्रिविधा वेदना शारीरी मानसी शारीरमानसी च, तत्र संज्ञिपञ्चेन्द्रियाः सर्वे त्रिविधामपि इतरे तु शारीरीभेदेति, तथा 'साय'ति त्रिविधा वेदना-साता असाता सातसाता चेति, तत्र सर्वे जीवाः त्रिविधामपि वेदयन्तीति ।

'तह वेयणा भवे दुक्ख'ति त्रिविधा वेदना-सुखा दुःखा सुखदुःखा चेति, तत्र सर्वेऽपि त्रिविधामपि वेदयन्ति, नवरं सातासातयोः सुखदुःखयोश्चायं विशेषः-सातासाते क्रमेणोदयप्राप्त-वेदनीयकर्मपुद्गलानुभवलक्षणे सुखदुःखे तु परेण उदीर्यमाणवेदनीयकर्मानुभवलक्षणे, तथा 'अब्भुवगमुवक्कमिय'ति द्विधा वेदना-आभ्युपगमिकी औपक्रमिकी चेति, तत्राद्याभ्युपगमतो वेदयन्ति जीवा यथा साधवः शिरोलुञ्चनब्रह्मचर्यादिकां द्वितीया तु स्वयमुद्दीर्णस्योदीरणाकरणेन वोदयमुपनीतस्य वेदनीयस्यानुभवतः, तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्गनुष्या द्विविधामपि शेषास्त्वौपक्रमिकीमेव वेदयन्तीति, तथा 'नायाए चेव अनियाए'ति द्विविधा वेदना, तत्र निदया आभोगतः अनिदया

त्वनाभोगतः, तत्र संज्ञिन उभयतोऽसंज्ञिनस्त्वनिदयेति, एतदद्वारविवरणाय ।

मू. (२४९) नेरइया णं भंते ! किं सीतं वेयणं वेयंति उसिणं वेयणं वेयंति सीतोसिणं वेयणं वेयंति ?, गो० ! नेरइया० एवं चेव वेयणापदं भाणियव्वं । कइ णं भंते ! लेसाओ पं० ?, गो० ! छ लेसाओ पं०, तं० - किण्हा नीला काऊ तेऊ पम्हा सुक्का, एवं लेसापयं भाणियव्वं ।

वृ. 'नेरइयाण'मित्यादि, इहावसरे प्रज्ञापनायाः पञ्चत्रिंशत्तमं वेदनाख्यं पदमध्येयमिति अन्तरं वेदनाप्ररूपिता, सा च लेश्यावत एव भवतीति लेश्याप्ररूपणायाह- 'कइ णं भंते' इत्यादि, इह स्थाने प्रज्ञापनायाः सप्तदशं षडुद्देशकं लेश्याभिधानं पदमध्येतव्यं, तच्चास्माभिरतिबहुत्वादर्थतोऽपि न लिखितमिति तत एवावधारणीयमिति । अनन्तरं लेश्या उक्ताः, सलेश्या एव चाहारयन्तीत्याहारप्ररूपणायाह- 'अनंतरा ये' त्यादिद्वारश्लोकमाह, तत्र -

मू. (२५०)

अनंतरा य आहारे आहाराभोगणा इय ।

पोग्गला नेव जाणंति, अज्झवसाणे य सम्भत्ते ॥

वृ. 'अनंतरा य आहारे'ति अनन्तराश्च-अव्यवधानाश्चाहारविषये अनन्तराहारा जीवा वाच्या इत्यर्थः, तथाऽऽहारस्याभोगता, अपिचेति वचनादनाभोगता च वाच्या, तथा पुद्गलान्न जानन्त्येव एवकाराश्च पश्यन्तीति चतुर्नङ्गी सूचिता, तथा अज्झवसानाणि सम्यक्त्वं च वाच्यमिति, तत्राद्यद्वारार्थमाह -

मू. (२५१) नेरइया णं भंते ! अनंतराहार तओ निव्वत्तणया तओ परियाइयणया तओ परिणामणया तओ परियारणया तओ पच्छा विकुव्वणया ?, हन्ता भा० ! एवं आहारपदं भाणियव्वं

वृ. 'नेरइए'त्यादि, 'अनन्तराहार'ति उपपातक्षेत्रप्राप्तिसमय एवाहारयन्तीत्यर्थः 'ततो निव्वत्तणया'इति ततः शरीरनिर्वृत्ति, ततो 'परियाइयणय'ति ततः पर्यादानमङ्गप्रत्यङ्गैः समन्तात्पा (दादा) नमित्यर्थ, 'ततो परिणामय'ति ततः शब्दादिविषयोपभोग इत्यर्थः 'ततो पच्छा विउव्वणय'ति ततः पश्चाद्विक्रियानानारूपा इत्यर्थः, हन्ता गौतम !, एवमेतदिति भावः, एवं सर्वेषां पञ्चेन्द्रियाणां वक्तव्यं, नवरं देवानां पूर्वं विकुर्वणा पश्चात्परिचारणा शेषाणां तु पूर्वं परिचारणा पश्चाद्विकुर्वणा, एकेन्द्रियादीनामप्येवं प्रश्ने, निर्वचने तु यत्र वैक्रियसम्भवो नास्ति तत्र विकुर्वणा निषेधनीयेति । 'एवमाहारपयं भाणियव्वं'ति यथाऽऽद्यद्वारस्य प्रश्न उक्तस्तथा तदुत्तरं शेषद्वाराणि च भणद्भिः प्रज्ञापनायाश्चतुस्त्रिंशत्तमं परिचारणापदाख्यं पदमिह भणितव्यमिति, इदं चात्राहारविचारप्रधानतया आहारपदमुक्तमिति, तत्तु नरेवमर्थतस्तत्र 'आहाराभोगणाइय'ति एतस्य विवरणं-नारकाणां किमाभोगनिर्वर्तित आहारोऽनाभोगनिर्वर्तितो वा ?, उभयथापीति निर्वचनं ।

एवं सर्वेषां नवरमेकेन्द्रियाणामनाभोगनिर्वर्तित एवेति, तथा 'पोग्गला नेव जाणंति'ति अस्यार्थ-नारका यान् पुद्गलान् आहारयन्ति तानवधिनापि न जानन्ति अविषयत्वात्तदवधेस्तेषां, न पश्यन्ति चक्षुषाऽपि लोमाहारत्वात् तेषां, एवमसुरादयीन्द्रियान्ताः, केवलं एकेन्द्रिया अनाभोगा-हारत्वाद्वित्रीन्द्रियाश्च मत्तज्ञानित्वात् जानन्ति चक्षुरिन्द्रियाभावाच्च न पश्यन्तीति, चतुरिन्द्रियास्तु चक्षुसदभावेऽपि मत्तज्ञानित्वात् प्रक्षेपाहारं न जानन्ति, चक्षुषापि न पश्यन्ति, तथा त एव लोमाहारमाश्रित्य न जानन्ति न पश्यन्तीति व्यपदिश्यते, चक्षुषोऽविषयत्वात्तस्य, पञ्चेन्द्रिवतिर्यञ्चो मनुष्याश्च केचिज्जानन्ति पश्यन्ति चावधिज्ञानादिषु युक्ताः लोमाहारप्रक्षेपाहाराच्च, तथाऽन्ये जानन्ति न पश्यन्ति लोमाहारं जानन्त्यवधिना न पश्यन्ति चक्षुषा, तथा अन्ये न जानन्ति पश्यन्ति, तत्र न

जानन्ति प्रक्षेपाहारं मत्पक्षानित्वात्पश्यन्ति चक्षुषा, तथा अन्ये न जानन्ति न पश्यन्ति लोमाहारं निरतिशयत्वादिति । व्यन्तरज्योतिष्का नारकवत्, वैमानिकास्तु ये सम्यग्दृष्ट्यस्ते जानन्ति विशिष्टावधित्वात् पश्यन्ति चक्षुषोऽपि विशिष्टत्वात्, मिथ्यादृष्ट्यस्तु न जानन्ति न पश्यन्ति, प्रत्यक्षपरोक्षज्ञान-योसतेषामस्पष्टत्वादिति, तथा 'अज्झवसाणे य'ति द्वारं, नारकादीनां प्रशस्ता-प्रशस्तान्यसंख्येयान्य-ध्यवसायस्थानानीति, तथा 'संमत्ते'ति द्वारं, तत्र नारकाः किं सम्यक्त्वाभिगमिनो मिथ्यात्वाभि-गमिनः सम्यक्त्वमिथ्यात्वाभिगमिनश्चेति, त्रिविधा अपि, एवं सर्वेऽपि, नवरमेकेन्द्रियविकलेन्द्रिया मिथ्यात्वाभिगमिन एवेति ।

अनन्तरमाहारप्ररूपणा कृता आहाराश्चायुर्बन्धवतामेव भवतीत्यायुर्बन्धप्ररूपणायाह-

मू. (२५२) कइविहे णं भंते ! आउगबन्धे पन्नत्ते ? गोयमा ! छव्विहे आउगबन्धे प०, तंजहा-जाइनामनिहत्ताउए गतिनामनिहत्ताउए ठिइनामनिहत्ताउए पएसनामनिहत्ताउए अनुभागनामनिहत्ताउए ओगाहणानामनिहत्ताउए ।

नेरइयाणं भंते ! कइविहे आउगबन्धे पन्नत्ते ? , गोयमा ! छव्विहे पन्नत्ते, तंजहा-जातिनाम० गइनाम० ठिइनाम० पएसनाम० अनुभागनाम० ओगाहणानाम० एवं जाव वेमाणियाणं ।

निरयगई णं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं प ? , गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं बारस मुहुत्ते एवं तिरियगई मणुस्सगई देवगई ।

सिद्धिगई णं भंते ! केवइयं कालं विरहिया सिद्धिणयाए पन्नत्ता ? , गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासे, एवं सिद्धिवज्जा उव्वट्टणा ।

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया केवइयं कालं विरहिया उववाएणं ? , एवं उववायदंडओ भाणियव्वो उवट्टणादंडओ य, नेरइया णं भंते ! जातिनामनिहत्ताउगंकति आगरिसेहिं पंगरंति ? , गो० सिय १ सिय २-३-४-५-६-७ सिय अइहिं, नो चेव णं नवहिं ।

एवं सेसाणवि आउगाणि जाव वेमाणियाति ।

मू. 'कहविहे'त्यादितत्रायुषो बन्धनिषेक आयुर्बन्धः, निषेकश्च प्रतिसमयं बहुहीनहीनतरस्य दलिकस्यानुभवनार्थं रचना, निधत्तमपीह निषेक उच्यते, अत एवाह- 'जाइनामनिधत्ताउए, जातिनाम्ना सह निधत्तं-निषिक्तमनुभवनार्थं बह्वल्पात्पतरक्रमेण व्यवस्थापितमायुर्जातिनामनिधत्तायुः, अथ किमर्थं जात्यादिनामकर्मणाऽऽयुर्विशेष्यते ? , आयुषस्य प्राधान्योपदर्शनार्थं, यस्मान्नरकाद्यायुरुदये सति जात्यादिनामकर्मणामुदयो भवति, नारकादिभवोपग्राहकं चायुरेव, यस्माद्ख्याप्रज्ञप्तयामुक्तं ।

'नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ? , गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ नो अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ' एतदुक्तं भवति-नारकायुःप्रथमसमयसंवेदन-काल एव नारक इत्युच्यते, तत्सहचारिणां च पञ्चेन्द्रियजात्यादिनामकर्मणामप्युदय इति, तथा 'गतिनामनिधत्ताउए'ति गतिनारकगत्यादि तल्लक्षणं नामकर्म तेन सह निधत्तं-निषिक्तमायुर्जातिनामनिधत्तायुः, तथा 'ठिइनामनिधत्ताउए'ति स्थितिर्यत् स्थातव्यं तेन भावेनायुर्दलिकस्य सैव नामः-परिणामो धर्म इत्यर्थः स्थितिनाम, गतिजात्यादिकर्मणां च प्रकृत्यादिभेदेन चतुर्विधानां यः स्थितिरूपो भेदस्तत् स्थितिनाम तेन सह निधत्तमायुः स्थितिनामनिधत्तायुरिति, तथा -

'पएसनामनिधत्ताउए'ति प्रदेशानां-प्रमितपरिमाणानामायुःकर्मदलिकानां नाम-परिणामो

यः तथाऽऽत्मप्रदेशेषु सम्बन्धनं स प्रदेशनामजातिगत्यवगाहनाकर्मणां वा यददेशरूपं नामकर्म तद्व्यदेशनाम तेन सह निधत्तमायुः प्रदेशनामनिधत्तायुरिति, तथा 'अनुभागनामनिधत्ताउए'ति अनुभागः-आयुष्कर्मद्रव्याणां तीव्रादिभेदो रसः स एव तस्य वा नामः-परिणामोऽनुभागनाम अथवा गत्यादीनां नामकर्मणामनुभागबन्धरूपो भेदोऽनुभागनाम तेन सह निधत्तमायुरनुभागनामनिधत्तायुरिति । तथा 'ओगाहणानामनिधत्ताउए'ति अवगाहते जीवो यस्यां साऽवगाहना-शरीरपीडा-रिकादिपञ्चविधं तत्कारणं कर्माप्यवगाहना तद्रूपं नामकर्मावगाहनानाम तेन सह निधत्तमायुरव-गाहनानामनिधत्तायुरिति ॥ 'नेरइयाण'मित्यादि स्पष्टं । अनन्तरमायुर्बन्ध उक्तोऽधुना बद्धायुषां नारकादिगतिषूपपातो भवतीति तद्विरहकालप्ररूपणायाह-'निरयगई ण'मित्यादि कण्ठ्यं, नवरं यद्यपि रत्नप्रभादिषु चतुर्विंशतिमुहूर्तादिविरहकालो, यथोक्तं -

॥ १ ॥

‘चउवीसई मुहुत्ता सत्त अहोरत्त तहय पन्नरसा ।

मासो य दो य चउरो छम्मासा विरहकालोत्ति ॥

तथापि सामान्यगत्यपेक्षया द्वादश मुहूर्ता उक्ताः, तथा एवंकरणाद्यतिर्यङ्मनुष्यगत्योः सामान्येन द्वादश मुहूर्ता उक्ताः तद्गर्भव्युत्क्रान्तिकापेक्षया, दैवगतौ तु सामान्यत एव, 'सिद्धिवज्रा उव्वट्टणे'ति नारकादिगतिषु द्वादशमुहूर्ता विरहकाल उद्धर्तनायामिति, सिद्धानां तूद्धर्तनैव नास्ति, अपुनरावृत्तित्वात्तेषामिति, 'इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पन्नत्ता ? , एवं उववायदंडओ भाणियव्वो'ति, स चायं - 'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ताई' अनेनाभिलापेन शंषा वाच्याः, तथाहि-'सक्करप्पभाए णं उक्कोसेणं सत्त राईदियाणि वालुयप्पभाए अद्धमासं पंक्कप्पभाए मासं धूमप्पभाए दो मासा तमप्पभाए चउरो मासा अहेसत्तमा छमास'ति असुरकुमार 'चउवीसई मुहुत्ता' एव जाव थणियकुमार, पुढविकाइया अद्विरहिया उववाएणं एवं सेसावि, बेइंदिया अंतोमुहुत्तं, एवं तेइंदियचउरींदियसंमुच्छिम-पंचिंदियतिरिक्खजोणियावि गव्ववक्कंतिरिया मणुया य बारस मुहुत्ता संमुच्छिममणुस्सा चउवीसई मुहुत्ता विरहिआ उववाएणं, वंतरजोइसिया चउवीसं मुहुत्ताई । एवं सोहम्मीसाणवि, सणकुमारे नव दिनाई वीसा य मुहुत्ता, माहिंदे बारस दिवसाई दस मुहुत्ता वंभलोए अद्धतेवीसं राईदियाइं लंतए पणयालीसं महासुक्के असीइं सहसारे दिणसयं आणए संखेज्जा मासा एवं पाणएवि आरणे संखेज्जा वासा एवं अद्युएवि नेवेअपत्थडेसु तिसु कमेण संखेज्जाइं वाससयाइं वाससहसाइं वाससयसहसाइं विजयाइसु असंखेज्जं कालं, सव्वट्टसिद्धे पलिओवमस्सासंखेज्जभागं'ति 'एवं उवट्टणादंडओवि'ति ।

उपपात उद्धर्तना चायुर्बन्धे एव भवतीत्यायुर्बन्धे विधिविशेषप्ररूपणायाह-'नेरइए'त्यादि कण्ठ्यं, नवरं आकर्षोनाम कर्मपुद्गलोपादानं यथा गौः पानीयं पिबन्ती भयेन पुनः पुनः आवृहति, एवं जीवोऽपि तीव्रेणायुर्बन्धाध्यवसानेन सकृदेव जातिनामनिधत्तायुः प्रकरोति, मन्देन द्वाभ्यामाकर्षाभ्यां मन्दतरेण त्रिभिर्मन्दतमेन चतुर्भिः पञ्चभिः षडभिः सप्तभिरष्टाभिर्वा न पुनर्नवभिः, एवं शेषाण्यपि । 'आउगाणि'ति गतिनामनिधत्तायुरादीनि वाच्यानि यावद्वैमानिका इति, अयं चैकाद्याकर्षनियमो जात्यादिनामकर्मणामायुर्बन्धकाल एव बध्यमानानां शेषकालमायुर्बन्ध-परिसमाप्तेरुत्तरकालमपि बन्धोऽस्त्येव, एषां ध्रुवबन्धिनीनां च ज्ञानावरणादिप्रकृतीनां प्रतिसमयमेव बन्धनिर्वृतिर्भवति, एतास्तु परावृत्य बध्यन्त इति ।

अनन्तरं जीवानामायुर्बन्धप्रकार उक्तोऽधुना तेषामेव संहननसंस्थानवेदप्रकारमाह-
 मू. (२५३) कइविहे णं भंते ! संघयणे पन्नत्ते ?, गोयमा ! छविहे संघयणे पन्नत्ते, तंजहा-
 वइरोसभनारायसंघयणे रिसभनारायसंघयणे नारायसंघयणे अद्धनारायसंघयणे कीलियासंघयणे
 छेवडुसंघयणे ।

नेरइया णं भंते ! किंसंघयणी ?, गोयमा ! छण्हं संघयणाणं असंघयणी नेव अडि नेव
 छिरा नेव ण्हारु जे पोग्गला अनिहा अकंता अपिया अणाएआ असुभा अन्यणुना अनणामा
 अमणाभिरामा ते तेसिं असंघयणत्ताए परिणमंति ।

असुरकुमारा णं भंते ! किंसंघयणा पन्नत्ता ?, गोयमा ! छण्हं संघयणाणं असंघयणी
 नेवड्डी नेव छिरा नेव ण्हारु जे पोग्गला इडा कंता पिया मणुण्णा मणामा मणाभिरामा ते तेसिं
 असंघयणत्ताए परिणमंति, एवं जाव धणियकुमाराणं ।

पुढवीकाइया णं भंते ! किंसंघयणी पन्नत्ता ?, गोयमा ! छेवडुसंघयणी ५०, एवं जाव
 संमुच्छिमप-श्चिन्दियतिरिक्खजोणियत्ति, गब्भवक्कंतिया छविहसंघयणी, संमुच्छिममणस्सा
 छेवडुसंघयणी गब्भवक्कंतियमणुस्सा छविहं संघयणे ५०, जहा असुरकुमारा तहा वाणमंतर-
 जोइसियवेमाणिया य ।

कइविहे णं भंते ! संठाणे पन्नत्ते ?, गोयमा ! छविहे संठाणे ५०, तं०-समचउरंसे १
 निग्गोहपरिमण्डले २ साइए ३ वामणे ४ खुज्जे ५ हुंडे ६, नेरइया णं भंते ! किंसंठाणी ५० ?,
 गोयमा ! हुंडसंठाणी ५०, असुरकुमारा किंसंठाणी ५० ?, गोयमा ! समचउरंसंठाणसंठिया
 ५०, एवं जाव धणियकुमारा, पुढवी मसूरसंठाण ५०, आऊ थिबुयसंठाणा ५०, तेऊ
 सूइकलावसंठाणा ५०, वाऊ पडागासंठाणा ५०, वणस्सई नाणासंठाणसंठिया पन्नत्ता,
 बेइंदियतेइंदिय-चउरिंदियसंमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खा हुंडसंठाणा ५, गब्भवक्कंतिया छविहसंठा
 संमुच्छिममणुस्सा हुंडसंठाणसंठिया पन्नत्ता, गब्भवक्कंतियाणं मणुस्साणं छविहा संठाणा पन्नत्ता
 जहा असुरकुमार तहा वाणमंतरजोइसियवेमाणियावि ।

धृ. 'कइविहे ण'मित्यादि, दण्डकत्रयं कण्ठ्यं, नवरं संहननमस्थिबन्धविशेषः,
 मर्कटस्थानीयमुभयोः पार्श्वयोरस्थि नाराचं ऋषभस्तु पट्टः वज्रं कीलिका, वज्रश्च ऋषभश्च नाराचं
 च यत्रास्ति तद्वज्रर्षभनाराचसंहननं, मर्कटपट्टकीलिकारचना युक्तः प्रथमोऽस्थिबन्धः मर्कटपट्टाभ्यां
 द्वितीयः मर्कटयुक्तस्तृतीयः मर्कटकैकदेशबन्धनद्वितीयपार्श्वकीलिकासम्बन्धश्चतुर्थः
 अङ्गुलिद्वयसंयुक्तस्य मध्यकीलिकैव दत्ता यत्र तत्कीलिकासंहननं पञ्चमं यत्रास्थीनि चर्मणा
 निराचितानि केवलं तत्सेवार्त, स्नेहपानादीनां नित्यपरिशीलना सेवा तथा ऋतं-व्याप्तं सेवार्तम्
 षष्ठं, 'छण्हं संघयणाणं असंघयणे'ति उक्तरूपाणां षण्णां संहननानामन्यतमस्याप्यभावेनासंहनिनः-
 अस्थिसञ्चयरहिताः ।

अत एवाह-'नेवड्डी'नैवास्थीनि तच्छरीरके 'नेव छिर'ति नैव शिरा-धमन्यः 'नेव ण्हारु'ति
 नैव स्नायूनीतिकृत्वा संहननाभावः, तत्सहितानां हिप्रचुरमपि दुःखं न बाधाविधायि स्यात्,
 नारकास्त्वत्यन्तशीतादिबाधिता इति, न चास्थिसञ्चयाभावे शरीरं नोपपीडयते, स्कन्धवत्तदुपपत्तेः,
 अत एवाह-'जे पोग्गले'त्यादि, जेपुद्गला अनिष्टाः-अवल्लभाः सदैवैषां सामान्येन तथा अकान्ता-
 अकमनीयाः सदैव तद्भावेन तथा अप्रिया-द्वेष्याः सर्वेषामेव तथाऽशुभाः-प्रकृत्यसुन्दरतया

अमनोज्ञा-अमनोरमाः कथयापि तथा अमनःआपा-न मनःप्रियाश्चिन्तयापि ते एवंभूताः पुद्गलास्तेषां-नरकाणां 'असंघयणत्ताए'ति अस्थिसञ्चयविशेषरितशरीरतया परिणमन्ति ।

'कइविहे णं भंते ! संठाणे'त्यादि, तत्र मानोन्मानप्रमाणानि अन्यनान्यनतिरिक्तानि अङ्गोपाङ्गानि च यस्मिन् शरीरसंस्थाने तत्समचतुरस्रासंस्थानं तथा नाभित उपरि सर्वावयवाश्चतुरालक्षणाऽविसंवादिनोऽधस्तु तदनुरूपं यत्र भवति तत्र्यग्रोधसंस्थानं तथा नाभितोऽधः सर्वावयवाश्चतुरालक्षणाविसंवादिनो यस्योपरि च यत्तदनुरूपं न भवति तत्सादिसंस्थानं, तथा ग्रीवा हस्तपादाश्च समचतुरस्रा लक्षणयुक्ता यत्र संक्षिप्तं विकृतं च मध्ये कोष्ठं तत् कुब्जसंस्थानं, तथा यल्लक्षणयुक्तं कोष्ठं चतुरालक्षणापेतं ग्रीवाद्यवयवहस्तपादं च तद्वामनं, तथा यत्र हस्तपादाद्यवयवाः बहुप्रायाः प्रमाणविसंवादिनश्च तद्गुण्डमित्युच्यते ।

मू. (२५४) कइविहे णं भंते ! वेए प० ?, गोयमा ! तिविहे वेए प०, तं० इत्थीवेए पुरिसवेए नपुंसवेए, नेरइया णं भंते ! किं इत्थीवेया पुरिसवेया नपुंसगवेया प० ?, गोयमा ! नो इत्थी० नो पुंवेए नपुंसगवेया प०, असुरकुमारा णं भंते ! किं इत्थी० पुरिस० नपुंसगवेया ?, गोयमा ! इत्थी० पुरिसवेया नो नपुंसगवेया जाव थणियकुमारा, पुढवी आऊ तेऊ वाऊ वणस्तई वितिवउरिंदियसंमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खसंमुच्छिममणुस्सा नपुंसगवेया गढमवकंतियमणुस्सा पंचिंदियतिरिया य तिवेया, जहा असुरकुमारा तहा वाणमंतरा जोईसियवेमाणियावि ।

बृ. 'कइविहे वेए'त्यादे, तत्र स्त्रीवेदः-पुंस्काभिता पुरुषवेदः-स्त्रीकाभिता नपुंसकवेदः-स्त्रीपुंस्काभितेति, एते च पूनर्वोदिता अर्था समवसरणस्थितेन भगवता देशिता इति समवसरणवक्तव्यतामाह -

मू. (२५५) तेणं कालेणं तेणं समएणं कप्पस्स समोसरणं नेयव्वं जाव गणहरा सावच्चा निरवच्चा वोच्छिणा जंबुद्दीवे णं दीवे भारहे वासे तीयाए उस्सप्पिणीए सत्त कुलगरा होत्था तं० ।

बृ. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं कप्पस्स समोसरणं नेयव्वं' इह णङ्गारो वाक्यालङ्कारार्थोऽतस्ते इति प्राकृतत्वात् तस्मिन् काले सामान्येन दुष्यमसुषमालक्षणे तस्मिन् समये विशिष्टे यत्र भगवानेवं विहरति स्मेति 'कप्पस्स समोसरणं नेयव्वं'ति इहावसरे कल्पमाध्यक्रमेण समवसरणवक्तव्यताऽध्येया, सा चावश्यकोक्ताया न व्यतिरिच्यते, याचनान्तरे तु पर्युषणकल्पोक्तक्रमेणेत्यभिहितं, कियदूरमित्याह-'जाव गणे'त्यादि, तत्र गणधरः पञ्चमः सुधर्माख्यः सापत्यः शेषा निरपत्याः-अविद्यमानशिष्यसन्ततय इत्यर्थः 'वोच्छिन्न'ति सिद्धा इति, तथाहि -

॥ १ ॥ परिनिव्वुया गणहरा जीयन्ते नायए नव जणा उ ।

इन्दभूइ सुहम्मो य रायगिहे निव्वुए वीरे ॥

मू. (२५६) मित्तदामे सुदामे य, सुपासे य सयंपभए ।

विमलघोसे सुधोसे य, महाघोसे य सत्तमे ॥

बृ. अयं च समवसरणनायकः कुलकरवंशोत्पन्नो महापुरुषश्चेति कुलकराणां वरपुरुषाणां च वक्तव्यतामाह -

मू. (२५७) जंबुद्दीवे णं दीवे भारहे वासे तीयाए ओसप्पिणीए दस कुलगरा होत्था, तं०

मू. (२५८) संयजले सयाऊ य, अजियसेणे अनंतसेणे य ।

कज्जसेणे भीमसेणे महाभीसेणे य सत्तमे । दढरहे दसरहे सयरहे ।

मू. (२५९) जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए समाए सत्त कुलगरा होत्था, तंजहा ॥

मू. (२६०) पढमेत्थ विमलवाहण चक्खुम जसमं चउत्थमभिचंदे ।
तत्तो पसेणईए मरुदेवे चेव नाभी य ॥

मू. (२६१) एतेसि णं सत्तण्हं कुलगराण सत्त भारिआ होत्था, तंजहा —

मू. (२६२) चंदसजा चंदकंता सुरुवपडित्थव चक्खुकंता य ।
सिरिकंता मरुदेवी कुलगरपत्तीण नामाई ॥

मू. (२६३) जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे णं ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थगराणं पियरो होत्था, तंजहा —

मू. (२६४) नामी य जियसत्तु य जियारी संवरे इय,
मेहे धरे पइहे य महसेणे य खत्तिए ॥

मू. (२६५) सुग्गीवे दढरहे विण्हू वसुपूजे य खत्तिए ।
कयवम्मा सीहसेणे भाणू विस्ससणे इय ।

मू. (२६६) सूरें सुदंसणे कुंमे सुमित्तविजए समुद्विजय य ।
राया य आससेणे य सिद्धत्थेच्चिय खत्तिए ।

मू. (२६७) उदितोदिगकूलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहि उववेया ।
तित्थप्पवत्तयाणं एए पियरो जिणवराणं ।

मू. (२६८) जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थगराणं मायरो होत्था तंजहा—

मू. (२६९) मरुदेवी विजया सेन सिद्धत्था मंगला सुसीमा य ।
पुहवी लखणा रामा नंदा विण्हू जया सामा ॥

मू. (२७०) सुजसा सुव्वय अइरा सिरिया देवी पभावई पउमा ।
वप्पा सिवा य वामा तिसला देवी य जिणमाया ॥

मू. (२७१) जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थगरा होत्था, तंजहा-उसम ? अजिय २ संभव ३ अभिनंदन ४ सुमइ ५ पउमप्पह ६ सुपास ७ चंदप्पभ ८ सुविहिपुष्फदंत ९ सीयल १० सिञ्जंस ११ वासुपुज १२ विमल १३ अनंत १४ धम्म १५ संति १६ कुंयु १७ अर १८ मल्लि १९ मुनिसुव्वय २० नमि २१ नेमि २२ पास २३ वट्टमाणो २४ य, एएसिं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं पुव्वभवया नामधेया होत्था, तंजहा ।

मू. (२७२) 'पढमेत्थ वइरनाभे विमले तह विमलवाहणे चेव ।
तत्तो य धम्मसीहे सुमित्त तह धम्ममित्ते य ।

मू. (२७३) सुंदरबाहु तह दीहबाहु जुगबाहु लड्ढबाहु य ।
दिन्ने य इंदवत्ते सुंदर माहिंदरे चेव ॥

मू. (२७४) सीहरहे मेहरहे रुपी अ सुंदसणे य बोद्धव्वे ।
तत्तो य नंदणे खलु सीहगिरी चेव वीसइमे ।

- मू. (२७५) अदीनसत्तु संखे सुदंसणे नंदने य वोद्धव्वे ।
ओसप्पिणीए एए, तित्थकराणं तु पुव्वमवा ॥
- मू. (२७६) एएसिं चउव्वीसाए तित्थकराणं चउव्वीसं सीयाओ होत्था, तंजहा-
मू. (२७७) सीया सुदंसणं सुपभा य सिद्धता सुप्पसिद्धा य ।
विजया य वेजयंती जयंती अपराजिया चेव ॥
- मू. (२७८) अरुणप्पभ चंदप्पभ सूरप्पह अग्नि सप्पभा चेव ।
विमला य पंचवण्णा सागरदत्ता य नागदत्ता य ॥
- मू. (२७९) अभयकर निव्वुइका मनोरमा तह मनोहरा चेव ।
देवकुरुत्तरकुरा विसाल चंदप्पभा सीया ॥

वृ. 'जंबुद्वीवे' इत्यादि, सुगमं ।

- मू. (२८०) एआओ सीआओ सव्वेसिं चेव जिणवरिंदाणं ।
सव्वजगवच्छलाणं सव्वोउगसुभाए छायाए ॥

वृ. तथा 'सव्वोउगसुभयाए छायाए'ति सर्वर्तुकया-सर्वेषु शरदादिषु ऋतुषु सुखदया
छायया-प्रभया आतपाभावलक्षणया युक्ता इति शेषः ।

- मू. (२८१) पुव्वि ओक्खत्ता माणुसेहिं साहट्ट रोमकूवेहिं ।
पच्छा वहंति सीअं असुरिंदसुरिंदनागिंदा ॥

वृ. तथा 'सा हट्टरोमकूवेहिं'ति सा शिबिका यस्या जिनोऽध्यारूढः हट्टरोमकूपैः-
उद्धुषितरोमभिरित्यर्थः ।

- मू. (२८२) चलचवलकुंडलधरा सच्छंदविउव्वियाभरणधारी ।
सुरअसुरवंदिआणं वहंति सीअंजिणंदाणं ॥

वृ. तथा 'चलचवलकुंडलधर'ति चलाश्च ते चपलकुण्डलधराश्चेति वाक्यं, तथा स्वच्छन्देन-
स्वरुच्या विकुर्वितानि यान्याभरणानि-मुकुटादीनि तानि धारयन्ति ये ते तथेति ।

- मू. (२८३) पुरओ वहंति देवा नागा पुण दाहिणम्मि पासम्मि ।
पच्चच्छिमेण असुरा गरुला पुण उत्तरे पासे ॥

वृ. तथा असुरेन्द्रादय इति योगः 'गरुल'ति गरुडध्वजाः सुपर्णकुमारा इत्यर्थः ।

- मू. (२८४) उसभो अ विणीयाए बारवईए अरिद्ववरनेमी ।
अवसेसा तित्थयरा निक्खंता जम्मभूमीसु ।

- मू. (२८५) सव्वेवि एगदूसेण निग्गया जिनवरा चउव्वीसं ।
न य नाम अन्नलिंगे न य गिहिलिंगे कुलिंगे य ॥

वृ. 'तथा सव्वेवि एगदूसेण निग्गया जिनवरा चउव्वीसं । न य नाम अन्नलिंगे न य
गिहिलिंगे कुलिंगे य । ति 'दूसेण'ति एकेन वस्त्रेन्द्रसमधिंतेन नोपधिभूतेन युक्ता निष्क्रान्ता
इत्यर्थः न चान्यलिङ्गे-स्थविरकल्पिकादिलिङ्गेन तीर्थकरलिङ्ग एवेत्यर्थः, कुलिङ्गे-शाक्यादिलिङ्गे ।

- मू. (२८६) एक्को भगवं वीरो पासो मल्ली य तिहि तिहि सएहिं ।
भगवंपि वासुपुज्जो छहिं पुरिससएहिं निक्खंतो ॥

- मू. (२८७) उग्गाणं भोगाणं राइण्णां च खत्तियाणं च ।
चउहि सहस्सेहिं उसभो सेसा उ सहस्सपरिवारा ॥
- मू. (२८८) सुमइत्थ निच्च मत्तेऽपि नेऽपि ओ वासुपुअ पात्थेयं ।
पासो मल्लीय अड्डमेण सेसा उ छट्ठेण ॥
- बृ. सुमातिरत्र नित्यभक्तौ नानुपोषितो निष्क्रान्त इत्यर्थः
मू. (२८९) एएसिं णं चउव्वीसाए तित्थगराणं चउव्वीसं पढम भिक्खादायारो होत्था, तं० ।
- मू. (२९०) सिज्जंस यंभदत्ते सुरिंददत्ते य इंददत्ते य ।
पउमे य सोमदेवे माहिंदे तह सोमदत्ते य ॥
- मू. (२९१) पुस्से पुनव्वसू पुण्णनंदसुनंदे जये य विजये य ।
तत्तो य धम्मसीहे सुमित्त तह वग्गसीहे अ ।
- मू. (२९२) अपराजिय विस्ससेणे वीसइमे होइ उसभसेणे य ।
दिन्ने वरदत्ते धने बहुले य आनुपुव्वीए ॥
- मू. (२९३) एए विसुद्धलेसा जिनवरभत्तीइ पंजलिउडा उ ।
तं कालं तं समयं पडिलाभेई जिनवरदि ॥
- मू. (२९४) संवच्छरेण भिक्खा लद्धा उसभेण लोयणाहेण ।
सेसेहि बीयदिवसे लद्धाओ पढमभिक्खाओ ।
- मू. (२९५) उसभस्स पढम भिक्खा खोयरसो आसि लोगनाहस्स ।
सेसाणं परमन्नं अमियरसरसोवमं आसि ।
- मू. (२९६) सव्वेसिं पि जिणाणं जहियं लद्धाउ पढमभिक्खाउ ।
तहियं वसुधाराओ सरीरमेत्तीओ बुट्ठाओ ॥
- बृ. 'सरीरमेत्तीओ'ति पुरुषपात्रा ।
- मू. (२९७) एएसिं चउव्वीसाए तित्थगराणं चउव्वीसं चेइयरुक्खो होत्था, तंजहा -
- बृ. 'चेइयरुक्खे'ति बद्धपीठवृक्षा येषामधः केवलान्युत्पन्नानीति ।
- मू. (२९८) नग्गोहस्तिवण्णे साले पियए पियंगु छत्ताहे ।
सिरिसे य नागरुक्खे माली य पिलंकवुरुक्खे य ॥
- मू. (२९९) तिंदुग पाडल जंबू आसत्थे खलु तहेव दहिवण्णे ।
नंदीरुक्खे तिलए अंबयरुक्खे असोगे य ॥
- मू. (३००) चंपय बउले य तहा वेडसरुक्खे य थायईरुक्खे ।
साले य वड्डमाणस्स चेइयरुक्खो जिनवराणं ॥
- मू. (३०१) वत्तीसं धणुयाइं चेइयरुक्खो य वड्डमाणस्स ।
निच्चोउगो असोगो ओच्छण्णो सालरुक्खेणं ॥

बृ. 'वत्तीसं धणुयाइं' गाहा 'निच्चोउगो'ति नित्यं-सर्वदा ऋतुरेव-पुष्पादिकालो यस्य स नित्यत्युक्तः 'असोगो'ति अशोकाभिधानो यः समवसरणभूमिमध्ये भवति, 'ओच्छन्नो सालरुक्खेणं'ति अवच्छन्नः शालवृक्षेणेत्यत एव वचनादशोकस्योपरि शालवृक्षोऽपि कथञ्चिदस्तीत्यवसीयत इति ।

- मू. (३०२) तिन्ने व गातआहं चेइयरुक्खा जिनस्स उसभस्स ।
सेसाणं पुण रुक्खा सरीरओ बारसगुणा उ ॥
- मू. (३०३) तिन्नेव गाउयाइं गाहा, ऋषभस्वामिनो द्वादशगुण इत्यर्थः
सच्छत्ता सपडागा सवेइया तोरणेहिं उववेया ।
सुरअसुरगरुलमहिया चेइयरुक्खा जिनवराणं ॥
- मू. (३०४) एएसिं चउव्वीसाए तित्थगराणं चउव्वीसं पढमसीसा होत्था, तंजहा ।
- मू. (३०५) पढमेत्थ उसभसेने वीइए पुण होइ सीहसने य ।
चारु य वज्जनाभे चमरे तह सुव्वय विदव्वे ॥
- मू. (३०६) दिन्नेय वराहे पुण आणंदे गोथुमे सुहम्मे य ।
मंदर जसे अरिड्डे चक्काह सयंभु कुंभे य ॥
- मू. (३०७) उदितोदितकुलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहि उववेया ।
तित्थप्पवत्तयाणं पढमा सिस्सा जिनवराणं ॥
- मू. (३०८) एएसि णं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं पढमसिस्सिणी होत्था, तंजहा ।
- मू. (३०९) बंभी य फग्गु सामा अजिया कासवीरई सोमा ।
सुभणा वारुणि सुलसा धारणि धरणी य धरणिधरा ॥
- मू. (३१०) पढम सिवासुयी तह अंजुया भावियप्पा य रक्खी य ।
बंधुवती पुप्फवती अज्जा अमिला य अहीया ॥
- मू. (३११) जक्खिणी पुप्फचूला य चंदणऽज्जा य आहियाउ ।
उदितोदियकुलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहिं उववेया ॥
तित्थप्पवत्तयाणं पढमा सिस्सी जिणवराणं ॥
- मू. (३१२) जंबुद्दीवे णं भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए बार चक्कवट्टिपियरो होत्था, तं०.
- मू. (३१३) उसमे सुमित्ते विजए समुद्धविजए य आससेणे य ।
विस्ससेणे य सुरे सुदंसणे कत्तवीरिए चेव ॥
- मू. (३१४) पउमुत्तरे महाहरी, विजए राया तहेव य ।
बंभे बारसमे उत्ते, पिउनामा चक्कवट्टिणं ॥
- मू. (३१५) जंबुद्दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए बारस चक्कवट्टिमायरो होत्था, तं०.
सुमंगला जसवती भद्दा सहदेवी अइरा सिरिदेवी
तारा जाला मेरा वप्पा वुल्लणि अपच्छिमा ॥
- मू. (३१६) जंबुद्दीवे बारस चक्कवट्टी होत्था, तंजहा -
- मू. (३१७) भरहो सगरो मधवं सणकुमारो य रायसदूलो ।
संती कुंधू य अरो हवइ सुभूमो य कोरव्वो ॥
- मू. (३१८) नवमो य महापउमो हरिसेणो चेव रायसदूलो ।
जयनामो य नरवई, बारसमो बंभदत्तो य ॥

मू. (३१९) एएसिं बारसण्हं चक्कवट्टीणं बारस इत्थिरयणा होत्था तंजहा—

मू. (३२०) पढमा होइ सुभदा मह सुनंदा जया य विजया य ।

किण्हसिरी सूरसिरी पउमसिरी वसुंधरा देवी ॥

लच्छिमई कुरुमई इत्थिरयणाण नामाई ।

मू. (३२१) जंबुदीवे० नवबलदेवनववासुदेवपितरो होत्था, तंजहा ।

मू. (३२२) पयावई य बंभो सोमो रुद्धो सियो महसियो य ।

अगिसिहो य दसरहो नवभो भणिओ य वसुदेवो ॥

मू. (३२३) जंबुदीवे णं० नव वासुदेवमायरो होत्था, तंजहा—

मू. (३२४) मियावई उमा चेव पुहवी सीया य अम्मया ।

लच्छिमई सेसमई, केकई देवई तथा ॥

मू. (३२५) जंबुदीवे णं० नवबलदेवमायरो होत्था तंजहा—

मू. (३२६) भदा तह सुभदा य, सुपभा य सुदंसणा ।

विजया वेजयंती य, जयंती अपराजिया ॥

नवमीया रोहिणी य, बलदेवाण मायरो ।

मू. (३२७) जंबुदीवे णं नव दसारमंडला होत्था, तंजहा-उत्तमपुरिसा मज्झमपुरिसा पहाणपुरिसा ओयंसी तेयंसी वच्चंसी जसंसी छांयंसी कंता सोमा सुभगा पियदंसणा सुरूआ सुह-सीला सुहाभिगमा सच्चजणयणकंता ओहबला अतिबला महाबला अनिहता अपराइया सुत्तुदणा रिपुसहस्समाणमहणा साणुक्कोसा अमच्छरा अचवला अचंडा मियमंजुलपलावहसिया गंभीरमधुर-पडिपुण्णसच्चवयणा अब्भुवगयवच्छला सरण्णा लक्खणवंजणगुणोववेआ माणुम्माणपमाणप-डिपुण्णमुजायसच्चंगसुंदरंगा ससिसोमागारकंतपियदंसणा अमरिसणा पयंडदंडप्पभारा गंभीरद-रसणिआ तालद्धओवच्चिद्धगरुलकेऊमहाधणुविकट्टया महासत्तसाआ दुद्धरा धणुद्धरा धीरपुरिसा जुद्धकित्तिपुरिसा विउलकुलसमुब्भवा महारयणाविहाडगा अद्धभरहसामी सोमा रायकुलवंसतिलया अजिया अजियरहा हलमुसलकणकपाणी संखचक्कगयसत्तिनंदगधरा पवरुजलसुक्कंतविमल-गोत्थुभतिरीडधारी कुंडलउज्जोइयाणणा पुंडरीयणयणा एकावलिकण्ठलइववच्छा सिरिवच्छ-सुलंछणा वरजसा सच्चोउयसुरभिकुसुम रचितपलंबसोभंतकंतविकसंतविवित्तवरमालरइववच्छा अट्टसयविभत्तलक्खणपसत्थसुंदरविरइयंगमंगा मत्तगयवरिंदललियविक्रमविलसियगई सारयन-वथणियमहुरगंभीर-कुंचनिग्घोसदुंदुभिसरा कडिसुत्तगनीलपीयकोसेअवाससा पवरदित्ततेया नरसीहा नरवई निरंदा नरवसहा मरुयवसभकप्पा अब्भहियरायतेयलच्छए दिप्पमाणा नीलगपीय-गवसणा दुवे दुवे रामकेसवा भायरो होत्था, तंजहा ।

वृ. दशाराणां-वासुदेवानां मण्डलानि-बलदेववासुदेवद्वयद्वयलक्षणाः समुदाया दशारमण्डलानि अत एव 'दो दो रामकेसव'ति वक्ष्यति, दशारण्डलाव्यतिरिक्तत्वाच्च बलदेववा-सुदेवानां दशारमण्डलानीति पूर्वमुद्दिश्यापि दशारमण्डलव्यक्तिभूतानां तेषां विशेषणार्थमाह- 'तद्यथे'त्यादि, तद्यथेति बलदेववासुदेवस्वरूपोपन्यासारम्भार्थ, केचित्तु 'दशारमण्डणाई'ति, तत्र दशाराणां-वासुदेवकुलीनप्रजानां मण्डनाः-शोभाकारिणो दशारमण्डना उत्तमपुरुषा इति, तीर्थक-रादीनां चतुष्पञ्चाशत् उत्तमपुरुषाणां मध्यवर्त्तित्वात् मध्यमपुरुषाः । तीर्थकरचक्रिणां प्रतिवासुदेवा-

दीनां च बलाद्यपेक्षया मध्यवर्तित्वात्, प्रधानपुरुषास्तत्का-लिकपुरुषाणां शौर्यादिभि प्रधानत्वात्, ओजस्विनो मानसबलोपेतत्वात्, तेजस्विनो दीप्तशरीरत्वात्, वर्चस्विनः शारीरबलोपेतत्वात्, यशस्विनः पराक्रमं प्राप्य प्रसिद्धिप्राप्तत्वात्, 'छायंसि'ति प्राकृतत्वात् छायावन्तः शोभमानशरीरा अत एव कान्ताः कान्तियोगात् सौम्या अरौद्राकारत्वात् सुभगा जनवल्लभत्वात् प्रियदर्शनाः चक्षुष्य-रूपत्वात् सुरूपाः समचतुरसंस्थानत्वात् शुभं सुखं वा सुखकरत्वाच्छीलं-स्वभावो येषां ते शुभशीलाः सुखशीला वा सुखेनाभिगम्यन्ते-सेव्यन्ते ये शुभशीलत्वादेव ते सुखाभिगम्याः सर्वजनगम्याः सर्वजननयनानां कान्ता-अभिलाष्या ये ते तथा

ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः, ओघबलाः-प्रवाहबलाः अव्यवच्छिन्नबलत्वात् अतिबलाः शेषपुरुषबलानामतिक्रमात् महाबलाः-प्रशस्तबलाः अनिहता-निरुपक्रमायुष्कत्वादुरोयुद्धे वा भूम्यामपातित्वात् अपराजितास्तैरेव शत्रूणां पराजितत्वात्, एतदेवाह-शत्रुमर्दनास्तच्छरीरतत्सैन्यक-दर्शनाद् रिपुसहमानमथनास्तद्वाञ्छितकार्यविघटनात् सानुक्रोशः प्रणतेष्वद्रोहकत्वात् अमत्सराः परगुणलवस्यापि ग्राहकत्वात् अचपला मनोवाक्यायस्थैर्यात् अचण्डा निष्कारणप्रबलकोपरहितत्वात् मिते-परिते मञ्जुले-कोमले प्रलापश्च-आलापो हसितं च येषां ते मितमञ्जुलप्रलापहसिताः गम्भीरं अदर्शितरोषतोषशोकादिविकारं मेघनादवद्वा मधुरं-श्रवणसुखकरं प्रतिपूर्णम्-अर्थप्रतीतिजनकं सत्यम्-अवितथं वचनं-वाक्यं येषां ते तथा ।

ततः परद्वयस्य कर्मधारयः, अभ्युपगतवत्सलास्तत्समर्थनशीलत्वात् शरण्यास्त्राणकरणे साधुत्वात् लक्षणानि-मानादीनि वर्जस्वस्तिकचक्रादीनि वा व्यञ्जनानि-तिलकमण्डादीनि तेषां गुणाः महर्द्धिप्राप्तयादयस्तैरुपेताः शकन्वादिदर्शनादुपपेता-युक्ता लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेताः, मानमुदकद्रोणपरिमाणशरीरता, कथं?, उदकपूर्णायां द्रोण्या निविष्टे पुरुषे यञ्जलं ततो निर्गच्छति तद्यदि द्रोणप्रमाणं स्यात् तदा स पुरुषो मानप्राप्त इत्यभिधीयते, उन्मानं अर्द्धभारपरिमाणता, कथं?, तुलारोपितस्य पुरुषस्य यद्यर्द्धभारस्तैल्यं भवति तदाऽसाधुन्मानप्राप्त उच्यते ।

प्रमाणमष्टोत्तरशतमङ्गुलानामुच्छ्रयः, मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्ण-अन्यूनं सुजातमाग-र्भाधानात् पालनविधिना सर्वाङ्गसुन्दरं निखिलावयवप्रधानं अङ्गं शरीरं येषां ते तथा, 'अमरिसण'ति अमसृणाः-प्रयोजनेष्वनलसाः अमर्षणा वा-अपराधेष्वपि कृतक्षमाः प्रकाण्ड-उत्कटो दण्डप्रकार-आज्ञाविशेषो नीतिभेदविशेष वा येषां ते तथा -

अथवा प्रचण्डो-दुःसाध्यसाधकत्वाद्दण्डप्रचारः-सैन्यविचरणं येषां ते तथा गम्भीरा-अलक्ष्यमाणान्तर्वृत्तित्वेन दृश्यन्ते ये ते गम्भीरदर्शनीयाः, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः, प्रचण्डदण्ड-प्रचारेण वा ये गम्भीरा दृश्यन्ते, तथा तालस्तलो वा वृक्षविशेषो ध्वजो येषां ते तालध्वजाः बलदेवा उद्विद्धः-उच्छिन्नो गरुडलक्षितः केतुः-ध्वजो येषां ते उद्विद्धगरुडकेतवो वासुदेवाः तालध्वजाश्च उद्विद्धगरुडकेतवश्च तालध्वजोद्विद्धगरुडकेतवः महाधनुर्विकर्षकाः महाप्राणत्वात् महासत्त्वलक्षणजलस्य सागरा इव सागरा आश्रयत्वान्महासत्त्वसागराः दुर्द्धरा रणाङ्गणे तेषां प्रहरतां केनापि धन्विना धारयुतिमशक्यत्वात्, धनुर्धराः-कोदण्डप्रहरणाः ।

धीरेष्वेवैतेषु च ते पुरुषाः-पुरुषकारवन्तो न कातरेष्विति धीरपुरुषाः, युद्धजनिता या कीर्तिस्तत्राधानाः पुरुषा युद्धकीर्तिपुरुषाः, विपुलकुलसमुद्भावा इति प्रतीतं, महारलं-वज्रं तस्य महाप्राणतया विघटका-अद्भुततर्जनीभ्यां चूर्णका महारलविघटकाः, वज्रं हि अधिकरण्यां

धृत्वा अयोधनेनाऽऽस्फोटयते न च भिद्यते तावेव भिनत्तीति, दुर्भेदं तदिति, अथवा महती या रचना सागरशकटव्यूहादिना प्रकारेण सिसङ्गमयिषोर्महासैन्यस्य रणरङ्गरसिकतया महाबलतया च विघटयन्ति-वियोजयन्ति ये ते महारचनाविघटकाः, पाठान्तरेण तु महारणविघटकाः ।

अर्द्धभरतस्वामिनः सौम्या नीरुजाराजकुलवंशतिलकाः अजिताः अजितरथाः, 'हलमुशल-कणकपाणयः' तत्र हलमुशले प्रतीते ते प्रहरणतया पाणी-हस्ते येषां ते तथ बलदेवाः येषां तु कणका-बाणाः पाणौ ते शाङ्गधन्वानो वासुदेवाः, शंखश्च पाञ्चजन्याभिधानः चक्रं तु सुदर्शननामकं गदा च कीमोदीकीसंज्ञा लकटविशेषः शक्तिश्च त्रिशूलविशेषो नन्दकश्च नन्दकाभिधानः खड्गस्तान् धारयन्तीति शंखचक्रगदाशक्तिनन्दकधराः वासुदेवाः, प्रवरो वरप्रभाव योगादुज्ज्वलः शुक्लत्वात् स्वच्छतया वा शुक्लान्तः कान्तियोगात् पाठान्तरे सुकृतः-सुपरिकर्भितत्वात् विमलो मलवर्जितत्वात् गोधुमस्ति-कौस्तुभाभिधानो यो मणिविशेषस्तं तिरीडंति-किरीटं च मुकुटं धारयन्ति ये ते तथा ।

कुण्डलोद्योतिताननाः पुण्डरीकवनन्यने येषां ते तथा, एकावली-आभरणविशेषः सा कण्ठे ग्रीवाया ललाटे-अदलम्बिता सती वक्षसि-उरसि यत्तंते येषां ते एकावलीकण्ठलगितवक्षसः, श्रीवत्साभिधानं सुष्ठु लाञ्छनं महापुरुषत्वसूचकं वक्षसि येषां ते श्रीवत्सलाञ्छनाः, वरयशसः सर्वत्र विख्यातत्वात् सर्वतुकानि-सर्वत्रतुसंभवानि सुरभीणि-सुगन्धीनि यानि कुसुमानि तैः सुरचिता-कृता या प्रलम्बा-आप्रदीपना सोभन्तति-शोभमाना कान्ता-कमनीया विकसन्ती-फुल्लन्ती चित्रा-पञ्चवर्णा वरा-प्रधाना माला-स्रक् रचिता-निहिता रतिदा वा-सुखकारिका वक्षसि येषां ते सर्वतुक-सुरभिकुसुमरचितप्रलम्बशोभमानकान्तविकसद्भिन्नवरमालारचितवक्षसः, तथा अष्टशतसंख्यानि विभक्तानि विविक्तरूपाणि यानि लक्षणानि-चक्रादीनि तैः प्रशस्तानि-मङ्गल्यानि सुन्दराणि च-मनोहराणि विरचितानि-विहितानि ।

'अंगमंग'ति अङ्गोपाङ्गानि शिरोऽङ्गुल्यादिनी येषां ते अष्टशतविभक्तलक्षणप्रशस्त सुन्दर विरचिताङ्गोपाङ्गाः, तथा मत्तगजवरेन्द्रस्य यो ललितो-मनोहरो विक्रमः-संचरणं तद्वद्विलासिता संजातविलासा गति-गमनं येषां ते मत्तगजवरेन्द्रललितविक्रमविलासितगतयः, तथा शरदिभवः शारदः स घासौ नवं स्तनितं-रसितं यस्मिन्निर्घोषे स नवस्तनितः स चेति समासः स घासौ मधुरो गम्भीरश्च यः क्रौञ्चनिर्घोषः-पक्षिविशेषनिनादस्तद्वद् दुन्दुभिस्वरो-वर्चस्वरो नादो येषां ते शारदनवस्तनितमधुरगम्भीरक्रौञ्चनिर्घोषदुन्दुभिस्वराः, इह च शरत्काले हि क्रौञ्चा माध्यन्ति मधुरध्वनयश्च भवन्तीति शारदग्रहणं, तथा पौनःपुन्येन शब्दप्रवृत्तौ तद्भङ्गादमनोज्ञता तस्य स्यादिति नवस्तनितग्रहणं स्वरूपोपदर्शनार्थं मधुरगभीग्रहणमिति ।

तथा कटीसूत्रकं-आभरणविशेषस्तप्रधानानि नीलानि बलदेवानां पीतानि वासुदेवानां कौशेयकानि-वस्त्रविशेषभूतानि वासांसि-वसनानि येषां ते कटीसूत्रनीलपीतकौशेयवाससः, प्रवरीक्षतेजसो वरप्रभावतया वरदीक्षितया च, नरसिंहा विक्रमयोगात् नरपतयः तन्नायकत्वात् नरेन्द्राः परमैश्वर्ययोगात् नरवृषभा उत्तिष्ठकार्यभरनिर्वाहकत्वात् मरुद्वृषभकल्पाः-देवराजोपमा अभ्यधिकं शेषराजेभ्यः राजतेजोलक्ष्म्या दीप्यमानाः, नीलकपीतकवसना इति पुनर्भणनं निगमनार्थं, कथं ते नवेत्याह-'दुवे दुवे' इत्यादि, एवं च नव वासुदेवा नव बलदेवा इति ।

मू. (३२८) तिविडू जाव कण्हे अयले जाव रामे यावि अपच्छिये ।

वृ. 'तिविडे य' यावत्करणात् 'दुविडे य,

सयम्भू पुरिसुत्तमे पुरिससीहे । तह पुरिसपुंडरीये दत्ते नारायणे कण्हे ति ।

‘अयले विजये भदे, सुष्पभे य सुदंसणे । आनंदे पंदणे पडमे रामे यावि अपच्छिमेति ॥’

मू. (३२९) एएसि णं नवण्हं बलदेववासुदेवाणं पुव्वभविया नव नामधेआ होत्था, तं० ।

मू. (३३०) विस्सभूर्द्ध, पव्वयए धनदत्त समुद्दत्त इसिवाले ।

पियमित्त ललियमित्ते पुनव्वसू गंगदत्ते य ॥

मू. (३३१) एयाइं नामाइं पुव्वभवे आसि वासुदेवाणं ।

एत्तो बलदेवाणं जहक्कमं कित्तइस्सामि ॥

मू. (३३२) विसनंदी य सुबन्धू सागरदत्ते असोगललिए य ।

वाराह धम्मसेणे अपराइय रायललिए य ।

मू. (३३३) एएसिं नवण्हं बलदेव वासुदेवाणं पुव्वभविया नव धम्मायरिया होत्था तंजहा-

मू. (३३४) संभूय सुभद सुदंसणेय सैयंस कण्ह गंगदत्ते ।

आसागर समुद्दनामे दुसमेणे य नवमए ॥

मू. (३३५) एए धम्मयरिया कित्तीपुरिसाण वासुदेवेवाणं ।

पुव्वभवे एआदिं जत्त निव्वण्हं कासीया ॥

घृ. ‘कित्तीपुरिसाणं’ति कीर्त्तिप्रधानपुरुषाणामिति । ति

मू. (३३६) एएसिं नवण्हं वासुदेवाणं पुव्वभवे नव नियाणभूमिओ होत्था, तंजहा -

मू. (३३७) महरा य० हत्थिणाउरं च -

मू. (३३८) एतेसि णं नवण्हं वासुदेवाणं नव नियाणकारणा होत्था, तंजहा -

मू. (३३९) गावी जुवे० जाव माउआ ॥

मू. (३४०) एएसिं नवण्हं वासुदेवाणं नव पडिसत्तू होत्था, तंजहा -

मू. (३४१) अस्सग्गीवे जाव जरासंधे ।-

मू. (३४२) एए खलु पडिसत्तू जाव सचक्कोहिं ॥

मू. (३४३) एक्को य सत्तमीए पंच य छद्दीए पंचमी एक्को ।

एक्को य चउत्थीए कण्हो पुण तच्चपुडवीए ॥

मू. (३४४) अनिदाणकडा रामा सव्वेवि य केसवा नियाणकडा ।

उड्डंगामी रामा केसव सव्वे अहोगामी ॥

मू. (३४५) अड्डंतकडा रामा एगो पुण बंभलोयकण्णंमि ।

एक्कस्स गव्ववसही सिज्जिस्सइ आगमिस्सेणं ॥

चृ. ‘आगमिस्सेणं’ति आगमिष्यता कालेन ‘आगमेस्साणं’ति पाठान्तरे आगमिष्यतां-
भविष्यतां मध्ये सेत्सन्ति ।

मू. (३४६) जंबुद्दीवे० एरवए चासे इमीसे ओसप्पिणीए चउव्वीसं तित्थयरा होत्था, तं०

चृ. जंबुद्दीपैरवते अस्यामवसर्पिण्यां चतुर्विंशतिस्तीर्थकरा अभूवन्, तांश्च स्तुतिद्वारेणाह-

मू. (३४७) चंदाननं सुचंदं अग्गीसेणं च नंदिसेणं च ।

इसिदिण्णं ववहारिं वंदिमो सोमचंदं च ॥

वृ. 'घंदाननं' गाहा, चन्द्राननं सुचन्द्रं अग्निसेनं च नन्दिसेनं च, कचिदात्मसेनोऽप्ययं
ध्यते, ऋषिदित्रं व्रतधारिणं च वन्दामहे श्यामचन्द्रश्च ।

मू. (३४८) वंदामि जुतिसेणं अजियसेणं तहेव सिवसेणं ।

बुद्धं च देवसम्मं सययं निक्खित्तसत्यं च ॥

वृ. 'वन्दामि' गाहा, वन्दे युक्तिसेनं क्वचिदयं दीर्घबाहुर्दीर्घसेनो वोच्यते, अजितसेनं
क्वचिदयं शतायुरुच्यते, तथैव शिवसेनं क्वचिदयं सत्यसेनोऽभिधीयते, सत्यकिश्चेति बुद्धं
चावगततत्त्वं च देवशर्माणं देवसेनापरनामकं सततं सुहा वन्दे इति, प्रकृतं निश्चिन्नाशस्त्रं नामान्तरतः
श्रेयांसः ।

मू. (३४९) असंजलं जिणवसहं वंदे य अनंतयं अभियनारिणं ।

उवसंतं च धुरययं वंदे खलु गुत्तिसेणं च ॥

वृ. 'असंजलं' गाहा, असंज्वलं जिनवृषभं पाठान्तरेण स्वयंजलं वंदे अनन्तकं जिनममित-
ज्ञानिनं सर्वज्ञमित्यर्थः, नामान्तरेणायं सिंहसेन इति, उपशान्तं च-उपशान्तसंज्ञं धूतरजसं वन्दे
खलु गुत्तिसेनं च ।

मू. (३५०) अतिपासं च सुपासं देवेशरवन्दियं च मरुदेवं ।

निव्वाणगयं च वरं खीणदुहं सामकोडं च ॥

वृ. अतिपासं गाहा, अतिपार्श्वं च सुपार्श्वं देवेशरवन्दितं च मरुदेवं निर्वाणगतं च धरं-
धरसंज्ञं प्रक्षीणदुःखं श्यामकोष्ठं च ।

मू. (३५१) जियरागमग्निसेणं वंदे खीणरायमग्निसेणं वंदे खीणरायमग्निउत्तं च ।

वोक्कसियपिज्जदोसं वारिसेणं गयं सिद्धिं ॥

वृ. 'जिय' गाहा, जितरागमग्निसेनं महासेनमपरनामकं वन्दे क्षीणरजसग्निपुत्रं च
व्ययकृष्टप्रेमद्वेषं च वारिसेणं गतं सिद्धिमिति, स्थानान्तरे किञ्चिदन्यथायानुपूर्वी नाम्नामुपलभ्यते

मू. (३५२) जंबुदीवे० आगमिस्साए उस्सप्पिणीए भारहे वासे सत्त कुलगरा भविस्संति,

मू. (३५३) मियवाहणे सुभूमे य, सुप्पभे य सयंपभे ।

वत्ते सुहुमे सुबन्धू य, आगमिस्साण होक्खति ।

मू. (३५४) जंबुदीवे णं दीवे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए एरवए वासे दस कुलगरा
भविस्संति, तंजहा-विमलवाहणे सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे दढधम दसधणू सयधणू
पडिसऊ सुमइति ॥

जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए चउवीसं तित्थगरा भविस्संति,
तंजहा -

मू. (३५५) महापउमे सूरदेवे, सुपासे य सयंपभे ।

सव्वाणुभूई अरहा, देवस्सुए य होक्खई ॥

मू. (३५६) उदए पेढालपुत्ते य, पोडिले सत्तकित्ति य ।

मुनिसुव्वए य अरहा, सब्बभावविऊ जिणे ॥

मू. (३५७) अममे निक्कसाए य, निप्पुलाए य निम्ममे ।

चित्तउत्ते समाही य, आगमिस्सेण होक्खई ॥

मू. (३५८) संवरे अनियट्टी य, विजए विमलेति य ।

देवोववाए अरहा, अनंतविजए इय ॥

मू. (३५९) एए वुत्ता चउव्वीसं भरहे वासम्मि केयली ।

आगमिस्सेण होक्खंति, धम्मतित्थस्स देसगा ॥

मू. (३६०) एएसि णं चउव्वीसाए तित्थकराणं पुव्वभविया चउव्वीसं नामधेज्जा भविस्संति, तंजहा -

मू. (३६१) संणिअ सुपास उदए पाट्टिअ अनगार तह दढाऊ य ।

कत्तिय संखे य तहा नंद सुनंदे य सतए य । बोद्धव्वा ॥

मू. (३६२) देवई य सच्चइ तह वासुदेव बलदेवे ।

रोहिणी सुलसा चेव ततो खलु रेचई चेव ॥

मू. (३६३) ततो हवइ सयाली बोद्धव्वे खलु तहा मयाली य ।

दीवायणे य कण्हे ततो खलु नारए चेव ॥

मू. (३६४) अंबड दारुमडे य साई बुद्धे य होइ बोद्धव्वे ।

भावी तित्थगराणं नामाई पुव्वभवियाइ ॥

मू. (३६५) एएसि णं चउव्वीसाए तित्थगराणं चउव्वीसं पियरो भविस्संति चउव्वीसं मायरो भविस्संति चउव्वीसं पढमसीसा भविस्संति चउव्वीसं पढमसिस्सणीओ भविस्संति चउव्वीसं पढमभिव्खादायगा भविस्संति चउव्वीसं चेइयरुक्खा भविस्संति, जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए बारस चक्कवट्टिणो भविस्संति तंजहा -

मू. (३६६) भरहे य दीहदंते गूढदंते य सुद्धदंतेय ।

सिरिउत्ते सिरिभूई सिरिसोमे य सत्तमे ॥

मू. (३६७) पउमे य महापउमे विमलवाहणे विपुलवाहणे चेव ।

वरिडे बारसमे वुत्ते आगमिसा भरहाहिवा ॥

मू. (३६८) एएसि णं बारसण्हं चक्कवट्टीणं बारस पियरो भविस्संति, बारस मायरो भविस्संति, बारस इत्थीरयणा भविस्संति, जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए नव बलदेववासुदेवपियरो भविस्संति, नववासुदेवमायरो भविस्संति, नव बलदेवमायरो भविस्संति, नव दसारमंडला भविस्संति, तंजहा-उत्तमपुरिसा मज्झिमपुरिसा पहाणपुरिसा ओयंसी तेयंसी एवं सो चेव वण्णओ भाणियव्वो जाव नीलगपीतगवसणा दुवे दुवे रामकेसवा मायरो भविस्संति,

मू. (३६९) नंदे य नंदमित्ते दीहबाहू तहा महाबाहू ।

अइबले महाबले बलभदे य सत्तमे ॥

मू. (३७०) वुविडू य तिविडू य आगमिस्साण वण्हिणो ।

जयंति विजए भदे सुप्पबे य सुदंसणे । आणंदे नंदणे पउमे, संकरिसणे य अपच्छिमे ।

मू. (३७१) एएसि णं नवण्हं बलदेववासुदेवाणं पुव्वभविया नव नामधेज्जा भविस्संति, नव धम्मायरिया भविस्संति, नव नियाणभूमीओ भविस्संति, नव नियाणकारणा भविस्संति, नव पडिसत्तू भविस्संति, तंजहा -

मू. (३७२) तिलए य लोहजंघे, वडरजंघे य केसरी पहराए ।
अपराइए य भीमे, महाभीमे य सुग्गीवे ॥

मू. (३७३) एए खलु पडिसत्तू कितीपुरिसाण वासुदेवाणं ।
सव्वेवि चक्कजोही हिम्मिहिंति सचक्केहिं ॥

मू. (३७४) जंबुदीवे एरवए वासे आगमिस्साए उस्सपिणीए चउव्वीसं तित्थकरा भविस्संति,
तंजहा —

मू. (३७५) सुमंगले अ सिद्धत्थे, निव्वाणे य महाजसे ।
धम्मज्झए य अरहा, आगमिस्साण होक्खई ॥

मू. (३७६) सिरिचंदे पुप्फकेऊ, महाचंदे य केवली ।
सुयसागरे य अरहा, आगमिस्साण होक्खई ॥

मू. (३७७) सिद्धत्थे पुण्णघोसे य, महाघोसे य केवली ।
सच्चसेणे य अरहा, आगमिस्साण होक्खई ॥

मू. (३७८) सूरसेणे य अरहा, महासेणे य केवली ।
सव्वाणंदे य अरहा, देवउत्ते य होक्खई ॥

मू. (३७९) सुपासे सुव्वए अरहा, अरहे य सुकोसले ।
अरहा अनंतविजए, आगमिस्सेण होक्खई ॥

मू. (३८०) विमले उत्तरे अरहा, अरहा य महाबले ।
देवाणंदे य अरहा, आगमिस्सेण होक्खई ॥

मू. (३८१) एए बुत्ता चउव्वीसं, एरवयम्मि केवली ।
आगमिस्साण होक्खंति, धम्मतित्थस्स देसगा ॥

वृ. महापद्मादयो विजयान्ताश्चतुर्विंशतिः । एवमिदं सर्वं सुगमं ग्रंथसमाप्तिं यावत् ।

मू. (३८२) बारस चक्कवट्ठिणो भविस्संति, बारस चक्कवट्ठिपियरो भविस्संति, बारस
मायरो भविस्संति, बारस इत्थीरयणा भविस्संति, नव बलदेववासुवेदपियरो भविस्संति, नव
वासुदेवमायरो भविस्संति, नव बलदेवमायरो भविस्संति, नव दसारमंडला भविस्संति, उत्तमपुरिसा
मज्झिमपुरिसा पहाणपुरिसा जावदुवे दुवे रामकेसवा भायरो भविस्संति, नव पडिसत्तू भविस्संति,
नव पुव्वभवनामधेज्जा नव धम्मायरिया नव नियाणभूमीओ नव नियाणकारणा, आयाए एरवए
आगमिस्साए भाणियव्वा, एवं दोसुवि आगमिस्साए भाणियव्वा ।

वृ. नवरं 'आयाए'ति बलदेवादेरायातं देवलोकादेश्चयुतस्य मनुष्येषूत्पादः सिद्धिश्च यथा
रामस्येति, एवं 'दोसुवि'ति भरतैरावतयौरागमिष्यन्तो वासुदेवादयो भणितव्याः । इत्येवमनेक-
धार्धानुपदश्यार्थकृतग्रन्थस्य यथार्थान्यभिधाननानि दर्शयितुमाह-इत्येतदधिकृतशास्त्रमेवमनेना-
भिधानप्रकारेणाऽऽख्यायते-अभिधीयते ।

मू. (३८३) इद्येयं एवमाहेज्जंति, तंजहा-कुलगर-वंसेइ य एवं तित्थगरवंसेइ य चक्कवट्ठि-
सेइ य गणधरवंसेइ य इसिवंसेइ य जइवंसेइ य मुणिवंसेइ य सुएइ वा सुअंगेइ वा सुयसमासेइ वा
सुयखंधेइ वा समवाएइ वा संखेइ वा सम्मतमंगमक्खायं अज्झयणन्तिवेमि ।

वृ. तद्यथा-कुलकरवंशस्य-तत्रवाहस्य प्रतिपादकत्वात् कुशकरवंश इति च, इतिरुपदर्शने

घशब्दः समुच्चये, एवं तिथ्यग्नरसंवेइ यत्ति यथा देशेन कुलकरवंशप्रतिपादकत्वात् कुलकरवंश इत्येतदाख्यायते एवं देशतस्तीर्थकरवंशप्रतिपादकत्वात् तीर्थकरवंश इति च आख्यायते एतदिति, एवं चक्रवर्तिवंश इति च तद्व्यतिपादकत्वात् दशरवंश इति च गणधरवंश इति च गणधरव्यतिरिक्ताः शेषा जिनशिष्या ऋषयस्तद्वंशप्रतिपादकत्वाद् ऋषिवंश इति च तद्व्यतिपादनं चात्र पर्युषणाकल्पस्य ऋषिवंशपर्यवसानस्य समवसरणप्रक्रमेण भणितत्वादत एव यतिवंशो मनुवंशश्चैतदुच्यते ।

यतिमुनिशब्दयोः ऋषिपर्यायत्वात्, तथा श्रुतमिति चैतदाख्यायते, परोक्षतया त्रैकालिक र्थवबोधनसहत्वादस्य, तथा 'श्रुताङ्गमिति वा' श्रुतस्य-प्रवचनस्य पुरुषरूपस्याङ्ग-अवयव इति कृत्वा, तथा 'श्रुतसमाप्त इति वा' समस्तसूत्रार्थानामिह संक्षेपेणाभिधानात् 'श्रुतस्कन्ध इति वा' श्रुतसमुदा-यरूपत्वादस्य 'समाएव'ति समवाय इति वा, समस्तानां जीवानां-जीवादिपदार्थानामभिधेयतयेह समवायनात् मीलनादित्यर्थः ।

तथा एकादिसंख्याप्रधानतया पदार्थप्रतिपादनपरत्वादस्य संख्येति व्याख्यायते, तथा समस्त-परिपूर्णतदेतदङ्गमाख्यातं भगवता, नेह श्रुतस्कन्धद्वयादिखण्डनेनाचारादिवदङ्गतेति भावः, तथा 'अक्षदन्ति'ति एतत्संख्येति व्याख्यायते नेहोद्देशकादिखण्डनाऽस्ति शस्त्रपरिज्ञा-दिष्विवेति भावः । इतिशब्दः समाप्तौ 'ब्रवीमी'ति किल सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह स्म, ब्रवीमि-प्रतिपादयामि, एतत् श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनः समीपे यदवधारित-मित्यनेन गुरुपारम्प-र्यमर्थस्य प्रतिपादितं भवति । एवं च शिष्यस्य ग्रन्थे गौरवबुद्धिरुपजनिता भवति, आत्मनश्च गुरुषु बहुमानो दर्शित औद्धत्यं च परिहृतं । अयमेवार्थः शिष्यस्य सम्पादितो भवति मुमुक्षूणां चायं मार्ग इत्यावेदितमिति समवायाख्यं चतुर्थमङ्गं वृत्तितः समाप्तम् ॥

प्रकीर्णकः समवायः समाप्तः

नमः श्रीवीराय प्रवरवरपाश्वर्याय च नमो, नमः श्री वाग्देव्यै वरकविसभाया अपि नमः ॥

॥ १ ॥ नमः श्रीसङ्गाय स्फुटगुणगुरुभ्योऽपि च नमो,

नमः सर्वस्मै च प्रकृतविधिसाहाय्यककृते

॥ २ ॥ यस्य ग्रन्थवरस्य वाक्यजलधेर्लक्षं सहस्राणि च,

चत्वारिंशदहो चतुर्भिरधिका मानं पदानामभूत् ॥

तस्योच्चैश्चुलकाकृतिं निदधतः कालादिदोषास्तथा,

दुर्लभात् खिलतां गतस्य कुधियः कुर्वन्तु किं मादृशाः

॥ ३ ॥ स्वं कटेऽतिनिधाय कष्टमधिकं भा मेऽन्यदा जायतां,

व्याख्यानेऽस्य तथा विवेक्तुमनसामल्पश्रुतानाममुम् ॥

इत्यालोचयता तथापि किमपि प्रोक्तं मया तत्र च,

दुर्व्याख्यानविशोधनं विदधतु प्राज्ञाः परार्थोद्यताः

॥ ४ ॥ इह वचसि विरोधो नास्ति सर्वज्ञवाक्यात्,

क्वचन तदवभासो यः स मान्द्यान्न बुद्धेः

वरगुरुविरहाद्वाऽतीतकाले मुनीशैर्गणधरवचनानां श्रुतसङ्गातनाद्वा ॥

- ॥ ५ ॥ व्याख्यानं यद्यपीदं प्रवरकचिवचः पारतन्त्र्येण दृष्टं (स्थं)
सम्भाव्योऽस्मिंस्तथापि क्वचिदपि मनसो मोहतोऽर्थादिभेदः ।
किन्तु श्रीसङ्खबुद्धेरनुशरणविधेर्भावशुद्धेश्च दोषो,
मा मेऽभूदल्पकोऽपि प्रशमपरमना अस्तु देवी श्रुतस्य ॥
- ॥ ६ ॥ निसम्बन्धविहारहारिचरितान् श्री वर्द्धमानाभिधान्,
सूरीन् ध्यातवतोऽतितीव्रतपसो ग्रन्थप्रणीतिप्रभोः ॥
श्रीमत्सूरिजिनेश्वरस्य जयिनो दर्शयसां वाग्मिनां,
तद्धन्धोरपि बुद्धिसागर इति ख्यातस्य सुरेभुवि ॥
- ॥ ७ ॥ निष्पेक्षाज्जगदेवमसूरिणा विवृति कृता ॥
श्रीमतः समवायाख्यतुर्याङ्गस्य समासतः ॥
- ॥ ८ ॥ एकादशसु शतेष्वथ विंशत्यधिकेषु विक्रमसामानाम् ।
अणहिलपाटकनगरे रचिता समवायटीकेयम् ॥
- ॥ ९ ॥ प्रत्यक्षरं निरूपयास्याः, ग्रन्थमानं विनिश्चितम् ।
त्रीणि श्लोकसहस्राणि, पादन्यूना च षट्शती ॥

४ चतुर्थ अङ्गसूत्र – समवायं सटीकं समाप्तः

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादिता अभयदेवसूरि विरचिता
चतुर्थ अङ्गसूत्र समवायस्य टीका परिसमाप्ता ।

* * *